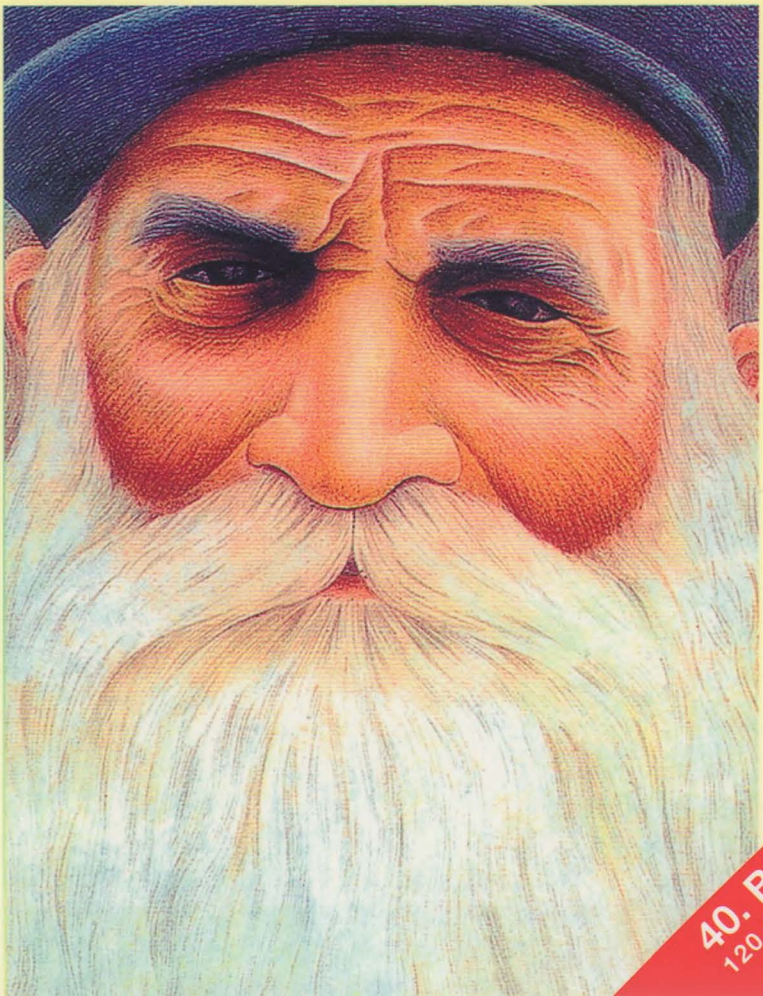
CEMAL ŞENER

ALEVİLİK OLAYI

Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi

ETİK YAYINLARI



40. BASKI
120.000 ADET

Cemal ŞENER

ALEVİLİK OLAYI

'HACI BEKTAŞ VELİ DOSLUK VE BARIŞ ÖDÜLÜ' CEMAL ŞENER'İN

02 Ağustos 2010 Pazartesi

NEVŞEHİR'in Hacıbektaş İlçesi'nde düzenlenecek '47'nci Ulusal ve 21'inci Uluslararası Hacı Bektaş Veli Anma Kültür ve Sanat Etkinlikleri' kapsamında bu yıl 17'inci Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülü'nün gazeteci-yazar Cemal Şener'e verilmesi kararlaştırıldı.

Belediye Başkanı ve Hacı Bektaş Veli Anma Kurulu Başkanı Ali Rıza Selmanpakoğlu, Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülü jürisinin bu yılki etkinliklerde yazı ve düşünceleri ile Bektaşi ve Alevi düşüncesine önemli katkılar sağlayan araştırmacı Gazeteci-Yazar Cemal Şener'e verilmesinin kararlaştırdığını söyledi. Şener'e ödülü, Nevşehir'in Hacıbektaş İlçesi'nde 16 Ağustos Pazartesi günü başlayacak 'Hacı Bektaş Veli Anma Kültür ve Sanat Etkinlikleri' sırasında verilecek.

DHA
DOĞAN HABER AJANSI

ETİK YAYINLARI

ETİK YAYINLARI

ALEVİLİK OLAYI
. Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi

Dizgi Düzenleme
KARE YAYINLARI

Kapak film
MAT YAPIM

Baskı-Cilt
BARIŞ MATBAASI
Barış Matbaa Mücellit Ali Laçin Davutpaşa Cad.
Güven San. Sit. C Blok No: 291Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 674 85 28 Fax: (0212) 674 85 29

Baskı tarihi
AĞUSTOS 2010

40. BASKI
120.000 ADET

ISBN 978 - 975 - 8565 - 02 - 8

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 10510

© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan ETİK YAYINLARI'nın ve yazarın izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.



ETİK YAYINLARI KİTAPSAN KURULUŞUDUR

Cemal ŞENER

1951 Erzincan Merkez-Güllüce doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Erzincan'da tamamladı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde ***"Erzincan'ın Demografik Yapısı"*** *tezi ile lisans, İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi'nde* ***"Çerkes Ethem Olayı"*** *tezi ile yüksek lisans yaptı.* ***Alevilik Olayı****'nı doktora çalışması olarak sürdürürken, Siyasal Bilimler Fakültesi'ndeki görevinden YÖK nedeni ile 1983'te ayrıldı. Türkiye'nin toplumsal yapısı ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir.*

Yayınlanmış Yapıtları

1) Çerkes Ethem Olayı (15. Baskı)
2) Alevilik Olayı (40. Baskı)
3) Alevi Törenleri (7. Baskı)
4) Alevilik Üstüne Ne Dediler (5. Baskı)
5) Atatürk ve Aleviler (10. Baskı)
6) Topal Osman Olayı (10. Baskı)
7) Yaşayan Alevilik (7. Baskı)
8) Alevi Sorunu Üstüne Düşünceler (5. Baskı)
9) Şeriat ve Alevilik (4. Baskı)
10) Alisiz Alevilik Olur Mu? (3. Baskı)
11) Bihatayık, Evladı Kerbelayık (3. Baskı)
12) Anadolu'da Alevi-Bektaşi Dergâhları (2. Baskı)
13) Şaha Doğru Giden Kervan (3. Baskı)
14) Benim Kâbem İnsandır (15. Baskı)
15) Aleviler Ne Yapmalı (3. Baskı)
16) Şamanizm (14. Baskı)
17) Anadilde İbadet (2. Baskı)
18) Alevilik Dersleri (1)
19) Alevilik Dersleri (2)
20) Osmanlı Belgeleri'nde Aleviler Bektaşiler (1)
21) Osmanlı Belgeleri'nde Aleviler Bektaşiler (2)
22) İbni Haldun'un Hayatı ve Düşünceleri (2. Baskı)
23) Aleviler'in Etnik Kimliği (15. Baskı)
24) Türkler'de Çadır (2. Baskı)
25) Osmanlı Belgeleri'nde Dersim Tarihi
26) Osmanlı Belgeleri'nde Diyarbakır Tarihi
27) Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar (6. Baskı)
28) Osmanlı'da Toplumsal Düzen
29) Arapça'nın Türkleri Araplaştırması
30) Sorularla Alevilik (2. Baskı)
31) Alevism With Questions
32) İdamla Yargılanan Bir Alevi Dedesinin Savunması (2. Baskı)

İÇİNDEKİLER

Giriş....17
Hilafet Sorunu....20
Hz. Muhammed'in Kısa Hayat Hikayesi....21
Hz. Ali ve Hilafet Sorunu....23
Fedek Hurmalığı Olayı....33

EMEVİLER DÖNEMİ

Halifeler Dönemi....35
Hz. Ali ve Halifelik Dönemi....38
Hz. Hasan ve Dönemi....42
Hz. Hüseyin ve Dönemi (Kerbela Olayı)....45
İmamlar Dönemi....52

ABBASİLER DÖNEMİ

Mezhepler ve Tarikatlar....61
İmam-ı Azam (Hanefi Mezhebi)....66
İmam Şafii (Şafii Mezhebi)....66
İmam Malik (Maliki Mezhebi)....67
İmam Hanbel (Hanbeli Mezhebi)....67

ŞİİLİK VE OSMANLI-İRAN OLAYLARI

Şeyh Cüneyt....73
Şeyh Haydar....75
Şah İsmail....77
Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi....78
Şah İsmail'den Humeyni'ye....84
Şah Tahmasb Devri....90
Afşar ve Kaçar Hanedanları Dönemi....91
Pehleviler Dönemi....92
Humeyni Dönemi....93

ALEVİLİK VE ANADOLU

Hacı Bektaş Veli ve Anadolu....104
Babailik Olayı ve Anadolu....113
Anadolu Aleviliği....117
Bektaşilik ve Yeniçeri Ocağı....123
Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve

Yeniçeri-Bektaşi Katliamı....128
Osmanlı'da Ayaklanmalar ve Alevilik....132

CUMHURİYET DÖNEMİ VE ALEVİLİK

Atatürk ve Alevilik....135
Cumhuriyet Dönemi ve Alevilik....140
Kürtler ve Aleviler....144
Halil Öztoprak ve Şinasi Koç Neleri Savunuyor....149
Günümüzde Alevilik....157

ALEVİLİĞİN BAZI ÖZELLİKLERİ

Kırklar Cemi....169
"Birimiz Kırk, Kırkımız Birdir Bizim..."....169
Dedelik Nedir....172
Alevilik'te Müsahiplik (Yol Kardeşliği)....175
Cem Töreni....177
Semah Nedir....185
Semahın Bazı Özellikleri....186
Semah Türleri....189

ALEVİLİK'TE BAZI DEĞER ÖLÇÜLERİ

Alevilik'te İnsan....191
Aleviler'de Kadın....193
Alevilik ve Sanat....196
Aleviler'de Önemli Günler....199
Aleviler Neden Camiye Gitmezler?....202
Sonuç Yerine....208

TÜRKLER'İN KISA İNANÇ TARİHİ

Türkler'in Musevilik ve Hıristiyanlık'la İlişkisi....222
Türkler'in İslamiyet İle ilişkisi....227
Türkler'in Alevilik İlişkisi....235

CEM'İN VE CEMEVİ'NİN TARİHİ....239

EKLER

Yeni Gündem Dergisinde Çıkan Söyleşi....263
Nokta Dergisinde Çıkan Söyleşi....268
Yeni Demokrasi Dergisinde Çıkan Söyleşi....271

ALEVİLİK ÜZERİNE GENEL KAYNAKÇA....277

SON BASKIYA SUNU

Cemal ŞENER

Alevilik Olayı adlı kitabımın ilk baskı tarihi 1988 yılıdır. Aradan tam 22 yıl geçmiş. O kitabı yazarken faydalanabildiğim kitap olarak kaynak sayısı 10 rakamını bile bulmadı. Ama bugün sadece bu satırların yazarının kütüphanesinde oluşmuş Alevilik konulu kitap sayısı 800'ü bulmuş durumdadır.

1976 yılmda Hacı Bektaş Veli'yi Anma Törenleri'nde etkinliğin kitabı basılmış. Kitabın **"Açık Oturum"** başlıklı kısmında o günlerin durumu, istemler şöyle ifade edilmiş. **"Hacı Bektaş'ı dar bir salonda anmak, kırk milyonluk Türk ulusunun uzağında olmak demektir. Olanak varsa üniversitelerle ilişki kurulmalı: Hacı Bektaş Kürsüsü, Hacı Bektaş Enstitüsü açılmalı. Bir doktora, bir doçentlik, hatta bir profesörlük tezine Hacı Bektaş'ın konu olmasını sağlamalı..."**

1976 yılındaki foroğraf böyle... Bugün Alevilik ile ilgili yüzlerce master/doktora tezi yapıldı, yapılıyor. On civarında Alevi-Bektaşi Araştırma Merkezi kuruldu. Bunların bir kısmı devlet üniversiteleri bünyesinde bulunuyor. Gazi Üniversitesi, Hitit Üniversitesi gibi... Alevilik ile ilgili çalışan çeşitli üniversitelerde doçent ve profesör olarak 50'yi aşkın akademisyen bulunuyor. Bunların bazısı yurtdışındadır. Yurtiçinde ve yurtdışmda kurulu Cemevi ve o amaçla çalışan dernek, vakıf ve federasyon sayısı 800 civarında sayılır.

Bütün bu gelişmeler yeterli olmasada bu konuda çok önemli bir durum sayılır. **Alevilik Olayı,** benim Alevilik ile ilgili yazdığım ilk kitabımdı. Bugün bu konuda yazılmış 30 kitabım, yüzlerce makalem, yüzlerce TV ve radyo programım ve yüzlerce konferasımın olduğunu belirtebilirim.

Ben son 22 yıldır bu konuda yarı-akademik tarzda çalışı-

yorum. Bugün bu konuda 100'e yakın araştırmacı, yazar, akademisyen üniversitelere bağlı ya da bağımsız çalışmaktadır.

Son 20 yıldır her Alevi yurttaş misyonerce Aleviler'in sorunlarını topluma anlatmaya ve taleplerinin haklılığını kamuoyuna ifade etmeye çalışmaktadır.

Toplumsal sorunlar bir günde oluşan sorunlar olmadığı için, tarihsel bir süreç içinde oluştukları için çözümleride bir günde gerçekleşecek sorunlar değildir. Belli bir süreç işin doğasında bulunuyor. Bu yaşanan süreçte elimizde olmadan bazı uzamalar, ağrılar, sızılar olabilir. Ama her toplum kendi sorunlarını çözerek toplumsal gelişmeyi sağlayabilir. Bu bir anlamda er ya da geçte olsa toplumsal zorunluluktur.

Elinizde, Alevilik Olayı/Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi adlı kitabın 40. baskısını tutuyorsunuz. Bu aynı zamanda yaklaşık 120 000 adet kitap basımı demektir.

Bu kitabın özelliği gereği alan kişi çevresinede okutmaktadır.

Her kitap yaklaşık 3 kişi tarafından okunsa bu kitabın okuma sayısı yaklaşık 400 bin kişi olmuş demektir. Bir kuruş reklam bütçesi olmadan ülkemizde bu kadar kitabın kendini tanıtarak sattırması bu konuda küçük bir rekor denirse abartı sayılmamalıdır.

Aynı zamanda bu kitap Türkiye gündemine Alevilik konusunu taşımış adeta Alevilere **"avukatlık"** yapmıştır. Birçok insan kendi ifadeleri ile **"Alevilik"** konusundaki ilk okumalarını bu kitap ile yapmışlardır.

Böyle bir kitabın yazarı olmak ise apayrı bir gurur sebebidir. İyi okumalar, aşkı niyazlarımla...

Ağustos 2010
İstanbul

SUNU

Bu araştırmayı, üniversitede doktora çalışması olarak düşünmüştüm. Çalışmama üniversiteden ayrıldıktan (1984) sonra da devam ettim. Ortaya bu kitap çıktı.

Araştırma, okuyucuya **Alevilik Olayı**'nın dününü ve bugününü vermeyi amaçlıyor. Ama bir yönü ile, Aleviliğin dünü ve bugünü deyince Aleviliğin her şeyi anlaşılmamalı. Olaya, Aleviliğin sosyal mücadeleler tarihindeki yeri açısından bakmaya çalıştım. Yani araştırma; Aleviliğin dini açıdan incelenmesi değil. Dini yanı da ister istemez konuya giriyor ama bir dinbilimi çalışması, din tarihi çalışması değil. Bu tür araştırmalar var. Bunların adlarını ilgilenenler için çıkardığım genel kaynakçada verdim. Araştırma bir edebi-folklorik araştırma da değil. Alevi-Bektaşi edebiyatı ile ilgili eserler de kaynakçada var. Bunlardan başka; bu araştırma bir saha araştırması (sosyolojik-antropolojik v.s.) da değildir.

O halde yaptığım araştırma nedir?

Alevilik, bence ülkemizde az bilinen bakir bir konu. Bilinen şeylerde, doğru bilgiden çok, ön yargı eksik ya da yanlış bilgilerden ibarettir. Bugün ülkemizde ortalama olarak 15 milyona yakın insan kendisini Alevi kabul ediyor. Bu kadar insan kendi tarihini çok az ve basma kalıp bilgilerle biliyor. Bunlara doğru bilgi verecek; kişi, kurum veya kuruluş yok gibidir. 1970'lerden beri Türkiye'de siyasal faaliyetleri yakınen takip eden birisi, çeşitli konularda konferans, panel, açık oturum v.s. izlemiştir. Ama Alevilik'le ilgili konferans vermek isteyen kişi ya da kuruluşun varlığını duymamıştır. En olmadık konularda paneller, açık oturumlar vs. düzenlenmiş-

tir. Ama 15 milyona yakın insanı ilgilendiren bu konuda benzer bir etkinlik olmamıştır. Bu çok ilginç olsa gerek.

Alevilik konusunda çevresinde ahkam kesen nüfuz istismarı yapan birisini bile, dinlemeye kalksanız en fazla bir paragraflık bilgisinin (o da eklektik) olduğunu görürsünüz.

İşte acı olan bu durum, beni bu konuda bilgilenmeye ve elimden geldiği kadar bilgilendirmeye itti.

Bü ihtiyaçtan hareket ederek, **Alevilik Olayı**'nın nasıl ortaya çıktığını, tarihsel süreç içinde ne gibi değişimler geçirdiğini, bugün ne olduğunu bilgilendiğim ölçüde araştırmamda vermeye çalıştım.

Alevilik Olayı'nın; 1300 yıllık bir tarihi var. Bu uzun tarihsel süreci bu küçük kitaba sığdırmak elbette mümkün değil. Bu yüzden konu en önemli yanları ile ele alındı. Sosyal tarih içindeki yeri gösterilmeye çalışıldı. Az ama özelliği olan olaylar ve bilgiler çalışmanın esasını oluşturdu.

Araştırma, Aleviliğin çağımızdaki özelliği olan; eşitlikçi, özgürlükçü, bölüşümcü, demokrat, hümanist bir toplumsal muhalefet hareketi olmasının tarihsel-toplumsal gelişimini vermeye çalıştı.

Çalışmam sırasında; yardımlarını esirgemeyen tüm kişi ve kuruluşlara burada teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmanın redaksiyonunu; değerli zamanlarını ayırarak büyük bir titizlikle yapan dostum **Alper Görmüş**'e kucak dolusu teşekkürler.

Araştırma, Alevilik konusunda bilgilenmek isteyenler için bir başvuru kaynağı olursa, amacına ulaşmış olacaktır. Dileğim, bu konunun yeni çalışmalarla zenginleşmesidir.

İstanbul, Ortaköy - 1988

YENİ BASKI İÇİN

Sevgili Okuyucu,

Elinizdeki kitap, Türkiye'de bir tabuyu yıktı. Sadece dost sohbetlerinde, aile arasında gizli-kapaklı konuşulan Alevilik bir anda kamuoyuna gür bir sesle yansıdı. Bizlere televizyonda **"Yüksek Tansiyon"** programlarında **"Kırmızı Koltuk"** programlarında, **"Siyaset Meydanı"**nda, **"Ceviz Kabuğu"**nda ve benzer bir dizi TV programı ile evlerimize konuk oldu.

Sadece TV programları ile kalmadı. Günlük basında peşpeşe yapılan "Alevilik dizileri", dergi kapak konuları "Alevilik"e ayrıldı. Yazılı, sözlü ve görsel basın için adeta tiraj kapısı oldu.

Bununla da kalmadı. TBMM kürsülerine, üniversite anfilerine ve yapılan panellere konu oldu. Konu ile ilgili yüzlerce kitap telif ve çeviri olarak yayınlandı ve yayınlanmaya devam ediyor. Bunu bir dizi üniversitelerde yapılan tezler izledi, izliyor.

Bu ve benzer nedenlerle elinizde tuttuğunuz kitap sadece bugüne dek **30. baskıyı** yapmış bir kitap değil, aynı zamanda bu sayılan bir toplumsal sorunu ülkemiz gündemine taşıyan bir misyonu gerçekleştirmiştir.

Kitabın yazarı olarak; okuyucusundan bu denli sıcak ilgi, sevgi, dostluk gören ve bitimsiz dua alan bir başka yazar olmamıştır gibi geliyor bana...

Ülkemizde Cumhuriyet tarihinden, bugüne konu ile ilgili kitap sayısının yok denecek kadar az olduğu hatırlatılırsa bu kitabın ülkemizde yarattığı toplumsal etki daha iyi anlaşılır kanısındayım.

Bu şansı yakalayan birisi olarak kendimi tarih önünde çok mutlu görüyorum. Selam, sevgi ve saygılarımla.

Cemal Şener
Ağustos 2004
16. 9. 1989

"Sayın Cemal Şener,

Alevilik Olayı adlı kitabınızı okudum ve bir Alevi genci olarak, bilmediğim birçok konuda bilgi sahibi oldum. Kitabınız özellikle benim gibi Alevi gençler için, eminim çok yararlı oluyordur.

Kitabınızı okumadan önce Alevilik hakkında sadece evde anne ve babamdan duyduğum kulaktan dolma bilgilere sahiptim ve bu bilgiler bana yetmiyordu. Okulda din derslerinde, hocaların söyledikleri ise bambaşka şeylerdi. Din hocalarımız derslerde sınıfa; "Aleviliğin bir Müslüman mezhebi olmadığını, Alevilerin peygamber olarak Ali'yi tanıdıklarını, Ali'ye bir tahtaya tapar gibi taptıklarını ve Aleviliğin bir saçmalık olduğunu söylerlerdi." Okuldaki ve evdeki bu tamamen birbirine ters olan bilgiler beni çelişkiye düşürmüştü. Ben neydim? Müslüman mıydım yoksa, din hocalarımızın söylediği gibi kafir mi? Gibi sorular kafamı meşgul etmeye başlamıştı. Buna kendimce bir çözüm buldum. Okulda tarih derslerinde, İslam tarihini okurken öğrendiğim halifelik olayları ile evden öğrendiğim bilgileri birleştirerek Aleviliğin ne olduğunu anlamaya çalıştım. Ancak bu da yeterli olmamıştı.

Ayrıca evdekiler herkese Alevi olduğumuzu söylememizi istiyordu. Bunu bir türlü anlayamıyordum. Neden söylememeliydik? Bu utanılacak bir şey miydi. Toplum bizi Alevi olduğumuz için kabul etmeyecek miydi? Bunlar bana saçma geliyordu.

Bir de ibadet konusu vardı. Bizim ibadetimizin Sünnilerinkinden farkı neydi? Neden onların yaptığını yapmıyorduk? Oysa kutsal kitabımız aynıydı ve ibadetimizde aynı olmalıydı?

Bütün bu sorular sizin kitabınızı okuyunca cevap buldu. ***Kitabınız sayesinde ne olduğumu öğrendim.*** *Şimdi kendimi daha güçlü hissediyorum. Artık bir toplumda Aleviler kötülendiğinde, Aleviliği savunabileceğim. Ayrıca* ***kitabınızı okuduktan sonra Aleviliğimle gurur duymaya da başladım. Size bunun için teşekkür ediyorum.***

Daha önce de değindiğim gibi kafamda hala cevap bulamayan bazı sorular var ve bunların cevabını size sormak istiyorum. Bizim kıldığımız namaz nasıl kılınıyor ve Sünnilerinkinden farkı ne? Ramazan'da biz neden oruç tutmuyoruz (Annem Ramazan'da bizim üç gün oruç tutmamız gerektiğini ancak bu üç günün hangi günler olduğu bilinmediğinden tutulmadığını söylüyor. Bu ne derece doğru?) Camiye neden gitmiyoruz? (Bunun sadece bir korkudan olması bana saçma geliyor) Cem ayinleri nasıl oluyor? Ve bu ayinler hala yapılıyor mu?

Sormak istediğim bir diğer konu da şu: Alevi birinin Sünni birisi ile evlenmesi sakıncalı mıdır? Evdekiler buna çok karşılar. (Annem bize hep en büyük korkusunun bir Sünni ile evlenmemiz olduğunu ve Sünni ile evlenmektense evde kalmamızın daha iyi olacağını söylüyor.) Neden böyle düşünüyor acaba? Sünni biriyle evlenmenin sakıncaları nelerdir? Bu o kadar kötü bir şey mi acaba? Bütün bu sorularıma cevap verip, beni bu konularda aydınlatırsanız çok memnun olurum. Size şimdiden teşekkür ediyorum.

Kitabınızda Yeni Demokrasi dergisindeki yazınızın sonunda Hacı Bektaşi Veli'nin şiirinden sonra "Bu çağrıyı cevapsız bırakmayalım" demekle ne demek istediğinizi tam

olarak anlayamadım. Eğer bu çağrıyla Alevilere, artık örgütlenip varolduğumuzu herkese göstermemiz gerektiğini vurguluyorsanız, sizi yürekten destekliyorum. Madem ki Türkiye'de 20 milyon Alevi var, o halde bunca insana bazı haklar, artık verilmelidir diye düşünüyorum. Alevilik saçmalıktır diyenlere, Aleviliğin ne olduğunu bilmeyenlere gerçekler anlatılmalıdır. Ramazanda 35 milyon Sünni için yapılan TV programları, Muharrem ayında da Aleviler için yapılmalıdır. Okullarda din dersi zorunlu olmamalıdır. Aleviler öğrenmek zorunda olmadıkları şeylerden sınava girmemelidir. Ayrıca bu derslerde hocaların söyledikleri ile bunalıma düşen Alevi çocuklar dikkate alınmalıdır. Demokratik ve laik bir ülkede yaşıyorsak bunların da olması gerekir.

Eğer bir örgütlenme oluyorsa buna ben de katılmak isterim. Hakkımızı aramalıyız. Bunca yıldır susmuşuz ve hiçbir şey elde etmemişiz. Artık sesimizi duyurma zamanı gelmiştir. Mektubuma cevap verir ve beni olanlardan haberdar ederseniz sevinirim. Size ne olduğumu bulmamda bana kitabınızla yaptığınız katkılardan dolayı tekrar teşekkür ediyorum. Saygılarımla...

N. Kılıç

GİRİŞ

İslam Tarihi'nin hangi sayfasını açarsak açalım, aynı soydan gelen Haşimiler ile Emeviler'in rekabet ve düşmanlıklarına tanık oluruz. Bu durumun İslamiyet öncesi temelleri olduğu gibi İslamiyet'in doğuş ve yayılışından sonra da devam ettiğini gözlemekteyiz.

İslam Tarihi'nde dinsel düşmanlıklar olarak görülen olayların görünen yanının ötesinde sosyal ve ekonomik nedenleri olduğu da bilinmelidir.

Haşimiler ve Emeviler arasındaki bu rekabetin İslamiyet öncesine kısaca bir göz atalım:

Abdülmenafin'in; Haşim, Abdüşşems, Muttalip ve Nufel adlarında dört oğlu vardır. Bunlardan Haşim ve Abdüşşems ikizdirler. Bir rivayete göre, ikizlerin ellerinin başparmakları birbirine yapışıktır. Başka bir rivayete göre ise ikizler, birbirinin el parmakları öbürünün alnına bitişik olarak doğar. Hiç kuşkusuz bu durum ancak ameliyatla düzeltilir. Sonuçta **Haşim ve Abdüşşems'in kanı akar..**

Bu durumu uğursuzluk sayan kahinler iki kardeşin çocukları arasında ayrılıklar, kırgınlıklar olacağına ve kan dökületeğine dair yorumlar yaparlar.

İşte bu ikiz çocuklardan Haşim Hz. Ali'nin, Abdüşşems ise Muaviye'nin dedesidir. Muaviye'nin büyük dedesi Ümeyye, Haşim'in elinden Mekke reisliğini almak ister.

İki aile arasında rekabet ilk kez bu olayla doğar. Ümeyye Haşim'den Mekke reisliğini alamayınca Şam'a göç eder. Giderek Haşim Mekke'de, Ümeyye ise Şam'da güç sahibi olur.

Hz. Muhammed'in yanında büyüdüğü Haşimiler'in Mekke reisi Abdülmüttalip, Zemzem kuyusunu bulduktan sonra Kureyş kabilesi gücünü ve itibarını bir kat daha artırır. Kuyuda bulunan değerli eşyaların Abdülmüttalip'in eline geçmesi Emeviler'in Haşimilere karşı hırs ve düşmanlığını körükler. Abdülmüttalip'ten sonra Mekke reisi olan Ebu Talip, Hz.Ali'nin babası, Hz. Muhammed'in amcası ve aynı zamanda hamisidir. Ebu Talip babası kadar zengin değildir ama, onun gibi cesur ve sevilip sayılan bir önderdir.

Ebu Süfyan; Ümeyye'nin torunu ve Harb'ın oğludur. Harb'le Abdülmüttalip arasında süren düşmanlık, Ebu Süfyan ve Ebu Talip zamanında da devam etmiştir.

Ebu Talip ölünce, **Hz. Muhammed Haşimilerin reisi olur.** Emeviler'in reisi ise, Hz. Muhammed'i öldürmek için Ömer'i gönderen **Ebu Süfyan**'dır.

Haşimiler ve Emeviler arasındaki bu düşmanlık İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı sürecinde de devam eder. Hz. Muhammed'in İslamiyet'i yaymaya çalışması sırasında önündeki büyük engellerden biriside Emeviler olmuştur.

Ebu Süfyan, Hz. Muhammed ve ilk Müslümanlara diğer İslam olmayan kabileleri de kışkırtarak akıl almaz kötülüklerde bulunur.

Müslümanlığı, kendi kabilesine ait bir olay olmadığı için kabul etmek istemez.

İslam olanlar Hendek savaşından sonra güçlenip Mekke'yi elde edince Ebu Süfyan -eskilerin deyimi ile kılıç korkusundan- Müslüman olur.

Ebu Süfyan, sonraki dönemlerde Hz. Ali ile hilafet meselesinde anlaşmazlığa düşüp Hz. Ali'nin ve onun yakınlarına düşmanlık güden Muaviye'nin babasıdır.

Ebu Süfyan'ın eşi Hinde de, gene Haşimiler'in ve ilk İslam olanların azılı düşmanlarındandır.

Hinde, aynı zamanda Uhut savaşında İslamiyet'e karşı savaşan orduların en militan savaşçılarından biridir. Kendisine aşık olan siyah kölesi Vahşi'ye İslamiyeti ilk kabul edenlerden ve Hz. Muhammed'in amcası Hz.Hamza'yı vurdurur ve ciğerlerini çıkartarak çiğ çiğ yer. Hinde'ye bu nedenle ciğer yiyen anlamında **"Akiletül ekbat"** adı verilmiştir. Bu savaştan sonra Müslümanlığı kabul eden Hinde'ye **"Hz."** sıfatının verilip verilmeyeceği Sünni müslümanlar arasında günümüzde bile tartışılmaktadır.

Ebu Süfyan'ın amca oğlu Hakem Bin Ebul As da İslam düşmanlarındandır. Hz. Muhammed, küstahlıklarına karşılık olarak onu Taif'e sürgün eder. Oğlu Mervan orada dünyaya gelir. Mervan'ın doğumundan önce, onun İslamiyet için bir bela olacağını Hz. Muhammed'in Hakem ile ilgili olarak söylediği şu hadis ile haber verdiği söylenir: "Veylüm li ümmeti fin sulbi haza" (Bu adamdan gelecek çocuktan dolayı, ümmetime yazık).

Hakem ve Mervan'ın sürgünlükleri Halife Ebubekir ve

Halife Ömer dönemlerinde de devam eder. Mervan Halife Osman'ın amcasının oğlu idi. Bu nedenle Osman halife olunca Mervan'ı Taif'ten getirtir, bir süre sonra da kendisine vezir yapar.

Halife Osman'ın halifeliği döneminde büyük entrikalar çeviren, hatta onun ölümünde bile parmağı olduğu söylenen Mervan, daha sonra kaçar ve Şam'da Muaviye'ye sığınır.

Muaviye daha sonraları Hz. Hasan'ın karısı Cude'yi evlilik vaadi ile kandırır ve Hz. Hasan'ı zehirleterek öldürtür.

Mervan Şam'da da Muaviye'nin yanında kötülüklerine devam eder. Muaviye'nin ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu Yezid'in yanında saf tutar.

Yezid'in ölümünden sonra, vasiyeti üzerine halife olan oğlu, II. Muaviye farklı bir kişilik sergiler ve **"Hilafet Peygamber ailesinin hakkıdır"** diyerek hilafeti kabul etmez; Hz. Ali ve Ehlibeyti hakkında camilerde hutbe okutur, onları övücü konuşmalar yapar. Bunun üzerine Mervan, II. Muaviye'nin annesi ile birleşir ve onu kullanarak II. Muaviye'yi zehirletip öldürtür. Mervan daha sonra II. Muaviye'nin yerine kendini halife ilan eder ve II. Muaviye'nin karısıyla evlenir.

HİLAFET SORUNU

Hz. Muhammed, Arapları ve Arap olmayan halkları İslamiyet'e kazanmak için çok büyük uğraş verdi. Bu uğurda ölümü göze alarak dişe diş mücadele etti.

Hz. Muhammed ve İslamiyet'ten önceki üç tek tanrılı dinin doğup yayıldığı kıta aynı olmasına rağmen Arap yarımadasında putperestlik hakimdi. Daha önceki tek tanrılı dinler ise bu yarımadaya girememişti.

İslamiyet Arap Yarımadası'nda çetin bir direnişle karşılaştı. Çok kan döküldü. Başlangıçta Müslümanlar çok kötü günler geçirdi. Bu yolda çok can, mal kaybettiler. İslamiyet'i gizli yaydılar. Bunun için gizli olarak örgütlendiler. Propagandalarını gizli yaptılar. Gizli örgütlenmek ve gizli çalışma yapmaları onların işini oldukça zorlaştırıyordu.

Her yeni toplum düzenine karşı eski sistemin bütün varlığıyla karşı koyduğu hatırlanırsa, bu bir yanı ile doğal bir tepki sayılmalıdır. Ama yeni toplumsal sistem olan İslam eskinin yerini olmaya başlamıştı bile.

Kabile yaşamı sürdüren Arap toplumu putlara tapıyordu. Her kabilenin Kabe'de bir putu vardı ki, bu binlerce put anlamına geliyordu. Kabileler arasında ardı arkası kesilmez savaşlar sürüyordu, kız çocukları insan sayılmayıp doğunca diri diri toprağa gömülüyordu.

Arap toplumu tek tanrı inancına ve İslamiyet'in getirdiği dinsel anlayışa şiddetle karşı çıktı. Eski düzenden menfaati olanlar da bu tepkiyi teşvik için her fırsatı kolluyordu.

HZ. MUHAMMED'İN KISA HAYAT HİKAYESİ

Hz. Muhammed, Miladi 571 yılında doğdu. Babası, Kureyş Kabilesi'nin reisi Abdülmüttalip'in oğlu Abdullah, annesi ise Kureyş büyüklerinden Abdülmenaf oğlu Veheb'in kızı Amine'ydi.

Abdullah ile Hz. Ali'nin babası Ebu Talip aynı anne babadan olma öz kardeştiler.

Abdullah, karısı hamile iken Suriye'ye yaptığı bir ticaret seyahatinde hastalandı, dönüşte uğradığı Medine'de vefat etti. Babasının ölümünden iki ay sonra doğan Hz. Muhammed'in ailesinin ekonomik durumu iyiydi. Rivayete göre, kendisine miras olarak 5 deve, çok sayıda koyun ve Ümmü Eymen adlı bir cariye kalmıştı. Hz. Muhammed altı yaşında da annesini kaybettikten sonra dedesi Abdülmüttalip'in yanında kalmaya başladı. Ne var ki Hz. Muhammed 8 yaşında iken dedesi de vefat etti. Bundan sonra Hz. Ali'nin babası Ebu Talip tarafından büyütüldü.

Hz. Muhammed 25 yaşında iken 40 yaşındaki Hatice ile evlenmiştir. Hatice dul, güzel ve çok zengin bir kadındı, evlilikleri 24 yıl sürdü.

Hz. Muhammed, İslamiyet'in yayılması için bütün gücü ile savaştı. İslamiyet'e karşı çıkan, Müslüman olmak istemeyen çok sayıda insanla karşılaştı. Onları ikna etmeye çalıştı. İkna olmayanlara karşı zora başvurdu. Kılıç kullandı. Savaşlara, fetihlere girişti.

Hz. Muhammed, Allah'ın yeryüzündeki son temsilcisiydi. En büyük manevi otoriteydi. O'nun sağlığında İslamiyet içinde önemli bir ayrılık yoktu. Müslümanlar arasında bazı ihtilaflar vardı ama önemli bir bölünme söz konusu değildi. İlk ve en önemli bölünme Hz. Muhammed'in vefatından hemen sonra, hatta peygamberin cenazesi henüz kaldırılmadan ortaya çıktı.

Peygamberin ölümü Müslümanlar arasında derin bir şok yarattı. İlk Müslümanlar ve akraba çevresi onun ölü-

münü bir türlü kabul edemiyorlardı. Buna rağmen Hz. Ali, Hz. Fatma ve diğer yakınları peygamberin ölümünün yarattığı üzüntüyü yaşayıp cenazenin defin işleriyle uğraşırken, Ebubekir, Ömer, Osman ve onlarla birlikte bir kaç kişi başka bir evde toplanarak Ebubekir'i Hz. Muhammed'den sonra onun yerine geçecek halife olarak seçtiler. İşte bu zamansız halife seçimi, İslamiyet içinde çağlar boyu süren bölünmenin ve kan dökmenin düşmanlığın tohumlarını ekmiştir.

Ebubekir'in halife olarak seçilmesi, onu seçenler açısından hilafet sorununu halletmişti. Fakat bu seçime, herkesten önce Hz. Muhammed'in en yakınları karşı çıktılar ve halifeliği kabul etmediler. Hz. Muhammed'in doğal halefinin Ali olduğunu savunan yakınları bu konuda bir çok kanıt da ileri sürdüler.

HZ. ALİ VE HİLAFET SORUNU

Hz. Muhammed, çok sevdiği ve değer verdiği Ali'yi kendisinden sonra Müslümanlara önderlik edecek en uygun kişi olarak görüyordu.

Hz. Peygamber'in, Ali'ye "Cennete ilk giren dört kişidir; Sen, Ben, Hasan, Hüseyin. Soyumuz arkamızda, şiamız da sağımızda solumuzda girecektir" buyurduğu belirtilir.

Hz. Muhammed bir hadisinde "Ulular ulusu Allah, peygamberleri ayrı ayrı ağaçlardan (soylardan) yarattı. Benimle Ali'yi, bir ağaçtan halketti (yarattı). Ağacın kökü benim, Ali dalları budaklarıdır. Fatma, o ağacın verimidir.

Hasan ile Hüseyin meyveleri, şiamız da yapraklarıdır. Kim bu ağacın dallarından birine yapışırsa kurtulur, yapışmayan helak olur" der.[1]

Hz. Ali, İslamiyeti kabul eden ikinci kişiydi. (Ondan önce Hz. Muhammed'in eşi Hatice Müslüman olmuştur).

İmam-ı Azam Ebu Hanife, "Müsned-i Ebu Hanife" adlı kitabın 181. sayfasında Hz. Ali'nin "Ben peygamberle birlikte ilk ibadet yapanlardanım" dediğini yazar.

Küçük yaştan itibaren Hz. Muhammed tarafından yetiştirilen Hz. Ali, 10 yaşında iken, Hz. Muhammed peygamber oldu. Ali ise, hiç tereddüt etmeden O'na inandı. Ali bundan sonra İslamiyetin yayılması için Hz. Muhammed ile birlikte inançla çalıştı. Bütün savaşlarda yer aldı. Hz. Muhammed O'nu kızı Fatıma ile evlendirerek kendine damat yaptı.

Şu söz, O'nun yiğitliğini kahramanlığını ve kılıcının İslamiyet uğruna savaşırken ne kadar güçlü olduğunu ifade etmek için söylenmiştir: **"La feta illa Ali, La seyfe illa Zülfikar"** (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan güçlü kılıç yoktur.)

Bir başka hadiste Hz. Muhammed "Ey insanlar, gerçekten ben de insanım, rabbim elçisinin (ölüm meleği) geleceğini, ona icabet edeceğimi sanıyorum.

Sizin aranızda iki paha biçilmez şey bırakıyorum. İlki Allah'ın kitabı. Onda hidayet ve nur var. Diğeri Ehlibeytim. Size Ehlibeytime uymanızı öğütlerim." (Sahihi Müslim; "Fedal'üs-sahabe", Ali b. Ebu-Talip'in Faziletleri bölümünden naklen Seyyid Murtaza)

Peygamber bu hadis-i şeriften sonra birçok hadis kitabında yer alan şu sözleri söyler; "Onların önlerine geçmeyin, yani onların hükümlerinden başka bir hüküm vermeye kalkmayın, yoksa helak olursunuz..."(2)

Bir başka hadisinde "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır, şehri dileyen kapıya gelsin; ben hikmetin şehriyim, Ali kapısıdır, hikmeti dileyen kapıya gelsin" diyen Hz. Muhammed, "Hikmet on bölüğe bölündü; dokuzu Ali'ye verildi, biri ondan başkalarına, insanlara ihsan edildi; o bu bir bölükte de en bilgili kişidir" diye buyurmuştur.

Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile ilgili olarak söylediği hadislerden bazıları da şöyledir: **"Ali bendendir, ben ondanım, ben kimin mevlası veliyf-i emri isem, Ali de onun mevlasıdır. Ali, insanların hayırlısıdır. Kim bunu kabul etmezse, gerçekten de kafir olmuştur"...**

"Ali iyi kişilerin, müminlerin imamıdır ve kafirleri öldürendir." (Künuz'ül Hakaık II. s. 126-127)

"Ali Kur'an iledir ve Kur'an Ali ile; ikisi havuz kenarında bana ulaşıncaya dek ayrılmazlar". (Cami; 11. s. 55)

"Ali benim bilgimin kapısıdır; tebliğe memur olarak gönderdiğim şeyleri benden sonra ümmetime bildiren, açıklayan kişidir; onu sevmek imandır; onu buğzetmekte (başkaldırmak) **nifak".**

"Ümmetimin en ileri ve gerçek hüküm vereni Ali'dir."

"Allah'ım o nereye dönerse, nereye varırsa hakkı onunla beraber kıl."

Hz. Ali hakkında hadisler böyle devam edip gitmekte-

dir. Hz. Muhammed'in yalnızca Hz. Ali hakkında söylediği sözler, bir kaç hadis kitabım dolduracak kadar çoktur. Tartışmaya ışık tutması bakımından burada birkaç hadise daha yer vereceğiz. Çünkü inanıyoruz ki, günümüzde bile bir çok aydın bu konuda yanlış bilgilenme durumundadır.

Hz. Muhammed Ebu Talip'in evinde, kırk kişiyi aşan bir davetli topluluğunun önünde "Ey Abdülmüttalip oğulları... Allah sizi çağırmama beni memur etti. Hanginiz bu işte benim vezirim olacaksınız" deyince Hz. Ali, yaşça davetlilerin küçüğü olduğu halde "Ey Allah'ın peygamberi ben bu işte senin vezirin olurum" diye karşılık verir. Hz. Muhammed bunun üzerine ellerini Hz. Ali'nin omuzlarına koyarak şöyle der: **"İçinizde bu benim kardeşimdir, vasiymdir, halifemdir, artık onu dinleyin ve ona itaat edin."**

Gene Hz. Muhammed bir çok defa, **"Ali bendendir, ben Ali'denim. O benden sonra inananların velisidir. Benden sonra o sizin velinizdir"** diye buyurmuştur.

İsâbe, Hz. Muhammed'in Hz. Ali hakkında, **"Benden sonra fitne (huzursuzluk) olacaktır. Bu oldu mu, Ebu Talip oğlu Ali tarafını tutun. Çünkü o, bana ilk iman edendi. Kıyamette de benimle ilk musafaha (dostluk) edecek odur. O Sıddıyk-ı Ekber'dir. O, bu ümmetin Faruk'udur. O müminlerin ulusudur, reisidir,"** dediğini yazar.

Hz. Muhammed Veda Haccı'nda, **"Ben kimin mevlası isem, Ali onun mevlasıdır. O'na dost olana dost, O'na düşman olana düşman ol, O'na yardım edene yardım et, O'nu horlayanı horla, nerede olursa olsun gerçeği O'nunla beraber kıl"** diye dua eder.

Bu tebliğ ve arkasından da V. sure-i celilenin 3. ayet-i kerimesi nazil olur.

Bu ayetin inmesinden sonra, Ebubekir, Ömer ve sahabeden önde gelenler Ali'yi tebrik ederler. Hatta Ömer tebrik ederken, **"Kutlu olsun, sana ne mutlu ey Ebu Talip oğlu Ali, bugün benim ve her erkek ve kadın müminin mevlası oldun"** der.(3)

Peygamber, Gadir-u Humm'da (Veda Haccı) herkese yaptığı konuşmada, "Peygamberiniz kim? Rabbiniz kim? Mevlanız kim? biçiminde sorular sorup cevaplarını aldıktan sonra "Kalk ya Ali" deyip Hz. Ali'yi ayağa kaldırır ve şöyle der:

"Benden sonra imam olarak halka doğru yolu göstermek üzere seni seçtim, senden razı oldum, ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır, özünüz doğru olarak uyun ona." Peygamber daha sonra, **"Allah'ım O'nu seveni sev, O'na düşman olana düşman ol"** diye dua eder. Arkasından Ali'yi elinden tutarak ashaba gösterir ve bu beyandan sonraki dualarıyla kendilerinin halifeleri, vasiyleri ve emirleri olduğunu ilan eder. Ayrıca bunu burada bulunanların bulunmayanlara bildirmelerini de emreder.(4) Bunu toplantının sonunda orada bulunan ashabın Ali'yi kutlamaları izler.

Hz. Muhammed'in kendinden sonra Ali'yi yerine vasi ve halife olarak seçmek istemesi konusunda bu hadislerin dışında bir de hasta iken yazdırmak istediği ama yazdıramadığı bir **"yazılamayan vasiyetname"** meselesine şöyle değinilir:

Hz. Muhammed hastalığı esnasında, "Bana yazmak

için bir şeyler getirin. Size bir şey yazdırayım ki, benden sonra asla yol yitirmeyesiniz" der.

Bunun üzerine sahabe böyle bir vasiyetnamenin yazılıp yazılamayacağı üzerine tartışmaya başlar. Hatta sahabeden Hz. Muhammed'in hastalıktan dolayı böyle konuştuğunu söyleyenler de çıkar. Yapılan tartışmalardan rahatsız olan Peygamber vasiyetnameyi yazdıramadan öfke içinde hayata gözlerini yumar. (Sahihi Buhari; Cihad bölümü Cezaiz ve Vefat hadisleri Mısır 1327 H.C. 11, s. 122 vb.)

Başka bir kaynakta ise şu ifadeye yer verilir:

Peygamber, **"Bana yedi tulum su getirin yüzüme serpin, bir de kalem getirin. Size bir şey yazdırayım ki benden sonra asla yol yitirmeyesiniz"** diye buyurunca kadınlar ağlamaya başlar. Ömer de kadınlara bağırıp çağırır. Bunun üstüne Hz. Muhammed, **"Bu kadınlar, sizden iyidir"** diye Ömer'e çıkışır. (Tabakat ve Makrizi aktarma Gölpınarlı, a.g.e., s. 49)

Böylece vasiyetname yazılamadan Hz. Muhammed vefat eder.

Olay bir başka kaynakta ise şöyle veriliyor: "Hz. Muhammed kalem ister. Fakat verilmez. Tartışmalar başlar. Hz. Muhammed için sayıklıyor diyenler çıkar. Hatta Ömer, Kur'an var, o bize yeter" der. (Buhari'den aktarma Gölpınarlı, a.g.e., s. 51)

Anlaşılabileceği gibi, vasiyetnamenin yazılması durumunda da Hz. Muhammed'in kendinde olmadan yazdırdığı vb. tarzında itirazlar ortaya çıkacaktı. Hatta Buhari'nin eserinde yer verdiği gibi, Ömer'in Hz. Muhammed'in bü-

tün duygularını hastalığın kapladığını, bu yüzden vasiyetinin geçerli olmayacağını, Kur'an'ın yeterli olduğunu söylediği anlatılır.

İslam dünyasında buna benzer bir olay daha yaşanacak ve Hz. Muhammed'e hastalığı sırasında yazdırılmayan vasiyetnameyi 1. Halife Ebubekir yazdıracaktır. Halife Ebubekir hastalığı sırasında Affan oğlu Osman'ı yanına çağırır, "Yaz", dedikten sonra şöyle devam eder: "Rahman ve Rahim Allah adıyla, Bu, Ebukuhafe oğlu Ebu-Bekir'in Müslümanlara vasiyetidir: Emma bad..." Ancak Ebubekir sözlerine devam edemez, kendinden geçer ve bayılır.

Bundan sonra Osman, halif baygınken, onun adına, "Ben size, yerime geçmek ve halife olmak üzere Hattab oğlu Ömer'i bıraktım. Hayrınız için ne gerekse yaptım" sözlerini yazar, Ebubekir kendine gelince, Osman'a "Ne yazdıysan oku" der. Osman okuyunca da "Allahu Ekber, ne yazdıysan kabul ettim" der ve dua eder.

Böylece Ömer, Ebubekir'in ölümünden sonra halife olur. Aynı Ömer Hz. Muhammed'in vasiyetname yazdırmasına şiddetle karşı çıkmış ve onu engellemiştir.(5)

Hz. Ali, Abbas ve diğer Ehlibeyt Hz. Muhammed'in cenaze işleri ile meşgulken, öbür taraf biat işini organize ediyordu. Bu durumu hisseden Abbas, Hz. Ali'ye; "elini uzat da biat edeyim. Peygamber'in amcası Peygamber'in amcası oğluna biat etti densin, bu takdirde soyunun hepsi de sana biat eder. Biat tamamlanınca da artık bozulmasına imkan yoktur" der. Sahabeden bir topluluk da Ali'ye biat etmek ister. Ama cenazeyi bırakıp kendisine biat almakla uğraşmaya Ali'nin ne gönlü ne de inancı elverir. "Ben Re-

sulullah'ın cenazesi ile meşgulüm" der ve teklifi kabul etmez.

Büyük İslam bilgini Tabari, İbn Esir'den naklederek, Ömer'in Ebubekir'e biatından sonra da Ansar'm hep birden **"Biz Ali'den başkasına biat etmeyiz"** dediğini ve bunda ısrarlı olduklarını yazar.

Ali, Abbas ve diğer Ehlibeyt Peygamber'in cenazesini yıkamakla meşgulken, mescitten tekbir sesleri duyarlar. Ali "Nedir?" diye sorunca, Abbas, "Ben sana demiştim" der ve **"biat"** konusunu hatırlatır. Bu arada, Ömer, önüne geleni kılıçla tehdit ederek Ebubekir'e biat ettirmektedir.

Ebubekir ve Ömer hilafet ve biat işi ile o kadar meşguldürler ki, Hz. Muhammed'in cenazesinin defnedilmesinde bile bulunmamışlardır.

Selman-i Faris başta olmak üzere Ansar'dan önemli bir kitle Ebubekir'e biata karşı çıkar.

Ömer elinde kılıç üç gün boyunca önüne geleni Ebubekir'e biat için zorlaması yetmezmiş gibi, üçüncü günün sonunda mescide gidip Peygamber'i mezarından çıkararak cenaze namazım tekrar kılmak ister.

Bunun üzerine Hz. Ali eline iki başı demir bir asa alarak onlara karşı koyar. Bu işe teşebbüs edenleri öldüreceğini söyler. Bir gün Talha ve Zübeyr'in de olduğu bir toplantıda Ömer, Ali'ye dönerek, "Görüyorsun ya, herkes biat ediyor, siz de biat edin" deyince, Zübeyr kılıçla Ömer'in üstüne yürür ve çok ağır sözler söyler. Hz. Ali bir olay çıkmasını engelledikten sonra Ebubekir ve Ömer'e dönüp şöyle der: **"Ey Ashab, sizler Peygamber'e muhalefet ederek, Allah katında asi oldunuz. Halbuki asıl hak sa-**

hibi benim. Hz. Muhammed'e ve bu makama cümlenizden yakını benim. Hilafet benim hakkım iken bu hakkı benden zorla aldınız. Allah'tan korkup Peygamber'den utanarak bu hakkı bana geri veriniz."

Bu konuşma üstüne Ömer ayağa kalkar ve "Ya Ali, cümlemizi öldürsen de sana biat etmeyiz. **Seni de Ebubekir'e biat etmeye mecbur edeceğiz"** diye konuşur.

Hz. Ali, Ömer'in bu konuşmasına çok kızar ve "Ey Ömer, Tanrı adına yemin ederim ki senden ve hiç kimseden korkum yok, Allah'ın emri ve Peygamber'in vasiyeti olmasaydı şu anda seni öldürürdüm" der.

Ömer işin bu aşamaya gelmesinden rahatsız olur. Halkın Hz. Ali'ye biat etmesinden korkarak kalabalığı dağıtır. İki gün sonra ashabdan 12 kişi Ebubekir'i öldürmeye karar verip yemin ederlerse de, kan dökülmesine karşı olan Hz. Ali onları kararlarından döndürür.

Ömer, Ebu Ubeyde ve Halit Bin Velid; 6.000 civarında asker toplayıp Hz. Ali ve arkadaşlarını zorla biat ettirmek için mescide gider. Ömer, Ali ve arkadaşlarına, "Yemin ederim, bugün sizden biri ağzını açarsa, muhalefet ederse kılıçla başını keserim" der. Selman-i Faris ayağa kalkar, Hz. Muhammed'in kullandığı **"Cehennem Köpekleri"** sözlerini hatırlattıktan sonra, **"Anladım ki bu Cehennem köpekleri sizlersiniz"** der. Bunun üzerine Ömer elindeki kılıçla Selman-i Faris'in üstüne yürür. Hz. Ali, Ömer'in yakasından tutup çeker. Ömer'in elindeki kılıç bir yana, sarık bir yana düşer ve orada bulunanların önünde mahçup olur.

Ali, bu duruma daha fazla tahammül edemez, arkadaş-

ları ile çekip gider. Ömer, üç ay mahalle mahalle dolaşıp halkı zorla Ebubekir'e biat ettirir.

İşte, İslam tarihinde sürüp gelen bu toplumsal kırılma günümüzde de yaşayan Alevi-Sünni ayrılığının temelleri hilafet meselesindeki bu çekişmeye dayanmaktadır. Bu durum tarihsel süreç içinde birçok olayla beslenerek devam etmiştir. Bu durumu devam ettirmek bazı menfaat guruplarının işine yaradığı için sürekli teşvik edilmiştir. Ve ne yazık ki günümüzde bile devam etmektedir.

Bu olayı, Cumhuriyet yönetiminin önderi M. Kemal Atatürk Meclis'te hilafet tartışmaları sırasında kürsüde şöyle değerlendirmiştir:

"Ömer'in tesiriyle Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki halifenin intihabın da temeyulatı umumiyenin tabii temerküzünden ziyade şahsi tesir tesbit edilmiştir"

Atatürk burada halife seçiminde cemaatin gönül rızasından çok Ömer'in tesirinin söz konusu olduğunu belirtiyor. Devamla da, "en nihayet hilesinde muvaffak olan, saf ve nezih olanını mağlup edip ve evlat, ayalım mahvu perişan eyledi. Ve bu suretle hilafet ünvanı altındaki **imareti İslamiyeyi** yine hilafet ünvanın altında **saltanatı İslamiyeye** tahrif etti" diyor.

Burada da açıkça; hilesinde başarılı olan kesim saf ve temiz olan kesimi perişan ettiğini, İslam yönetimini de hilafet makamı adı altında saltanat yönetimine dönüştürdüğünü söylüyor.

Atatürk Emevi yönetimi için ise:

"Saltanatı Emeviye, büyük istilalar yapmakla beraber

baştan nihayete kadar hunin (kanlı, katil) ve elim vakayı ile ancak 90 seneyi doldurabilmiştir" diyor.

M. Kemal burada da, Emevi saltanatının başından sonuna kadar kanlı ve acılı bir olay olmasma rağmen ancak 90 yıl hüküm sürmüş olduğunu söylüyor.

FEDEK HURMALIĞI OLAYI

Hz. Muhammed, vefat etmeden birkaç yıl önce Fedek Hurmalığı'm kızı Hz. Fatma'ya vermişti. Bu nedenle Hz. Muhammed'in vefatından sonra bu hurmalığın miras olarak Ali ve Fatma'ya geçmesi gerekiyordu.

Fakat halife Ebubekir biat olayından sonra Fedek Hurmalığı'nı Hz. Fatma'dan geri aldı. Bu durum Hz. Fatma'yı çok üzdü. Hz. Muhammed'in, **"Fatma'yı inciten beni, dolayısıyla Tanrı'yı incitmiş olur"** biçimindeki hadis-i şerifi de böylece hiçe sayılmış oldu.

Babasından üç ay sonra vefat eden Fatma, bu nedenle cenazesine Ebubekir ve Ömer'in asla gelmemesini vasiyet etmiştir.

Hz. Muhammed bu hurmalığı XVI. sûre-i celile'nin (İsra) yirmi altıncı, XXX. sûre-i celile'nin (Rûm) otuz sekizinci ayet-i kerimelerindeki emir üzerine Hayber'in fethinden sonra Fatımatüzzehra'ya vermişti.

Bu nedenle, Fedek Fidanlığı'nm Hz. Fatma'nın elinden alınması açıkca Allah ve Peygamber emrinin çiğnenmesi anlamına geliyordu.

Fedek, ikinci halife Ömer zamanında tekrar Ali'ye ve-

rilmiş üçüncü halife Osman zamanında ise Mervan'a bağışlanmıştır. Muaviye, İmam Hasan'ın şehadetinden sonra araziyi üçe böldürmüş, bir bölümünü Osman'ın oğluna, bir bölümünü Mervan'a, üçüncü bölümünü ise oğlu Yezid'e vermiştir.

Hz. Ali, Hz. Fatma'nın ölümüne kadar Halife Ebubekir'e biat edilmesini istemedi. İslamiyet içindeki bu kırgınlığı gidermek için, Hz. Fatma'nın ölümünden sonra kendisi Ebubekir'e biat etti.[6]

EMEVİLER DÖNEMİ

HALİFELER DÖNEMİ

Ebubekir'in halifeliği kısa sürdü. Ölmeden önce de yerine Ömer'i tayin etti. Hz. Muhammed'in vasiyetine karşı çıkıp Ebubekir'i halife seçen Ömer, Osman'ı da kullanarak küçük bir hile ile Ebubekir'e kendini halife tayin ettirdi.

Ömer, İslam tarihinde şiddet tedbirleri ile üne kavuşmuş bir halifeydi. Ebubekir'in halife seçildiği ilk günler Hz. Fatma'nın evini basmış ve Ebubekir'e biat etmeyenleri kast ederek, "Bu adamlar senin evinde toplanırsa içeridekilerle beraber evi yakacağım" demişti. Fatma'nın, "Evimde beni mi yakacaksın?" diye sormasına karşılık da şu cevabı vermişti: "Bu iş babanın yaptığını pekiştirir. Resullah'ın hiç kimseyi seni sevdiği kadar sevmediğini biliyorum. Ama gene de bu durum beni yapacağım işten alıkoymaz."

İslam İmparatorluğu Ömer zamanında kuruldu. Muaviye O'nun zamanında Şam valisi oldu, O'nun gücü ve desteği ile büyüdü.

Hz. Ali ise, İslamiyet'in selameti için Ebubekir'e biat etmekte kalmadı; halk arasındaki hoşnutsuzluğu gidermek için Ömer'e yakınlık gösterdi. İşlerinde yardımcı oldu.

Ömer'in halifeliği 10 yıl 16 ay 4 gün sürdü. Hicri 20 (yirmi zilhicce) ve Miladi 644 tarihinde Mugayre Bin Şeben'in kölesi Firuz ebu Lülu tarafından camide namaz kılarken hançerlenerek öldürüldü.

Ömer kendisinden sonra halife seçilmek üzere Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Said İbni Ebi Vakkas ve Abdurrahman bin Avf'tan birinin seçilmesini tavsiye etti.

Bu altı kişiden dördü kendi arzuları ile seçimden çekildi. Geriye kalan iki kişiden Ali; Haşimi, Osman ise Emevi olduğu için, halifelik yeniden tartışma konusu oldu.

Konuyu halletmesi için hakem tayin edilen Abdurrahman Bin Avf'ın Ali'yi hile ile atlatarak Osman'ı halife yapması üzerine Ali çok rahatsız oldu. Fakat İslamiyet'e ikilik sokmamak için bu kez de Osman'a biat etti ve hakkının müdafasını "Cenab-ı Hakka havale edip" evine döndü.

On iki yıl hilafette kalan Osman, Ebubekir'in küçük oğlu Mehmet'in de içinde bulunduğu bir grubun saldırısına uğrayarak feci bir şekilde öldürüldü. Cesedi iki gün evde kaldı ve cenaze namazına sadece 17 kişi katıldı.

Halifeliği döneminde Emevileri koruyup kollayan Osman, sarayını da kendi aşiretine açtı. Hz. Muhammed zamanında Taif'e sürgün edilen Mervan ve babasını yanına aldı, fetihlerde onlara ganimet verdi. Beytülmal'dan (hazineden) kendisine lüks saraylar yaptırdı, bir sefahat ve israf dönemi açtı.

İslamiyet'e inanmış bir İslam bilgini olan Abdülbaki Gölpınarlı, Ebubekir, Ömer ve Osman'ın halifeliği dönemindeki bozulma ve dejenerasyonu şöyle anlatıyor:

"Bir yandan aşırı zenginlik ve zengiler, öte yandan, alman ülkelerdeki köklü gelenekler, görenekler, eski ve iptidai dinlerden kalma inançlar ve Hind-İran, Roma-Bizans ülkelerindeki hakim düşünce ve süregelmiş saltanat, İslam'm inancında çeşitli bölüntülere yol açtı. Meydana gelen sınıf farkı, zenginler ve yoksullar, ezenler ve ezilenler taifelerini belirtti. Arap olmayan Müslümanlara, Mevali-Köleler adını taktırdı; bazı şer'i suçların bağışlanması için, Allah'a manevi yönden yakınlık sağlamak ve razılığını kazanmak için köle ve cariye ticaretine dönüştü; şehirleri besledi; İslam'ın menettiği (yasakladığı) hadımağaları, kapıcılar, muhafızlar, perdeciler, bu yapılarda yerlerini aldılar; içkili müzikli meclisler düzenlenmeye başlandı. **Cahiliye devrinin inanç ve kanaatleri başka bir tarzda, fakat İslami kisve ile tarih sahnesine çıktı; iktidarı artık iman gücü değil, silah kuvveti korumaktaydı; Resulullah'ın (S.M.) hilafeti, İslam saltanatı haline gelmişti."**(7)

İlk üç halifenin halka karşı çeşitli kötülüklerini hadislere bağladıklarını ve halkın bunlara itaat etmesi gerektiğine inandırıldığını anlatan Gölpınarlı, sözkonusu hadisler içinde şöyle diyor:

"Oysa ki, hadislerin yazılması, nakledilmesi, birinci halifenin (Ebubekir) zamanından itibaren yasaklanmıştı; hadis nakledenler dövülmüştü ve bu yasak Ümeyyeoğullarını son zamanlarına, Ömer b. Abdülaziz'in devrine dek sürmüştü; ama iktidarın işine yarayan sözler, hadis diye nakledilmekte, nakledenler, mükafatlar elde etmekteydiler. Hz. Peygamber'in (S.M.) söylemedikleri bir sözü kendilerine isnat edenleri ce-

hennemle müjdeledikleri düşünülmez olmuştu." (Aktarma Cami'us Sağıyr, 11. 165)

Bu keyfi yönetim alıp başını gitti. O kadar ki, Halife Osman Hac'da Mina'da namazı bile iki yerine dört rekat olarak kıldırdı.

HZ. ALİ VE HALİFELİK DÖNEMİ

Halife Osman'ın öldürülmesinden sonra asiler onun yerine halife olarak seçilecek kişinin belirlenmesinde söz sahibi olmak istiyorlardı. Talha ortadan çekildi; Zübeyr Medine'den uzaklaştı. Emeviler kaçmışlardı.

Halifelik için Mısırlılar Hz. Ali'ye, Kûfeliler Zübeyr'e, Basralılar ise, Talha'ya başvurdular. Ama yapılan teklifi hiçbiri kabul etmedi.

Bunun üzerine Osman'ı öldüren asiler Medine halkını toplayarak eğer birini halife seçmezlerse Ali Talha ve Zübeyr'i öldürecekleri tehdidinde bulundular.

Hz. Ali Ensar'ın ısrarı üzerine İslamiyet'in selameti için bu ağır görevi kabul etti. Asiler Talha ve Zübeyr'i zorla Ali'ye biat ettirdiler.

Böylece Hz. Ali, Hicret'in 35. yılı Zilhiccesinin 21. pazartesi günü halife oldu.

Hz. Ali'nin ilk işi halife Osman'ın katillerini aramak oldu. Hz. Ali'nin yapmak istediği işlerden biri de Medine'yi siyasi bir merkez olmaktan kurtarmak ve hükümet merkezini Kûfe'ye nakletmekti. Hilafetin Haşimilere geçmesinden rahatsız olan Emeviler bu kargaşadan yararlanmak istiyorlardı.

Hz. Ali'nin halife olmasına karşı olanların başında olan Hz. Muhammed'in eşi Ayşe, Talha ve Zübeyr ile birlikte hareket ediyordu. Şam valisi Muaviye'de Hz. Ali'ye biat etmeyenlerdendi.

Ali'nin halifeliğinin başlangıcındaki en önemli olay ise İslam tarihine Cemel (Deve) Harbi diye geçen savaştır. Bu savaşta, Ayşe'nin Mekke'den; Talha ve Zübeyr'in de Irak'tan topladığı kuvvetli bir ordu ile Hz. Ali'nin orduları karşı karşıya gelmişlerdi.

Aslında Hz. Ali bu sırada kendisine biat etmeyi reddeden Şam Valisi Muaviye'nin üstüne gitmeyi düşünüyordu. Bu yeni durum karşısında yönünü Basra'ya, yani Talha ve Zübeyr'in kuvvetlerinin geldiği yöne çevirdi. Hz. Ali savaşa meydan bırakmadan Talha ve Zübeyr'i ikna etti, ama ikisi de canlarını kurtaramadı. Talha savaş meydanında Mervan Bin Hakem'in zehirli oku ile Zübeyr ise, Medine yolunda eski düşmanlarından Arab Bin Cürmüz tarafından öldürüldü.

Talha ve Zübeyr'den ayrı düşerek zayıflayan Ayşe'nin kuvvetleri Hz. Ali kuvvetleri önünde tutunamayarak yenildi.

Hz. Ali, Cemel Harbi'nden sonra hükümet merkezini Kûfe'ye taşıdı. Ardından da Muaviye'ye haber göndererek biat etmesini istedi. Muaviye bu çağrıya bir mektup yazarak, "Vallahi seni okumla delerim. Buna hiç kimse mani olamaz" diye cevapladı.

Hz. Ali, Muaviye'nin bu mektubuna karşılık şu cevabı yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim,

Ben Ali Bin Ebu Talip, Emirilmüminin ve Resulul-

lah'ın amcazadesi ve vasisi, Hasan ve Hüseyin'in babasıyım. Ben senin ceddini ve dayını öldürdüm. Bedir muharebesinde kavmini mahvettim. Kılıçlar kanlandı. Cenab-ı Hak, buna nusret verdi. Ben değişmiş veya başka kimse olmuş değilim, yine Ali'yim, Ali. Dinim İslam ve Resulullah resulümdür..."

Buraya bir bölümünü aldığımız mektuptan sonra Hz. Ali, Muaviye'ye bir ders için ordusu ile Şam'a doğru ilerledi. Karşı karşıya gelen iki ordu tam üç ay boyunca bekledi. Sonunda İslam tarihine "Sıffıyn Harbi" diye geçen savaş başladı.

Hz. Ali'nin ordusu tam zaferi kazanacağı sırada Muaviye'nin ordusunun bir hilesi ile karşılaştı. Muaviye'nin kumandanı Amr Übnül-As askerlerinin mızrakları ucuna Kur'an-ı Kerim'in sahifelerini takarak barış istedi. Hz. Ali ve ordusu Kur'an-ı Kerim'e kılıç çekemeyince Muaviye yenilgiden kurtuldu.

Hz. Ali ve Muaviye arasındaki hilafet meselesi savaştan sonra, tarihte "Hakem Olayı" olarak bilinen yöntemle çözülmeye çalışıldı. Barış görüşmelerinden sonra Ebu Musel Eşari ile As oğlu Amr hakem tayin edildi.

İki hakem her iki halife adayının istifasına ve Şura'ya gidilmesine karar verdikleri halde, Muaviye'nin hakemi As oğlu Amr, Ebu Musel Eşari'yi hile ile aldatarak, Muaviye'yi hilafete tayin ettiğini açıkladı.

Hz. Ali'nin halifeliği böylece bir hileye kurban gittikten sonra İslam Tarihi'nde, günümüze kadar sürecek olan kavga başlamış oldu. Bu kez Hz. Ali, Muaviye'nin halifeliğini kabul etmedi. Her iki tarafın da kendini halife ilan et-

mesinden sonra İslam Tarihi'nde iki başlı, iki halifeli yönetim gerçekleşmiş oldu.

Hz. Ali, İslam tarihinde Hz. Muhammed'in sağlığındaki adalet, kardeşlik, eşitlik ilkelerine dayalı yeni bir sayfa açmak için uzunca bir **"Emirname"** yazarak tüm valilere gönderdi.

Hz. Ali'nin halifelik sorununu Hakem Olayı ile çözmeye çalışmasına bir kısım Müslüman şiddetle karşı çıktı. İslam Tarihi'ndeki adlarıyla Hariciler kendi aralarında, Hakem Olayına sebep olan üç kişiyi (Hz. Ali, Muaviye, As oğlu Amr) aynı anda üç ayrı kişi aracılığıyla öldürmeye karar verdiler. Bunlar İslamiyet içindeki ikiliğin ancak bu şekilde sona ereceğine inanıyorlardı.

Hz. Ali'yi öldürme görevini, üzerine alan Abdurrahman b. Mülcem'il Muradi, Kûfe'ye giderek Kuttame adlı bir kadının evinde saklandı. Bir yandan kılıcını zehirleyip bilerken, bir yandan da Verdan ve Çahap adlı iki yardımcı edindi.

Mülcem, Hz. Ali'ye Hicret'in kırkıncı yılı, Ramazan ayının 19. günü evinde ibadet ederken zehirli kılıcı ile saldırdı. Çok ağır bir biçimde yaralanan Hz. Ali iki gün sonra 63 yaşında Ramazan ayının 21. günü vefat etti.

Saldırıdan sonra firar eden Mülcem, Hz. Ali'nin ölümünden önce yakalanıp huzura getirildi. Mülcem, Hz. Ali'nin iyi tanıdığı ve yardım ettiği biriydi.

Hz. Ali buna rağmen Mülcem'e işkence yapılmamasını, kendisi ölürse onun da ölümle cezalandırılmasını istedi. Ayrıca, öldüreni öldürerek öldürtenlerin kendilerini gizlemesinin önüne geçilmemesi gerektiğini de bildirdi.

HZ. HASAN VE DÖNEMİ

Hz. Ali'nin ölümü üzerine Ehlibeyt'e hürmet ve saygı besleyen Kûfe halkı derhal Hz. Ali'nin büyük oğlu Hasan'ı getirerek ona biat ettiler. Hz. Hasan böylece babasından sonra hilafet makamına seçilmiş oldu.

Şam'da oturan Muaviye, Hz. Hasan'ın halifeliğine karşı çıktı. Muaviye'nin kuvvetli bir ordu ile Hz. Hasan'm üstüne geldiği haberi yayıldı. Hz. Hasan, savaştan yana olmadığı halde Kûfe eşrafının ısrarları karşısında kırk bin kişilik bir ordu hazırladı ve ordunun başına geçti.

Fakat bir süre sonra Muaviye'nin casusları ordu içine sızdılar. Muaviye'nin ordusunun gücünden, azametinden, kudretinden söz ederek askerlerin moralini bozdular. Bunun üzerine asker, savaşmak istemedi ve ordu geri dönmeye başladı. Bazı askerler kızgınlıktan savaşm sorumlusu olarak gördükleri Hz. Hasan'a saldırdılar. Hatta Rabia ve Hemdan kabilesi halkı olmasaydı, Hz. Hasan bu saldırılar sonunda ölebilirdi.

Hz. Hasan'ı savaşmak zorunda bırakanlar şimdi de O'nu Müslümanlar arasında kan dökmekle sorumlu tutuyorlardı. Peygamber torunu Hz. Hasan, Kûfe halkının kendisine ihanetinden çok etkilendi. Bu ruh hali içinde, büyük bir kuvvetle gelen Muaviye'nin kumandanlarından Amr oğlu Abdullah'ın Muaviye adına yaptığı bütün teklifleri kabul etti.

Buna göre;

a) Hasan hilafeti Muaviye'ye terk edecek ve O'na biat edecekti.

b) Hilafet ölünceye kadar Muaviye'de kalacak, O ölünce Hasan'a geçecekti.

c) Hasan, Medine'de ikamet edecek, Muaviye O'na yılda 3.000 dirhem tazminat verecekti.

d) Camilerde Hz. Ali'ye sövmekten vazgeçilecekti.

Hz. Hasan, kardeşi Hz. Hüseyin'in karşı çıkmasına rağmen bu anlaşmayı imzaladı.

Arkasından da giderek Muaviye'ye biat etti. Muaviye Hasan'dan sonra kardeşi Hüseyin'in de kendisine biat etmesini istedi. Fakat Hüseyin'in biat etmeyeceğini çok iyi bilen Hasan buna şiddetle karşı çıktı.

Muaviye çok kısa bir süre sonra bu anlaşmayı bozdu. Hatta camide halka; **"Ben sizinle namaz, oruç için değil, size hükmetmek için savaştım ve muradıma eriştim. Hasan'la olan ahdim, ayağımın altındadır"** diye hitap etti.

Muaviye bununla da yetinmedi. Hz. Hasan'ın karısı Cude'yi, oğlu Yezid'le evlilik vaadiyle aldatarak, kiralık adamı Mervan'ın suç ortaklığıyla **Hz. Hasan'ı zehirletti.** Muaviye, öbür vaatler gibi Cude'ye vaadini de tutmadı. Söz verdiği parayı verdiyse de Peygamber'in torununa bunu yapanın kendi oğuluna da kötülük edebileceği düşüncesiyle onu oğlu ile evlendirmedi. Bir rivayete göre, Cude'yi de öldürttü.

Hz. Hasan'ı böylece ortadan kaldıran Muaviye, iki yüzlülüğünü O'nun katlinden sonra da sürdürdü. Örneğin, adamlarından Beşir'e, Hz. Hasan'ın öldürülmesinden hemen sonra şunları söyleyebiliyordu:

"Ya Beşir. Bilir misin bugün İslam'ın acı günüdür... Hasan ölmüş. Sevgili peygamberimizin torunu vefat etmiştir. İslam'ın bir ışığı daha sönmüştür..."

Bununla da yetinmeyen Muaviye, Beşir'e,

"Şam'da ne kadar kapı ve duvar varsa siyaha boyanacaktır. Sancaklar yarıya inecektir. Şam simsiyah bir yas evi olacaktır..."

Diye talimat da verecekti.

Muaviye kendi iktidarı için büyük bir tehlike olarak gördüğü Hz. Hasan'ı böylece ortadan kaldırdıktan sonra uykularını kaçıran başka bir tehlikeyi de yok etmenin planlarını yapmaya başladı. Bu tehlike Hz. Hasan'ın kardeşi, Hz. Ali'nin oğlu ve Hz. Muhammed'in sevgili torunu İmam Hüseyin'di. İmam Hüseyin, Muaviye'ye biat etmemekte kararlıydı.

İmam Hasan'ın erkek, kız, onbeş çocuğu olmuştur.

Hz. Muhammed, torunları Hasan ve Hüseyin için, **"Onlar dünyada benim iki demet çiçeğimdir... Onları sevenler cennetliktir, onlara buğzedenlerse cehennemliktir"** demişti. Ayrıca, "Onları seven,beni sever, beni sevense Allah'ı sever; Allah'ı seveni Allah, Cennet'e sokar; onlara buğzeden, bana buğzeder, bana buğzeden Allah'a buğzeder, kendisine buğzedeni ise Allah Cehennem'e atar" şeklinde hadisleri de vardır. (Mecmua ve Müstedrik, Zahair Ül Ukba'dan naklen s. 206-208, aktarma Gölpınarlı, s. 368)

Hz. Muhammed, Hasan ve Hüseyin'in kendi soyunun devamı olduğunu şöyle ifade etmişti: **"Allah her peygamberin soyunu peygamberden yürütmüş benim soyumu ise, Ebu-Talip oğlu Ali'den izhar etti."**

Çünkü, Hz. Muhammed'in erkek çocuğu olmuş ama yaşamamıştı. En sevdiği kızı Fatımatüzzehra ise Ali ile evlenmiş ve O'ndan da Hasan ve Hüseyin olmuştu. Bir başka deyişle **İslamiyet'in "geleceği" için öldürülen insanlar, İslamiyet'in kurucusu Hz. Muhammed'in torunlarıydı. Cinayetler de din adına işleniyordu.**

HZ. HÜSEYİN VE DÖNEMİ (KERBELA OLAYI)

İmam Hüseyin, Hicret'in üçüncü, bir rivayete göre ise dördüncü yılı Şaban ayının 3. günü Medine'de doğdu. Gene rivayete göre altı aylık doğmasına rağmen yaşamıştır. İslam inancına göre Hz. Hüseyin'in dışında altı aylık doğupta yaşayan tek insan Meryem oğlu İsa peygamberdir.

İmam Hüseyin'in altı erkek, iki kız çocuğu olmuş ve soyu Zeynel Abidin Ali'den yürümüştür.

İmam Hüseyin, kardeşi İmam Hasan'ın Muaviye'ye biatına ve onunla uzlaşmasına baştan beri karşı çıktı. Kardeşi Hasan'a bu davranışının nedenini sorduğunda ise; O'ndan, "Babamız Ali'nin uzlaşmasına sebep olan şeyler bana da sebep oldu" cevabını almıştır. Bir başka deyişle Hasan, kendi yüzünden kan dökülmesini istemediği için böyle davrandığını söylemiştir.

İmam Hasan'ın öldürülmesinden sonra Irak'lılar Hüseyin'e biat etmek istediyse de Hüseyin, Hasan'la Muaviye arasındaki uzlaşmanın ancak Muaviye'nin ölümü ile biteceğini söyleyerek bunu kabul etmedi.

Muaviye, Hicret'in altmışıncı yılı Recep ayının 15. günü öldü. Yerine ölmeden önce oğlu Yezid'i halife olarak bıraktı. Böylece İslamiyet'te, saray-saltanat ilişkisi kurulmuş oldu.

Muaviye, zevk ve eğlenceye aşırı düşkün, içkici ve kumarcı bir insandı. Halk üzerinde o kadar ağır bir baskı kurmuştu ki, **cuma günleri kılınan cuma namazını çarşamba gününe aldırdığı halde halktan kimsenin sesi çıkmadı.** Bu tür davranışlar onun için bir güç gösterme aracıydı.

İslamiyet artık sarayı, saltanatı, debdebesiyle; vezirleri, hadımları, ordusu, kumandanları, zindanları ve cellatlarıyla; zulmü, kahrı ve keyfi idaresiyle tarih sahnesindeydi. Sahnenin arka planında ise, bir yandan har vurup harman savrulan bir hazine, bir yandan da yoksulluk içindeki halk yığınları vardı.

Gölpmarlı bu durumu Roma İmparatorluğu'na benzeterek şöyle yazıyor:

> *Roma İmparatorluğu ayrı bir dil ile, hükümlerine baş eğilmeyen bir din ile, fakat İslam kisvesine bürünerek tarih sahnesine çıkmıştı artık."*

Ünlü tarihçi, Muaviye'nin yerine geçen oğlu Yezid'i de bize şöyle tanıtıyor:

"Kendisine böyle bir saltanat devreden babası ölürken bile başucunda bulunmak lüzumunu duymayan, avlanmakla gönül eğleyen Yezid, gününü-gecesini, çalgı-çağanak dinlemekle, köçek-çengi oynatmakla, içip kendinden geçmekle sürdürmeyi adet edinmiş bir kişiydi."

Zevk ve eğlenceye düşkün olan Yezid, İslamiyette içki, şarap vs.nin yasak olmasına karşın, şairliğini şu ifadelerle gösteriyordu: **"Bu şarap Muhammed'in dininde haram ise, sen de onu Meryem oğlu İsa'nın dininde al, iç."**

İbn Yezid, testiden kadehe dökülen şarabın çıkardığı sesi ise, Hatim'le Zemzem arasında koşuşan hacıların ayak seslerine benzetiyordu.

Yezid, babası Muaviye'nin ölümünden sonra kendisini halife ilan etti. Medine Valisi Utbe oğlu Velid'i de İmam Hüseyin'e göndererek kendisine biat etmesini istedi. Yezid, hiç bir gecikmeye meydan verilmemesini ve gerekirse Hüseyin'in hapsedilmesini istemeyi de unutmamıştı.

Medine Valisi Velid de Hüseyin'i makamına çağırarak, Muaviye'nin öldüğünü, yerine oğlu Yezid'in geçtiğini ve kendisine Hüseyin'in biatını almakla görevlendirdiğini söyledi.

Hüseyin bu isteğe şiddetle karşı çıktı. Kendisinin babasına (Muaviye) bile biat etmediğini, Hasan ile Muaviye'nin aralarında bir anlaşma yaptığını hatırlattıktan sonra hilafet'in saltanat gibi babadan oğula geçmemesi gerektiğini anlattı. Hüseyin, şöyle devam etti:

"Şu dünyanın gidişatına bak ya Velid, haksızlık da ağaçlar gibi büyüyüp dal budak salar oldu. Muaviye zaten halifeliği binbir hile ile ele geçirmişti. Bu da yetmezmiş gibi şimdi de oğlu halifeyim diye ortaya çıkıp hak iddia ediyor."

Hüseyin, bu sözlerinden sonra, kendisinin zalim soyuna biat edenlerden olmayacağını haykırdı. **Babasının hilafet adına hançerlendiğini, ağabeyinin hilafet adına zehirletildiğini** hatırlattıktan sonra da vali konağını terk edip gitti.

İmam Hüseyin bu meydan okumadan sonra Mekke'den Medine'ye göçü düşünürken Kûfe'ye gitmeye karar verdi. Hatta Kûfe'lilerin biatını almak için önceden amcası oğlu Müslim'i gönderdi. Müslim burada 30.000 biat aldı. Bunu duyan ve çılgına dönen Yezid ilk tedbir olarak İbni Ziyad'ı Basra valiliğinden Kûfe valiliğine atadı. Çünkü Kûfe valisi Numan da Hüseyin'e biat edenler arasındaydı.

Hz. Hüseyin Mekke'den, İbni Ziyad Basra'dan Kûfe'ye doğru yola çıktılar. Kûfe'ye daha önce gelen İbni Ziyad, vali konağına gittikten sonra şehirde korkunç bir terör estirmeye başladı. Yüzlerce kesilmiş insan başı sokakları doldurdu. Bu ilk saldırıdan sonra, biatlarını geriye almazlarsa tümünü kılıçtan geçireceği tehdidini savurarak, halkı sindirdi.

Müslim, Kûfe'deki yeni gelişmeleri İmam Hüseyin'e bildiremeden öldürüldü. Ölüsü Kûfe sokaklarında dolaştırıldıktan başka, İbni Ziyad koparılan başı Yezid'e gönderdi.

Hz. Hüseyin'i Kûfe dışında halk yerine İbni Ziyad'ın ordusu ve komutanı Hür İbni Riyad karşıladı. Son acı durumu Hüseyin Hür'den öğrendi. Daha acısının ilk şokunu üzerinden atamamıştı ki, kumandan Hür, kendisinden de Yezid'e biat istedi.

Kumandan Hür, "Emir böyle" deyince, Hüseyin buna cevap olarak, "Yezid soyunun kardeşimi öldürdüğünü yedi cihan bilir. Sen binlerce mazlumun kanını üstüne sıçratmış bir katilin söylediklerini emir sayıyorsun, öyle mi?" diye sordu.

Bir yandan Hüseyin'e zarar vermek istemeyen, bir yandan da İbni Ziyad'ın emirlerine karşı çıkamayan kumandan Hür, İbni Ziyad'dan gelen son emri Hüseyin'e şöyle bildirdi: **"Ya teslim olup Kûfe'ye götürüleceksin, ya da hepiniz susuz bir yerde konaklayacaksınız."**

Hz. Hüseyin bu son emirle çok zor bir durumda kalmıştı. Çünkü karşısında güçlü bir ordu, yanında ise kendisiyle yola çıkıp buraya kadar gelmiş yaşlı, kadın, erkek, çoluklu çocuklu 70-80 kişi vardı.

Sonunda onlara döndü ve şöyle dedi: "Beraberliğimiz buraya kadar olacak. Ben Yezid'e biat etmem. Ama benim yüzümden size zarar gelmesini de istemiyorum. Ben arkamı size döndüğümde siz dağılın. Yalnız kalmaktan başka sizden bir isteğim yoktur. Ama **Yezid'in başımı kopardığını duyarsanız biliniz ki o baş biatsızdır.**"

Bu konuşmaya rağmen yanındakilerin Hz. Hüseyin'den ayrılmamaları üzerine Yezid'in komutanı Hür, onları Fırat nehrinin kenarına susuz bir yere yürüttü. Burası, tarihe **Kerbela** adıyla geçecek yerdi.

Susuzluğun ne demek olduğunu ve susuzlukla yapılan işkencenin korkunçluğunu bu bir avuç insandan daha iyi bilenin olamayacağını bütün tarih kitapları kalın harflerle yazdı.

Kerbela'da çöl ortasında aç ve susuz kalmış bir avuç insanın üstüne Yezid tarafınan ordu üstüne ordu gönderildi. Takviye edilen yeni ordunun komutanı ise, Hüseyin'i Kûfe'ye çağıranlardan Ömer İbni Saad idi. O da Hüseyin'i **"Ya biat, ya savaş"** tercihiyle karşı karşıya bırakmıştı.

Savaş başlamadan önce, bir yanda sayıları binlerle ifade edilen Yezid'in ordusu, bir yanda da susuz, yorgun, uğradıkları haksızlıkların acısı içinde bekleşen 70-80 kişi vardı: Hz. Ali'nin oğulları,. İmam Hasan'ın oğulları ve diğerleri... Yani Hz. Muhammed'in soyu, ehlibeyti.

Hz. Hüseyin, Yezid'in ordularının karşısına; başında Hz. Muhammed'in sarığı, boynunda kılıcı, elinde ise babası Hz. Ali'den devraldığı sancakla çıktı.

Hz. Hüseyin, Yezid'in ordusuna, bir insanın iktidarı ne kadar güçlü olursa olsun, inanmış insanların bu gücü kırabileceğini göstermek istiyordu.

İmam Hüseyin, tek tek bütün komutanları yenince bütün ordu üstüne saldırdı. Yüzlerce asker saldırıya geçti. Kumandan Ömer uzaktan bağırıyordu:

"Başını kesin... Başını kesin."

Simr adlı bir asker kanlar içinde kıvranmakta olan Hüseyin'in başını gövdesinden ayırdı ve koşarak ko-

mutan Ömer'e götürdü. Ömer bu kesik başı eline alıp, "İşte Yezid'in önünde eğilmeyen Hüseyin'in başı. Allaha şükürler olsun ki görevimizi yerine getirdik. Allah bunu bizlere nasip etmiştir" dedikten sonra, Hüseyin'in kesik başı ile birlikte Yezid'in sarayına doğru yola çıktı.(8)

Hz. Hüseyin, Hicret'in 61. yılı Muharrem ayının onuncu günü, ikindi vakti Kerbela'da işte böyle katledildi. Katledildiğinde 56 yaşındaydı.

Kerbela olayından iki yıl sonra Yezid de öldü ve yerine oğlu İkinci Muaviye halife ilan edildi. İkinci Muaviye çok farklı bir kişilik sergiledi; hilafetinin 40. günü Ümeyye Camisi'nde verdiği hutbede, minbere çıkıp Allah'a hamd-ü sena ettikten, Peygamber'e salavat getirdikten sonra Aliyel-Mürteza'nm faziletlerini, üstünlüğünü ve Kerbela şehitlerine yapılan zulmü birer birer anlattı ve zalimlere lanet okuyarak şöyle devam etti:

"Ey nas! Biliniz ki ben, bu zulmün devamına tahammül edemem. Hilafet makamı Ali'ye ve evladına ait bir makamdır. Ben, bu hakkı gasbetmekten Allah'a sığınırım ve kendimi bu makamdan geri alıyorum."(9)

İkinci Muaviye'nin annesi ile birleşen Mervan o gece ikinci Muaviye'yi zehirleyerek öldürttü. Yerine de kendisi halife oldu

İMAMLAR DÖNEMİ

İslamda "İmamlar Dönemi" olarak nitelenen dönem İmam Ali, yani Hz. Ali ile başlayıp İmam Muhammed Mehdi ile son bulan, ama bir anlamda da bitmemiş bir dönemdir. Çünkü Mehdi'nin öldüğüne inanılmaz, onun "gayb alemine" gittiğine, bir gün yeryüzüne çıkacağına ve tüm kötülüklere son vereceğine inanılır.

Bu kısımda; Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra gelen İmamlar Dönemi'ne kısaca değineceğiz.

İmamlar Dönemi, Hz. Ali ile birlikte 12 İmamdan oluşur. Arka sayfadaki tablodan imamların doğum ve ölüm tarihlerini sırasıyla izleyebiliriz. 12 İmam Cetveli.[10]

Kerbela katliamında sadece Hz. Hüseyin'in oğlu **Zeynel Abidin**, o da hasta yatağında olduğu için sağ kaldı. İmam soyu da O'nunla devam etti.

İmam Zeynel Abidin'in çok mütevazi bir yaşamı vardı. Emevi saltanatının lüksüne ve israfına karşı o yemeklerini yoksullarla, yetimlerle paylaşmayı kendine erdem edinmişti. Halkın büyük saygı gösterdiği Zeynel Abidın, bilime verdiği büyük önemi, evini adeta medreseye dönüştürerek kanıtlamıştı. Ama O'da dedesi ve babası gibi eceliyle ölmedi. Hicri 96'nm Muharrem 12. günü Ümeyye oğullarından Abdülmelik oğlu Velid'in saltanatı zamanında, Hişam b. Abdül Melik'in eliyle **zehirletilerek** katledildi. Katledildiğinde 58 yaşındaydı.

Yerine imamlık görevini oğlu **Muhammed Bakır** yürüttü. İmam Bakır, babasının kurduğu medreseyi de-

vam ettirdi. O'nun döneminde Emevi saltanatını babasını zehirleterek öldürten Velid sürdürüyordu. Velid'e saltanat müjdelendiği zaman elinde okuduğu Kur'an'ı fırlatıp atarak, **"Bu, seninle son görüşmemizdir"** demiştir.

1. Velid zamanında İslam ülkesinin sınırları bir yanda Çin sınırına, diğer yanda İspanya-Endülüs'e kadar genişledi.

Fütuhat halkın gözünü boyamakta, zenginlerin servetine servet katmaktaydı. Abdülmelik'in baskıcı idaresi Yezid'in sefahatı, halkın ve gerçek Müslümanların dayanma sınırını zorlamaya başlamıştı.

Arap olmayan Müslümanlara köle (Meval-i Müslüman) muamelesi ve Arap milliyetçiliği almış yürümüştü. Arap olmayan Müslümanlar bu duruma çok içerliyor, isyan duyguları kabarıyordu. İlk açık isyan İmam Muhammed Bakır'ın oğlu Zeyd'den geldi. Fakat **Emevi yönetimi isyanı bastırdığı gibi Zeyd'in yarı çıplak cesedini de halka ibret olsun diye tam beş ay darağacında asılı bıraktı.**

Beşinci İmam olan İmam Bakır 60 yaşında Ümeyyeoğulları tarafından **zehirletilerek öldürüldü.**

Emeviler sadece Ali soyuna değil, Arap milliyetçiliği güderek Arap olmayan bütün Müslümanlara savaş bayrağı açmışlar, bin bir türlü aşağılama, hakaret ve katliama başvurmuşlardır.

On İki İmam Cetveli
(Tarihler Hicri'dir)

On İki İmam'ın İsimleri ve Babaları	Doğduğu Tarih	Vefat Tarihi	Yaşama Müddeti
İmam Ali (İbn-i Ebu-Talib)	Hicretten 23 sene evvel	Sene: 40	63
İmam Hasan (İbn-i İmam Ali)	Sene: 3	Sene: 50	47
İmam Hüseyin (İbn-i İmam Ali)	Sene: 4	Sene: 61	57
İmam Zeynel Abidin (İbn'i İmam Hüseyin)	Sene: 38	Sene: 96	58
İmam Muhammed Bakır (İbn-i İmam Zeynel Abidin)	Sene: 57	Sene: 117	60
İmam Cafer-i Sadık (İbn-i Muhammed Bakır)	Sene: 80	Sene: 148	68
İmam Musa-i Kazım (İbn-i Caferi Sadık)	Sene: 127	Sene: 186	59
İmam Ali'yyür' Rıza (İbn-i Musa-i Kazım)	Sene: 153	Sene: 218	65
İmam Muhammed Taki (İbn-i-Ali-yyür' Rıza)	Sene: 195	Sene: 220	25
İmam Ali'yyün Naki (İbn-i Muhammed Taki)	Sene: 214	Sene: 254	40
İmam Hasan-ül Askeri (İbn-i Ali-yyün Naki)	Sene: 231	Sene: 264	29
İmam Muhammed Mehdi (İbn-i Hasan-ül'Askeri)	Sene: 255	Sene: 266'da	gaip

Altıncı İmam olan **İmam Cafer-i Sadık**; Emevi iktidarının bu olumsuz tavrı karşısında kaybolmakta olan İslam değerlerini, ilkelerini bir araya getirerek halka öğretmeye başladı. Medresede gerçek din bilginlerine önderlik ediyor, Ehlibeyt inancını temellendiriyordu. Çünkü İmam Cafer, Emevilere karşı ancak sağlam bir Ehlibeyt mezhebi oluşturularak karşı çıkılabileceğine inanıyordu.

Şu anda Türkiye'de ve başka İslam ülkelerinde elden ele gezen **"Buyruk"** adlı kitap İmam Cafer'in yazdığı söylenen bir eserdir. Aleviler bu esere çok önem verirler. Buyruk, İslamiyet'in İmam Cafer tarafından yapılan bir yorumu olarak kabul edilir.

İmam Cafer; İmamlığı sırasında ortaya çıkan bir dizi mezhebe karşı Ehlibeyt mezhebini oluşturdu. Tarihte daha sonra Ehlibeyte inananlara İmam Cafer'den dolayı "Caferi Mezhebi" veya "Ca'feriyye" adı verilmiştir. Bu tanımların bugünkü İran kaynaklı Caferiler'le isim dışında benzerliği yoktur.

İmam Cafer, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde yaşadığı halde iktidarı ele geçirmeyi esas almamış, bozulan İslam ilkelerini yeniden canlandırmış, Hz. Muhammed'in tebliğleri doğrultusunda çalışarak topluma yeni bir şekil vermeye çalışmıştır. O'nun dönemi, yozlaşan İslamın çeşitli çevrelerce yeniden Kur'an'a göre yorumlandığı, mezheplerin, tarikatların ortaya çıktığı bir dönem oldu.

İmam Cafer'in yerine geçen yedinci imam Musa-i Kazım'ın 18'i erkek, 19'u kız olmak üzere 37 çocuğu oldu.

İmam Musa-i Kazım; Ömür boyu gözaltında yaşadı. Çünkü Abbasi zulmü, Emevi zulmünden daha katmerliydi.

İmam Musa-i Kazım, Bağdat'ta üç yıl yaşadı. Bu üç yılın çoğunu hapiste geçirdi. Sonunda Sindi adlı biri Harun Reşid'in emriyle Musa-i Kazım'ı **zehirli hurma** yedirerek öldürdü. Halka da yalan söyleyerek Yedinci İmam'ın eceliyle öldüğü açıklandı.

Diğer imamların akıbetleri de öncekilerden farklı olmadı. İslamiyet'i Hz. Muhammed ve Hz. Ali geleneğine göre yürütmeye çalıştıkları için İslam halifelerince öldürülmeleri gerekli görüldü.

İslamiyet'te cinayetler çok ilginçtir. Hz. Muhammed'den sonraki üç halife de eceliyle ölmemiştir. Hepsi İslamiyet adına öldürülmüştür.

Hz. Muhammed'in torunları ve soyunu sürdüren imamlar bir bir gene resmi İslami otorite tarafından ama bin bir hile ile öldürülmüşlerdir.

Hz. Muhammed'in soyu bittikten sonra da İslamiyet içinde kan dökmeye devam edilmiştir. Bugün de devam ediliyor. İran-Irak Savaşı, Kabe'deki 1987 kanlı olayları ve en son Körfez Savaşı, Afganistan, Pakistan ve Irak'ta olanlar v.s.

ABBASİLER DÖNEMİ

Hz. Muhammed, ölümünden önce şöyle demişti: "Ey insanlar, sizin aranızda iki paha biçilmez şey bırakıyorum. Biri Allah'ın kitabı, diğeri Ehlibeytimdir." Hz. Muhammed, Ehlibeyt'in kimlerden ibaret olduğu sorusuna da, "Ali'nin, Akiyl'in, Cafer'in ve Abbas'ın soyları" cevabını vermişti.

İşte İslam tarihine Abbasiler, Abbasoğulları diye geçenler bu Abbas'ın soyundan gelenlerdi. Yani Abbasiler Ehlibeyt soyundandı.

Ümeyyeoğullarının yani Emeviler'in Ali'ye ve taraflarına uygun gördükleri zulüm ve ihanete karşılık, Abbasoğulları, Ehlibeyt'in desteğiyle hilafet makamına geçti.

Emeviler'in zulmü sürüp giderken onlara karşı direnme ve özellikle Kerbela katliamının öcünü alma isteği de güçleniyordu. Horasan ülkesindeki başkaldırıya önderlik eden Eba-Müslim Horasani halktan Ehlibeyt adına biat almaya bile başlamıştı.

Emevilerin zulmüne 90 yıla yakın bir süredir dayanan halk akın akın Eba-Müslim'in açtığı Ehlibeyt sancağının arkasında toplanıyordu. İşte bu güç, Emevi hilafetini alt üst etti: Ehlibeyt, hakkı olan hilafeti nihayet elde etmişti.

Fakat, durum böyle devam edemedi. Hz. Muhammed'le amca çocuğu olan Abbas'ın soyundan gelen Abba-

soğulları iktidara geçince, hilafeti Ehlibeyt adına almalarına rağmen kendilerine en büyük rakip olarak Ali evladını gördüler ve onlara zulme başladılar. Hatta bu zulüm, o kadar büyüdü ki, zaman zaman Emeviler'inkini bile gölgede bıraktı.

Başta Şia ve Meval-i Müslüman (köle Müslüman) denen Arap olmayan Müslüman çoğunluğun desteğiyle başarıya ulaşan Eba-Müslim, seffah ya da kan dökücü lakabıyla anılan ikinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur tarafından 457 (137) tarihinde katledildi.

Ehlibeyt adına, Ehlibeyt düşmanlarına karşı mücadele ederek hilafet makamını elde eden Abbasoğulları 2. Abbasi halifesi Mansur ile Ehlibeyt'e düşmanlık etmeye başladı. Bu zulümden Ehlibeyt dışındaki İslam bilginleri de nasibini aldı.

Abbasiler Ehlibeyt yanlılarına karşı kitle katliamlarına da giriştiler. Bir kısım Ehlibeyt diri diri toprağa gömülür, ateşe atılırken bir kısmı da yapılan binaların duvarlarında taş niyetine kullanılarak öldürüldü.

Abbasilerin bu dizginsiz zulmü, ancak, Moğol akınlarıyla yıkıldıklarında 1258 (656) sona erdi.

Şimdi de bu dönem boyunca hüküm süren Abbasi sultanlarına kısaca bir göz atalım.

Abbasi Halifesi **Harun Reşid**, 23 yıl hükümdar olarak kaldıktan sonra, 809 (hicri 193) yılında kırk dört yaşında öldü.

Harun Reşid devri, İslam Tarihi'nin, fen bilimleri, sanat ve edebiyat açısından en ileri devri olmasına rağmen, insan hakları bakımından da en karanlık devriydi.

Harun Reşid, tahtına oğlu Emin'i veliaht yapmış, sonra da öteki oğlu Memun'un hükümdar olmasını kararlaştırmıştı. Ülkeyi iki oğlu arasında bölmüş, doğu kısmını; merkezi Merv şehri olmak üzere Memun'a, batıyı merkezi Bağdat olmak üzere Emin'e vermişti.

Savaşı kazandığı takdirde hilafeti Ebu Talip soyuna (yani Ali soyuna) vereceğini ilan eden Memun, o sırada Ali soyundan Sekizinci İmam olan İmam Rıza'yı Merv şehrine çağırdı.[11]

İmam Rıza bu teklifi kabul etmediyse de, Memun hiçbir gerekçeyi kabul etmeyerek ısrar etti. Bunun üzerine İmam Rıza, idari işlere karışmamak koşuluyla görevi kabul etti.

Memun, İmam Rıza'dan bayram namazını kıldırmasını istedi. Fakat bu davranışı kısa sürede ciddi bir soruna yol açtı.

Emeviler ve sonra da Abbasiler döneminde halifelerin toplu ibadete gidişleri çok şatafatlı olurdu. Birer güç gösterisi olan toplu ibadetler öncelerinde halife, altınlarla mücevherlerle süslü bineğine biner, en ihtişamlı giysilerini giyer, en pahalı ziynet eşyalarını takardı.

Memun'un, özel bineğini bu kez İmam Rıza'nın kapısına kölelerle gönderdi. Fakat, İmam bineğe binmedi. Çıplak ayakla elinde asasıyla "Allah, Allah" diye tekbir getirerek yürüdü. İmamı bu halde gören Memun'un adamları da bineklerinden indi. Ayakkabılarını çıkartarak İmam ve çevresindekiler gibi çıplak ayakla yürümeye başladılar.

İmam'ın bu şekilde mescide yürüyüşü kitleyi çok etkiledi. Öte yandan, tekbir getirerek yürüyen şehir halkı da

Memun'un adamlarını korkutmuştu. Ne olacağını bilemedikleri için hükümdarlarına haber verdiler. Bunun üzerine Memun İmam'a derhal; **"Size zahmet verdik, makamınıza dönünüz, bayram namazını da her vakit kıldıran kişi kıldırsın"** diye haber yolladı. İmam bunun üzerine makamına döndü, halk da dağıldı.

Memun, İmam Rıza'yı kendine veliaht tayin ettikten sonra, kızı Ümmü Habibe'yi İmam'a, öbür kızı Ümmü Fazl'ı da oğlu Muhammet Taki'ye verdi.

Kardeşini öldürüp tahta tek başına geçen Memun İmam Rıza'yı önce veliaht yaptı, ardından da zehirletti.

Abbasiler, Haşimiler'dendi. Fakat en büyük rakipleri de gene Hamişiler'den Ali soyu idi. Emeviler'in yıkımı ile Ali soyunun kıyımı bitmemişti. Arap olmayan Müslümanlar, yani Şia'nın ezici çoğunluğu onlara bağlı idi.

Abbasiler'in herhangi bir mezhepten olduğu söylenemez. Bazen Ali ve Ehlibeyt'e yakın görünüyorlar, bazen de onların ileri gelenlerine her türlü kötülüğü yapıyorlardı. Hatta Şia'nm aleyhine bazı mezhepleri tutma yoluna bile gidiyorlardı. Cafer-i Sadık'a karşı Mansur, İmam Musa-i Kazım'a karşı Harun Reşid böyle davranmıştı. Memun ise yukarıda gördüğümüz gibi hepsinden farklı bir yol denemişti.

Abbasi halifesi Mu'temid on birinci **İmam Hasan-ül Askeri**'yi zehirleterek öldürdükten sonra **Ali soyunu yok etmek için ailede hiçbir erkek çocuk bırakmamaya karar verdi ve bütün erkekleri öldürttü.** Bu katliamdan hamile kadınlar bile kurtulamadı. Bu durumu Gölpınarlı'dan dinleyelim:

"Halifenin emriyle evdeki eşya toplanıp mühürlendi; odalar arandı; gönderilen ebeler, kadınları muayene ettiler; gebe sanılar bir cariye, hanımlarıyla beraber bir müddet hapsedildi; sonunda cariye'nin gebe olmadığı anlaşıldı ve oğulları Sahip'ül Emr bulunamadı."(12)

Bu aranan İmam, İslam tarihinde son imam olarak adı geçen, **İmam Mehdi**'ydi. Hatta İmam Mehdi'nin düşmanlarınca bulunmaması için ismi ile anılması bile yasaklanmıştır.

Kısaca özetlersek; Emevilerin hilafette kaldığı 87 yıl boyunca 14 halife yönetimde bulundu. Abbasiler ise, 750'den 1258 tarihine kadar hilafette kaldılar. Hz. Muhammed'in ölümünden yaklaşık 132 yıl sonra hilafet Abbasoğullarına geçmişti. Onlardan da toplam 37 halife hilafet makamına çıktı.

Son Abbasi halifesi Elmustasim Billah zamanında Moğol Hanı Cengiz'in torunu Hülagu Han Bağdat'ı zaptetti. Halifeyi bir çuvala koydu ve süvarilerinin ayakları altında ezdirerek öldürttü. Böylece Abbasi devri sona erdi.

Abbasi Halifeleri; Irak-Bağdat ile Kahire olmak üzere iki dönemde incelenir. Bağdat'taki, hilafete Moğollar Mısır'daki hilafete ise Osmanlılar son verir.(13)

MEZHEPLER VE TARİKATLAR

Kur'an-ı Kerim'de mezhep veya tarikat diye bir kavram yoktur. Hz. Muhammed veya Hz. Ali'nin de herhangi bir mezhepten olduğu söylenemez.

Mezhepler, Dört Halife döneminden sonra Kur'an-ı Kerim'in farklı yorumlarından ortaya çıkmıştır.

Bu sadece İslam dini için değil, diğer dinler için de geçerlidir. Dinler tarihi incelendiğinde görülecektir ki, her dine başlangıcında olmayan yeni ögeler girer. Dine sonradan karışan bu ögeler zamanla kesinlik kazanır ve dinin esasları arasında sayılır. Bu yeni ögelerle ortaya çıkan biçim, sonraları dinin başlangıçtaki gerçek biçimi olarak kabul edilir.

Halbuki, bu yeni öğelerin dine dahil edilip edilmemesi için birçok mücadeleler verilmiştir. Hatta güçlü olan kendi isteklerini zorla kabul ettirmiştir.

İşte İslam dininin başına gelen de budur. Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamber hadislerinin, daha sonra başa geçen halifeler tarafından farklı yorumu, farklı dinsel anlayışları ortaya çıkarmıştır. Bunların giderek kurumsallaşması da mezhepleri, tarikatları doğurmuştur.

İslamda Emevi ve Abbasi dönemleri İslamiyet'in farklı bir uygulamasıdır. Bunlara sürekli olarak karşı çıkan Ehlibeyt ise İslamiyeti başlangıçtaki biçimiyle uygulamaya çalışmıştır.

İslam dininde Kur'an'ın ve hadislerin yazıya daha sonra geçirilmiş olması, bu farklı yorumlar için gerekli ön şartları yaratmıştır.

Gölpınarlı'ya göre, Kur'an; Hz. Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ali tarafından toplanıp yazılmıştır. Tertibi ise, bizzat Hz. Muhammed tarafından yapılmıştır.

Ayrıca, 1. halife Ebubekir zamanında da, sahabeden bir heyet Kur'an-ı Kerim'i yazıya geçirmiştir.[14]

Bu Kur'an'm daha sonra yaktırıldığına ilişkin iddialar da vardır. Hz. Muhammed'in çeşitli konularda İslami hayatı anlatan görüşleri olan hadisler de Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yazılı hale getirilmiştir.

Kur'an gibi hadislerin doğruluğu yanlışlığı sorunu da İslam tarihinde hayli tartışma konusu olmuştur. Mesela Ebubekir, hadislerin yazıya geçirilmesini şiddetle yasaklamış, topladığı beş yüz hadisi daha sonra yaktırmıştır. (Keuz'ül Ummal; s. 237)

İkinci halife, kimde hadis varsa yok etmesini bütün şehirlere yazılı olarak bildirmiştir (aynı eser, aynı sayfa). Muhammed Ebi-Bekir, Ömer'in yazılı hadisleri getirtip yaktırdığını yazar (Tabakaat; s. 1904). Bu uygulama, Emevilerden Abdülaziz oğlu Ömer dönemine kadar sürer (aynı eser).

Emeviler zamanında Hz. Ali ve Ehlibeyt aleyhinde güdülen siyaset bir dizi yalan hadisin ortaya çıkmasına sebep olmuş, böyle olunca da ortaya çeşitli mezhepler çıkmıştır. Mezheplerle birlikte görülmeye başlayan görüş ayrılıkları ise, temel ilkelerden çok, pratik meselelerle ilgili olmuştur.

Bu mezheplerden dördü büyük mezhep sayılır. Hanefi, Hanbeli, Maliki ve Şafii. Adlarını kurucularından alan bu mezhep yanlılarına göre dördü dışındaki mezhepler İslamiyet içinde sayılamaz.

Bunlarda görülen farklılıklar, ibadet biçimleri ile fıkıh (hukuk) anlayışında ortaya çıkar. Peygamber sağlığında duruma göre temel inancı sarsmayan davranışlarda, yorumlarda bulunur, yol gösterirdi. Ölümünden sonra bu davranışların kurallaşması yoluna gidildi. Peygamberin söyle-

diğini söylemek, yaptığını yapmak konusundaki farklılıklar onları birer mezhep durumuna soktu.

Tabi bu farklı yorumlar, farklı toplumsal yapı ile de birleşince apayrı şeyleri ortaya çıkarabildi. Mesela, Ebu Hanife, Kabil'li, Ahmet Bin Hanbel, Bağdatlı, Malik Bin Enes, Medine'li, İmam Şafii ise Gazze'lidir.

Caferi mezhebinin meşru olup olmadığı ve mezhebin usulüne göre ibadet yapmanın İslam dinine uygun olup olmadığına ait tartışmalar günümüzde bile varlığını sürdürüyor. Ülkemizde; egemen düşünce ise; Hz. Muhammed-Hz. Ali soyundan gelen İmamlar'ın sürdürdüğü ve İmam Cafer-i Sadık'm kurduğu kabul edilen bu mezhebin taraftarlarınca yaptığı ibadetin hala meşru sayılmadığıdır.

Şimdi bu konudaki bir soruya, Mısır, Cami-ül Ezher Şeyhi **Mahmut Şattut**'un verdiği cevaba bakalım:

"1-**İslamda mezheplerin birine ittiba vacip değildir; muayyen bir mezhebe uymak hususunda hiçbir kayıt yoktur.** Gerçek Müslüman, sahih nakillerle reiyleri rivayet edilen, hususi kitaplarından hükümleri tedvin edilmiş olan mezheplerden herhangi birini taklid edebilir. Aynı zamanda bu mezheplerden birine uymuş olan, diğer birini taklid edebilir; bu hususta hiçbir beis yoktur.

2-Şia-i İmamiyye-i İsna-Aşeriyye diye tanınan Caferi Mezhebine gelince: Bu mezhebin hükümleri ile ibadet, diğer ehli-sünnet mezheplerinde olduğu gibi caizdir. Müslümanlara bunu bilmeleri, muayyen mezhepler hakkında bigayr-i hakkın taassuptan kurtulmaları icabeder. Allah'ın dini ve şeriati bir mezhebe ittibabi icabettirmediği gibi bir

mezhebe de muhtas olamaz. Bütün müctehidler, Allahü Taala katında makbuldür. Nazar ve içtihat ehli olmayan kişiye onları taklid caizdir; fıkıhlarında takarrur eden hükümlere uymakta caizdir. Bu hususta ibadetlerde ve muamelatta hiçbir fark yoktur."(15)

Dört mezhebin dışındaki mezhepler, hakim olan İslami anlayışa göre kabul edilmez. Hatta bu dört mezhep dışındakiler "Hak" mezhebi olarak kabul edilmez. Onlara kötü davranılır. Bir çok dini savaş bu sebepten çıkmıştır. Mesela: Beşinci mezhep olarak kendini tanıtan Hz. Ali soyundan gelenlerden İmam Cafer'in kurduğu kabul edilen Caferi Mezhebi diğer mezhep mensuplarınca mezhep olarak kabul edilmez. Gavur, yani, gayr-i müslim muamelesine tabi tutulur. Caferi Mezhebi içine ise; İslam içindeki Şii ve Alevi diye nitelenen Müslümanlar dahil edilir. Bu dört mezhebin dışında; Selefiye, Maturüdiye ve Eş'ariye adında üç mezhep daha vardır. Fakat İslam ülkelerinde en yaygın olan bu beş mezheptir.

Bugün, bir kutsal kitaptan (Kur'an) kaynaklanmış olmasına rağmen tarihçiler ve din bilimcileri toplam; 7 İslam mezhebi olduğunu, bunların içinde de 400 tarikatın varlığını söz konusu ediyorlar. Bu 400 tarikatın; 300'ü Sünni, 100'ü de Sünni olmayan diğer tarikatlerden oluşuyor.

Şimdi bu dört mezhep hakkında kısa bilgiler verdikten sonra esas konumuz olan Caferi mezhebi yani Şiilik olayını ve Aleviliği'in ne olduğnu incelemeye başlayacağız.

İMAM-I AZAM (HANEFİ MEZHEBİ)

İmam-ı Azam, Hanefi mezhebinin kurucusudur. Kûfe'de miladi 690 tarihinde doğmuştur. Yezid, İmam-ı Azam'a Kûfe kadılığını teklif ederse de İmam bunu kabul etmez. Yezid, bu davranışının cezası olarak başına yüz kamçı vurdurur.

Abbasiler'den Halife Mansur da kendisine kadılık vermek ister. Ancak İmam-ı Azam Onu da kabul etmez. Mansur İmamı zindana atarak kamçılatır. Hanefi Mezhebi'nin kurucusu, bu zindan hapsine dayanamaz ve Miladi 767 tarihinde ölür.

Hanefiler İslamiyet içinde sayısal olarak çoğunluğu oluşturur. Müslümanların % 50'sinin Hanefi Mezheb'inden olduğu kabul edilir. Ülkemizde de hakim mezhep, halk arasında Sünnilik denilen Hanefi Mezhebi'dir.

İMAM ŞAFİİ (ŞAFİİ MEZHEBİ)

İmam Şafii; Şafii Mezhebinin kurucusudur. Asıl adı, Mehmet bin İdris'tir. Gazze'de miladi 767 tarihinde doğmuştur. Aslen Kureyş Kabilesi'ne mensuptur. Miladi 820 tarihinde Mısır'da ölmüştür.

Fıkıh Usulü'nü ilk kuranın İmam Şafii olduğu söylenir. Mezhebi esas olarak Mısır'da yayılmıştır. Bu mezhep dünyadaki Müslümanların yüzde 10'unu oluşturur. Ülkemizde Şafii Mezhebi'ne mensup Müslüman sayısı azdır. Şafii mezhebi daha çok Kürtler arasında yaygındır.

İMAM MALİK (MALİKİ MEZHEBİ)

İmam Malik; Maliki mezhebinin kurucusudur. Yemen'de, miladi 714 tarihinde doğmuştur. Zamanın halifesi kendisinden haksız bir fetva istemiş, vermeyince 70 kırbaç cezası almıştır. Miladi 790'da 76 yaşında ölmüştür. Müslümanların yüzde 3'ü O'nun mezhebindendir. Daha ziyade Kuzey Afrika, Endülüs, Mısır ve Sudan'da yayılmıştır. Mensupları Türkiye'de yok denecek kadar azdır.

İMAM HANBEL (HANBELİ MEZHEBİ)

İmam Hanbel; Hanbeli mezhebinin kurucusudur. Miladi 781 tarihinde Bağdat'ta doğmuştur. O da diğer mezhep kurucuları gibi mezhebini yayınca halifeler tarafından takibe uğramış, hapse atılmış, çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Halife Mütevekkil zamanında itibarı artmıştır. Müslümanların yüzde 7'sini kapsayan bu mezhep daha çok Suriye, Filistin ve Hicaz'da yaygındır. İmam Hanbeli miladi 885'te Bağdat'ta ölmüştür.

ŞİİLİK VE OSMANLI İRAN OLAYLARI

"Şi'a" Arapça bir kelimedir. Birine uyan, birinden yana olan, birinin tarafını tutan, bölük, fırka v.b. anlamlarına gelir. Şia, Hz. Muhammed tarafından, Hz. Ali'ye uyanlara verilen isimdir. Hz. Peygamber bu sözcüğü "Ali'nin Şiası", "Sen ve Şian", "Şiamız" şeklinde kullanmıştır.

Şia, İslam Tarihi'ndeki hilafet tartışmaları sırasında Hz. Ali'yi tutanların aldıkları isimdir. Ali yanlıları, Ali'yi tutanlar anlamına gelir. Yani Şia, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi halifelik için en uygun kişi olarak gören, O'nu "meşru halife" kabul eden, Ondan sonra gelecek halifelerin de, Onun soyundan olması gerektiğine inanan topluluğa verilen isimdir.

Bugünkü dünyada Şiilik denince akla İran gelir. Dünya'da İran'ın dışında da Şii topluluklar var ama, anayasasında resmi devlet dininin Şii, yani Caferi olduğunu kabul eden tek ülke İran'dır. Son İran Anayasası'nm 12. maddesi bunu anayasa maddesi yapmıştır.

Şimdi Şiiliğin İran'daki doğuşunu, gelişimini ve iktidar mezhebi oluşunu tarihsel süreç içinde kısaca inceleyelim.

Hz. Muhammed ile Arap Yarımadası'nda başlayan ideal düzen yerini giderek servet ihtirasına kapılan zengin bir

zümreye bıraktı. Arap çöllerinin yoksul bedevileri İslamiyet' in yayılması için yapılan fetihler sonucu büyük servet sahibi oldular.

Halife Osman, büyük bir ordu ile Türk illerinin fethine girişti. O zaman Türk illeri Çin-Bizans ticaret yolları üstünde kuruluydu. Küçük beyliklerden oluşan Türk illeri Araplar'ın büyük ordularına karşı koyamadı. Türkler'in büyük servetleri yağma edilerek Arabistan'a götürüldü.

Araplar, İran ve Türk illerinde yaşayan halklara zulmetmeye başladılar. Bu ülkeler Arap saltanatının arka bahçesi gibiydi. Araplar'ın amacı bu arka bahçeyi Müslümanlaştırmaktı.

Türkler Şaman dininde, İranlılar ise, Zerdüşt idi. Araplar Zerdüşt mabetlerini kapadılar, içlerindeki tüm kıymetli eşyalara el koydular.

İran'da, İslamiyet'in doğuşundan 1100 yıl önce (İ.Ö.535) kurulmuş bir imparatorluk vardı. İran ulusu, Asya'dan Yunanistan'a kadar uzanan (Anadolu, Akdeniz, Mezopotamya) bir uygarlığın yaratıcısıydı. İranlılar'm kendi topraklarında doğup biçimlenen dinleri ve inanç kavramları vardı. Bu nedenle, ortaya çıkan ve küçük bir bölgeye egemen olan İslam toplumunun görüşlerini kolayca benimsemeleri mümkün değildi.

Yeni doğup gelişen ve bütün gücünü yeni bir dinden alan Arap egemenliğine, İran'ın hoşgörüyle yaklaşması beklenemezdi. Çünkü, İslam dininin tutunması ve yayılması, İran ve Bizans imparatorluklarının sarsılmasına, yıkılmasına bağlıydı.

İran gelişip büyümesi artık son sınırlarına varan çok eski bir devletti. İran ordusunun gücü ayaklanmalar, sal-

dırılar karşısında giderek zayıflamaktaydı. Yeni kurulmuş İslam Devleti ise, yeni inancın verdiği dinamizmle umutlu ve atılgandı. Din için savaşmak, dini yaymak için ölmek mutluluk sayılmaktaydı.

Duraklama dönemine girmiş İran'ın bu yeni güç karşısında bütünlüğünü koruyabilmesi için kendine yeni bir direnme kaynağı bulması gerekiyordu.

İşte, Arap saldırıları karşısında gerileyen İran'ın İslamiyet'in "hilafet" sorununda Ali ve Ehlibeyti savunması rastgele bir olgu değildir.(16)

Ali sevgisinin İran'da yayılmasında, giderek ayrı bir mezhep olmasında bu çelişkinin de payı var. Yani Şiiliği, bir anlamda Emevilerin Arap ırkçılığı ve özellikle İran düşmanlığı doğurmuştur denebilir.

Şiilik, İranlılar'ın İslam dinini kendi kültürlerine göre yorumlamalarıdır. Kur'an'a inanan Şiiler, Sünni inancına göre hazırlanan fıkıh, kelam, tefsir gibi konularda farklı görüşler savunurlar.

Bir başka deyişle **Arap-İran** olayı bir yanı ile inanç olayı olmaktan çıkıp, egemenlik sorununa dönüşmüştür. Bu çok eski ve köklü uygarlığa sahip olan Acemlerin çölden gelen Bedevilere boyun eğmeyi reddetmelerinden kaynaklanan bir olaydır.

Üç asırlık bir direnmeden sonra Oğuz Türkleri 10. yüzyılda kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmeye başladılar. Fakat Şamanlıklarını da bırakmadılar. Bu arada İran'lılar da İslamiyet'i kabul etmeye başlamakla birlikte Şiiliği seçtiler. Onlar gibi İran Azerbaycan'ında bulunan Türkler de Şiiliği benimsediler.

İran ülkesi Şiiliği kabul etmekte huzura kavuşmadı. İran Arap mücadelesi sürüp gitti. Bugün de devam ediyor.

Şiiler, İran'da Büveyhoğulları adıyla Ehlibeyt inancından yana bir devlet kurdular. Büveyhoğulları, Ebu Süca Büveyh tarafından kurulmuş bir hanedanlıktı. Büveyhiler'in hakimiyeti miladi 1055 tarihinde Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Bağdat'ı alışıyla sona erdi.

Müslümanlığı kabul eden Oğuz Türkleri ise, Arap nüfuzundan kurtularak ilk Müslüman Türk devleti olan Samanoğulları devletini, sonra da Karahanlılar devletini kurdular. Oğuz Türkleri bu devletlerin yıkılmasından sonra İran'da Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu kurdular. Bu Şiiliğe büyük bir darbe oldu.

Büyük Selçuklu Devleti, İran'da Rey şehrini merkez yaparak bütün İran'a hakim oldu. İranlılar Araplar'dan sonra bu kez de Türkler'in hakimiyeti altına girdiler ve Şiilik bir dönem sindi.

Selçuk Sultan ölünce yerine 1040 tarihinde Tuğrul hükümdar oldu. Bu Şiiliğin karşısına artık Sünni Türkler'in çıkmaya başladığı anlamına geliyordu. Tuğrul'un ölümünden sonra tahta Alp geçti. Alp Aslan'ın veziri Nizamülmülk koyu Sünni bir yönetim kurdu.

İran'da bu kez de Hasan Sabah'ın kurduğu Batınilik kuvvet buldu. Batınilerle çok uğraşan Nizamülmülk bu tarikat mensupları tarafından öldürüldü.

Selçuklu sultanlarından Tuğrul, Alp Aslan, Melikşah ve Sencer koyu birer Sünnilik savunucusuydular. İran'da Büyük Selçuklu Devleti Moğollar'ın işgali ile yıkılınca, Moğollar Irak'ı işgal ettiler. İran'da İlhanlılar devletini

(miladi 1265-1337) kurdular, İlhanlı hükümdarı Gazan Han İslamiyet'i kabul etti.[17] Bu devirde birçok Şii bilim adamı Şii mezhebinin inanç ve fıkıh esasları hakkında önemli eserler verdiler.

Gazan Han'dan sonra hükümdar olan kardeşi Olcayto, Şii oldu. Şii şeyhleri Olcayto'nun sarayına doldu. Hükümdar Olcayto Şiiliğin yayılması için çok çaba harcadı; bu dönemde Şiiliği tanıtan eserler yazılıp İmparatorluğun her yanına gönderildi. Olcayto, Hz. Ali adına para bastırdı ve üstlerine **"Ali Veliyyullah"** ibaresini yazdırdı. Hükümdar Olcayto Ebubekir, Ömer ve Osman'm isimlerinin anılmasını da yasakladı.[18]

İlhanlılar devletini Timurlenk ortadan kaldırdı. Timurlenk'ten sonra kurulan Akkoyunlu devleti Doğu Anadolu ve İran'a hakim oldu. Akkoyunlular Şiiliği devlet dini olarak kabul etti. İran'da Akkoyunlu devletini gene Şii olan Safeviler ortadan kaldırdı. Şiilik, Safeviler döneminde, özellikle de Şeyh Safiyüddin'in hükümdarlığı döneminde güçlendi.

Safiyüddin, 1252 yılında Hazer denizinin Güneybatı sahilinde Erdebil civarında doğdu.[19]

Safiyüddin çocukluğunu doğduğu şehirde geçirdikten sonra, Hazer denizi kıyısındaki Ceylan şehrine gitti. Bu şehirde Şeyh Zahidi'nin yanma mürid olarak girdi. O sırada şeyh 60, kendisi 25 yaşındaydı. Şeyh Zahid vefat edince Safiyüddin, onun kızı Bibi Fatma ile evlenerek Şeyh'in postuna oturdu. O sırada İran'da İlhanlı egemenliği hüküm sürüyordu. İlhanlılar'm veziri şehre büyük saygı gösteriyordu.

Bir gün Emir Çoban Şeyhe; **"Bizim askerlerimiz mi çoktur, yoksa sizin müridleriniz mi"** diye sorar. Şeyh de; **"Sizin askerlerinizin cümlesi benim müridimdir"** diye cevap verir.

Şeyh Safiyüddin 1335 tarihinde öldü. Yerine oğlu Bedrettin posta oturdu. Torunu Hoca Ali onun oğlu da Seyit İbrahim'dir.[20]

Şiilik, Anadolu'ya Hoca Ali zamanında girmiştir. Osmanlılar bu şeyhlere **"Çerağ akçesi"** adı altında değerli hediyeler gönderirlerdi.

Timurlenk, Ankara savaşının galibi olarak Semerkant'a dönünce Erdebil Tekkesi'ne uğrayarak Şeyh Hoca Ali'yi ziyaret etti, ona birçok vakıf bağışladı.

Yıldırım Bayezıt'la Timurlenk arasındaki savaş Şiiliğin zaferi şeklinde yorumlanmıştır. Timur, esir aldığı 30.000 Türkü Şii şeyhi Hoca Ali'nin isteği üzerine serbest bırakmıştır. O yıllardaki Şiilik, bugünkü İran Şiiliği değil, Alevlik'tir.

ŞEYH CÜNEYT

Babası Şeyh İbrahim'in yerine 1447'de posta oturdu. Babasının 6. oğluydu. Tekke postuna çok genç yaşta geçen Cüneyt, Şii tarikatını yeniden düzenledi. Şeyhlik kıyafetini bırakarak, hükümdar gibi giyindi.

O sırada Ortadoğu'da üç büyük devlet vardı: Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu, Mısır'da Memluk Devleti ve İran'da Akkoyunlu Devleti.

Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, Şeyh Cüneyt'den korktuğu için O'nu Erdebil'e sürdü. Cüneyt, Anadolu'ya geldi. O tarihte Osmanlı tahtında 2. Murat bulunuyordu. 2. Murat'a değerli hediyelerle gelen Şeyh Cüneyt, padişahtan Kurtbeli'nde oturma izni istedi. 2. Murat Şeyhin bu talebini veziri Halil Paşa'ya iletti. Vezir şu cevabı verdi **"Padişahım, bana göre yedi derviş bir postta oturabilir. Fakat iki hükümdar bir tahta sığmaz."**

2. Murat, Şeyh'e 200 duka altın, gelen dervişlere de 100'er akçe verdi ama, isteklerini kabul etmedi.

Şeyh Cüneyt bu kez Karaman Beyliği'ne gitti. Konya'da Şeyh Sadrettin tekkesine misafir oldu. Ne var ki Şiilik fikirlerini yayıyor gerekçesiyle buradan da kovuldu. Şeyh Cüneyt daha sonra Toroslar'da yaşayan Varsak Türkmenler'inin arasına girdi. Varsaklar, Şeyhi himaye ettikleri gibi kendileri de Şii (Alevi) oldular. Fakat Karaman Beyi İbrahim Bey, Varsak Türkmenleri'ne haber göndererek Şeyhi tutuklamalarını istedi.

Türkmenler emri dinlemeyip Şeyhi kaçırdılar. O da İskenderun'daki Arus Dağı üzerinde bir mağaraya çekildi. Bir tekke kurarak Şiiliği (Aleviliği) yaymaya çalıştı, kısa zamanda çok sayıda taraftar topladı.

Bölgede bazı karışıklıkların ortaya çıkması üzerine Şeyh buradan ayrılarak Karadeniz'deki Canik dağlarına gitti. Samsun'a yerleştikten kısa bir zaman sonra çevresine birkaç bin silahlı mürit topladı. Kuvvetleriyle 1456 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'na bir akın düzenledi. Bu savaş sırasında birçok Rum prensi öldü. Rumlar Trabzon kalesine kaçtı. Şeyh Cüneyt bu kaleyi üç gün boyunca kuşat-

ma altında tuttu. Ancak, Fatih Sultan Mehmet, Hızır Bey ile Trabzon'a kuvvet gönderince geri çekildi.

Trabzon'dan gelen Şeyh Cüneyt'i ihtişamlı bir törenle karşılayan Uzun Hasan, Karakoyunlulara düşman olan Şeyh Cüneyt'ten yararlanmak istiyordu. Şeyh Diyarbakır'da üç yıl boyunca misafir kaldı. Uzun Hasan'm kız kardeşi Hatice Begüm ile evlendikten sonra ise, serbest olarak Şiilik yani Alevilik propagandası yapmaya başladı.

Şeyh Cüneyt bir kısım müridi ile birlikte uzun yıllar kaldığı Anadolu'dan Erdebil'e döndü. Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, O'nu ikinci kez memleketinden kovdu, Şeyh Cüneyt, yolda Cihanşah'ın askerleri ile tutuştuğu savaşta bir ok yarası ile öldü. (1460) Cesedini müridleri kaçırarak Erdebil'e götürdüler. Türbesi, şimdi Aleviler'in ziyaretgahı haline gelmiştir.

ŞEYH HAYDAR

Şeyh Cüneyt'le eşi Hatice Begüm'ün çocuğudur. Haydar (ya da Arslan) 9 yaşına gelince babasının yerine halife olmak için Erdebil'e gitti. Bu arada Uzun Hasan 1473 Otlukbeli Savaşı'nda Fatih Sultan Mehmet'e yenilmiş, hükümet merkezini de Tebriz'e taşımıştı. Bu yenilgiden 5 yıl sonra da Uzun Hasan ölmüştü.

Haydar, Uzun Hasan'ın eşi Despina Hatun'un kızı Marta ile evlendi. Bu evlilikten doğan üç çocuktan biri İran'da Safevi devletinin kurucusu olan **ŞAH İSMAİL**'dir.

Şeyh Haydar derviş hırkası giyer, başına sufi takkesi

takardı. Müridleri ise derviş entarisi giyer, başlarına sürahi şeklinde Haydari denilen bir külah takarlardı. Kırmızı renkli bu külah 12 dilimliydi. 12 dilim 12 İmamı, kırmızı ise Ehlibeyt ile kan kardeşliği anlamına geliyordu. Bu kızıl renk aynı zamanda Hz. Ali'ye bağlılığın da simgesiydi.

İşte bu kırmızı külahlı Haydari dervişleri gören Sünniler bunlara **Kızılbaş** derlerdi. Bu tabir daha sonra bütün Şii ve Aleviler için kullanılır oldu.

Bu kızıl Haydari külahı, Şah İsmail de kullanmıştır. Bu külah bir tarikat tacının ötesinde siyasi bir fırkanın askeri serpuşunu ifade ediyordu.

Anadolu Alevileri'nde ayrıca Şamanlık'tan gelen kırmızı keçe külah giyme alışkanlığı da vardır.

Şeyh Haydar, 1488 yılında Şirvan'a üçüncü seferini yaptı. Şirvan Şahı Feruh Yesar, çok iyi hazırlanmış olduğu halde Haydar ile mücadele edemeyeceğini anladı ve kaleye kapandı. Bir yandan Haydar'ı oyalarken, bir yandan da akrabası Akkoyunlu Yakup Bey'den yardım istedi.

Şeyh Haydar ve adamları bütün güçleriyle savaştılar. Fakat Şeyh aldığı ok yarası ile ölünce ordu yenildi. (Ağustos 1488)

Şeyh Haydar öldürülünce, müridler bu kez onun büyük oğlu Ali'nin etrafında toplandılar. Babalarını da öldüren Yakup Bey, tehlikeyi anlayınca üç yeğenini (Ali, İsmail, İbrahim) anneleri ile birlikte kaleye hapsetti. Onlar burada dört buçuk yıl hapis kaldı.

Şeyh Haydar'ın büyük oğlu Ali düşmanlarıyla savaşırken bir tuzağa düşürülüp öldürüldü. İsmail'i annesi Marta

Hatun'un, Erdebil Tekkesi'nde gizlediği söylenir. Aba ya da Ebe adlı bir kadının İsmail'i Erdebil'de Anadolulular (Rum) mahallesindeki evinde sakladığı rivayet edilir.

İsmail bir süre sonra Reşt'e, oradan da Lehistan'a gitti. On üç yaşındayken Erdebil'e döndü. Bu sırada Akkoyunlu devleti sarsıntı geçirmekteydi.

ŞAH İSMAİL (1486-1524)

Genç Şah İsmail, artık yeni bir devlet kurmaya adaydı. Aleviler Şah İsmail'in etrafında bir araya geldiler. İsmail, babası Şeyh Haydar'ın yerine şeyhliğini ilan etti. Büyük dedesi Şeyh Safiyüddin'den dolayı devlete Safevi Devleti adını verdi. Aleviliğe de bu devletin resmi dini olarak kabul etti.

Şah İsmail'in yönetimine Anadolu'dan büyük sempati besleniyordu. Anadolu'nun her yanından bölük bölük Türkler şahı ziyaret için Erdebil'e dolup taşıyorlardı.

Şahı ziyarete gelenler, "Ustacalu, Rumlu, Şamlu, Sivas, Amasya, Tokat bölgelerinin yerleşik Türk halkı, Tekeli (Antakya Bölgesi); Zülkadir (Dülkadir), Anadolu'daki Karaman bölgesi, başta Turgutlular olmak üzere, Varsaklar (Tarsus bölgesi) vs. idi."(21)

Ustacalu Mirza Beg, oğlu Muhammed Beg, Şamlu Abdi Beg de kalabalık maiyetleri ile gelenler arasında bulunuyordu.

Şah İsmail'in 1501 yılında Erzincan'a gelmesini ve müridlerinin etrafında toplanmalarını tarihçiler, **"Artık baş ile gövde birleşmiştir"** şeklinde yorumlarlar.

Şah İsmail 1501 yılında Şirvan ülkesine gitmek üzere Erzincan'dan ayrıldığı zaman, buyruğunda yedi bin kişilik bir kuvvet bulunuyordu. Şirvan ülkesine sefere giderken hem babasının öcünü almayı, hem de bu zengin ülkeden elde edeceği ganimetleri yoksul müridlerine dağıtmayı planlıyordu.

Şirvan ordusunu ağır bir yenilgiye uğratan Şah İsmail'in ordusu, kaçan Ferruh Yesar'ı da öldürdü.

Daha sonra Şurür savaşı ile Azarbeycan'ı alan Şah İsmail, Tebriz'de şahlık tahtına oturdu. 12 İmam adına hutbe okutup para bastırdı. İsmail bu sırada 15 yaşında idi.

Şah İsmail önderliğinde bu derece kuvvetlenen Alevilik, Osmanlı İmparatorluğu'nu da tehdit etmeye başlamıştı. Anadolu Türkmen aşiretleri Şah İsmail'in etkisi altındaydı artık. Üstelik Şah İsmail ordusu ile Mazenderan ve Şirvan'ı aldığı gibi Dulkadir beyini, Akkoyunluları, Karakoyunluları ve Özbek Beyleri'ni de mağlup etmişti. Bunlar, Şah İsmail'in savaş meydanlarında kaldığı 14 yıl boyunca mağlup ettiği 14 hükümdardan yalnızca birkaçıydı. Şah İsmail'in bu zaferden zafere koşuşu Anadolu Türkmenleri'nin Şah'a göçünü hızlandırdı. Bunu engellemeye çalışan 2. Beyazıd birçok Türkmen Aleviyi Mora'ya, Girit'e Modon ve Koron'a sürdü.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN İRAN SEFERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun dokuzuncu padişahı Yavuz Sultan 1512 tarihinde tahta geçti. Babası 2. Bayezıd'in son döneminde memlekette düzen bozulmuştu. Yavuz için en büyük tehlike de Anadolu'daki Şii-Kızılbaş varlığı idi.

Hatta, **Amasya'daki Osmanlı şehzadesi Murat bile Kızılbaş olmuş ve törenle taç giymişti.** Bu dönemin bu açıdan öteki önemli olayları; Tokat Şehri ileri gelenlerinin Şah İsmail adına hutbe okutması, **Şehzade Murat'ın 10 bin Kızılbaş ile Kazova'da Nur Halife (Kızılbaş dedesi) ile birleşmesi** ve Nur Halife'nin Sivas, Tokat ve Amasya Kızılbaş'larından çok önemli bir kitleyi İran'a götürmesiydi.

O yıllarda Osmanlı-Safevi sınırı Sivas'a bağlı Suşehri kazasından geçiyor. Buradan Fırat nehri izlenerek Memluk-Safevi sınırına varılıyordu. Divriği, Darende, Malatya ve Aymtap Memluklerin; Kemah Kalesi, Harput ve Urfa da Safevilerin sınır kentlerini meydana getiriyordu.

Zaten Safevi devletinin kuruluşunda Türk öğesi ağırlıktaydı.

II. Bayezıd'in Anadolu'da Aleviliğe karşı Bektaşiliği tuttuğu Balım Sultan'dan el aldığı, Bektaşi olduğu iddia edilir. Buna örnek olarak da onun Hacı Bektaş-i Veli türbesini yaptırdığı ve bu tarikat mensuplarına çok iyi davrandığı gösterilir.

Yavuz, tahttan indirdiği babası 2. Bayezıd'i Bektaşilerin merkezi olan Dimetoka'ya sürgüne gönderir. **Tahta geçmek için kardeşlerini ve babasını öldürdükten sonra** Yavuz Sultan Selim; Alevilik meselesini ele alır.

Yavuz, Aleviliği kendisi için büyük tehlike olarak görüyordu. Özellikle Safevi Devleti ve Anadolu'da çok sayıda taraftarı olan Şah İsmail'in varlığı onu rahatsız ediyordu. Böyle devam ederse Şah İsmail ve Safevi Devleti Anadolu'ya hakim olabilirdi. Anadolu'da Safevi Devleti ve

Şah İsmail'e sempati besleyen önemli bir Alevi kitle vardı. Anadolu'nun Safevi devletinin bir parçası, vilayeti vb. olması hiç de uzak bir ihtimal değildi.

Sultan Yavuz Selim bu tehlikeyi ortadan kaldırmak istiyordu. O'na göre bunun yolu da önce Şah İsmail'in Anadolu bağlantısı olan Alevi halka bir ders vermek, sonra da Şah İsmail'in kendisiyle hesaplaşmaktı.

Yavuz Sultan Selim, İran seferinden önce, Anadolu'ya adamlarını göndererek Anadolu'daki Alevilerin sayısını ve gücünü belirlemelerini istedi. Yapılan sayımda Anadolu'da resmi olarak 40.000 Alevi olduğu saptandı.

Yavuz, İran seferine Anadolu'dan başladı. Önce bu deftere geçen 40.000 Alevi'nin katledilmesi emrini verdi. Bu emirle o güne kadar Anadolu'da eşi görülmemiş büyük bir katliam başladı. Alevi yerleşmelerinde taş taş üstünde kalmadı. Alevi inançtaki insanlar en ücra Alevi köylerinde bile yediden yetmişe katledildi, kaçanların aylarca dağlarda izi sürüldü. Bu kıyımdan yalnızca kuş uçmaz kervan geçme yerleşmelere kaçan Aleviler kurtulabildi. Bu Osmanlı Alevi ilişkilerinde yaşanan en büyük toplumsal kırılma oldu.

Anadolu'da Aleviler'in hayatlarını bugün de en ücra köy ve mezralarda; susuz, yolsuz, yüksek karlı dağların arkasındaki yerleşmelerde sürdürmelerinin sebebi budur. **Onları o yüksek dağların görünmeyen yamaçlarına işte bu can korkusu atmıştır.** Bu korku verme yöntemi Osmanlılar'ın resmi politikası olarak varlığını asırlar boyunca sürdürmüştür.

Bu yüzden Alevi insanı şehre ve onun nimetlerine asır-

larca muhtaç kalmış, yeni yeni mağarasından, mezrasından çıkıp insanlığa elini uzatmıştır.

Yavuz'un İran öncesi Anadolu'da giriştiği bu katliamdan Bektaşi geleneğine göre yetiştirilen ve bir anlamda "Bektaşi" de denebilecek Yeniçeriler rahatsız olur. Yavuz, bu kez farklı bir siyaset izleyerek kendisinin; Şah İsmail'in adamlarına karşı olduğu Bektaşiliğe karşı olmadığı imajını vermeye çalışır. Hatta kulağını Bektaşi usulü deldirerek balım Sultan küpesi taktırır. Bu çabalarının sonucunda da Yeniçeri Bektaşilerin bir kısmını ikna eder.

Yavuz'un çok hırslı bir devlet adamı olduğu, dünya haritasını önüne açarak, **"Bu dünya bir padişaha az gelir"** dediği söylenir.

Yavuz'un İran Seferi'nde iki amacı vardı: Bunlardan biri, doğuda Aleviliği temizleyip Horasan ile birleşmek, ikincisi ise, Mısır'ı fethederek dünya ticaret yollarını ve hilafeti elde etmekti. Yavuz böylece bütün dünya Müslümanlarının halifesi olacak, sonra Hz. Ali'den bu yana devam eden hilafet sorununu da çözecekti.

Yavuz, İran Seferi'ne 20 Nisan 1514 tarihinde başladı. Yolda kıtlık başgösterdi. Yeniçeriler bu sefere karşı çıktılar ve isyan çıkardılar. Yavuz, seferden vazgeçilmesini isteyen çocukluk arkadaşı Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa'yı derhal başından vurdurup öldürttü.

Erzincan'ın Tercan bölgesine geldiğinde askerler açıkça itaatsizliğe başladı. Yeniçeriler parçalanmış çarıklarını mızraklara takarak **"istemezük"** diye bağırıp kazan kaldırdılar. Hatta Yavuz'u öldürmek için çadırına kurşun atıldı.

Bütün bu karşı koymalara rağmen, Yavuz planından

vazgeçmedi. Hatta askerin karşısına çıkarak şöyle konuştu: **"...Düşmana yaklaştığımız şu anda alçakça bir tavırla geri dönmeyi istemek, kahramanlık azmine yakışır mı? Kahramanlık göstermekten korkanlar karılarının yanına dönsünler siz harbe gitmezseniz ben yalnız başıma giderim."**(22)

Bu ateşli konuşma bir kısım askeri coşturdu. Bu coşkuyla yola devam ediydiyse de, yolda bir yeniçeri, Yavuz'un yolunu keserek öldürmek istedi. Ama asker yakalanarak derhal öldürüldü.

Yavuz'un İran Seferi'ne ordunun özellikle yeniçerilerin karşı koyduğu kesindir. Buna karşılık Yavuz'u destekleyenlerin de bulunduğunu gösteren herhangi bir belge ele geçmiş değildir. Örneğin, ulema bile bir hamiyyet gösterisi yapıp Yavuz'u desteklediğine ait bir tutum içine girmez. Bu konuda Yavuz'un lehinde bir delil olmamasına Prof. Dr. Faruk Sümer oldukça üzülüyor. Bu duruma **"hayret verici"** bir gerçeklik diyor.(23)

Defterdar Piri Mehmet Paşa ise taarruzla ilgili olarak şöyle diyor:

"Akıncıların büyük bir kısmı Alevidir. İhtimal bunlar gizlice düşmanın Şiilik Mezhebi'ne inandırılmış olabilirler. Bunlara düşünme vakti bırakıldığı takdirde onların tarafına geçmeleri ve hiç olmazsa isteksiz ve gevşek hücum etmeleri ihtimali vardır. Bu sebeple muharebenin tehiri tehlikeli olabilir. Şafakta taarruza geçilmesi doğru olur."(24)

Bu savaşta Osmanlı ordusunun mevcudu 120 bindi. Bunun 80 bini sipahi, 10 bini de yeniçeriydi. Şah İsmail'in

kuvveti ise sayıca bunun yarısı kadardı. Üstelik Safevi Ordusu ateşli silahlardan da mahrumdu.

Çaldıran Savaşı'nı Osmanlı ordusu kazandı. Şah İsmail'in ordusundan 14 Han, Yavuz'un ordusundan 10 Sancak beyi öldürüldü.

Şah İsmail'in bütün mal varlığı, hazineleri Osmanlı'nın eline geçti. Şah İsmail'in eşi Taçlı Hatun'un esir düştüğü savaşta çok sayıda asker öldürüldü.

Çaldıran mağlubiyeti zaferden zafere koşan Safevi hükümdarında derin bir manevi çöküntü yarattı ve Şah İsmail kendini içkiye verdi.

Yavuz, Çaldıran dönüşünde de Anadolu'nun kilidi olan Erzincan-Kemah kalesini fethetti. **Şah İsmail'in Erzincan Valisi Rumlu Nur Ali Halife**'yi de, Dersim Ovacık'ta Tekir Yaylası denilen yerde ağır bir yenilgiye uğrattı.

Böylece Safevi devletinin Anadolu'daki genişlemesi kesinlikle engellendi. Çaldıran **"zaferi"** Doğu Anadolu'yu Osmanlı'ya açmıştı ama, bu Osmanlı-İran savaşlarının bittiği anlamına gelmiyordu. Ayrıca bu seferlerin sonucu olarak Celali ayaklanmaları da tarih sahnesinde baş göstermişti.

Böylece kuruluşunda önemli ölçüde Türkmen nüfusun olduğu Safevi devletini gene Türk ama Sünni Osmanlı devleti yenilgiye uğratmış oldu.

Çaldıran'da karşılaşan iki ordunun askerlerinin çoğunluğunun aynı dili (Türkçeyi) konuştuğunu birçok tarihçi yazar.

Çok sayıda tarihçi; Safevi devletinin hem dayandığı kitle açısından hem devlet teşkilatı ve kültür bakımından tarihe Türk devleti olarak geçen birçok devletten daha çok Türk özellikleri taşıdığını öne sürerler. **Safevi Devleti'nin resmi dili de Türkçeydi.**

Doğan Avcıoğlu bu konuda, **"Safevi devleti, onaltı Türk devleti arasında yer alan Gazne ve Hindistan Babür İmparatorluklarından, hatta İran Büyük Selçuklu Devletinden daha çok Türk devletidir"** diye yazar.(25)

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran seferinden sonra, 1517 yılında Mısır'ı fethederek Şii İsmaililer'in devletine de son verdi. Yani Yavuz'un doğu seferi Şii savaşıydı. Mısır'ı fetheden Yavuz, Mısırlılar'ın elinden hilafet makamını da aldı. Asırlardır birçok savaşa ve müslüman kanının dökülmesine sebep olan hilafet artık Osmanlı'daydı.

Yavuz Sultan Selim, koyu Sünnilik taraftarı idi. Hilafet makamını elde ederek üç yüz milyon Müslümanın halifesi olmak O'nun en büyük ideallerinden biriydi.

ŞAH İSMAİL'DEN HUMEYNİ'YE

Şah İsmail, yalnızca Safevi Devleti'ni kurup geliştiren başarılı bir hükümdar değil, aynı zamanda Şii-Alevi inançtaki kitlenin ruhani lideriydi. Bu kitle, Şah'a büyük saygı ve muhabbetle bağlıydı. Şah İsmail, Emeviler'in İslamiyet anlayışına karşı Hz. Ali ve Ehlibeyt'in başlattığı mücadeleyi tavizsiz bir şekilde sürdürüyordu.

Şah İsmail, devlet adına bastırdığı sikkelere On İki İmam'ın isimlerini yazmakla yetinmedi. Tüm hutbelerde

Hz. Ali ve Ehlibeyt'e yer verdi. İslam'ın şartlarından biri olan, kelime-i şehadet getirme ifadesinin sonuna, **"Aliy-ül Veliyullah"** ibaresini getirdi. Bunda, Hz. Ali'nin ermişliğine olan önem vurgulanıyordu.

Camilerde ve toplulukların bulunduğu her yerde Halife Ebu Bekir, Halife Ömer, Halife Osman ile Muaviye ve Yezid'e lanet okuyan Şah İsmail, aksine hareket edenleri katletme emri verdirmişti. Ayrıca adı geçen bu isimlerin kullanılması da yasaktı.

Şah İsmail, İslam tarihinde Hz. Muhammed'in soyuna yapılan haksızlıklara karşı amansız bir savaş açmış, Hz. Muhammed ve Ehlibeyti'nin en büyük savunucusu olmuştu. Bunun sonucunda da İslam şovenizmi ve Arap ırkçılığı yapan Emevi ve Abbasi düşmanı kitlelerin büyük desteğini almıştı.

Anadolu'da da Şah İsmail'e sempati duyan, Ali ve Ehlibeyte sevgi ve bağlılık gösteren önemli bir Türkmen kitle vardı. Osmanlı İmparatorluğu kurulduktan sonra Osmanlı koyu Sünniliği devlet dini olarak seçip Ehlibeyt yanlılarına düşmanca davranmaya başlayınca İran'a ardı arkası kesilmeyen bir Türkmen göçü başladı. Bu durum, Yavuz Sultan Selim'in İran seferine kadar devam etti, ondan sonra ise, gizli gizli sürdü.

Yavuz'un İran seferinden sonraki göçlerden birini o yıllarda Venedik elçisi olan **Membre,** şöyle anlatıyor:

"Tam o gün (Ağustos 1539) Erzincan'dan Türkmen Ali adında biri sekiz yüz ev ile Şah'a gelmişti. Altı yüz kadar da silahlı adamı bulunuyordu. Şah'ın etrafında **"Allah, Allah"** diye bağırıyorlardı. Şah da onları teker teker kabu-

le başladı. Her içeri giren onun ayağını öpüyordu. Şah onlara taç veriyor, müridler de hediyelerini sunuyorlardı. Şah onları memleketin üç kısmına dağıttı: Horasan, Şirvan, Aras.

Anadolu'dan yani Adana'dan bir adam geldi. Getirdiği hediyelere karşılık Şah'tan bir mendil almak istemiş. Mendili alan Türk, ellerini havaya kaldırıp Allah'a hamdetti, sonra başını yere koyup **"Şah, Şah"** dedi. Çok memnun olarak ayrıldı. Bunun ne olduğunu sordum; teberrük (hediye) olduğunu söylediler. Türk'ün babası evde hasta yatarken rüyasında Şah'ı görmüş, iyileşmesi için o mendili elde etmek istemiş. Böyle gizli olarak her sene çok kimse ziyarete gelmektedir."[26]

Yavuz, İran seferi dönüşünde (1518) Bolu kadısı Mevlana Hişam'ın Şah İsmail ile ilişkisi olduğunu haber aldı. Yavuz'un gönderdiği askerler kadıyı Merzifon'da yakalayıp halkın gözü önünde astı. Şah İsmail'in Osmanlı Ordusu içinde de önemli miktarda taraftarı vardı.

Şah İsmail, bu özelliklerinden başka, iyi bir hatip ve şairdi. **"Şah Hatayi"** mahlası ile şiirler yazan ve bir divanı olan Şah İsmail şiirlerini kolayca anlaşılabilir bir Türkçeyle yazmıştır.[27]

Şah İsmail'in Anadolu halkı arasında yüzyıllar boyu süren sevgisi bugün de bitmiş değildir. Osmanlılar'ın halka karşı yaptığı haksızlıkları düzeltmek için Anadolu halkı, sürekli Şah İsmail'den yardım beklemiştir.

Şah İsmail'in "Şah Hatayi" mahlası ile yazdığı bir şiirinin sözleri şöyledir:

Ela gözlü pirim geldi
Duyan gelsin işte meydan
Dört kapıyı kırk makamı
Bilen gelsin işte meydan

Hudey hudey dostlar hudey
Hudey hudey canlar hudey

Ben pirimi hak bilirem
Yoluna kurban oluram
Dün doğdum bugün ölürem
Ölen gelsin işte meydan.

Hudey hudey dostlar hudey
Hudey hudey canlar hudey
Bağ olan yerde bağ olur
Gül olan yerde hav olur
Bu sitemler çok zor olur
Çeken gelsin işte meydan.

Hudey hudey dostlar hudey
Hudey hudey canlar hudey

Şah Hatayi der sırrını
Ortaya koymuş serini
Nesimi gibi derisin
Yüzen gelsin işte meydan

Hudey hudey dostlar hudey
Hudey hudey canlar hudey

Şah Hatayi'nin bu şiiri bugün bile Anadolu Alevileri'nin Cem ayinlerinde bağlama eşliğinde sık söylenen ve çok sevilen parçasıdır.

Burada geçen **Nesimi,** Hallac-ı Mansur'un **"Enel Hak"** ("Tanrı benim" veya "Tanrı insandadır") düşüncesini savunduğu için çağın egemenlerince derisi canlı canlı yüzülerek öldürülmüş bir Alevi düşünürdür.

Şah Hatayi, burada hem haksızlıklara karşı meydan okuyor, hem de kendine Nesimi'yi örnek alarak **Nesimi ve Hallac-ı Mansur düşüncesinin de savunucusu ve devamcısı** olduğunu vurgulamak istiyor.

Osmanlı'nın yaptığı haksızlıklara karşı Şahlar'ın yanında olmak ve onların yönettiği bir ülkede yaşamak Anadolu Alevilerinin siyasal ideallerinin esasını oluşturuyordu.

Yavuz, İran seferi ile Şah İsmail ve Alevilere önemli bir darbe vurmuştu. Ama Alevi-Sünni meselesi hallolmamış, Alevilere karşı bu kez de devlet terörü almış yürümüş, Anadolu'da Osmanlı'ya kaşı Alevi kökenli başkaldırılar artmıştı.

Aslında sorunun temeli salt dinsel değildi. Temelde ekonomik ve sosyal karakterli baskılar yatmakta idi. Anadolu insanı, Osmanlı'nın sömürü ve baskı rejimine karşı, eşitlik ve adalet bahşeden İran şahlarını kurtarıcı olarak görüyordu. Bu insanlar şahları 12. İmam (Mehdi) olarak görüyorlar, bir gün gelip kendilerini kurtaracaklarına inanıyorlardı.

Anadolu insanı bu inançtan aldığı güçle, uğradığı toplumsal haksızlıklara karşı isyan ediyordu. Osmanlı'nın katmerli sömürü ve zulmünü yaşayan Alevi kitleler için ayaklanmadan başka yol yoktu.

İşte Alevi ozan **Pir Sultan Abdal** halkın şahlara olan özlemini şöyle dile getiriyordu:

Hak'tan inayet olursa
Şah Urum'a gele bir gün
Gazada bu Zülfükar'ı
Kafirlere çala bir gün

Çeke sancağı götüre
Şah İstanbul'a otura
Ferenk'ten yesir getire
Horasan'a sala bir gün

Pir Sultan'ın işi ahtır
İntizarım güzel Şah'dır
Mülkiyesi padişahtır
Mülke sahip ola bir gün

Pir Sultan Abdal, bir başka şiirinde ise bu durumu şöyle dile getiriyor:

Yürüyüş eyledi Urum üstüne
Ali nesli güzel İmam geliyor
İnip temanna eyledüm destine
Ali nesli güzel İmam geliyor.

Doluları adım adım dağıtır
Tavlasında küheylanlar bağlıdır
Aslını sorarsan Şah'ın oğludur
Ali nesli güzel İmam geliyor.

16. Yüzyılda Anadolu'da haksızlığa uğrayan yoksul Alevi halkının eli-dili olarak egemenlere karşı militanca mücadele eden Pir Sultan Abdal, padişahın Siyas'taki uzantısı Hızır Paşa tarafından idam edildi.

Pir Sultan Abdal eşitliği; özgürlüğü ve adaleti savunma konusunda yazdıkları ve yaptıkları ile bugün bile örnek alınması gereken bir düşünür ve eylem adamıdır.(28)

İdam sehpasına giderken bile şöyle söylemiştir:(*)

Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa
Sizde Şah diyeni öldürürlerse
Ben de bu yayladan Şah'a giderim.

İşte Şah İsmail ve Anadolu Aleviliği ilişkilerinin temeli kısaca böyle. Kuşkusuz zaman geçtikçe bu ilişki zayıflamış ve yabancılaşmıştır. Şimdi kısaca bu yabancılaşmayı izlemeye çalışalım.

ŞAH TAHMASB DEVRİ (1524-1586)

Şah İsmail, 1524 yılında Hak'ka yürüdü. Vefat ettiğinde 38 yaşında idi. Yavuz Sultan Selim ile yaptığı savaşı kaybedince kendisini içkiye verdiği ve bunun sağlığının bozulması üstüne etkisi olduğu tarihçiler tarafından yazılır.

Şah İsmail'in yerine geçen Şah Tahmasb zamanında, Osmanlı-İran arasında Amasya Barış Antlaşması yapıldı (1555). Amasya Antlaşması Tahmasb için önemli bir başa-

rıydı. Bu antlaşma ile İslam aleminin en güçlü devleti olan Osmanlı devleti, Safevi Devleti'ni resmen kabul etmiş oluyordu. Buna göre Van Gölü çevresi Osmanlılar'da kalıyor, kuzeyde Arpaçay sınır oluyordu.

Tahmasb'ın barışçı, akılcıl ve adaletli bir siyaset güttüğü kabul edilir. İran'da zirai, iktisadi ve ticari hayat canlanır. Ülke nüfusu artar, halk yönetimi benimser. Kürt tarihçi Şeref Han da Tahmasb yönetimi için, "Adil, akıllı, halka karşı şefkatli bir yönetimdir" der.[29]

Osmanlı'ya karşı Anadolu'da Alevi ayaklanmaları ve İran'a göç, Tahmasb zamanında da devam etti. Ağabeyi Selim ile yaptığı taht savaşını kaybeden Şehzade Beyazıt, 12.000 kişilik taraftarı ile Tahmasb'a sığındı. Beyazıt'ın askerleri arasında Alevi askerler de vardı.

Tahmasb, Kanuni'nin tehdidi ve vaadleri karşısında Beyazıt ve oğullarını Osmanlı elçilerine teslim etti. Askerlerden İran'da oymağı olanlar İran'da kaldı. Safevleri'nin devlet yönetiminden tasfiyesi Aleviler'inde tasfiyesi ile sonuçlanıyordu.

AFŞAR VE KAÇAR HANEDANLARI DÖNEMİ (1737-1925)

Şii ulemanın (din adamları) nüfuzlarının artması, hükümdarlara karşı koymaları ve geniş ayrıcalıklar elde etmeleri sonucunda Safevi Hanedanı gerileme dönemine girdi. Nihayet Nadir Şah, 26 Şubat 1737 tarihinde Safevi Hanedanı'nı devirerek saltanatı ele geçirdi.

Nadir Şah, Afşar aşiretinden bir Türk kumandanı ve Sünni inançta biriydi. Bu yüzden saltanatı ele geçirir geçirmez İran'da Sünniliği yeniden kurdu.

Bu duruma halk ve Şii ulema şiddetle karşı çıktı.

Nadir Şah'ın bu faaliyetleri uzun ömürlü olmadı ve bir süre sonra öldürüldü (1747). Nadir Şah'm katledilişinden sonra kargaşalık başgösterdi. Bu durumdan faydalanan Kaçar aşiretinden Ağa Muhammed Han 1779 yılında Esterabad'da şahlığını ilan etti.

Kaçar Hanedanı döneminde Şiilik kendi seyrinde, devlet desteği olmaksızın gelişmiş, bu durum uzun yıllar devam etmiştir. İran'daki 1905-1906 Anayasa hareketi sırasında Şii ulema önemli rol üstlenmiştir.

Bu Anayasa'da, Şah'ın mutlak hakimiyeti sınırlandırılıyor, oluşturulan beş kişilik bir dini heyet çıkan kanunların şeriata uygun olup olmadığı hakkında karar veriyordu. Ama bu heyet meselesini şahlar tam anlamıyla işletmemişlerdir.

PEHLEVİLER DÖNEMİ (1925-1979)

Sonuncu Kaçar sultanı Ahmet Şah, 1925'te meclis aleyhinde karar alınca huzursuzluklar başladı ve Ahmet Şah ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. O sırada harbiye nazırı olan Rıza Han Pehlevi hükümdar oldu. 25 Nisan 1926'da taç giyen Rıza Han, Şii inancında olmasına rağmen din adamlarının devlet yönetiminde etkili olmalarına karşıydı. 16 Eylül 1941'de tahtından uzaklaştırılınca yerine oğlu Muhammed Rıza Şah Pehlevi geçti.

Rıza Şah, İran'da geniş reformlar yaptı, din adamlarının rolünü azaltmaya çalıştı. Oğlu Şehin Şah Muhammed Rıza da babasının izinden gitti. **"Ak Devrim"** denilen reformları yaptı. Ama bir yandan da her türlü muhalefeti devlet terörü ile bastırdı. En küçük demokratik hareketi bile kanla cezalandırdı.

Şah'ın **"Ak Devrim"** dediği şeylere İran'daki dini ulema sert tepki gösterdi. Şii ulema, meseleyi kendi nüfuzlarının kırılması ve dinden uzaklaşma olarak görüyordu.

Şah, toprak reformu ile, din adamlarının kontrolü altında bulunan vakıf arazilerine el koymayı amaçlamış, bunda da kısmen başarılı olmuştu.

İran'da, ulema denen din adamları, Safevi devrinden beri halkın her türlü eğitim-öğretim ihtiyacını karşılardı. Bunun bedeli olarak devletten maaş almazlar, kendilerine ayrılmış geniş vakıflardan elde edilen gelirler, **"humus"** adı verilen vergiler, nikah ve diğer dini hizmetler karşılığı alınan paralarla geçinirlerdi.

Şah bu geliri devlet hazinesine aktararak İmamiye Mezhebi'ni camiye hapsetmek veya etkisini sınırlamak istiyordu. Din adamları bu nedenlerle 1960'tan itibaren Şah'a karşı cihat açmışlardı.

HUMEYNİ DÖNEMİ (1979-1989)

Humeyni, 1960 devrimini yabancılar için yapılmış, İran halkına karşı ve tarım düşmanı bir devrim olarak niteledikten sonra, Şah'ı 1906 Anayasasına uymaya çağırdı.

Şah bu çağrıya uymayınca ona verdiği sert muhtırada şöyle diyordu:

> *"Ey genç Şah, babandan ibret al ve kork o günden ki, küfrünü isbatlayan bir fetva ile seni halkın elleriyle kulaklarından tutup layık olduğun yere fırlatırım..."*(30)

Bu muhtıraya çok sinirlenen Şah, "Ruhullah el-Musevi el-Humeyni"yi 5 Haziran 1963'te hapse attırdı. Askeri Mahkemede İmam Humeyni hakkında idam kararı verildi.

Bu durum üzerine Ayetullah Şeriatmedari, 400 müctehit ile Tahran'da müctehitlerin ortak fetvasını Şah'a sundu. Bu fetvada, 1906 Anayasasında Şah'ın veya herhangi bir mahkemenin "müctehit" olan birine yargılama yetkisinin kesinlikle bulunmadığı hatırlatılıyor, Humeyni'nin ise, yargılanamayacağı için serbest bırakılması isteniyordu.

Bu direniş üzerine Humeyni serbest bırakıldı. Ayetullah ünvanına bir de İmam sıfatı eklendi.

Humeyni'yi sürgün günlerinde destekleyen ve bu muhalefeti başarı ile yürüten kişi Azeri Türk asıllı Ayetullah Şeriatmedari'ydi.

İmam Humeyni ise, imam ve müctehidlerin tam desteğini alarak en üst düzeydeki Ayetullah ve İran'ın en güçlü din adamı olmuştu. Bugün İran'da ona, "Gaib Oniki İmam'ın Halifesi" gözü ile bakılmaktadır. Gücü, Caferi Mezhebi'nin (İsna Aşeriyye) imama olan inancından ileri gelmektedir.

İmam Humeyni, Hz. Muhammed'den beri devam eden manevi önderlik halkasının en sonuncusu olarak kabul edilir. Ona; **"Ayetullah'l-Uzma İmam Humeyni"** ünvanı ile bakılır.

İmam Humeyni hareketi, ABD ve Ortadoğu'da emperyalizme karakolluk görevi yapan Pehlevi Şahlığı'nın baskı, zulüm ve sömürüsüne karşı haklı gözüken bir başkaldırı olarak başladı, geniş kitlelerin de coşkun desteğini aldı. İran halkının güçlü kolları birleşince Şah Pehlevi soluğu Amerika'ya kaçmakta buldu.

İmam Humeyni hareketi, Ortadoğu'daki işbirlikçi İslam yöneticileri için korkulu bir rüya oldu. Başta İslam ülkelerindeki bazı şeriatçı yöneticiler olmak üzere birçok güç, İran halkının yozlaşan İslam yönetimlerine ve emperyalizme karşı onurlu başkaldırısını bastırmak için ellerinden geleni yaptılar.

İmam Humeyni hareketi, İslam ülkeleri içindeki Şii-Sünni çatışmasının da yaşanan bir örneğidir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'mn genel ilkeler kısmının 12. ve 13. maddelerinde mezhepler ile ilgili olarak şunlar yazılıdır:

> *"İran'ın resmi dini İslam ve Cafer-i İsna-aşeri mezhebidir (Oniki İmam Mezhebi) ve bu madde sonsuza değin değiştirilemez ve diğer İslam mezhepleri Hanifi olsun, Şafi'i, Malik'i, Hanbeli ve Zeydi olsun tam saygınlığı haizdirler ve bu mezheplerin mensupları kendi fıkıhlarına (hukuklarına) göre dini merasim icrasında serbesttirler ve dini eğitim ve öğretimleri ile Ahval-i şahsiyye (evlenme, talak, irs*

ve vasiyyet) ve mahkemelerde buna ilişkin davalarda resmen tanınmıştırlar. Ve bu mezheplerden herhangi birinin çoğunlukta olduğu yörelerde, şuralar'ın yetki sınırları içindeki mahalli (yerel) mukarrerat (düzenlemeler), diğer mezhep mensuplarının haklarına riayet edilmek kaydı ile, o mezhebe uygun olacaktır"(Madde 12).

"Yalnız Zerdüşti, Musevi, Hıristiyan İranlılar, kanun dairesinde dini merasimlerini icrada serbest olan azınlıklardır ve Ahval-i şahsiyye'de ve dini öğretimlerinde kendi yollarınca davranırlar"(Madde 13)[31]

Görüldüğü gibi İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, İslam tarihinde Hz. Ali'nin hilafet meselesinde ortaya çıkan bölünme olayına dayanan bölünmeyi yaşıyor. Ehlbeyte inanç dinin esasını oluşturuyor.

Humeyni'den önceki Pehlevi dönemi de Şiiliğe dayanıyordu. Ama şahlar tamamen yozlaşmış ve ABD işbirlikçisi, işkenceci, sömürücü bir diktatörlük kurmuşlardı.

Ne var ki Humeyni rejimi de sonunda diktatörlüğe yöneldi. Pehlevi şahları diktatörlüğüne karşı savaşıp iktidarı alan **Humeyni, kendi dışındaki ittifakları daha baştan karşısına aldığından, kendi gibi düşünmeyenlere karşı şah diktatörlüğünü bile aratır duruma geldi.** Şahların, muhaliflerine karşı uyguladığı diktatörlüğü Humeyni hareketi kalınan yerden sürdürmektedir.

Prof. Dr. Ethem Nuri Fığlalı, Humeyni yönetimi için şöyle yazıyor:

"Öyle görünüyor ki, Rıza Şah Pehlevi'nin dillere destan zulmü, adaletsizliği ve şovenist idaresi, yerini, bu defa mollaların İslam adına yapıldığı söylenen, ama İslam'ın insaf, merhamet, adalet ve emsalsiz müsamahasıyla hiç mi hiç bağdaşmayan dehşet saçıcı baskı rejimine bırakmıştır."(32)

Türkiye'de bir kısım Sünni din adamı ve üniversite çevresindeki akademisyenler yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Humeyni hareketini olumsuz değerlendiriyor. Fakat Humeyni hareketini destekleyen önemli bir Sünni çoğunluğun olduğu da gerçektir.

Türkiye'deki aşırı mezhepçi ve aşırı dinci bir kesim Humeyni hareketini destekliyor. 1980'den sonra dinci kesimin gelişmesi, örgütlenmesi hayli ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişmedeki canlılık iki temele dayanıyor. İçte, 12 Eylül baskıcı rejimi, dışta Humeyni hareketi. Humeyni'nin başbakanı Haziran 1987'deki Türkiye ziyaretinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M. Kemal'in mezarını (Anıtkabir) ziyaret etmek istememesine zamanın Başbakanı T. Özal şemsiye açarken, Çankaya'dan da bir ses çıkmamıştır.

Türkiye'de Sünni dindar bir kesim üzerinde Humeyni hareketinin önemli etkileri olan Necmettin Erbakan, Humeyni hareketine tam destek vermiştir.

İşin ilginç yanı, Türkiye'de Alevilere düşman olan ve bu düşmanlığı canlı tutmak için her fırsatı değerlendirenler, İran'da Şii Humeyni hareketini canla başla destekliyorlar. Humeyni hareketini destekleyen dindar kesim hala

Türkiye'deki Aleviler için **"katli vaciptir"** diyecek kadar fanatik düşünüyorlar.

Şah İsmail'den, Pehlevilere ve Humeyni'ye gelinceye kadar Anadolu Alevileri İran'dan çok uzaklaştılar, çok yabancılaştılar. Bugün ise, artık Şii Humeyni hareketini Anadolu'da bir tek Alevi desteklememekte, hatta ona **"irtica"** olayı olarak kuşku ve korku ile bakmaktadırlar.

O halde bu farklılaşma nereden geldi?

Şah İsmail zamanındaki Şiiliğin yani Safevi Aleviliği'nin Anadolu Aleviliği ile organik bağları vardı. İkisi de ortak gıdasını dergahtan alıyordu. Tekkelerde ise sufi, tasavvufi eğitim esastı. Şiilik resmi devlet dini olunca iktidar dini oldu. Camileri kendine merkezi üs yaptı. İktidar olmasının sonucu olarak tutuculaştı. Çünkü iktidar nimetlerinden fazlasıyla yararlanıyordu.

İran Şiiliği 1500'lü yıllarda Şah İsmail döneminden 2000 yıllarına, Humeyni'li yıllara gelinceye kadar çok değişti, Anadolu Aleviliği'nden çok uzaklaştı; bu iki eğilim artık birbirini tanıyamaz haldedir.

Bugün Anadolu Aleviliği ile İran Şiiliğinin, Hz. Ali ve Ehlibeytine olan saygı ve sevgi dışında ortak bir yanları kalmamıştır. Bu yan bile İran Şiiliği'nde eski hoşgörülü, sevecen, öğelerden çok uzaklaşmıştır.

Anadolu Aleviliği ise, o zamandan beri muhalefet akımı olarak varlığını tüm zor şartlara rağmen sürdürmüştür.

Anadolu Aleviliği, İran Şiiliği'nin tersine varlığını Cami dışında devam ettirmiştir. Camiye girmemiştir. İran

Şiiliği, artık günümüzde temsil etse etse Ortodoks bir Ehlibeyt inancım temsil etmektedir. Yani, Şah İsmail Şiiliği ile kıyaslandığında, Humeyni Şiiliği tutucu Şiiliktir. Anadolu Aleviliği ise özgür gelişimini sürdürerek bugünkü hümanist, demokrat, devrimci, eşitlikçi, özgürlükçü yapısına ulaşmıştır. Geleneksel olarak, toplumsal haksızlıklara karşı bir başkaldırı akımı olma özelliğini sürdürmektedir.

İşte bu yabancılaşmadan dolayıdır ki, Şah İsmail dönemini öven, uğrunda idam sehpalarını göze alan Alevi ozanları, önderleri, dedeleri İmam Humeyni rejimine tıpkı bir Emevi iktidarı gibi bakmaktadır. Bu bakış daha fazlasıyla Pehlevi şahları için de geçerliydi.

Anadolu Alevilerinin Cem ayinlerini bugün de, Şah İsmail'in, Pir Sultan Abdal'ın, Nesimi'nin, Fuzuli'nin, Hz. Ali, 12 İmamlara ait söyledikleri deyişler süslüyor. Ama Humeyni'ye karşı en küçük bir sempati yoktur.

Birçok Alevi anne baba her şeyi göze alarak çocuklarının ismini bugün bile, Şah, Şah İsmail, Şahverdi, Şah Hatayi, Şah Hanım, Şah Hüseyin, Şah Ali, Şah'ı Merdan koyarak Hz. Ali ve Şah İsmail'e ilişkin sevgi ve saygısını sürdürüyor. Ama bu insanların hepsi Humeyni'ye uzak duruyor.

Aleviler'de Cami olayı çok önemlidir. Anadolu Alevilerinin karşı karşıya kaldığı tehlikelerin çoğu Cami kaynaklıdır. Cami, cemaatinin bir kısmı tutuculuğun, gericiliğin, Alevi düşmanlığının başını çekmiştir. Bu yüzden Cami'den gelişen ve Cami'den çıkan bir Şiilik de Aleviler için Sünniliğe yakın bir şey olarak görülür.

İşte bu nedenlerden dolayı, Anadolu Aleviliği, Şii Humeyni rejimine soğuk bakıyor. Kuşku ve korku dolu bakışlarla bakıyor.

Buraya kadar Anadolu'da adına **"Alevilik"** dediğim olayın; tarihi bağlantıları içinde Anadolu öncesini vermeye çalıştım. Tabii verebildiğim kadarı ile.

Bundan sonra, İslamiyet içindeki bu bölünmenin Anadolu yarımadasına gelmesi ve Anadolulaşması serüvenini tarihsel-toplumsal ilişkiler içinde vermeye çalışacağım.

ALEVİLİK VE ANADOLU

Anadolu, hangi ulustan, hangi ırktan, hangi inançtan olursa olsun bütün insanlara, bütün ermişlere, bütün dervişlere, bütün uluslara kapılarını açmış, onlara derin sevgi, saygı göstermiş insanların yurdudur.

Anadolu, bilinen en eski çağlardan bugüne uzanan bir uygarlıklar zinciridir. Bir kültür hazinesidir.

Tarihçilerin ve arkeologların verdikleri bilgilere göre, Anadolu'nun 10.000 yıllık bir tarihi var. Anadolu uygarlıkları, bir yaratmalar bütünü, emekler toplamıdır.(33)

Anadolu'nun tarihi, Anadolu insanının tarihidir. Anadolu insanı ile Anadolu tarihi bir bütündür. Biri olmadan diğeri düşünülemez. Biri anlaşılmadan, öteki anlaşılamaz, açıklanamaz.

Bu bütünlük, bilinen en eski geçmişten günümüze kadar sürüp gitmektedir.

Anadolu insanı, başkalarından aldığına kendi özelliklerini de katmış, yoğurmuş yeni bir öz ve biçim vermiştir.

Çok tanrılı, tek tanrılı bütün dinler Anadolu'da buluşmuş, karışmış, kaynaşmış yeni bir inanç, yeni bir düşünce olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

En son tek tanrılı din olan İslamlık bile burada, doğduğu ülkedeki gibi algılanmamış, Anadolu toprağına ekilince farklılaşmış, yeni bir içerik kazanmıştır. Anadolu Müslü-

manlığı, kendine has özellikler taşıyan bir içerikle ortaya çıkmıştır.

Anadolu medeniyetlerine şöyle bir göz atarsak şu başlıklara rastlıyoruz: Hitit Öncesi, Hititler (Etiler), Hurriler Frigyalılar, Lidyalılar, Likyalılar, Karyalılar, Urartular, Anzaranlar, Suriler, Sümer, Akad, Babil, Asur ile Helenistik Çağ, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar ve Türkler...

Anadolu'da Doğu ve Batı inançları çağlar boyu birbirine o kadar çok karışmış ve kaynaşmıştır ki hangi inancın kaynak olduğu, hangisinin kaynaktan çıktığı kesin olarak söylenemez.

Örneğin, Aleviliğin en önemli ilkesi olan, "Eline, Diline, Beline..." sahip olma inancı, Budha dininde de, Maniheizm'de de görülmektedir.

Gene Tasavvuftaki ölümsüzlük, Hint düşüncesi **Nirvana**'nın varlığında ölümsüzlük olarak yaşıyor.

Aleviler'deki **Cem** ayininin kaynağı bakın nerelerde görüyoruz: Dionysos, Eski Anadolu'da, Cem ise, İran'da şarabın bulucusudur. Eski Yunan'da Şarap Tanrısı Dionysos'un törenlerinde ayinlerde şarap içilir. Eski Türkler'de Şamanizm'de içkisiz ibadet olmaz. Alevi Cem'lerinde de bazı yörelerde tören sırasında şarap içilir. Halbuki Sünni Müslümanlıkta içki yasaktır.

Hıristiyanlıktaki "Baba Allah, Oğul Allah, Ruh Allah" ya da Allah, Rahman, Rahim biçimindeki üçleme inancı Anadolu'da Alevilikte; "Allah, Muhammed, Ali" üçlemesi olarak görülmektedir.

Eski Yunan'daki rakamlara verilen kutsal anlam (üçler, beşler, yediler, kırklar v.s.) Alevilik'te de aynen görülüyor.

Güneş, çok tanrılı dinlerde özellikle Zerdüşt dininde çok anlamlıdır. Aynı inanç, Şamanizm'de de var. Anadolu Alevileri de güneş doğunca oturup dua ederler.

1937'de Meksika büyükelçimiz olan Tahsin Mayatepek, Meksika yerlileri üstüne yaptığı incelemelerle ilgili olarak M. Kemal'e gönderdiği raporda Maya ve İnka medeniyetlerinde görülen birçok öğenin aynen İslam dininde de görüldüğünü belirtmektedir.

Üstelik, İnka ve Maya medeniyetlerine ait Güneş kültü, İslamiyetin doğuşundan 10.500 yıl önceye dayanmaktadır.

Mayatepek, raporunda, secdeyi, namazı, ezanı, orucu, ölülerin yıkanmasını, sünneti, yağmur duasını, Kabe'yi ziyareti, Mevlevi ayinlerini anımsatan ayinlerin Maya ve İnka medeniyetlerinde İslamiyet'ten çok önce varolduğunu belgelerle kanıtlıyor.(34)

Gene Anadolu'da görülen, Güneş'in, Ay'ın dağların, yüksek tepelerin, suyun, ateşin, eşiğin kutsal sayılması Şamanizmden gelmiştir.

Şamanlığa giriş töreninde de, aynen Alevilikteki ikrar ayininde olduğu gibi kurbanlar kesilir, içki içilip, sazlar çalınır, semah edilir.

Zaten, **Anadolu deyimi de Bizans kökenlidir. Anadolu'ya Türkiye adını ilk kez Haçlılar verir.** Eskiden kentlerdeki Türk ileri gelenleri kendilerine Rumi derlermiş.(35)

Türkler, Müslümanlığı Emeviler döneminde kabul eder. Emeviler Türklere görülmemiş derecede zulüm yaparlar. Müslümanlığı kabul etmeyen yüzlerce Türkü ağaçlara asarlar. Türkçe konuşanların dillerini keserler, Türk illerini yağma ederler. Araplar, Türk illerine halifenin bahçesi adını verirler.(36)

Anadolu tarihçileri, Türklerin, IX. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya göçler yolu ile geldiklerini yazarlar. Türkler bu sırada gerek kültür, gerek dinsel açıdan heterojen bir toplumdur. Batıni eğilimlerin güçlü olduğu, tasavvufa açık bir yapıları vardır.

Bu göçler sırasında, çeşitli tarikatlere bağlı çeşitli milliyetlere mensup Sufilerin ve dervişler de akın akın Anadolu'ya gelirler, yerleşirler ve tekkelerini açarlar. Arkasından da inançlarını yaymaya başlarlar.

İşte, Hacı Bektaş Veli'den önce Anadolu'da görülen Alevi potansiyel; bu Sufilerin, dervişlerin çabası ile meydana gelmiş olabilir.

Çünkü, Hacı Bektaş Veli'den önce Selçuklu yönetiminin haksızlıklarına karşı ardı arkası kesilmeyen başkaldırılar olmuştur. Bir Babai İsyanı yaşanmıştır. (1240) Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya bu olaylardan sonra gelmiştir.

HACI BEKTAŞ VELİ VE ANADOLU

Anadolu Aleviliğini anlamak için, Hacı Bektaş Veli'yi tanımak gerekir. Çünkü, Anadolu Aleviliği ve Bektaşiliği ile Hacı Bektaş Veli adı, eş anlamlıdır. Biri bilinmeden diğeri bilinemez.

Anadolu'da halk arasında, Bektaş Veli'nin hayatı ile ilgili sayısız rivayet vardır. Bu nedenle Hacı Bektaş Veli'nin hayatı ile ilgili bilgilerin esasını masalımsı, mitolojik bilgiler oluşturur.

Yani, Hacı Bektaş Veli'nin gerçek hayatı yanında, bir de mitolojik hayatı vardır.

Mitolojik hayatında, masal unsuru hakimdir. Kahramanımızın bir bağırması ile yüzlerce kişi ölebilir, yok olabilir. Erenler, denize halısını veya postunu serer üstüne oturur, karşıya geçer.

Sırası gelince şahin olur, güvercin olur uçar. Gerekirse silkinir, insan olur. Bir anda birçok yerde olabilir. Sabah ibadetini Kabe'de yapar, öğle ibadetinde evine döner. Ateşte, kaynar suda yanmaz. Taşa basar, taşta ayak izleri çıkar. Taşı isterse un gibi ezer, dağı saman çöpü gibi nefesiyle uçurur. Taşlar, kerametine tanıklık eder. Hayvanlar keremi ile dile gelir, kayalar yürür. Yırtıcı hayvanlar onun bakışıyla ya yok olur ya da taş kesilir.

İradesi tabiat kanunlarının üstündedir. Dileyip de gerçekleştiremediği şey yoktur. Zaman içinde zaman, mekan içinde mekan yaratır. Onun için yok yoktur; doğuşu bile bir kerametin sonucudur. Ölüm ise onun için uyumak anlamına gelir.(37)

Velayetname, Hacı Bektaş Veli'yi işte böyle tanıtıyor.

Her masalda halkın yorumu vardır. Dileği, düşüncesi, anlayışı, anlatışı ve masalın dayandığı bir gerçek payı vardır. Bu yüzden bazen gerçek masallaşır ve dile gelir.

Bu özellik, bütün dinlerde ortak paydayı oluşturur. Hıristiyan aziz de ejderha öldürür, Müslüman aziz de, Budist

aziz de... Hıristiyan aziz de şu veya bu hayvanın donuna girer, Müslüman aziz de, Budist azizi de... Hepsi denizi geçer, havada uçar v.s.

Bu olağanüstü olaylar dinden ya da mezhepten değil, çok tanrılı dinler dönemindeki düşünceden kaynaklanır. Bunlar, refah ve huzur dileğidir. Erişilmeze erişmeyi isteme duygusudur.

Bu özellikler hangi ulus ve dinde olursa olsun ortak özlemlerdir. Geçmişte ortak şeyler yaşanmıştır. Aynı inanç ve aynı özlemler paylaşılmıştır. Bu durum, şu ya da bu oranda bugüne de yansımıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişi, Anadolu Selçuklu devletinin son yıllarına rastlıyor.

Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'ya büyük Türk tasavvufçusu Pir Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Lokman Parande'nin gönderdiği rivayet edilir. Lokman Parende aynı zamanda Hacı Bektaş Veli'ye, babası İbrahim Al Sani (Seyyid Muhammet) tarafından Hoca olarak tutulmuştur. Lokman Parende öğrencisini Yesevilik tekkelerinde uygun örf ve ananeye göre yetiştirmişti.

İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasından sonra, Yesevilik; Türkler arasında gelişen ve büyük taraflar toplayan ilk Müslüman Türk tarikatı olmuştur.

Yesevilik, Türkistan, Anadolu ve Rumeli'nde bulunan Türk tarikatlarına tasavvuf anlayışını soktu.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişinden önce Baba İshak önderliğinde Anadolu Selçuklu devletine karşı büyük bir başkaldırı olmuş, Alaaddin Keykubat ayaklan-

mayı ancak paralı Fransız askerlerinin yardımıyla ve çok kanlı bir biçimde bastırmıştı.

Bu sırada, bir başka tasavvuf piri, Ahi Evren Veli de Kırşehir'de yaşıyordu. Bütün Anadolu işçi ve esnafı onun buyruğundaydı. Ahilik ve Babailik temelde birbirine yakın düşünce akımlarıdır.

Hacı Bektaş Veli Kırşehir'e yerleşmeden önce Horasan ve Erdebil'de tekke eğitimi almış, bunun dışında Ortadoğu'yu hayli gezmiş, incelemişti. Bazı kaynaklar Mekke ve Medine'ye gittiğini de yazar.

Bektaş Veli, İran Batınilerini, Arabistan'daki İsmailileri, Horasan'da Yeseviliği, Mezopotamya'yı Selçuklu Sultanındaki Acem etkisini, Karamanlılardaki Türklük fikrini, Ahi ve Babai inançlarını da yakından tanımıştı.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği yıllarda Anadolu çok karışıktı. Anadolu Selçuklu Devleti, halka yabancılaşmıştı. Acem ve Arap etkisindeki Türklere insan muamelesi bile yapılmıyordu. İktidar ve din kavgalarının alıp yürüdüğü Anadolu'da halk Selçuklu yönetiminden çok hoşnutsuzdu. Zaten Babai İsyanı da bu yüzden çıkmıştı. İsyanın önderi İshak, Selçuklu ordusunu bir kaç kez yendikten sonra, Fransız paralı askerlerin yardımı ile ele geçirilmiş, asılmış ve isyan da böylece bastırılmıştı (1240).

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da uzun süre gezdikten sonra, Kırşehir civarındaki, Sulucakaracahöyük'e (bugünkü Hacıbektaş Kasabası) yerleşti. Orada tekkesini kurdu ve inançlarını yaymaya başladı.

Hacı Bektaş Veli'nin evlenip evlenmediğine ilişkin farklı görüşler vardır. Bu konuda bir görüş; Bektaş Ve-

li'nin, İdris Hoca'nın eşi Kadıncık Ana'dan doğma kızı Fatma Nuriye Hatun "Kutlu Melek" ile evlendiği ve çocuğu olmadığıdır.

Başka bir görüşe göre ise, Bektaş Veli hiç evlenmemiştir. Bektaş Veli'den hamile kalması söz konusu değildir. Rivayete göre, "Kadıncık Ana, Bektaş Veli'nin burnundan akan kanı, ziyan olmasın günah olur, diye içer ve hamile kalır." Bektaş Veli, Kadıncık Ana'ya "Yurdun bekçisi, senden gelecek ve senden olacaktır" diye söylediği de bilinen rivayetler arasındadır.

Ayrıca, Kadıncık Ana'nın İdris Hoca'dan hamile kalarak üç erkek çocuk doğurduğu ve sadece bunlardan , Timur Taş'ın yaşadığı söylenir. Buna SEYİT ALİ SULTAN veya HIZIR LALA da denilmiştir. İşte PİR EVİNE bu çocuk halife olur. İddiaya göre, Hacı Bektaş Çelebilerinin soyu; Hızır Lala'dan gelir. Hacı Bektaş Veli'nin çocuğu olmamıştır. Çocuksuz Hak'ka yürümüştür. (1337).

Kadıncık Ana, Bektaş Veli'nin eşi değil nefes evladıdır. Seyit Ali Timur Taş bel oğlu değil, Bektaş Veli'nin yol oğludur.

Seyit Ali Sultan daha sonra, Dimetoka'da bir Bektaşi dergahı kurar. Seyit Ali Sultan'ın (mezarı Hacıbektaş'tadır) oğlu RESUL BALI SULTAN'dır.

Resul Balı Sultan'ın, Hüdadad ve Mürsel Bali Sultan adlarında iki oğlu olur. Kendi mezarı Dimetoka'dadır. Soyu bu iki koldan yürüyen Hacı Bektaş Veli'nin dergahını ve külliyesini 2. Osmanlı Sultanı Orhan Gazi Bey, türbesini de 2. Murat yaptırmıştır. Sonradan bu türbeyi 2. Beyazıt tamir ettirmiştir.[38]

Hacı Bektaş Veli'nin sağlığında "Bektaşilik" denilen bir tarikat yoktu. Alevilik ya da Bektaşilik dediğimiz inanç sistemi veya tarikatı o öldükten çok sonra ortaya çıkmıştır. Bu düşünceyi ve eylemi, Hacı Bektaş Veli'den yaklaşık 200 yıl kadar sonra posta oturan **Balım Sultan** sistemleştirmiştir. Bektaşilikte hiç evlenmemeyi (mücerret babalığı) ve kendini tamamen dine verme geleneğini Balım Sultan ortaya koymuştur.

Hacı Bektaş **"Babaları"** bu görüşü savunurken, **"Çelebiler"** kolu da evlenmeyi savunmuştur.

Balım Sultan'dan sonra Hacı Bektaş'ta iki post vardır: A) Babalar, B) Çelebiler.

Hacı Bektaş Veli 1337-78 yıllarında Hak'ka yürüdükten sonra, Babalık postuna sırasıyla Hızır Lala, Resul Bali, Yusuf Bali, Mürsel Bali Sultan, Cemali Sultan, Açık Hacım Sultan, Sarı İsmail Sultan oturmuştur. Bunlardan sonra Balım Sultan gelir. Bu postnişinlerin Hacı Bektaş Veli'nin yol oğlu, Timur Taş'tan soy takip ettiği söylenir. Timur Taş'a Hızır Lala da denir.

Bektaşiliği sistemleştirip geliştiren Balım Sultan'ın annesi bir Rum kızıdır. Olay şöyle gelişmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Sırbistan'ın fethi sırasında esirler arasında bir Sırp prensi ile bir de prensesi getirir. Bunlar kardeştirler. Fatih bu iki genci, yetiştirilmek üzere Dimetoka'da bulunan Bektaşi tekkesine gönderir. Bu prens ve prenses Bektaşi terbiyesine göre yetişir ve Bektaşi olurlar. Bektaşilerden Sersem Ali Baba bu sırp prensesi ile evlenir ve Balım Sultan dünyaya gelir.

Bir iddiaya göre, Sultan Beyazıt Anadolu Alevilerini

Şiilikten korumak için Balım Sultan'ı Hacı Bektaş Veli dergahına gönderir.

Bugün, Balım Sultan Türbesi Hacıbektaş'ta Hacı Bektaş Veli'nin türbesi ile birlikte ziyarete açıktır. Mücerret babaların kulağının kesilip küpe takıldığı eşikte niyaz edilir. Bu mücerretlik küpesinin anlamı hiç evlenmemektir. Dini ve felsefi anlamı ise; **"Terki dünya, Terki urba, Terki terek"** biçiminde özetlenir. Bu, dünya nimetlerinden uzaklaşıp kendilerini Hakka veren dervişliğin yaşam felsefesidir.

Alevilik'te Hacı Bektaş Veli'nin soy seceresi meselesi de önemlidir. Birçok Alevi, Hacı Bektaş Veli'nin seceresini Hz. Ali'ye kadar götürürler, bu iki din ulusunun aym soydan geldiğine inanırlar.

Bektaş Veli'nin soy kütüğünün Hz. Ali'ye dayandırılması tarihsel olarak mümkün görülmüyor. Ama gelenek böyle inanmaktadır. Hacı Bektaş'ın soy kütüğü şöyle tespit ediliyor:

Hacı Bektaş Veli, Seyyid Muhammed İbrahim Al-Sani, Seyyid Musa-ı Sanı, İbrahim Mükerrem Al Mücab, İmam Musa-ı Kazım, İmam Cafer al-Sadık, İmam Muhammed-al Bakır, İmam Zeynel-al Abidin, Ali-İmam Hüseyin-al Şahid, İmam Emir-al Mu'minin Ali.

Görüldüğü gibi, Hz. Ali ile, Bektaş Veli arasında sekiz kişi var. Ali, Hicret'in 40. yılı ramazanının 19. günü vurulur, 21. gecesi Hak'ka yürür. (61); Hasan 670'te zehirlenerek öldürülür; Hz. Hüseyin, 680'de Kerbela'da şehit edilir; oğlu Zeynel Abidin Ali, 712'de, onun oğlu

Muhammed Bakır, 732'de, Cafer-i Sadık, 705'te, Musa-ı Kazım; 799'a Hak'ka yürümüştür.

Hacı Bektaş kaynakların verilerine göre 1337-38'de Hak'ka yürümüştür. Bu tarih ile, İmam Musa-ı Kazım'ın Hak'ka yürümesi arasında yaklaşık 500 yılı aşkın bir zaman var. Bu kadar yıl içinde, Hacı Bektaş ile Musa-ı Kazım arasında üç kişi görülüyor. Bu hiç mümkün değildir.(39)

Bu bakımdan, Hacı Bektaş Veli'nin soy kütüğünün Hz. Ali'ye ulaştırılması, tarihsel olarak mümkün değildir. Elde somut deliller yoktur. Olay zamanın geleneğine uygun bir düşünce tarzı ile, Hacı Bektaş Veli'yi sevip kutsal sayanlarca ona SEYİTLİK verilmek istenmesine dayanmaktadır.(*)

Hacı Bektaş'ı Veli'nin; 1273 yılında vefat eden Mevlana Celaleddin-Rumi ile çağdaş olduğunu Eflaki, Arifler in Menkıbeleri adlı eserinde belirtir. Menakıb-al-Arif'de de Hacı Bektaş, Mevlana'nın çağdaşıdır. O'na İshak adlı dervişi yollayan da gene Mevlana'dır.(40)

Yani, Bektaş Veli'nin bu yıllarda yaşadığı kesindir. Soy kütüğünde hayal unsuru ağır basmaktadır.

Aynı eserde, Nurettin Hoca, Hacı Bektaş'ın şeriat buyruklarına uymadığını Mevlana'ya anlatır. Aşık Paşa Tarihi adlı eserde de, Aşık Paşazade, Hacı Bektaş'ın Osmanoğulları ile görüşmediğini, Selçuklu devrinde yaşadığını belirtir ve onun Babailerden olduğunu açıklar.(41) Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı'nın kuruluşunda bulunduğunu yazan belgelerde bulunuyor.

Eserde ayrıca, Hacı Bektaş'ın Selçuk İmparatorluğu aleyhine bir isyan tertiplendiği için 1240 yılında idam edilen Baba İshak'ın (kendisine inananların dilinde "Baba Resul Allah") en ileri gelen halifesi olduğu yer alır. Ayrıca, Hacı Bektaş Veli'nin kardeşi Menteş'in Babai İsyanı'nda öldüğü bilinen olaylardandır.

Halbuki Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya bir Yesevi dervişi olarak gelmişti. Piri ise, Pir Ahmet Yesevi'dir.

Ahmet Yesevi, Doğu Türkistan'ın Seyran kasabasında doğmuştur. Babası Şeyh İbrahim, annesi ise Ayşe Hatun'dur. Babası sonradan Yesi kasabasına yerleşir. Yesi, Oğuz Han'ın hükümet merkezidir. Bugün buraya Türkistan denir.

Şeyh Ahmet, bu kasaba dolayısıyla "YESEVİ" ismini almıştır. Ahmet ilk tahsilini YESİ'de yapar. Sonra Buhara'ya gider. O sırada Buhara, ilk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlıların elindedir. Ahmet Yesevi mutasavvıflardan, Şeyh Yusuf Hemedani'den ders alır. O'nun halifeliğini kazandıktan sonra, tüccar olarak Yesi şehrine gelir. Kısa zamanda binlerce müridi olan büyük bir tekke kurar. Hoca Ahmet Yesevi'den Türkistan'da, doksan dokuz bin pirin piri olarak bahsedilir. Yani Hoca Ahmet Yesevi, pirler piridir. Lokman Parende, bu doksan dokuz bin pirin piri Pir Ahmet Yesevi'nin halifesidir. Hacı Bektaş Veli de Lokman Parende'nin halifesi olarak Anadolu'ya gelir.

Ahmet Yesevi müridlerine tarikatını anlatmak için Türkçe olarak ahlaki ve tasavvufi şiirler yazar. En önemli eseri Divan-ı Hikmet'tir.[42]

Pir Ahmet Yesevi, kaynaklara göre, Hicri 562'de (1166-1167) 120 yaşında vefat etmiştir. Mezarını Timurlenk yaptırmıştır. Anadolu'ya Lokman Parende'nin halifesi, müridi olarak gelen Hacı Bektaş Veli tasavvuf erbabıdır ama, Yesevi'dir. Yesevilik ise Türkistan'da Müslümanlığı kabul eden ve tasavvuf inançlarını izleyen bir tarikattır. Bir başka deyişle Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya ayağını bastığında bir Yesevi dervişidir.

Fakat ne olur, ne biter çok kesin bilinmez. Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da Aleviliğin en büyük piri olur. Burası çok önemli ve üzerinde durup düşünülmesi gereken bir konudur. Birçok araştırmacı bunun hikmetinin Anadolu'da olduğunu belirtir. Biz de bu noktada biraz durup o yıllarda Anadolu'da ne olup bittiğine kısaca bir göz atacağız.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği yıllarda Anadolu'da halkın çok huzursuz olduğunu Selçuklu yönetimine defalarca başkaldırdığını biliyoruz.

Burada, önce bu toplamsal başkaldırılara kısa bir göz atacak, sonra da eski Anadolu inançları, Anadolu halkının İslamiyeti kabul biçimi gibi konulara geçeceğiz.

BABAİLİK OLAYI VE ANADOLU

Kaynaklar, Anadolu'da Selçuklu saltanatına bir başkaldırı niteliğinde olan **"Bab**ai **İsyanı"**nın önderinin Baba İshak adlı bir Alevi derviş olduğunu yazar.

Baba İshak'ın XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen dervişlerden olduğu anlaşılıyor. Baba İshak, etkili konuşmaları, din alanındaki derin bilgisi, militan çalışma-

sı ve halka sevecen yaklaşımıyla kısa sürede çevresinde sayılan, sevilen, buyruğunda gidilecek bir önder olur.

Bu başarıları nedeniyle Danişmentliler döneminde Kayseri kadısı yapılır. Çevresinde bir örgütçü olarak çalışır. Sadece Müslümanların değil, Anadolu'da Hıristiyan halkın da başvurduğu bir din adamı, bir adalet dağıtıcısı olur.

Bu çalışmaları Anadolu'nun yerli halkı arasında büyük yankı uyandırır. Baba İshak Hıristiyan halkındanda taraftarlar edinir. Onları tasavvuf düşünceleri doğrultusunda eğitir.

Baba İshak, Selçuklu Sultanı 1. Alaaddin Keykubat döneminde Mesudiye şeyhliğine getirilir. Aynı doğrultuda buradaki görevinde de oldukça başarılı olur. Bir süre sonra Mesudiye tekkesini kurar.

Baba İshak'm bundan sonra kendine has düşüncelerini yaydığını görürüz. O günlerde Anadolu'da Müslümanlık, Hıristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerle çok tanrılı Anadolu dinleri yan yana yaşamaktadır.

Fuad Köprülü, Türkistan ve Horasan'dan sonra Anadolu'da yaygınlaşan Yesevilik hakkında şöyle yazıyor: "Horasan Melamiliği ile Doğu Türkistan ve Seyhun bölgesindeki Şii akınların etkisi altında oldukça geniş ve serbest bir tasavvuf felsefesine sahip düşünce akımıdır.(43)

Baba İshak, İslamiyeti kabul etmiştir. Kendisi Müslüman'dır ve anı zamanda din bilginidir. Fakat, İslamiyeti olduğu gibi kabul etmez. Zaten Türkler, İslamiyeti Emevilerin Türk illerinde giriştikleri zulüm sırasında tanımışlardır. Emevilere düşman olan Türkler İslamiyeti kabul

ettiklerinde Hz. Ali taraftarı olarak Şii, Alevi kesimde yer almışlardır. Bir anlamda Türkmen Aleviliği Emevi düşmanlığı sonucunda doğmuştur. Tıpkı İran Şiiliğinin de Emevi düşmanlığı sonucunda doğduğu gibi.

Türkmenler, Sünniliğin haram saydığı birçok şeyi kendi ananelerine ve törelerine uygun hale getirerek kabul etmişlerdir. Bir başka deyişle, Müslümanlığı bir reforma tabi tutmuşlardır. Müslümanlığın haram saydığı demi, semahı, sazı, resim yapmayı vs. asla bırakmamışlardır. Kadınlar ile ayrı yaşamayı da kabul etmemişler, kadını toplu meclislerden asla çıkarmamışlardır. Türkçe'yi Arapça'ya, Farsça4ya vs. tercih etmemişler, türküleri nefesleri, Türkçe yazıp söylemeyi terk etmemişlerdir.

Yani Türkmenler ve diğer Anadolu yerli halkı Müslümanlığı kendilerine uygun hale getirmişler, kendi kültürlerinde yoğurmuşlar. Sonuç olarak da Alevi dediğimiz inancın gelenek, adet ve inançları oluşmuştur.

Baba İshak'ın kurduğu tekkenin Anadolu'da kurulup yayılan ilk Alevi tekkesi olduğu söylenir. Babailerin Tanrı anlayışı, İslamiyeti yorumlayışı Sünni geleneğe göre oldukça farklıdır.

Babailer, İslamiyet içindeki hilafet olayında Ali tarafında yer almışlar, **Allah-Muhammed-Ali** üçlemesini öne çıkarmışlardır. Hatta bazı kaynaklarda "Ali Veliyullah'tır", "Enel Hak" gibi anlayışları savundukları da belirtilir.

Babailer, Sünni inanışın tüm ibadetlerine karşı çıkarlar. Namaz yerine cem yaparlar. Camiye değil tekkeye giderler. Ramazan orucunu tutmazlar. Muharrem Orucu tu-

tarlarİçki (dem) içerler, kadınları hor görmezler. Halifeliğin, Ali soyuna verilmesini savunurlar. Ali sevgisi her şeyin başı sayılır. Babailer Kızılbaşlık, kara cübbe ve üstü açık ayakkabı giyerler.

Babai İsyanı, Anadolu halkını katmerli olarak sömüren, ezen ona yabancılaşan, Fars ve Arap etkisinde, Türkçe konuşmayı bile yasaklayan bir zulüm iktidarına karşı bir halk isyanıdır. Babai İsyanı'nın oluşmakta olduğu günlerde sultan olan 2. Gıyasettin Keykubat içki ve av partileri ile vakit geçirmektedir. Zaten sutanlığı da şaibelidir. Keyhüsrev, 1237 yılında kendi suç ortakları ile birlikte, babası 1. Alaaddin Keykubat'ı zehirleyip öldürterek Selçuklu tahtına geçmiş birisidir.

Kendi yönetimi sırasında iktisadi ve toplumsal düzen oldukça bozuktur. Köylü aç ve sefildir. Veziri Sadettin Köpek'in işlediği siyasi cinayetler ve gayri meşru faaliyetler halkın hayatını dayanılmaz hale getirmiştir.

Babai İsyanı 1239'da, işte bu koşullarda patlak vermiştir.

Güneydoğu Anadolu'da Hıristiyan ve Kürt halkının da desteği ile oldukça geniş bir alana yayılan isyan, Orta Anadolu'ya sıçradı. İsyanın merkezi ise Amasya'ydı.

Ayaklanma çok geniş bir kitlenin desteğini alır. Selçuklu ordusu birçok defa isyancıların üstüne gider. Ama her seferinde başarısız olur. Sonunda, 1240 yılında, isyanın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, Baba İshak Amasya'da yakalanıp idam edilir.

Selçuklu ordusunun, Fransız askerler yardımıyla bastırdığı ayaklanma sonucunda resmi kayıtlara 4 bin olarak

geçen Türkmen kılıçtan geçirilerek öldürülür. (Kaynak: İbni Bibi).

Savaş sonunda kalan esirler, II. Gıyasettin Keyhüsrev'e sevk edilirken ganimetler de askerler arasında paylaşılır. 1000 kadar Türkmen esirin yer aldığı kitleyi ise, Selçuklu Sultanı darağaçları kurarak idam ettirir.

Böylece, aylar boyu süren ve Selçuklu Devletini şiddetli bir şekilde sarsan, hükümdara taç ve tahtından ümit kesecek kadar korkunç anlar yaşatan, kendisini başkentten kaçıran isyan bastırılır. Sultan, isyanın bastırıldığından, emin olduktan sonra Konya'ya döner ve tekrar içki alemli eğlenceli hayatına başlar.(44)

Bu toplumsal başkaldırı yenilir. Ama Anadolu'da Babailer varlıklarını sürdürürler. İşte Hacı Bektaş Veli, bu ve buna benzer sosyal olayların yaşandığı bir Anadolu'ya gelmişti.

Hacı Bektaş Veli'ye mal edilen iki eser vardır. Bunlar Vilayet-Name ve Malakat. Ancak iki eser de Hacı Bektaşı Veli'nin Hak'ka yürümesinden sonra ortalama 1480-1500 yıllarında yazılmıştır. Bektaş Veli ise 1317-18'de dünyadan göçmüştür.

ANADOLU ALEVİLİĞİ

Araştırmada şu ana kadar yazılanlardan hareketle Anadolu'da meydana gelen **Alevilik Olayı**'nı tek kaynakta izah etmek mümkün görülmüyor.

Ana halkalarda toplarsak, Anadolu Aleviliği'nin üç

kaynağından söz edilebilir: Birincisi, İslamiyet içindeki hilafet meselesinde ortaya çıkan olaylardır. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, halefi olduğu halde halife seçilmemesi, İslamiyeti daha sonra benimsemiş Türkler arasında da derin izler bırakmıştır. Bu meseleyi mümkün mertebe açık bir şekilde, hem de çoğunlukla Sünni kaynaklardan aldığım bilgilerle okuyucuya vermeye çalıştım. Buradaki haksızlık çok açık. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in en yakını ve kendisi ile birlikte İslam olan Hz. Hatice'den sonra İslam olan kişi. Hz. Peygamber sağlığında çeşitli hadislerinde ve çeşitli toplantılarda hatta Veda Haccı'nda, halifesi olarak Hz. Ali'yi düşündüğünü açıkça ortaya koymuştur.

Buna rağmen Hz. Peygamber'in cenazesi kaldırılmadan, Ebubekir, Osman ve Ömer hilafet meselesini bir oldu bittiye getirerek çözüyorlar.

Ama aslında çözemiyorlar. Bu sorunun tam 1300 yıldır bir ihtilaf kaynağı olarak sürmesinden de bellidir.

Çünkü, halife olmak dini açıdan çok, elde edilen toplumsal güç açısından önemlidir. Bu çerçevede gündeme gelen aslında iktidar meselesidir ve Hz. Ali'nin temsil ettiği kesim ilk raundda iktidarı kaybeder.

İslamiyet, böylece birçok dinde olduğu gibi daha baştan amacından farklı bir uygulama içine sokulur.

Hz. Muhammed'in yerine kimin geçeceği sorunu daha serinkanlı, katılımcı bir tarzda çözülebilecekken, işin içine hırs girer ve iş çığrından çıkar; ideal İslami amaçlar yerini saray entrikalarına bırakır.

Yanlış atılan bu adım, yapılan bu ilk haksız uygulama

suya atılan ilk taşın yol açtığı dalgalar gibi İslamiyet'in yayılması ile birlikte yayılır. Bu dalgalar Anadolu toprağına da ulaşır. Anadolu'da yaşayan eski halklar ve Türkler İslamiyet ile Emeviler döneminde tanışırlar. Eski Anadolu halkları ve Türkmenler Emeviler'in Arap ırkçılığını ve İslam şövenizmini temel alan yaklaşımından rahatsız olurlar. Çünkü Emeviler, Araplar dışında Müslüman olan toplumlara hor gözle bakarlar. Asıl Müslümanın kendileri olduğunu kabul ederler. Kendilerinin 1. sınıf Müslüman diğer halkların 2. sınıf Müslüman, "Mevali Müslüman" Arap olmayan Müslüman olduklarını söylerler.

Türkler İslamlığı IX. yüzyılda kabul ederler. Anadolu'ya ise, XI. yüzyıldan itibaren çeşitli göçlerle geldikleri bilinir. 1071'de ise, Alpaslan komutasındaki Türk ordusu ile Romen Diogen komutasındaki Bizans ordusu savaşır ve Türkler "Malazgirt Zaferi" olarak nitelenen savaş ile Doğu Anadolu'ya girerler.

Tabii ki, Türklerden önce Anadolu boş değildi. Anadolu 10 bin yıllık bir tarihe sahiptir. 1071 Anadolu Medeniyetleri tarihinde, yakın bir tarih sayılır. Türkler Anadolu'nun son konuklarıdır. Onlardan önce 10.000 yıllık Anadolu medeniyetleri inkar edilemez. Çünkü bu tarih de Anadolu insanlarının tarihidir. Tıpkı Orta Asya gibi.

İşte bu göçler ve başka kanallarla Anadolu'ya giren İslamiyet, kendisiyle birlikte, Hz. Ali'ye yapılan ve yukarıda sözünü ettiğimiz ilk haksızlığı da beraberinde getirir. Bu haksızlık, dediğimiz gibi Anadolu Aleviliğinin oluşmasındaki üç kaynaktan biridir. Şimdi diğer kaynaklara geçebiliriz.

Anadolu Aleviliğinin oluşumundaki ikinci etken, bence, Türkistan ve İran gibi doğu din ve kültürlerinden gelen etkidir. Çünkü, göç yolları ile ve diğer yollarla Anadolu'ya gelen Türkmenler ya İslam olmuşlardı ya da İslamiyetten önceki çok tanrılı doğu dinlerinin etkisi altında idiler: Şamanizm, Zerdüşt, Taoizm, Budha, Maniheizm, Hıristiyanlık öncesi çok tanrılı doğu dinleri gibi...

Doğudan, Türkistan'dan gelen Türkmenler'in kendi kültür miraslarını vs. birlikte getirmemeleri mümkün değildir. Bu izleri bugün bile görüyoruz. Bizdeki tasavvuf inancı ile Budha inancı arasında benzerlik olduğu kuşkusuzdur. Maniheizm ile Alevilik arasındaki inanç benzerlikleri de hemen görülür. Şaman dininden gelen Güneş'e, Ay'a, yüksek tepelere, suya, ateşe tapınma vs. bugün Anadolu'da Sünni ve Alevi halk arasında hala yaşıyor.

Türklerin Orta Asya ve Maveraünnehir'de İslamiyeti tanımalarından sonra büyük Türk mutasavvıfı Pir Ahmet Yesevi tasavvuf inancı yanında İslamiyeti de kabul eder. Ama tarikatını, tekkesini kapatmaz.

Arabistan'daki İslamiyet'te Tanrı'dan başka bir varlığa tapınmak yasaktır. Bu, puta tapmaya girer. Ama Türkmenler'de yüksek tepelere, sulara, ulu ağaçlara, yatırlara kurban kesilir, ip bağlanır, lokma yapılır, ateş yakılır. Ateş yakılan ocaklar kutsal sayılır. Suyu kirletmek günah sayılır vs.

Yani, Türkler İslamiyeti kabul ederler ama, daha önceki kültür miraslarını, inançlarını terk etmezler. İslamiyeti benimseseler de eski inançlarından vazgeçmezler.

İşte Anadolu'ya gelen Türkmenler'in ve diğer halkla-

rın getirdikleri inanç sistemleri ve kültürleri de, kanımca **Anadolu Aleviliğinin ikinci kaynağını oluşturmaktadır.**

Üçüncü kaynak da, Eski Anadolu din, inanç ve kültür mirasıdır. Üzerinde yaşadığımız toprakların 10.000 yıllık tarihi, Anadolu medeniyetleri tarihidir.

Anadolu'da 1200 yıllarında oluşan ve Anadolu dışında birçok kültürün ve dinin izlerini taşıyan Anadolu Aleviliği'nin, 10.000 yıllık Anadolu medeniyetleri tarihinden bir şey almadığını söylemek mümkün değildir.

Nitekim, bugün Anadolu Aleviliği'nde gördüğümüz birçok inancın izlerini çok tanrılı Anadolu dinlerinde, hatta Hıristiyanlıkta görüyoruz.

Bektaşiliğin kurucusu sayılan, Hacı Bektaş Veli ve Kadıncık Ana arasındaki ilişki, İsa-Tanrı ve Meryem Ana arasındaki ilişkiyi anımsatmıyor mu?

Cem ayinlerinde kutsal sayılan ve "**dem**" kabul edilen şarabın Hıristiyanlar'da da kutsal sayılıp kilisedeki ayin sonunda ekmeğin ona batırılıp yenmesi ve Noel'de Hz. İsa ruhuna şarap içilmesi arasında bir ilişki kurulamaz mı?

Gene; Hz. İsa ve 12 havarisi, Hz. Ali ve 12 İmamlar olayı rastgele bir benzerlik midir acaba? Üstelik bunlara benzer daha yüzlerce örnek verilebilir.

Örneğin, şarabın (demin) Orta Anadolu'da kurulmuş Frigya, Lidya medeniyetlerinde olduğu gibi, aynı bölgede gelişen Bektaşilik'te de kutsal olmasına ne demeli?

Bunlardan Anadolu Alevileri'nin büyük çoğunluğunun, Müslümanlığı sonradan benimsemiş Anadolu halkları olduğu sonucu çıkmaz mı? Bunların Müslümanlığa ve

Bektaşiliğe eski inançlarını da taşımaları çok doğaldır. Aleviliği Anadolulaştıran en büyük etmen de budur.

Doğan Avcıoğlu bu gelişmeyi şöyle izah ediyor:

> "Hacı Bektaş ve halifeleri, İslami çerçevede, Anadolu Hıristiyanlarının inançlarıyla, Orta Asya geleneklerini bağdaştırarak, Ortodoks İslama uzak düşen göçebeleri ve köylüleri saflarına toplarlar."[45]

Alevilik Olayı'na salt dinsel bir bölünme gözü ile bakmamak gerekir. O bir yanı ile dinsel olmaktan çok toplumsaldır. Ama salt toplumsal siyasal bir akım olarak ele almak da yeterli değildir. Çünkü güçlü bir dinsel yanı da vardır.

İslamiyet içinde hilafet meselesindeki haksızlığa ilk karşı koyanlar Araplar oldu. Bu karşı koyuş İslamiyet'le birlikte yayıldı. İran'a gitti, Şiilik oluştu. Pakistan'da bu kaynaktan beslenen İsmailiye Mezhebi hala yaşıyor. Afganistan'da Şii veya İsmailiye Mezhebi hayli yaygındır. İslamiyet içindeki bu akım Mısır'da Fatımi devletini doğurdu. Ve hala da günümüzde gerek İran'da Humeyni önderliğinde, gerekse Ortadoğu ve Arap ülkelerinde yaşıyor. Ama bunların hiçbiri Anadolu Aleviliği ile aym şeyi ifade etmez. Anadolu Aleviliği'nin adı geçen bu Şia akımlarla Hz. Ali ve Ehlibeyt'ine olan saygı ve sevgi dışında ortak bir yanı yoktur.

Anadolu Aleviliği, kendine özgü bir yaşam biçimidir. Anadolu'da Alevilik bir kültür olayıdır. Bir kimlik meselesidir. O dinsel olmaktan çok, ırksal olmaktan çok, toplumsal bir akımdır. Bir özgün hayat felsefesidir.

Anadolu Aleviliği, Ali ve Ehlibeyt sevgisini, insan sevgisini, kardeşliği, hakça bölüşümü, eşitliği, her türlü toplumsal haksızlığa karşı olmayı kendine erdem edinmiş bir dünya görüşüdür.

Bugün çağdaş demokratik teorilerin aradığı erdemleri Alevilik 700 yıldan beri Anadolu'da her türlü bağnazlığa karşı yılmadan mücadele vererek sürdürmektedir.

Doğuşta toplumsal temelli, ama dinsel bir muhalefet akımı olan Alevilik hareketi, Anadolu'da toplumsal yanı ağır basan, bir yaşam felsefesine bir siyasal muhalefet hareketine dönüşmüştür.

Alevilik bu özelliğini, yaşadığı tarihsel-toplumsal sürece borçludur.

BEKTAŞİLİK VE YENİÇERİ OCAĞI

Osmanlı Devleti ilk kurulduğu yıllarda koyu Sünni bir İmparatorluk değildi. İmparatorluğun ilk yıllarında azınlıklara ve başka dinden olanlara daha büyük bir hoşgörü ile bakıldığı kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Hatta ilk üç padişahın; Osman Gazi, Orhan Gazi ve 1. Murat'ın, Ahi-Alevi inançlı olduklarını bazı kaynaklar yazar. Orhan Gazi'nin Yeniçeri Ocağı'nı 1363 yılında Hacı Bektaş tekkesinin duasını aldıktan sonra gerçekleştirdiği bilinir.

Bu olay şöyle gelişmiştir:

Bektaşilikle yakından ilgilenen sempati duyan bir padişah olan Orhan Gazi devşirme çocuklardan (Hıristiyan v.s.) kurulu orduya kutsal bir özellik vermek için, bunlar-

dan bir grubu alarak Hacı Bektaş Veli türbesinin bulunduğu Sulucakaracahöyük'e gider Dergahı ziyaret eden Orhan Gazi, orada bulunan Pir'e, "Pir hazretleri, yeni kurduğum ocak için sizden hayır duası almaya geldim" diyerek, Hıristiyan çocuklarını gösterir Hacı Bektaş'taki Pir, elini çocuklardan birinin başına koyarak:

"Bunların adı yeniçeri (yeni asker) olsun. Cenabı Hak yüreklerini ak, pazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını tehlikeli, kendilerini daima galip buyursun" diye dua eder.(46)

Böylece, Yeniçeri Ocağı'nın isim babası Bektaşi piri olur. Yeniçeriler pirleri olarak Hacı Bektaş Veli'yi tanırlar. Yeniçeriler kendilerine Bektaşiyan, ağalarına da "Ağai Bektaşiyan" adını verirler.

Daha sonra Hacı Bektaş Pir evinden kutsal bir kazan alınır, Yeniçeri Ocağı'na götürülür. Bu kazan sonraki yıllarda, yeniçerilerin çeşitli haksızlıklara tepki olarak **"kaldırdıkları"** kazandır.

Yeniçeri duası ise şöyledir.(47)

"Allah Allah, illallah, baş üryan, sine püryan... Kulluğumuz padişaha ayan; üçler, beşler, yediler, kırklar, gülbang-ı Muhammed, nur-u Nebi, Kerem-i Ali pirimiz, Sultanımız Hünkar Hacı Bektaş Veli demine devranına Hü diyelim, Hüüüü..."

Bektaşilerin taktığı Bektaşi Tacı on iki dilimli beyaz bir külahtır. On iki dilim, On İki İmam'ı temsil eder. Bektaşi babalarının taçları, yeşil renkli bir sarıkla sarılır. Taçta ayrıca Taylaşan adı verilen bir şerit bulunur.

Bazı kaynaklarda Yeniçeri Ocağı'nı bizzat Hacı Bektaş

Veli'nin kurduğu belirtilir. Hacı Bektaş Veli 1337-38(*) yıllarında dünyamızdan göçmüştür. Yeniçeri Ocağı ise, 1363'te yani Hacı Bektaş Veli'nin Hak'ka yürümesinden yaklaşık 25 yıl sonra kurulmuştur.

Orhan Gazi'den sonra, I. Murat da Bektaşiliğe ve Yeniçeri Ocağı'na hoşgörü ile yaklaşmıştır. Hacı Bektaş Veli türbesini ilk olarak 1. Murat inşa etmiştir. 2. Beyazıt ise daha sonra türbeyi onarmıştır.

Osmanlı yönetimi, Yavuz Sultan Selim dönemine kadar Yeniçeri Ocağı'yla Anadolu Alevilerine ve Bektaşilerine hoşgörü ile baktı. Osmanlı sarayının katı bir Sünniliğe yönelmesi, tutuculaşması, Alevi ve Bektaşi düşmanı kesilmesi Yavuz dönemine rastlar.

Bu olayda Anadolu'da hızla güçlenen Alevi Safevi devletininde rolü vardır. Safevi devleti bir dönem boyunca Anadolu'da Osmanlı için büyük tehlike olmuştur. Osmanlı bu tehlikeye karşı Sünni İslam'a sıkı sıkıya sarılır, bu akımı kendisi için kurtuluş sayar. Yavuz, bu uğurda bazı göz boyama eylemlerine de girişir. Örneğin, Yeniçeri Ocağı'nı Safevi tehlikesine karşı güya korumak için kendisini de Yeniçerilere Bektaşi gibi gösterir. Kulağını deldirerek Balım Sultan küpesi (Mengüç) takar.

Şimdi kısaca **Ahilik** hakkında biraz bilgi verelim:

Ahilik, Karahanlılar devleti zamanından beri Türk esnaf ve işçilerini içine alan tasavvufi bir tarikattır. Ahiliği Avrupa lonca sisteminin Türkler'deki karşılığı olarak da gösterebiliriz. Ahilik kadar iş terbiyesinde rol oynayan başka bir tarikat yoktur. Ahiler, ekonomik gelişmede disiplinli ve planlı çalışmayı temel almışlardır.

Anadolu Ahilerinin piri **Ahi Evren Veli**'dir. Kendisi Horasan erenlerindendir. Bu ulu kişi Türk Zanat kesiminin piridir.

Kırşehir'de bulunan ve 1278 tarihini taşıyan bir vakıf belgesine göre, Ahi Evren XIII. yüzyılın ilk yarısında doğmuş ve XIV. yüzyılın başlarında da Hakk'a yürümüştür. Evren kelimesi ejderha (yılan) anlamına gelir. Yılan Türklerde edebi hayatın sembolü olarak kabul edilir.

Ahi Anayasasında, "Tanrı'ya ulaşmak, insanın tamamen kemale ermesi ile mümkündür" diye yazılıdır.

Adam öldürenler, kasaplar, hırsızlar, zina edenler Ahiliğe kabul edilmez.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği yıllar Ahiler oldukça yaygındır. Zaten Ahilik, Bektaşiliğe yakın bir tasavvuf tarikatıdır.

Osmanlı Sultanlarından Osman Gazi, Orhan Gazi ve 1. Murat'ın Ahi-Bektaşi eğilimli olduğunu belirtmiştim. Aşağı da diğer Osmanlı padişahlarının mensup oldukları tarikatleri E.B. Şapolyo şöyle veriyor:[48]

Osmanlı Padişahlarının Mensup Oldukları Tarikatlar:

1- Sultan Osman (Otman) Gazi - Ahi Tarikatı
2- Sultan Orhan Gazi - Ahi tarikatı
3- Sultan Murad-ı Hüdavendigar - Ahi tarikatı
4- Sultan Yıldırım Bayezid - Zeyniyye tarikatı
5- Çelebi Sultan Mehmet - Zeyniyye tarikatı
6- Sultan İkinci Murat - Bayramiyye tarikatı
7- Sultan Fatih Mehmet - Bayramiyye tarikatı

8- Sultan Bayezıd Veli - Cemaliyye tarikatı (Bektaşi olduğu da belirtiliyor)
9- Sultan Yavuz Selim - Sünbüliyye tarikatı
10- Sultan Kanuni Süleyman - Cemaliyye tarikatı
11- Sultan Sarı Selim - Halvetiyye tarikatı
12- Sultan Üçüncü Murat - Uşakiyye tarikatı
13- Sultan Üçüncü Mehmet - Halvetiyye tarikatı
14- Sultan Birinci Ahmet - Celvetiyye tarikatı
15- Sultan Birinci Mustafa - Celvetiyye tarikatı
16- Sultan Genç Osman - Celvetiyye tarikatı
17- Sultan Dördüncü Murad - Celvetiyye tarikatı
18- Sultan Birinci İbrahim - Halvetiyye tarikatı
19- Sultan Avcı Mehmet - Halvetiyye tarikatı
20- Sultan İkinci Süleyman - Halvetiyye tarikatı
21- Sultan İkinci Ahmet - Halvetiyye tarikatı
22- Sultan İkinci Mustafa - Halvetiyye tarikatı
23- Sultan Üçüncü Ahmet - Cerahiyye tarikatı
24- Sultan Birinci Mahmut - Halvetiyye tarikatı
26- Sultan Üçüncü Mustafa - Cerrahiyye tarikatı
27- Sultan Birinci Abdülhamit - Nakşibendiyye tarikatı
28- Sultan Üçüncü Selim - Mevlevi tarikatı
29- Sultan Dördüncü Mustafa - Nakşibendiyye tarikatı
30- Sultan İkinci Mahmut - Cerrahiye tarikatı
31- Sultan Abdülmecit - Cerrahiyye tarikatı
32- Sultan Abdülaziz - Bektaşı tarikatı
33- Sultan Beşinci Murat - Bahaiyye tarikatı (Mason)
34- Sultan İkinci Abdülhamit - Şazeliyye tarikatı
35- Sultan Mehmet Reşat - Mevlevi tarikatı
36- Sultan Mehmet Vahdettin -

YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI VE YENİÇERİ-BEKTAŞİ KATLİAMI

Osmanlı Sarayı'mn Kapıkulu Ocakları'nı yeniçeriler meydana getirirdi. Bunlar padişahın hassa askeri sayılırdı. Padişah sefere çıktığı zaman yeniçeriler onun maiyetinde olurdu.

Yeniçeri Ocağı, Pencik Kanunu denilen kanuna göre kurulmuştur. Hıristiyan çocukların devşirme usulü ile seçilip eğitilmeleri sonucunda oluşturulur, savaşlarda merkezde bulunurdu.

Yeniçeriler hiç evlenmezler, Türkler'le de ilişki kurmazlardı.

Hacı Bektaş Dergahı'nda bulunan baba vefat edince, yerine geçen yeni baba İstanbul'a gelirdi. Bu babayı Bektaşi Ocağı'nabağlı olan yeniçeriler karşılayarak bir alay meydana getirirler ve onu ağa kapısına götürürlerdi. Yeniçeriler ağası on iki dilimli tacı yeni babanın başına geçirirdi. Buradan da alay babayı Bab-ı Ali'ye götürürdü. Yeniçeriler kendilerine, "Taife-i Bektaşiyan" derlerdi.

XVII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı ile saray arasında çeşitli ihtilaflar ortaya çıktı. İlk Islahatçı padişah olarak bilinen Genç Osman'ın yeniçeriler tarafından öldürülmesi bu ihtilafın sonuçlarından biriydi.[49]

Yeniçeriler; XVII. yüzyıldan sonra öyle büyük bir güç oluşturmuşlardı ki, istemedikleri padişahı, sadrazamı taht-tan indirebiliyorlardı. Yeniçerilerin kazan kaldırması uzun bir dönem boyunca yönetim için en tehlikeli olaylardan biriydi.

Osmanlı kendini yenilemek ve Batılı tarzda bir ordu oluşturmak için Yeniçeri Ocağı'na çeki düzen vermek istiyordu.

Bu işe ilk olarak Sultan II. Mahmut teşebbüs eder; Yeniçeri Ocağı'nı tasfiye edip, yerine, **Sekban-ı Cedid** dediği askeri ocağı kurmak ister. Ancak yeniçeriler isyan ederek bu ocağı kapattırırlar. Bu arada Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa da öldürülür. Bunun üzerine II. Mahmut yeniçerilerle uzlaşarak onların da onayı ile Eşkinci Ocağı'nı kurar. Fakat bir süre sonra yeni bir anlaşmazlık doğar ve yeniçeriler bir kez daha ayaklanırlar.

Yeniçeriler, gruplar halinde Etmeydanı'nda toplanırlar. Eşkinci Ocağı'nın ileri gleenlerinden olan Kol Kethüdası Hasan Ağa'yı da çağırırlar. İsyan hızla gelişir.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına Bektaşi babaları da karşı çıkar ve ayaklanmayı desteklerler.

Sadrazam, isyanı duyunca padişaha haber verir. İsyanı bastırmak için, Ağa Hüseyin Paşa ile Kara Cehennem gönderilir. Ayaklananların üstüne birlikler yürür. Teslim olmaları istendiği halde Yeniçeri kışlalarına ateş edilir. Kışlalar top ateşine tutulur. İçeride bulunan yeniçeriler paramparça olur, cesetleri havada uçuşur.

Bu da yetmezmiş gibi kışlalar ateşe verilip yakılır. Dışarıda kalan yeniçeriler de kılıçtan geçirilir. Beş yüz yıllık Yeniçeri Kışlaları dört-beş saat içinde yanıp kül olur. Yakalanan yeniçeriler ise derhal olay yerinde idam edilir. Yeniçerilere yardım eden tarikat mensubu Bektaşi babaları yakalanır, hapsedilir.

İsyanın bastırılmasından sonra Yeniçeri Ocağı 1826 yılında II. Mahmut'un bir fermanı ile kapatılır. Yerine, **Asakir-i Mansure-i Muhammediye** adlı askeri ocak kurulur.

II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nın ayaklanmasını destekleyen Bektaşilere çok hiddetlenir. Derhal Şeyhülislamdan onların cezalandırılmaları için fetva çıkartır.

İstanbul'da son 10 yıl içinde kurulan 100 kadar Bektaşi tekkesi ateşe verilerek yakılır. İçlerinde bulunan tüm el yazması eserler de yanıp kül olur.(50)

Bektaşi babalarının çoğu sürgün edilir. Darphane, tekkelerden, türbelerden toplanıp hapsedilen Bektaşilerle dolar.

İleri gelen Bektaşilerden **Kıncı Baba,** kadılardan İstanbul **Ağasızade Ahmet Efendi** ve **Haceğandan Salih Efendi** yakalanarak Tophane'ye hücreye atılırlar.

Sünni tarikat şeyhleri ve ulema Bektaşiler hakkında karar vermek için Babussaade Camisi'nde toplanır. Şeyhülislamın, görüşlerini sorması üzerine hep birlikte şöyle derler:

"...İslamın şartlarına riayet etmedikleri, namaz ve oruç tutmadıkları, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Osman'a ağır sözler söyledikleri için katlleri vaciptir.(51)

Bunun üstüne, tekkelerin yakılıp yıkılmasına karar verildi. Ayrıca, Kıncı Baba'nın Üsküdar'da, İstanbul Ağasızade Ahmet Efendi'nin Tophane'de, Salih Efendi'nin ise Bab-ı Hümayun'un önünde **idam edilmelerine karar verilir ve uygulanır.**

Diğer Bektaşi dedeleri de ya Anadolu ve Trakya'ya sürgün edilir, ya da hapisle cezalandırılır. İstanbul Bektaşi dergahları yıkıldıktan sonra Rumeli dergahlarını yıkmak için Hacı Ali Bey ve Pirtepeli Ahmet Efendi görevlendirilir. Anadolu tekkelerini yıkmak için de Cebecibaşı Ali Ağa ve Müderris Çerkesli Mehmet Efendi Padişah buyruğu ile Anadolu'ya gönderilir.

Tüm dergahların mal varlığına el konulur. Bektaşi tarihçi Şamzade Ataullah Efendi ise Tire'ye sürülür.(52)

Bektaşiler, böylece bütün yurtta sindirilir. Bir müddet sonra Rumeli'de Esat Baba ayaklanır, fakat yakalanarak Aksaray'da idam edilir. Bunu diğer ayaklanmalar ve idamlar takip eder.

II. Mahmut, bu katliamlarla da yetinmez. Hacı Bektaş'taki Pir Evini de ıslah edip yola getirmek için Hacı Bektaş postuna, postnişin olarak Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Mehmet Sait Efendi'yi tayin eder. Pir Evi'ne cami yaptırır.

Nakşi şeyhlerinin bu yolla Bektaşileri ehli sünnet yoluna getireceklerine inanılmaktadır. Fakat bütün bu çabalar boşa çıkar. II. Mahmut'un ölümünden sonra, Halil Revnaki Baba, Merdivenköy Bektaşi Dergahını açar. Bunu, Rumelihisarı'nda Nail Baba ve Çamlıca dergahlarının açılışları izler.

Bektaşilerin katli hakkında fetva şöyledir:(53)

"Müslim namına olan Zeydi Meşihat iddiasında olup eldad ve zindika itikadında olduğunu izhar ve bu veçhile dai-ül fesat olduğu şeran sabit olsa Zeydi'in Emrül-ulelemir ile siyasetten katli meşru mudur?

– Elcevap: Allahı alem vaciptir.

Bu suretle zeyd veche muharrer üzre elhad ve zindika ile ahz olunduktan sonra tövbesi makbul olur mu?

– Elcevap: Allahı alem olmaz, belki **katl olunur.**

Sahir ve Sai bifesad olan Zeyd Kablet tövbe ahz olunca Zeyd'e ne lazım olur?

– Elcevap: **Allah alem katl olunur.**

Ketebei Fakir Kadızade
Mehmet Tahir

OSMANLI'DA AYAKLANMALAR VE ALEVİLİK

Anadolu'da Osmanlı yönetiminin haksız uygulamalarına karşı çeşitli zamanlarda ve değişik boyutlarda toplumsal ayaklanmalar olmuştur.

Çoğu Alevi Türkmen kaynaklı olan bu ayaklanmalar ilk bakışta tümüyle dinsel nitelikliydi. Fakat aslında bunların hiçbiri salt dinsel başkaldırılar değildi. Hatta hemen hemen tümü sosyo-ekonomik sebeplerden kaynaklanıyordu.

F. Engels'in, Alman köylü savaşları için yaptığı şu tespitler, Osmanlı'daki köylü ayaklanmaları için de geçerlidir.

> "On altıncı yüzyılın dini sayılan savaşları bile öncelikle maddi sınıf çıkarlarıyla ilgiliydi; İngiltere ve Fransa'nın sonraki iç çatışmaları gibi onlar da sınıf savaşıydılar. Gerçi o günlerin sınıf çatışmaları dini

parolalarla sürdürülüyordu. Çeşitli sınıfların çıkarları, istekleri, dini bir perdenin ardında gizliydi, ama bütün bunlar sorunun özünü değiştirmez ve o zamanın koşullarıyla kolayca açıklanır.(54)

İşte, Anadolu'da XVI. yüzyıl başlarında görünürde dinsel nitelikli olan ve Alevi dedelerinin önderliğinde gerçekleşen ayaklanmalar da Osmanlı'nın toplumsal haksızlıklarına karşı birer köylü başkaldırısıdır.

Bunlardan bazıları şunlardır: Babai İsyanı; Şah Kulu, Bozoklu Celal, Sülünoğlu, Begçe Bey, Veli Halife, Kalender Çelebi İsyanları, Pir Sultan Olayı ve Şeyh Bedrettin İsyanı v.b.

Bu ayaklanmaların çoğunun XIII. yüzyılda Babai hareketi ile aynı bölgede meydana geldiği düşünülürse, Anadolu Türkmen Alevileri'nin bu toplumsal haksızlığa karşı aynı zamanda bir siyasal egemenlik kavgası verdikleri kolayca anlaşılabilir.

Osmanlı'da görülen bu ayaklanmalarla ilgili tarihçi Prof. Dr. Faruk Sümer şöyle yazıyor:

"Bu ayaklanmalar, mezhebi mahiyette gibi görünüyorlarsa da, yukarıdaki hadiselerden de anlaşılacağı gibi gerçekte iktisadi sebeplerle ilgilidir.(55)

Faruk Sümer, daha sonra şöyle diyor:

"...Sünni olsun, Şii olsun **Türke artık yalnız çiftçilik yapmak düşüyordu."**

Çünkü, ayaklanmalar birer Türkmen köylü ayaklanması idi ve yalnızca Alevi köylüler değil, Sünni Türkmen köylüler de eziliyordu.

Adı geçen isyanlar için bir başka tarihçimiz de şöyle yazıyor:

"Dini şekillerde ortaya çıkan Anadolu isyanları her şeyden evvel işte bu milli felaketlerin pek tabii bir takım Aksül'amelleri demektir.(56)

Osmanlı yönetimi, adaletsiz uygulamaların üstüne gidip düzelteceği yerde, adalet isteyenleri ezmeyi tercih etmiş, bu amaçla Türkmen Alevilerin karşısına mezhepçilik yaparak Sünniliği örgütlemiştir.

Yavuz Sultan Selim, Aleviliğin ehli sünnet inancı olmadığını ulema aracılığıyla halka telkin etmeye çalışmış. Bu konuda; Saru Görez namı ile bilinen ünlü müftü Hamza Nurettin'e şu fetvayı verdirtmiştir.

Fetva özetle şöyledir:

> **"Kızılbaş taifesi kafirdir, öldürülmesi vacip ve farz'dır. Hatta öldürülenlerin ileri gelenlerinin, malları, kadınları, çocukları öldürenlerin kısmetidir."**

Mustafa Akdağ da, kitabında Anadolu'daki Celali İsyanı diye nitelenen ayaklanmaların toplumsal içerikli başkaldırılar olduğunu yazar.(57)

Aynı konuda, İktisat tarihçisi Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan ise şöyle diyor:

> "Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli tarihlerde iskan amacı ile v.s. sürgün edilen kitlenin çoğunu adi suçlular teşkil ediyordu. **Kızılbaşlık** da bu adi suçlar arasında sayılıp sürgün nedeni oluyordu".(58)

CUMHURİYET DÖNEMİ VE ALEVİLİK

ATATÜRK VE ALEVİLİK

Mustafa Kemal, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı örgütlerken Aleviler'in desteğini almadan edemeyeceğini biliyordu. Çünkü Anadolu Alevileri, Sünni bir İmparatorluk olan Osmanlı yönetimine karşı 700 yıldan beri muhalif idiler.

Osmanlı yönetimi, Anadolu Alevileri'nin gözünde hem Emevi-İslam geleneğini sürdüren bir yönetim, hem de kendilerine karşı yapılan toplumsal haksızlıkların kaynağı idi.

Son Osmanlı padişahı İngiliz Emperyalizmi ile işbirliği yapmış, işgal kuvvetleri İstanbul'a ve Anadolu'ya ancak böyle çıkabilmişti. Bu nedenle Emperyalizme karşı savaş, işbirlikçi Osmanlı padişahına ve İslam hilafetine karşı ayaklanmadan geçiyordu. Ne var ki böyle bir durumda Müslüman-Sünni halk padişahına, dinine,halifesine karşı asla başkaldıramazdı. Bu, günahtı. Bu, işlenecek en büyük suçtu. Bu yüzden, İstanbul ve Anadolu'nun Müslüman-Sünni halkı öncelikle padişahın yanında yer almıştı.

Aleviler ise, 700 yıldan beri bu yönetime karşı mücadele veriyorlardı. Bu nedenle padişaha, hilafete ve Emperyalizme karşı savaşa girecek olan Mustafa Kemal ve kad-

rosu için en doğal güç, Rumeli ve Anadolu'daki Alevi halk idi. Milli kurtuluşçular ile Aleviler'in düşmanı ortak idi.

O halde, Atatürk bu önemli gücü yanma almadan Kurtuluş Savaşı'na girişemezdi. Nitekim o da öyle yaptı. Erzurum - Sivas kongreleri dönüşü daha Ankara'ya gelmeden, 19 Aralık 1919 tarihinde Kayseri'den Hacıbektaş Dergahı'na gitmeye karar verdi. Atatürk sayıları milyonları bulan bu kitleyi kazanmak istiyordu. Zaten Sivas Kongresi'nde Alevi ileri gelenleri de Atatürk'ün yanıbaşında oturuyordu.

Hacıbektaş'ta o sırada postnişin Cemalettin Efendi idi. Anadolu'da sayıları altı milyonu[59] bulan Aleviler'in en büyükleri Cemalettin Efendi ile baba postundaki Salih Niyazi Baba idi. Anadolu Alevileri bunların buyruğundan çıkmazdı.

Atatürk 22 Aralık 1919 günü Mucur'a gelerek geceyi burada geçirir, ertesi sabah Hacıbektaş'a hareket eder.

Çelebi Cemalettin Efendi, Atatürk'ü **Beş Taşlar** denilen yerde karşılar. Buraya siyah kupa bir araba ile gelen Cemalettin Efendi Atatürk'ü alarak bu arabayla konağa gelirler.

Bu karşılama çok önemli bir olaydır. Daha önceleri, bir zamanların **Ankara Valisi Sırrı Paşa,** Hacıbektaş'a ziyarete geldiği zaman Beş Taşlar mevkiine kadar arabası ile gelir, orada arabasından inip, yeri niyaz ettikten sonra yürüyerek Hacıbektaş'a ulaşırmış. Gene İttihatçı **Talat ve Enver Paşalar** iktidara geldikten sonra Hacıbektaş'ı ziyaret ettikleri zaman, Çelebi bu iki devlet adamını, ancak dergahın selamlığında karşılamıştır. Onlardan önce de Sadrazam Talat Paşa ve harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Hacı-

bektaş'ı ziyaret ettikleri hatırlanırsa, Anadolu Alevilerinin Meşrutiyetçiler için ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

Ancak bu ziyaretlerin öncesi de vardır.

Meşrutiyet Padişahı, Sultan Mehmet Paşa tahta çıkınca, Hacıbektaş Çelebisi, Cemalettin Efendi Padişahı ziyaret eder, hediyeler götürür. Arkasından I. Dünya Savaşı'nda, Bektaşi Alayları kurulur. 1915 yılında Çelebi Cemalettin Efendi bu alay ile Kafkas cephesine gidip savaşa katılır.

Atatürk, Hacıbektaş'ta bir gece kalır. Çelebi Cemalettin Efendi, onu harem dairesinde misafir eder. Yenilip içilir, 24 Aralık 1919 Cuma günü de Hacı Bektaş Veli türbesi ziyaret edilir. Daha sonra baba postunda oturan Niyazi Baba'nm ziyaretine gidilir.

Atatürk, Çelebi Cemalettin Efendi ve Salih Niyazi Baba ile uzun süren özel bir görüşme yapar. Bu üç kişi dışında kimse bu toplantıda bulunmaz. Bu görüşmede neler konuşulduğu bugün de bilinmemektedir. Bilinen, bu görüşmeden sonra, Çelebi'nin ve Niyazi Baba'nın Atatürk'e destek sözü vermeleridir. Böylece Aleviler, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün en kararlı ve istekli gücünü oluştururlar.

23 Nisan 1920'de TBMM açıldığıda, Çelebi Cemalettin Efendi Kırşehir mebusu ve TBMM başkan vekili olarak mecliste yer alır.

1922 yılında vefat edince yerine kardeşi, Veliyettin Efendi Çelebi olur. İkinci TBMM'nin açılışı sırasında Alevileri Cumhuriyet hükümetini desteklemeye çağıran şu bildirideki imza, Çelebi Veliyettin Efendi'ye aittir:(60)

"Anadolu'da bulunan ecdadım Hacı Bektaş Veli Hazretlerine samimi muhabbeti olan bilcümle muhibban ve hanedan tarafı halisanelerine:

Bu milleti ihya ile istiklalimizi temin eden vücudu alilei kaffei İslamiyana bais şeref olan Türkiye Büyük Millet Meclisi reisi celili (Gazi) namdar Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin neşir buyurdukları beyannameleri cümlenizin malumudur.

Gazi Paşa müşarileyhin terakki ve teali vatan hakkındaki her türlü arzularım yerine getirmek bizlere farzı ayındır. Milletimizi kurtaracak, saadetimizi temin edecek, O'nun efkarı saibaneleridir. Bunu inkar edenlerin bizimle katiyen münasebeti yoktur. Tarikati aliyemizin bütün mensubinine müşarülileyh hazretlerinin gösterdiği namzetlerden maadasına rey vermemelerini vatanımızın kurtulması bu veçhile kabil olduğunu sizlere kemali ehemmiyetle tavsiye ederim. Bu nasihatimi amil olmayanlar bizden değildir. Hak erenler onlara deste gir olmaz. Tekrar beyan eylerim ki, bu milleti kurtaracak ancak (Gazi Mustafa Kemal Paşa)'dır. Onunla beraber mukaddes vatanımızın has evlatlarıdır. Hiçbir ferdin sözünü dinlemeyiniz, sözümden zerre kadar harice çıkmayınız. Sizin saadetinizi düşünenler, sizi kölelikten kurtaracak Büyük Millet Meclisi Reisi ve cümlemizin büyüğü Mustafa Kemal Paşa Hazretleridir.

1339 (1923) 25 Nisan
Hacı Bektaş Veli Çelebisi
Veliyeddin
Mühür

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan meclise Alevi ileri gelenlerin girmesini sağlamıştır. Dersim (Tunceli) mebusu Diyab Ağa Mustafa Bey ve Hasan Hayri Bey bunlar arasındadır.

Alevi mebuslar, mecliste Atatürk'ün en büyük destekleyicisi olmuşlardır. Özellikle hilafetin kaldırılması tartışmalarında çok yararlılıkları görülmüştür.

Aleviler Atatürk'ü Cumhuriyet yönetimini ve özellikle laikliği her zaman canla başla savunmuşlar, çünkü 700 yıllık Osmanlı yönetimi onlara sürekli kuşku ile bakmış, onları her türlü kötülüğün kaynağı saymış, din ve hilafetin düşmanı kabul etmiştir.

Cumhuriyet yönetimi onları anlamaya ve kazanmaya çalışan, onları insan yerine koyan ilk rejimdir. Bu rejim din ve düşüncelerinden dolayı onlara baskı yapmıyor, dinsel inançlarında onları kısmen özgür bırakıyordu. Bu, inançları yüzünden asırlardır olmadık işkence ve baskılara uğrayan bir kitle için çok önemli bir olaydır. Alevilerin, Atatürk'ün de Bektaşi olduğuna inanmalarında bütün bu gelişmelerin kuşkusuz büyük bir payı vardır. Bunun dışında Atatürk'ün Bektaşiliğine ilişkin olarak öne sürülebilecek kanıtlar sınırlıdır. Atatürk Bektaşi dergahlarının etkinlik alanları arasında yer alan Selanik'te doğmuştur. Babası Ali Rıza Bey'in de Bektaşi olduğu söylenir.

Aleviler arasında Atatürk'ün Bektaşiliğine ilişkin olarak öne sürülen en önemli belgelerden biri de, Atatürk'ün bir Alevi dededen bahsederken (Kazım Dede) onu çok saydığını, asla kıramayacağını söylediği Nutuk'tur.

Atatürk ister Bektaşi olsun, ister olmasın, din ve dü-

şünce özgürlüğüne ilişkin anlayışı ve yaptıkları ile Alevilerin desteğini kazandığı kesindir.

Aleviler, 700 yıllık Osmanlı yöneticilerinden görmedikleri insanlığı ve hoşgörüyü Atatürk'ten görmüş olmalarını başka bir şeyle açıklayamadıkları için **"O da bizdendir"** diyerek açıklamak istemiş olabilirler.(*)

CUMHURİYET DÖNEMİ VE ALEVİLİK

Cumhuriyet yönetiminin bu olumlu tutumuna karşı Aleviler kendilerine sunulan yeni olanaklardan yeteri kadar faydalanamamışlardır. Çünkü Aleviler, Cumhuriyet'e kadar ülkenin en uzak, verimsiz dağ köylerinde, mezralarda, komlarda yaşamaya mecbur bırakılmışlardır. Dünya ile fazla ilişkileri yoktu. Kapalı bir ekonomide yaşam kavgası veriyorlardı. İçlerinde okuma-yazma bilen, ticaret yapan yok denecek kadar azdı. Böyle olunca, Cumhuriyet yönetimi olanak tanıdığı halde merkezi yapıda yeralamadılar ve büyük tarihi fırsatı değerlendiremediler. Merkez-çevre ilişkisinde çevrede kalmaya devam ettiler.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda Alevi nüfus toplam nüfusun tahminen yüzde 20-25'ini oluşturuyordu. Yani çoğunluk Müslüman-Sünni idi. Üstelik bunlar şehirde yaşıyordu. Osmanlı artıkları yönetimin her yanına sızmıştı. Cumhuriyet yönetiminin kendi kadrolarını yetiştirmek için zamana ihtiyacı vardı. İşte, "Tek Parti Dönemi" bu mücadelelerle geçti.

Atatürk, laiklik ile din ve devlet işlerini ayırmıştı. Her-

kes dini inancında serbestti. Ama buna karşılık camiler Cumhuriyet yönetimine karşı muhalefeti örgütlüyordu.

Aleviler, bu ortamdan yararlanarak şehir merkezlerinde yer almaya çalıştılar. Bir yandan da çocuklarını okullara gönderip eğitmek istiyorlardı. Ama cami'nin ve eski düzen artıklarının saldırıları bir türlü kesilmek bilmiyordu.

Aleviler, Cumhuriyet yönetiminden çok şey bekliyorlardı. Ama bunlar gerçekleşmedi. Tek Parti Yönetimi'nin jandarma dipçiği en çok köylüleri hedef alıyordu. Aleviler ise esas olarak köylü idiler. Yaşanan şartları Aleviler'in nesnel değerlendirdiklerini söylemek oldukça güç. Çünkü Aleviler'deki Osmanlı karşıtlığı üstü kapalı da olsa, merkezi otoriteye karşıtlık şeklinde devam ediyordu. Bu özellik ise bazı güçler tarafından kullanılmaya açıktı. **"Dersim Olayı"** bunların en büyüğü ve en kanlı bir şekilde bastırılanı oldu.

Aleviler, köylü, ortakçı, yarıcı, maraba ve ırgat olmaları dolayısıyla feodal ağaların, Alevi olmalarından dolayı da Osmanlı kalıntısı merkezi ve mahalli otoritelerin baskısı altında idiler.

Atatürk'ün ölümünden sonra bu çelişkiler daha da arttı.

Bazı Alevilerin 1950'de iktidara ezici bir çoğunlukla gelen Demokrat Parti'yi desteklemelerinin arkasında Alevi kitlenin tek parti yönetimine karşı duyduğu hoşnutsuzluk da vardı.

Ama DP'ye destek kısa sürer. Bu partinin özellikle ezanın Türkçe okunmasını camilerde yasaklayarak gene Arapça'ya dönme kararı alması ve çeşitli alanlardaki şö-

ven, ırkçı ve antidemokratik uygulamaları Aleviler'in tepkisini toplar.

1960'da yapılan 27 Mayıs İhtilali'ni Aleviler heyecanla ve blok olarak desteklerler. Bu ortak tutum 1960 Anayasası'nı destekleme konusunda da sürer.

1960 Anayasası; çağdaş demokratik hak ve özgürlükler açısından Türk siyasal yaşamında bir dönüm noktasıdır. 1960 Anayasası'nın sağladığı özgürlük havasından en çok Aleviler memnun olmuştur. Özellikle düşünce ve din özgürlüğünün Anayasa'nın 19. maddesinde açıkça yer alması, bir anayasal hak haline gelmesi Aleviler'in en çok desteklediği noktalardan biriydi.

Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi kuruldu, sosyalist ve diğer ilerici yayınlar çoğaldı. 1965'te TİP'in Parlamento'da 15 milletvekili ile temsil edilmesinde en önemli rolü Alevi kitle oynadı.

1950'li ve 1960'lı yıllar Türkiye'de kapitalist gelişmenin sıçrama yaptığı yıllardır (DP iktidarı, Marshall yardımı, yabancı sermayenin ülkeye girişi vb.) Bu sıçramada ülkeye pompalanan yabancı sermaye başı çekiyordu. Ama, ülke içinde de ciddi bir sermaye birikimi oluşmaktaydı. Bu yıllarda içe kapalı ekonomi kabuğunu çatlatmış, pazar ekonomisi gelişmeye başlamıştır.

Bu genel yapı değişimi, Alevileri de dalgaları arasına alıyordu. Aleviler şehirlere göç etmeye başladılar. Dünkü dağ köylerinde, mezra ve komlarda yaşayan ve kendi kendine yeten kapalı aile ekonomisi yaşayan Alevi köyleri yavaş yavaş pazara açılmışlar, pazar için üretmeye başlamış-

lardır. Bu, küçük de olsa ticareti geliştirmiş ve bir sermaye birikimi sağlamıştır.

Anadolu şehir ve kasabalarında yavaş yavaş Alevi bakkal, kahve sahibi, manav vb. gibi küçük esnafın görülmesi bu döneme rastlar.

Daha önce tamamen Sünnilerin hakim olduğu kasaba ve şehir pazarları Aleviler'in de söz sahibi olmaya başladığı ve rekabetin filizlendiği alanlar haline gelmiştir.

Gene 1960'lı yıllar Aleviler'in okumuş kesiminin bürokrasi içinde yer almaya başladığı yıllardır.

Aynı yıllar Türkiye'den; önce B. Almanya'ya daha sonra Belçika, Hollanda ve diğer Batı Avrupa ülkelerine işçi göçünün, "İşçi ihracatının" başladığı yıllardır. Bu göçe ilk katılan kitle ise daha çok Alevi köylüleridir.

1960'larda Avrupa'ya giden köylüler 1970'lerde yaptıkları küçük tasarruflarla Türkiye'de yatırımcı olmaya başladılar.

Kendi iç dinamizmi ile gelişen Alevi sermayesinin Avrupa'da çalışan Alevi işçilerin dövizleri ile desteklenmesi ve Anadolu'da hakim Sünni pazara girmesi pazar rekabetini hızlandırdı.

Bu örnek özellikle; Sivas, Çorum, Tokat, Amasya, Yozgat, Kars, Malatya, Erzincan, Maraş, Elazığ, Antep gibi Aleviler'le Sünniler'in karışık olarak yaşadığı illerde çok açık olarak görülür. Aynı yörelerde Milliyetçi Hareket Partisi'nin de hızla gelişmesi ve diğer sağ partilerin tabanını ele geçirmesi, daha sonra buralarda Alevi-Sünni çatışmaları çıkararak Alevi esnafın dükkan, ev ve işyerlerine saldırılar örgütlemesi anlamlıdır.

Alevi esnafın ev ve işyerlerini tahrip girişimi MHP önderliğinde 1974 yılında başlar. Erzincan, Sivas, Malatya, Tokat olayları ile tırmanır ve 1978'de Çorum ve Maraş olayları ile zirveye çıkar. Maraş olaylarında camilerden çıkanlar Alevi mahallelerine, ev ve işyerlerine organize saldırılar düzenleyerek kitle katliamına girişirler. Olaylar sonucunda resmi verilere göre 110 insan ölür, yüzlerce insan yaralanır ve binlerce insan tutuklanır. Bu olayı sıkıyönetim uygulaması, onu da 12 Eylül askeri müdahalesi izler ve partili siyasal yaşama son verilerek on binlerce insan cezaevlerini boylar..

KÜRTLER VE ALEVİLER

Türkiye'de Alevilik konusunda sosyal bilim alanında yapılacak herhangi bir çalışma onun Kürt sorunu ile ilişkisine eğilmezse havanda su dövmüş olur. Bazı olayları sosyolojik olarak görmek gerekir.

Alevilik, Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli, Ehlibeyt, Kerbela, Pir Sultan Abdal vb. bunlar birçok yönleriyle biliniyor. Ama bir de Aleviler'in önemli bir kesiminin konuştuğu Zazaca yada Kürtçe meselesi var. Bazı sosyal bilimciler bu dile Kürtçe, Zazaca vs. diyor. Bu dil adına Batılı müttefiklerimiz; ABD, Fransa, İngiltere, İsviçre vs. üniversitelerine bağlı enstitüler kuruyorlar. Dili ve kültürü yaşatmaya çalışıyorlar.

Artık bugün yanıbaşımızda hükümet içinde ve dışında ana dili Kürtçe olan bakanlar, milletvekilleri, holding ve şirket sahibi işadamlarımız var.

Şimdi gelelim Alevi sorunu ile Kürt sorunu arasındaki sosyolojik ilişkiye.

Türkiye'de Aleviler'in çoğunluğu Türkmendir. Kürtçe ya da Zazaca konuşan Aleviler ise, sonradan Kürtleşen Türkler'dir.

Anadolu'da tarihsel süreç içinde önceden Türk olup Kürtleşen Aleviler olduğu gibi, önceden Kürt olup asimile olan ve Türkleşen Kürtler de vardır.

Alevilik bir dinsel ayrım iken Kürtlük bir etnik ayrımdır. Irka dayalı bir ayrımdır. Milliyet ayrımıdır. Türkiye'de Alevi ve Türk olan kesim daha çok Çorum, Amasya, Tokat, Yozgat civarında yaşamaktadır. Buna karşılık Kürtçe yada Zazaca konuşan kesim ise Sivas, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Malatya, Maraş ve çevresinde yaşayan Aleviler'dir.

Bu konuda, farklı iddialarda bulunan tarihçi ve sosyal bilimcilerimiz de vardır. Mesela, kendisi de Alevi ve aşiret reisi olan Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi adlı kitabında Alevilerin Türk olduğunu iddia ediyor.

Sosyal bilimci Dr. İsmail Beşikçi ise Alevileri, ana dillerine göre Türk ve Kürt olarak ikiye ayırıyor. Beşikçi, bu çerçevede Doğu Alevilerini "Kürt" olarak diye niteliyor.

Bir kısım araştırmacı ise, uzun yıllar aynı coğrafi bölgeyi ve aynı tarihsel koşulları paylaştıkları için Alevilik ve Kürtlük-Türklük olayının karıştığını söylüyorlar. Doğu Anadolu'da, Osmanlı'ya karşı etnik muhalefet ile dinsel muhalefetin tarihsel kader birliği oluşturması nedeniyle iç içe girdiğini savunuyorlar. Böylece sonuçta, bir kı-

sım Alevinin bu yakınlıktan dolayı Kürtleştiğini ve bir kısım Kürdün de Türkleştiğini ya da Alevileştiğini iddia ediyorlar.

Araştırmacı Doğan Avcıoğlu Kürt-İslam ilişkisini;

> "Hıristiyan Anadolu'da Selçuklular ve daha sonra Osmanlılar diye bir İslam devleti kurulur. Bu yeni toplum biçimlenirken İslam-Türk öğeyi de belirtmek gerekir.(61)

diye özetledikten sonra şöyle devam ediyor:

> "Türklerin yanı sıra, İranlılar gibi Kürtler de Anadolu'nun İslamlaşmasına katkıda bulunurlar."(62)

Burada Anadolu'nun İslam'laşmasmda Kürtlerin varlığını kabul etmemek mümkün değildir. İslamiyet içindeki bölünme ve hilafet meselesi Anadolu'da da yaşandığına göre, Anadolu'da yaşayan eski halklardan olan Kürtlerin de İslamiyet içindeki bölünmelerde yer alması ve taraf tutması mümkündür. Bu saflaşmada Hanefi Kürtlerin olması ne kadar normal ise diğer mezhep ve tarikatlere mensup Kürtlerin bulunması da o kadar normaldir.

Avcıoğlu bu konuda şöyle yazıyor:

> **"Güneydoğu Anadolu, Safevilerin elinde kalsa idi, Türkçe orada rakipsiz bir dil olurdu. Bölge Türkleşirdi. Osmanlı'da bu tersi oldu. Şah İsmail'in peşindeki Kızılbaş Türkmene karşı, Osmanlı çoğu Sünni ve Şafii olan Kürt beylerini tutmuştur."(63)**

Yani Avcıoğlu, Güneydoğu Anadolu'nun Kürtleşmesinin sorumluluğunu Osmanlı'ya yüklüyor.

Alevilik ise, Kürtçe kökenli değildir. Türkçe kökenlidir. Çünkü Aleviliğin kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli, Türk'tür. Türkçe konuşup yazmıştır. Pir Sultan Abdal, Şah İsmail, Yunus Emre, Fuzuli gibi önemli Alevi düşünür ve dava adamları Türkçe, yazmış ve konuşmuşlardır. Bugüne kadar hiçbir klasik Alevi düşünürünün Kürtçe konuşup yazdığına tanık olunmamıştır. Kürtçe yada Zazaca konuşulan Doğu Anadolu'nun bazı yörelerindeki, Alevi Cem ayinlerinde söylenen deyişlerin Türkçe okunmasının kaynağı da bu olsa gerekir.

Zaten Osmanlı'nın Fars ve Arap etkisinde kalarak Türklere yabancılaştığı dönemde, bu etki sonucu ortaya çıkan Osmanlıcaya karşı Türkçeyi yaşatma mücadelesini Alevi ozan ve düşünürleri vermiştir.

Avcıoğlu, araştırmasının bir yerinde şöyle diyor:

> "Osmanlı, Kürdistan adını verdiği bölgede devletin temel dayanağı olan Tımar sistemini uygulamaz. **Devletin yönetimini bölgede, yönetimin babadan oğula geçtiği Kürt beylerine bırakır. Bölgede bulunan Türkmenlerin önemli bir bölümü dillerini unutur ve Kürt kabilelerine karışır."**(64)

Ziya Gökalp buna örnek olarak, Viranşehir'deki tamamı Kürtçe Karakeçili aşiretini verir. Aynı aşiretin Ege'deki kısmı ise, tamamen Türkçe konuşur.

Bu olaylar, bu konuda çok katı tezler ileri sürmenin mümkün olmadığını gösteriyor.

Tunceli Zaza'larının Cem ayinlerinde deyişlerini Türkçe söylemeleri gibi, Tunceli ve Erzincan civarındaki yaşlıların çocukları ile tartışmalarında, hem de Kürtçe olarak "Esas Türk biziz, diğerleri sonradan Türk olmuşlardır. Onlar kılıç korkusundan Türk olmuşlardır. Bizim ecdadımız Horasan Türkleridir" demeleri de oldukça anlamlıdır.

Bu durum toplumsal harmanlanma olayını çok güzel ortaya koyuyor. Bugün ise Alevilik-Sünnilik, Kürtlük-Türklük birer kültür olayından ibarettir. Kültürün iyisi kötüsü, ilerisi gerisi olmayacağına göre tüm Anadolu kültürlerine bizim kültürümüz gözü ile bakmak gerekir.

Bugün Türkiye'de sadece Türklerin yaşamadığını biliyoruz. Geçmişimiz birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Anadolu'nun 10 bin yıllık bir medeniyet tarihi vardır. Türkler Anadolu'ya 1071'de geldiğine göre bu topraklarda henüz 900 yıllık bir maziye sahipler demektir. Anadolu yarımadası tarih ve farklı medeniyetler açısından adeta bir açık hava müzesidir.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde ise, buranın boş olmadığı bilinen gerçeklerdendir. Var olan halklar da daha sonra yok olmadıklarına göre, sürekli birbirine karışarak, kaynaşarak günümüze gelmişlerdir.

Şöyle birazcık zihnimizi zorladığımızda bu anda yanyana yaşadığımız birçok halkın adını sayabiliriz; Türk, Kürt, Çerkes, Arap, Süryani, Ermeni, Rum, Gürcü, Tatar, Azeri, Terekeme, Pomak, Karapapak, Kıpti, Makedon, Fellah, Laz, Arnavut, Boşnak vs.

HALİL ÖZTOPRAK VE ŞİNASİ KOÇ NELERİ SAVUNUYOR?

Halil Öztoprak, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Anadolu'daki etkin Alevi kanaat önderlerindendir. Aslen Elbistan'ın Alhas köyü ve aşiretine mensuptur. Kendini yetiştirmiş bir aydın köylü bilgedir. Yaşadığı dönemin karizmatik halk önderlerindendir.

Halil Öztoprak, sadece Alevi kitleye bilge bir din adamı olarak görev yapmakla kalmamış, yazdığı kitaplar ve yaptığı siyasal çalışmalar ile de Aleviler'in büyük desteğini, sevgi ve saygısını kazanmıştır.

Yazdığı kitaplarda, yüzyıllardır Alevilere yöneltilen Sünni kaynaklı suçlamalara, dini kaynaklara dayanarak cevap vermiştir. Yaşadığı dönemde Aleviliğin teorik çatısı için yoğun çalışmalar yapmış, yönlendirici olmuştur.

Halil Öztoprak'ın 1956 yılında Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni ile 4'üncü basımı yapılan "Kur'an'da Hikmet, Tarihte Hakikat" adlı "Alevilerde Namaz" alt başlıklı kitabı en büyük yankıyı yapan kitapları arasındadır.(65)

Şimdi, bu kitabından aktarmalarla Halil Öztoprak'm neler savunduğunu görelim:

> 3'üncü sayfada: "İslam tarihinde birçok mesele vardır ki; başlangıçta büyük ihtilaflar doğurmuş ve uğruna kanlar dökülmüştür. Neticede ağır basan taraf (güçlü olan taraf) kazanmıştır. İşte Ehlibeyt meselesi, işte namaz ve oruç meselesi, Şiilik ve Sünnilik meselesi...

> Kıble, hac vs. bütün bunlar anlayış farklarından, Kur'an'ı Kerim'i ve hadisleri tefsir tarzından ileri gelmiştir."

Halil Öztoprak, Aleviler'de ibadet için şöyle diyor:

> "Aleviler de Kur'an'a ve Hz. Muhammed'in emirlerine uymakta ve ona göre ibadet etmektedirler. Ayrılık sadece ibadet ve taatın şeklindedir."(s.4)

Öztoprak, **"Aleviler Müslüman değildir"** diye fetva veren din adamlarına şiddetle karşı çıkıyor ve onların bazı konularda Aleviler'in en son gelen ayetlere inandıklarını bilmezlikten geldiklerini yazıyor. Üstelik, Abbasiler zamanında verilmiş bir karar ile Alevileri itham etmek doğru değildir,diyor. Buna delil olarak da;Bakara süresinin 106. ayetini hatırlatıyor:

> "Kaçan bir ayetin hükmünü kaldırıp yerine başka bir ayet hükmünü getiririz. Allahü teala ahkamında, tebdil ve tağyirinde halkına elverişli olanı bilir, zira bir vakitte makbul olan icabmda başka vakitte fesat da buyurur.(s.5)

Öztoprak, daha sonra namaz konusunu ele alarak, "Bazı kimseler namazın ve bu namazın bugünkü şeklinin miraçtan Kur'an'la birlikte geldiğini iddia etmektedirler. Ve Alevileri bu namazı kılmadıkları için dinsiz tanımakta, onların kestikleri yenmez, cenazeleri kaldırılmaz, demektedirler. Ve hatta bazıları Alevilerin katlinin vacip olduğuna inanmaktadırlar (s.6) diyor. Arkasından da namazın miraçtan nasıl geldiğini, Kur'an'da nasıl yer aldığım, ayetlere

dayanarak veriyor. Namaz hakkında, İsra suresinin, 78. ve 79., Necm suresinin 8. ve 9., Müzemmil suresinin 1. ve 7., suretül Nebe'nin 9. 10. ve 11. ayetlerinden alıntılar yaparak namazın beş vakit olmadığını is zamanı dışında gece ibadet olarak yapılmasının Kur'an'm gereği olduğunu yazıyor.

İşte bazı ayetler:

İsra suresinin 78. ve 79. ayetleri

"Farz olan ibadete kalk. Gün aştıktan gecenin karanlıklarından Kur'an okuyarak şafak ağarıncaya kadar, ibadet eder isen gece ve gündüz melekleri şehadet eder."

Münezzil süresinin 1. ayeti:

"Ey nübüvvet içinde olan nebi gece kalk ibadet et..."

Aynı surenin 7. ayeti:

"Gündüzleri uzun uzadıya halkın işleri ile meşgul olursun. Gece ibadete yönelmen evladır."

Suretül Nebe'nin 9. 10. ve 11. ayetleri:

"Geceyi ibadet için, gündüzleri geçim ve maaş için kıldık."

Halil Öztoprak, beş vakit namazın Abbasiler zamanında ortaya çıktığını, onun da bir ihtilafın halli için ortaya atıldığını yazar. **Hz. Muhammed'in sağlığında namazın beş vakit olmadığını, Peygamberin kendisinin de ibadetlerini gece yaptığını bununda cem olduğunu yazar.**

Alevilerin, ibadetlerini, yani cem ayinlerini gece yapmaları bu anlayıştan geliyor olsa gerek. Sonraları bu ibadetler adeta gizli ibadetlere dönüşür. Emevi, Abbasi ve Osmanlı döneminde gece ibadet edenler çeşitli katliamlara uğramışlardır. Bugün bile Alevi cemlerinde ibadet yapılan konutun güvenliğini dedenin görev verdiği nöbetçiler sağlar.

Halil Öztoprak, ibadetin evlerin dışında, açıkta yapılmasının Kur'an tarafından yasaklandığını, bunun gösteriş olduğunu yazıyor. Kaynak olarak da Maun suresinin Tefsiri-Tıbyan'dan aktarmasını gösteriyor:

> "Şiddetli Cehennem azabı ol açıktan açığa namaz kılan aynacılar içindir ki, ellere Müslümanlık ve sofuluk göstermek için selamet vs. tenha yerleri terkedip namazı aşikar kılarlar. Bunlar cemaattir ki, namaz deyu bütün işledikleri amel ve ibadetleri Allah için olmayıp dünya menfaatlerini kazanmak için halkın gözüne sofu ve Müslüman gözükmeleri içindir."(s.17)

Ayrıca Halil Öztoprak, İslam'da ibadetin camide yapılması şartının olmadığını, hatta Hz. Muhammed zamanında camilerin yıktırıldığını, ibadetin evlerde yapılmasının dinin kuralları arasında olduğunu iddia ediyor. Kaynak olarak, Tövbe suresinin 108. ayetini veriyor, Alevilerin camilere gitmemesini de buna bağlıyor.

Tövbe suresi, 108. ayet:

> "Müminlere zarar vermek ve gönüllerindeki saklı duran düşmanlığı kuvvetlendirmek için ibadet için

mescid meydana getirdiler. Bunlar Müslüman olmadan önce Hz. Muhammed'le harbeden münafıklardır. Müminlerin arasını açmayı, onları birbirlerine düşürmeyi akıllarına koymuşlardı. Ya Muhammed, Müslümanlar seninle birlikte namaz kılsın ve zikretsin diye böyle geniş mescid, cami yaptık derler. Allahu Taala şahitlik eder ki onlar yeminlerinde yalandır."(s.21)

Tövbe suresinin 109. ayeti:

"Ya Muhammed kalkma ve ol mescidlerde ebediyen ibadete durma. Evvelce Tanrı korkusu üzerine yapılan mescidi evvelde Hakka ibadet haklı ve lazım bir ibadetti."(s.21)

Kısası Enbiya'da bu olay için, "Hz. Muhammed, Malik İbni Dahşam ve İbni Adi ile bir kuvvet gönderip camileri yıktırdığı yazılıdır. Tarih-i Taberi'nin 2'inci cildinin Altı Parmak kitabının 306. sayfasında bu konu ile ilgili olarak "Hz. Muhammed'e Cebrail tarafından 'Ol Camilerin yıkılmasını sana emretti' şeklinde ayet geldiği, Hz. Muhammed'in de Kur'an farzı ile yıktırdığı" yazılıdır.(s.22)

Bu camiyi daha sonra Halife Ömer'in yeniden yaptırdığını, muhteşem camilerin ise daha ziyade Muaviye zamanında yapıldığını okuyoruz.

Halil Öztoprak'm bütün bu konularla ilgili yorumu ise şöyledir: **"Hakiki Müslümanlık, Kur'an'da yazılı olduğu gibi, camisiz, minaresiz olarak, huzuru kalb ile Allah'a inanmak ve daimi ibadet etmektir."**(s.23)

Halil Öztoprak, bir hadisi Nebevi'den şu aktarmayı yapıyor:

> **"Sen başka camilere yakın olma. Kalp camiiden Tanrıya yalvar."**

Arkasından da ibadetin camide değil, evlerde yapılmasının Kur'an'da farz edildiğine dair, Nur suresinin 36. ayetini bize aktarıyor:

> "Ya Muhammed, kendi evlerinde ibadet edenleri Tanrı Taala tarafından tazim olunup sevap derecelerinin yükselmelerine izin verip emreyledi. Onlar şoy güruhtur ki evlerinde Allahı Taala'ya ibadet zikri tesbih edenlerdir..."(s.24)

Halil Öztoprak, Kabe konusunda ise, "Şahsivaril İslam" adlı tarih kitabından alıntı ile şu görüşlere yer veriyor:

> "Kabeyi ziyaret İslam'a mahsus bir ibadet değildir. İslam dini çıkmadan önce putperestler zamanında Arabistan Yarımadası putperestleri, Kabe'ye hürmet beslerler ve ziyaret ederlerdi. Mekke ortasındaki Haceri Semavi (Yani Hacer-ül Esved) taşmm etrafına toplanıp secdeye kapanırlardı. Burada, Kudüs ve Yunan putperestlerinden öğrendikleri üzere kurbanlar keserler."(s.25)

Halil Öztoprak, Hacer-ül Esved'in etrafına toplanıp secde etmenin "cahiliye devri"ne ait bir adet olduğunu ve Hz. Muhammed tarafından bu ziyaretlerin kaldırıldığına

ait Kur'an'da ayetler olduğunu yazıyor. Arkasından da, Suretil Bakaa'nın 115. ayetini bize aktarıyor:

> "Güneşin doğup battığı yerlerin cümlesi Tanrı Taala mülküdür; hangi tarafa yüz döndürür iseniz Allahü Taala ibadet tarafı orasıdır."(s.34)

Sonra da şöyle devam ediyor:

> "Allaha yalvarmak için her taraf kıbledir. İbadet esnasında Hacer-ül Esved gibi belli bir noktayı ve bir şehri daimi olarak kıble kabul etmek o nokta veya şehri putlaştırmak gibi bir şey olur."(s.35)

Halil Öztoprak'ın düşüncelerini aktarmayı burada kesiyorum.

Yaşayan Anadolu Aleviliği'nin dini yanının tanınması açısından bu düşünceler önemlidir. Aleviler bu dini görüşler doğrultusunda hareket ederler. Karşılaştığınız birçok Alevi dedesi veya halktan bilge insanlar size şu düşünceleri yineleyecektir.

Halil Öztoprak'ın kitabındaki savların, yazar Şinasi Koç'un 1983 yılında çıkardığı "Gerçek İslam Dini Nedir? Kur'an'a Bakar Mısınız?" adlı kitabında tekrar gündeme geldiğini görüyoruz.(66)

Şinasi Koç kitabında, Hanefi mezhebine ait bir dizi eleştiri getiriyor, dinler tarihinden örnekler veriyor.

İbadet ile ilgili olarak ise, kitabının 50. sayfasında, **namazın beş vakit kılınmasının Halife Ömer zamanında bir emirname ile başladığını yazıyor.** Bunu ayetlere dayanarak inceliyor. **Namazın iki rekattan dört rekate çı-**

kanılmasının da Halife Ömer ile başladığını yazıyor. Karşı çıkanlara ise; iki rekat Taif'teki mülk ve arazisi için, iki rekat da Mekke'deki mülk ve arazisi için kıldırdığını söylüyor.

Koç, kitabında gene, Teravih namazının Halife Ömer zamanında 20 rekat olarak ilan edildiğini Kısas-ı Enbiya'dan aktarma ile veriyor. **Ömer'in namazı beş vakit ilan etmesinin ertesi gününün bayram yapılıp iki rekat namaz kılındığını, bayram namazının da buradan geldiğini söylüyor.** Ayrıca, Kur'an'da cami yaptırılmasına ait hiçbir ayetin olmadığını, ibadetin şeklinin ve sayısının belirtilmediğini de yazıyor.

Şinasi Koç'un bu iddialarını kitaplaştırmadan önce, 8 Haziran 1980 tarihli dilekçe ile, Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurduğunu da kitabında öğreniyoruz.

Koç, dilekçesinde özet olarak, beş vakit namazın ve Ramazan orucunun hangi ayetle farz olduğunu soruyor. Diyanet İşleri Başkanlığı buna cevap vermeyip oyalıyor. Şinasi Koç bu kez kendisine gelen oyalayıcı cevap ile sorularını Diyanet İşleri, Din İşleri Yüksek Kurulu'na yazıyor. Onlar da, **"Soruların uzun hususları içerdiği için yazılı cevabın mümkün olamayacağını"** bildiriyorlar.

Şinasi Koç, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Ankara ilahiyat Fakültesi Dekanlığı'ndan da bir cevap alamayınca tüm bu dilekçeleri ve oyalayıcı yanıtları Diyanet İşlerinden sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş'e gönderiyor.

Devlet bakanı, cevap olarak dilekçeleri Diyanet İşlerine gönderdiğini belirtmekle yetiniyor.

Şinasi Koç, bu dilekçelerinde sorduğu çok açık soruya

hiçbir cevap alamıyor. Bildiğimiz kadarıyla Şinasi Koç ilgili makamlardan hala cevap bekliyor.(*)

Bu suskunluk neyin ifadesidir? Susmak kabullenmek değil midir?

GÜNÜMÜZDE ALEVİLİK

Günümüzde Alevilik, önemli değişimler geçirmiş olarak varlığını sürdürüyor. 1960 öncesine göre, hayli farklı durumda. Artık blok bir Alevilik'ten söz edemeyiz. Aleviler 1960'lı yıllardan bu yana hayli gelişmiş, değişmiş ve bu değişime bağlı olarak da toplumsal yapı içindeki yerlerini almışlardır.

Artık kabul etmesek de, görmezlikten gelsek de Aleviler, Türk siyasal hayatında, ekonomik yapıda, sosyal yaşamda meşru zeminlerde yerlerini almışlardır. Bu gerçeği yok saymak mümkün değildir.

Yakın geçmişe kadar Aleviler Sosyal Demokrat veya Sosyalist siyasal parti, grup ve kişileri desteklerlerdi. CHP'nin ve TİP'in önemli, Türkiye Birlik Partisi'nin tek oy kanağı Aleviler idi. TİP'in solundaki siyasal grupların en önemli tabanı da gene Alevi kitle idi.

Ama bugün durum çok değişmiştir. Bu siyasal yapıları destekleyen kitle gene var. Ama ANAP'a giden önemli bir Alevi oyu da var. 1982 askeri müdahalesi ve Anayasası en olumsuz yüzünü Alevilere göstermiştir. Buna rağmen Aleviler'in de oyları ile (% 92) onaylanmıştır. Sağ muhafazakar partiler olan ANAP ve DYP kendi seçim bölgelerinde listelerine Alevi adaylar koymuşlardır.

Bu yıl(*) öldürülen İstanbul Ticaret Odası Başkanı Niyazi Adıgüzel, ANAP adayı ve eski MHP'li, ama aynı zamanda Alevi idi. Bu olay Aleviler açısından oldukça anlamlıdır.

Sağ partiler artık seçim siyasetlerinde Alevi oylarının kazanılmasının hesaplarını da yapıyorlar.

1950 öncesi Anadolu'da birçok şehir ve kasabada büfe, kahvehane ve bakkal dükkanına bile sahip olmayan Aleviler, artık büyük şehirlerde şirket ve holding sahibi oldular. İthalat ve ihracatta da etkili olan Aleviler bugün Türkiye pazarında önemli bir payı elde etmiş durumdadırlar.

Aleviler'in ekonomik gelişimi, siyasal ve sosyal alanlarda da rol almalarını sağlamıştır. Aleviler bugün 15 milyon civarında nüfusa ve 5 milyon civarında seçmene sahiptir. Bu, bir siyasal partiyi tek başına iktidar yapacak sayısal güç demektir. Yani, siyasal partiler için önemli bir oy deposu konumundadırlar.

Aleviler siyasal ve ekonomik alanda meşru olarak kabul edilmelerine rağmen,dini alanda aynı hoşgörü ile karşılanmamaktadır. Bugün bile bu önemli kitlenin dini ayinleri, inançları, yaptıkları ibadetler meşru sayılmamaktadır.

Osmanlı döneminde Aleviler'in ibadet biçimi olan Cem ayinlerine ilişkin yasaklar, baskılar, Cumhuriyet dömeminde de ne yazık ki devam etmiştir. Halk ibadetini gizli olarak geceleri yaparak sürdürmüştür. Bu yüzden tutuklanmalar, işkenceler olmuştur.

Şimdi bu geniş kitlenin ibadet biçimlerine kısaca bir göz atalım: Aleviler Muharrem ayında (yılda 12 gün) bütün peygamberlerin ve Hz. Muhammet'inde tuttuğuna

inandıkları orucu tutarlar. Bu oruç sırasında su içilmez ve et yenmez. Kesici şeyler ele alınmaz. 12 günlük orucun sonunda Aşure günü yapılır. O gün aşure pişirilip yenir, kurban kesilir, dualar okunur, Cem ayini yapılır, Kerbela şehitleri ve Ehlibeyt soyu anılır.

Aleviler, periyodik olmasa da özellikle kış aylarında haftada bir, cuma akşamları Cem ayini yaparlar. Bu ayinlerde bağlama çalınır, Hz. Ali, On İki İmam ve Ehlibeyt üzerine yazılmış çeşitli nefesler okunur. Bunlar daha ziyade Pir Sultan Abdal, Şah İsmail, Nesimi ve çeşitli Alevi ozanların bağlama eşliğinde söylenen eserleridir.

Cem ayinlerine yalnız erkekler değil, kadınlar da katılır. Ortak halka namazı kılınır, bağlama eşliğinde kadınlı erkekli semah dönülür. Ayinlerin tüm sorumluluğu dedelere aittir. Bu cemler aynı zamanda o toplum için bir dini eğitim ve öğretim kurumu işlevini görür. Hatta bunlar, suç işleyenlerin yargılandığı bir tür halk mahkemesi işlevini de üstlenirler.

Bu ayinler, merkezi bir yapı oluşturmadığı için zamanla yörelere göre değişimler göstermişlerdir. Örneğin; Trakya'da cemlere bekarlar alınmazken, Doğu Anadolu'da yediden yetmişe kadın erkek herkes katılır. Batı'da bazı yörelerde dem kabul edilen şarap içilirken Doğu'da şarap, içki vs. kesinlikle içilmez. Bu farklılıklar uzun yıllar devam eden merkezi iletişimin olmamasından kaynaklanmıştır. Yoksa öz aynıdır, değişim yalnızca biçimseldir.

Cumhuriyet yönetimi devlet ve din işlerini birbirinden ayırmıştır. Hatta din işlerinden sorumlu olarak daha sonra Diyanet İşleri kurulmuştur. Fakat bir devlet bakanlığına

bağlı olarak faaliyet gösteren Diyanet İşleri Başkanlığı yalnız Sünni Müslümanlara hizmet götürmektedir. Bütün bu dönem boyunca Alevilerin dini ihtiyacı yok sayılmış, onlara hiçbir dini hizmet götürülmemiştir. Diyanet İşleri hakim mezhep olan Sünniliğe hizmet götürmüştür. Azınlık mezheplere, onlar içindeki en büyük kitleye hiçbir hizmet götürmediği gibi suçlamalar yapmaya, Aleviliği kötülemeye devam etmiştir. Camilerdeki uygulamalar ve zaman zaman verilen fetvalar Emevi camilerini aratmayacak boyutlara ulaşmıştır.

Aleviler'in Sünni İslam'a ve Camiye tepkilerinde Cumhuriyet dönemindeki bazı yönetimler ve Diyanet İşleri Başkanlığı önemli ölçüde yardımcı olmuşlardır. Alevileri Sünni'leştiremedikleri gibi, onları neredeyse dinsizleştirmişlerdir. Belki de artık Aleviler'e ibadet (Cem ayini) yapacağı yerleri bugün devlet açsa bile oralara gidecek Alevi bulunmayacaktır.

Alevilerin en önemli sorunlarından biri de, cenaze namazı meselesidir. Alevilerin büyük çoğunluğu bugün ülkemizde camilere inancı gereği gitmemektedir. Böyle olunca, doğumundan öldüğü güne kadar camiye gitmeyen insanı biz ölünce cenaze namazı için camiye götürmekteyiz. Alevi kitle doğası gereği camide kılınan namazı bilmez. Bu olay ölenin akrabaları ve çevresi için çok güç bir durum yaratmaktadır. Zaten çoğu yerde cami imamı, ölen Alevi ise, cenaze namazını kılmak istememekte, arkasından tartışmalar ve tatsızlıklar çıkmaktadır. Doğumdan ölümüne kadar Alevi inancına göre yaşamını sürdüren kişi, ölünce Sünni inancına göre cenaze namazı kılınmakta-

dır. Bu çok büyük bir çelişkidir ve rahatsızlık verici bir durumdur.

Bu sorunun çözüm yolu, giderleri Aleviler'in de katkıda bulunduğu bütçeden karşılanan Diyanet İşleri'nin Aleviler'e de dini hizmet götürmesidir. Tabii, bu hizmetin amacı Sünni din adamları vasıtası ile Aleviler'i Sünni'leştirmek değil, Alevi din adamları vasıtası ile Aleviler'e dini hizmet götürmek olmalıdır. Alevi din adamlarının yetişmesi için de isteyen Alevi çocukları için Milli Eğitim Bakanlığı böyle bir eğitim programını uygulamalıdır.

Bunun dünyada örnekleri vardır. Hıristiyanlık içindeki farklı mezheplere kiliseler benzer biçimde hizmet vermektedir. Humeyni İranı'nda hakim mezhep Caferi mezhebidir. Ama diğer mezheplere de kendi inançlarına uygun dini hizmetler götürmektedir. Hatta bir yörede çoğunluk Caferi mezhebi dışındaki bir mezhebe ait ise orada Caferi mezhebi azınlık mezhep sayılmaktadır. Kardeşlik ve barış ancak böyle sağlanacağı için bu çözüm bize de örnek olmalıdır. Azınlık olsun çoğunluk olsun bütün mezheplerin, tarikatların temeli İslam dinidir. Bir dinin veya mezhebin doğru veya yanlış olması çoğunluk veya azınlık olmalarına bağlı değildir. Hz. Muhammed zamanında mezhep, tarikat vs. yoktu. Kur'an'da da mezhep ve tarikat diye bir olgu yoktur. Hepsi daha sonraki çeşitli tarihi olayların ardından ortaya çıkmıştır. Mezhep ve tarikat mensupları kendi mezheplerini doğru kabul etmektedir. Ama, doğruluk, bilindiği gibi göreceli bir kavramdır. Herkese göre değişir.

Bu sorun bugüne kadar çözülememiştir. Bugün bize kadar gelen sorun tarihsel bir mirastır. Bu miras iyi de

olsa kötü de olsa bizimdir. Elbette ki bu tatsızlıklar olmasa daha iyi olurdu. İslamiyet uğruna bu kadar kan dökülmese daha iyi olurdu. Ama bunlar olmuş. Tarihten doğru dersler çıkaralım. İntikamcı sonuçlar çıkarmayalım. Bütün Müslümanlar kardeştir. Bizim inandığımıza inanan da inanmayan da... Bütün insanlar da kardeştir. Başka dinlere inananlar da, hiçbir dine inanmayanlar da hala ağaçlara, hayvanlara tapan animistler de bizim kardeşimizdir.

Artık dünya bütünleşiyor. Sadece bir dinin veya ülkenin sorunu olan sorunlar yoktur. Bütün dünya insanlığının sorunları ortaktır. Örneğin, enflasyon, kıtlık, yetersiz beslenme vs. bütün dünyanın sorunudur. Sağlık, kanser, AIDS, globalleşmenin yarattığı sorunlar, bütün dünya insanlığının sorunudur. Çevre kirlenmesi, radyasyon, nükleer savaş ve buna benzer şeyler; bunlar, hangi din ve renkten olursa olsun bütün insanlığın sorunudur. O halde başımızı iki elimizin arasına koyalım ve düşünelim. Bu sorunlar kaşısında bizim hala Alevilik-Sünnilik gütmemiz ne kadar zavallı durumda olduğumuzu göstermiyor mu?

Gene ülkemizdeki Alevilik olayına dönelim.

Bugün Aleviliğin dini örf ve adetlerinin oldukça zayıfladığını da belirtmek gerekiyor.

Bu olayın çok eski bir geçmişi vardır. Osmanlı'da merkezi bir dini yapısı olmayan Alevilik tabii ki gelişemezdi. Ancak varlığını her türlü zorluğa rağmen gizli olarak sürdürmeye çalışıyordu. O zamandan bugüne ayinlerde, inançlarda, folklorik yapıda önemli farklılıklar oluştu.

Sünnilik camilerde örgütlü idi. Hatta Osmanlı'da padişah aynı zamanda en büyük dini temsilci olan halifedir. Zaten ülke şeriatla yönetiliyordu.

Cumhuriyetle din ve devlet işleri ayrıldı. Hilafet kaldırıldı. Ama Sünnilik gene devlet dini ve merkezi bir yapı ile varlığını sürdürmeye devam etti. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla camilerde bu merkezi yapıya bağlıdır. **Kısaca ülkemiz "laik"tir ama, devletin resmi bir dini vardır.** Laik bir ülkede resmi din olmaması gerekir. Hem laiklik var, hem de resmi din var. Bu olmaz. Resmi dinden de anlaşılan Hanefi mezhebidir. Laik devlet, İslam mezhepleri içinde mezhep tercihini bile yapmıştır.

Ülkemizde demografik yapının sağlıklı tespiti için milyonlarca, milyarlarca masraf yapılarak beş yılda bir nüfus sayımı yapılıyor.

Bu sayımlarda "dini ve mezhebi nedir?" sorusu var. Ama, Sünniliğin dışında mezhep veya İslamiyet dışında din belirtmek veya adı geçen dinlere mensup olmadığını söylemek, insanlarımız için karakolu, cezaevini veya fişlenmeyi göze almak anlamına geliyor. Hatta bu tür cevapları sayım memurları yazmak istemiyor.

Ayrıca nüfus cüzdanları bebek doğumu sırasında hazırlandığı için nüfus memuru dini ve mezhebi yerini zaten "bakanlık emri" diye "İslam" olarak dolduruyor. Nüfus sayımlarındaki cevabın da hiçbir anlamı olmuyor. Çünkü nüfus kütüğünü o cevap değiştiremiyor.

Böylece hem laik bir ülke olduğumuzu iddia ediyoruz, hem de dinimiz İslam, mezhebimiz Hanefiliktir diyoruz. Bu durumda acaba Bulgaristan'a, Yunanistan'a veya

başka bir ülkeye kızmaya hakkımız var mı? Bu haksızlığı onlar yaptığı için eleştiriyoruz. Ama kendimizi görmüyoruz.

Alevilik'te din adamı olan dedeler Osmanlı'nın ilk zamanlarında Erdebil ve Hacı Bektaş dergahına bağlı olarak çalışıyordu. Atamaları bu merkezler yapardı. Sonra tek merkez Hacı Bektaş dergahı oldu. Ayrıca O'na bağlı, Rumeli'de ve İstanbul'da dergahlar da vardı.

Sonraki yıllarda bu merkezi yapı bozuldu. Dedelik kurumu merkezi yapısını kaybetti. Önceleri Hacı Bektaş Dergahı yetenekli din adamlarını dede olarak atardı. Ama bu sistemin yerini giderek dedeliğin babadan oğula geçtiği sistem aldı.

Böylece yeteneksiz ve Alevi ilkelerine göre eğitilmemiş kimseler de Alevilik'te dede olmaya başlamıştı. Oysa Hacı Bektaş Dergahı, dede olacak adayların birçok seviyede eğitimden ve çeşitli testlerden geçirdikten sonra herhangi bir dergaha dede olarak gönderiyordu.

Dede olacaklar, dünya nimetlerinden tamamen el etek çekiyorlar, kendilerini öncelikle Hakk'a ve halka adıyorlardı. Onların artık kendi hayatı ve bireysel yaşamları söz konusu değildi. Onlar Hakk'ın yani Tanrı'nın ilkelerini halka götüren birer derviş idiler. Birçok keramet sahibi, erdemli, ermiş insanlardı. Dedeler bu yüzden saygın yarı kutsal idiler. Halk bu ulu insanlara inanırdı. Onlar yeryüzünde örnek insanlardı.

Dedeler, Hacı Bektaş Veli'nin ilkeleri doğrultusunda, *Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlibeyt* aşkı ile halkı eğitiyorlar, onlara dini ve dünyevi konularda öncülük ediyorlardı.

Eğitim, öğretim ve halkın her türlü sorunuyla uğraşmak da dedelerin görevleri arasında yer alıyordu.

Daha önce de değindiğimiz gibi, **merkezi yapı dağıldıktan sonra dedelik babadan oğula geçen bir saltanat kurumuna dönüştü.** Böyle olunca seviye düştü. Birçok dede çocuğu, hak etmeden dede oldu. Dedelik kurumunun haklı olarak kazandığı **"itibar"** giderek istismar edildi. Halk bu istismardan rahatsız oldu. Dedelik kurumuna tepki göstermeye başladı. **Dedeler, halka hizmet eden "derviş"ler olmaktan çıkıp, toprak, köy, mülk, fabrika, holding, şirket sahibi "Ağa Dede"lere dönüştüler.**

Dedelik kurumunda bu değişim yaşanırken, Alevi toplumu da hızla bir değişim içine girmişti. Şehirli hayata geçen Alevilerin çocukları okumakta, yüksek okullu Alevi gençler çoğalmaktaydı. Batı'da (Almanya vs.) işçilik yapan Alevi işçiler artık farklı değer yargıları ile tanışmaktaydı.

İşte böylece ortaya çıkan bu yeni kuşak uzun bir süredir dedeliği yargılamaktadır. Bu arada büyük şehirlerin gecekondularında oturan Alevi işçiler de bilinçlenmektedir.

Ülkedeki sosyal ve siyasal gelişme ve değişme Alevi gençlerini ve toplumunu da etkilemektedir. Kültür dokularındaki yapı gereği devrimci,demokrat fikirler daha çok Alevi gençler ve Alevi kitle tarafından tasvip görmektedir. Sendikalı işçilerin çoğunluğunu Alevi işçiler oluşturmakta, öğrenci olaylarında Alevi gençler aktif rol oynamaktadır.

Okuma yazma bile bilmeyen Alevi dedeler ise; bilinçlenen Alevi kitleye, eğitim görmüş üniversiteli Alevi gençlere önderlikte çok zorlanmaktadır. Ve Aleviler arasında

demokrat ve materyalist düşünceler hızla yayılmaktadır. Bu olay, daha önce belirttiğimiz gibi devletin Alevi dinini yasaklayıcı politikası ile de birleşince sonuçta Alevi toplumu dinden uzaklaşmaktadır.

Bugün Alevilik, dini bir ayrımdan çok siyasal, kültürel bir ayrımı ifade etmektedir.

Günümüzde Alevilik kendine özgü kültürel bir kimliği ifade etmektedir. Alevilik doğuşu itibarı ile dinsel bir olay idi. Ama geçirdiği tarihsel-toplumsal evrelerden sonra artık çok farklı bir konuma ulaşmıştır.

Bu da, çağdaş, ilerici, hoşgörülü, eşitlikçi, özgürlükçü, hümanist demokrat bir düşünce yapısıdır.

Alevi dini ayinleri, artık yok denecek kadar az yapılıyor. Alevi dedeler tarihe karıştı dersek abartmış olmayız. Evet Alevilik çözülüyor, dağılıyor. Ama Alevilik gene yaşıyor. Farklı misyon yüklenmiş olarak bugün de yaşıyor. Alevilik din olarak çözülüyor, zayıflıyor, dağılıyor. Fakat farklı bir konumda, bir yaşam biçimi olarak varlığını sürdürüyor. Alevilik günümüzde yöresel olmaktan çıkıp evrensel denilebilecek ilkelere ulaşmış bulunuyor. Bu ilkeler çağdaş insan hak ve özgürlükleridir. Çağdaş dünyanın bilimsel doğrularının ışığında değerlendirilmesi ve insanlığa hizmet edecek şekilde değiştirilmesi uğraşıdır. İşte Alevilik bugün çağdaş görevini böylece yakalamış bulunuyor. Dünya kültür renkliliği içindeki yerini geçmişte olduğu gibi bugün de almış bulunuyor.

Toplumsal değişime bağlı olarak Alevilik de bir değişimi yaşıyor. Bir yabancılaşma, bir kendini yadsıma elbette söz konusudur. Artık sadece muhalefet partilerine değil,

iktidar partilerine de oy veriliyor. Sermaye kesimi ile, merkezi otorite ile küçük de olsa bir entegrasyon (bütünleşme) söz konusu. Ama ırmağın esas yönünü değiştirecek kadar değil.

Ülkemizde yaşanan olumsuz toplumsal etkilenmeler Alevi kitle için de geçerli. Fakat genel olarak Alevilik tarihsel misyonu, yani haklı toplumsal muhalefetini günümüzde de tavizsiz olarak sürdürmektedir.

Alevilik, her türlü toplumsal haksızlığa karşı mücadeleyi prensip edinmiş laik cumhuriyetten yana, devrimci, demokrat düşüncenin en doğal müttefiği olan bir yapılanmadır.

Alevilik, Anadolu'daki tüm tarihsel haksızlıklara karşı bir başkaldırı hareketidir. Bu toprağın ürünüdür. Bir Anadolu hareketidir.

Alevilik İslamiyet içinde, İslamiyetin yabancılaşmasına, dinin istismarına, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehlibeytine karşı Emevi ve Abbasi halifelerinin haksız ve insanlık dışı uygulamalarına karşı asırlar boyu süren muhalefet sonucunda oluşmuştur.

İslamiyet içindeki bu muhalif akım, Selçuklu ve Osmanlı'nın Türklüğe ve Anadolu'ya yabancılaşmasına; ekonomik, dini, sosyal ve siyasal alanlardaki her türlü baskıcı ve sömürücülüğüne karşı mücadelelerle devam etmiştir. Osmanlı'dan sonra ise bu misyon Cumhuriyet yönetiminde devam etmiştir. Bugün de bir dizi değişikliğe rağmen esas rolünü devam ettirmektedir.

Yani Alevilik; doğuştaki üç kaynağı olan; Hz. Ali ve Ehlibeytine olan aşırı sevgi, saygı ve bağlılık, Orta As-

ya'dan gelen Tasavvuf ve çok tanrılı İslam öncesi dinler, özellikle Şamanizm ile Anadolu'da bulunan çok tanrılı Anadolu din ve inançlardaki izlerle kalmadı. Buna doğuştan günümüze kadar verilen toplumsal mücadeleler de eklendi. Alevilik düşüncesi olgunlaştı ve bu haline ulaştı.

Aleviliğin tarihi, İslamiyetin hilafet döneminden günümüze değin süren 1300 yıllık muhalefetin tarihidir. 1300 yıldır devam eden egemenlerin baskıcı ve sömürücü haksız yönetimlerine karşı onurlu bir başkaldırı tarihidir. Demokratik ve devrimci bir halk muhalefetidir.

ALEVİLİĞİN BAZI ÖZELLİKLERİ

KIRKLAR CEMİ

Kırklar Cemi, Alevi Bektaşi ibadetinin esası olarak kabul edilen Cem ve Semah dönmenin mitolojik kaynağı varsayılmaktadır. Bu efsanevi anlatım; katı, kuralcı, şekilci ibadet biçimi olan İslamın Sünni (Hanefi, Şafii v.s.) yorumuna karşı alternatif bir ibadet biçimidir. Anlatımda geçen birçok öğe ve verilen mesaj Alevi dünya görüşünün kaynağı sayılır.

"BİRİMİZ KIRK, KIRKIMIZ
BİRDİR BİZİM..."

Kaynaklara göre, "Hz. Muhammet, atı Burak ile bir gece Mirac'a çıkar. Cenab-ı Hak ile 90 bin kelam konuşur. Bunun 30 bini **sırrı hakikat** olup Hz. Ali'de kalır.

Miraç'ta Hz. Muhammet'e; süt, bal, ve elma verildiği rivayet edilir. Bal aşka, süt sevgiye, elma ise dostluğa işaret eder. Muhammet, Mirac'a çıkarken yoluna bir kükremiş aslan çıkar. Aslan yolunu keser. Gaîpten bir ses (nida) gelir. "Parmağındaki yüzüğü aslanın ağzına atması" istenir. Muhammet böyle yapar aslan sakinleşir, yoluna devam eder. Muhammet, Cenab-ı Hak ile görüştükten sonra şehre

döner. Yolda bir dergâha rastlar. Merak edip gidip kapısını çalar.

İçerdeki ses; "Kimsiniz?" der. Muhammet ise; "Ben peygamberim içeriye girmek istiyorum" der. Kapı açılmadan içerden gelen ses; "Peygamberliğini git ümmetine yap. Bizim aramıza peygamber sığmaz" der. Hz. Muhammet kapıdan ayrılıp yürümeye başlayınca gaipten gelen ses ayrılmamasını kapıyı yeniden çalmasını ama yanıtı farklı vermesini söyler. Muhammet yine kapıyı çalar: İçerden yine; "Kimsiniz" diye sorulur. Bu kez Hz. Muhammet; "Ben de sizden biriyim. Bir insanım. Sizi görmek istedim" der. Bu yanıttan sonra kapı açılır. Muhammet içeri alınır. İçerden "Hoşgeldin sefa getirdin, uğur getirdin" diyerek karşılarlar.

Hz. Muhammet içerde oluşmuş bir meclis görür. Hatta sayımını da içinden yapar. Tam 39 kişi vardır. Üstelik bu meclis kadın ve erkeklerden oluşmuştur. Bunların 22'si erkek 17'si kadındır. Muhammet'e yer gösterilir. O'da gösterilen yere oturur. Hz. Ali'de meclistedir. Muhammet tesadüfen Ali'nin yanına oturur. Ve Hz. Muhammet sorar.

"Size kimler denir?" der.

"Bize Kırklar denir" diye yanıt alır.

"Ama burada 39 kişi saydım" der.

"Selman-ı Pak Can Parstadır" denir.

"Peki sizin ulunuz, büyüğünüz, küçüğünüz kim" diye sorar Hz. Muhammet. Gelen yanıt şöyle olur: "Bizim küçüğümüz, büyüğümüz yoktur. Küçüğümüz de uludur, büyüğümüz de uludur. **Birimiz kırkımız, kırkımız birimiz-**

dir" denir. Bunun üstüne Muhammet meclisten bunu kendilerine kanıtlamalarını söyler.

O sırada Ali kolunu uzatır ve gömleğini sıyırır. İçlerinden biri "destur" diyerek bıçağın ucu ile kolunu hafif kanatır. Kolundan bir damla kan akar. Bunu, her canın kolundan birer damla kanın gelmesi izler. 40. canın bir damla kanı da pencereden içeri gelir. Bu ise Selman-ı Pak'ın kanıdır. Sonra Hz. Ali kolunu bağlar, hepsinin kanaması durur.

Selman-ı Pak, Parstan dönüşte bir üzüm tanesi getirir. O'nu Hz. Muhammet'e verir ve bölüştürmesini ister. Muhammet verilen kapta üzüm tanesini ezer, çıkan dem meclisteki kadın-erkek canlara dağıtılır. Kırklar üzüm suyunu içerler. Hep birlikte mest olurlar. "Ya Allah" deyip semah dönerler. Hz. Muhammet'de onlara katılır.

Büyük bir coşku ile vecd halinde semah dönülürken Hz. Muhammet'in başından sarığı (imamesi) düşer. Kırk parçaya bölünür. Kırklar parçaları bellerine bağlarlar, **kemerbest** olurlar. Hz. Muhammet, Kırklar Meclisi'ne pirlerini sorar. **"Pirimiz Ali'dir"** derler.

Böylece, Hz. Muhammet, Ali'nin de orada olduğunu öğrenmiş olur. Ali, Hz. Muhammet'in yanına gelir. Hz. Muhammet, Ali'nin parmağında, Mirac'a giderken "aslana" verdiği yüzüğü (hatemi) görür. Ali'ye sarılır, O'nu bağrına basar."

Alevi inancında; kadın ve erkek canlardan oluşan Kırklar Meclisi'nin ve Kırklar Cemi'nin tayin edici önemi vardır. Anadolu Aleviliği'nin inanç temellerinin, yaşam biçiminin, dünya görüşünün, felsefesinin kökleri bu söylencede aranmalıdır.

Kadın ve erkek canlardan oluşan Kırklar Meclisi, mitolojik anlamda da olsa Aleviler'in dinsel ve sosyal örgütlenmelerinin tarihsel kaynağı kabul edilebilir. Bu anlamda da bu söylencede geçen sembolik özellikler Alevilik açısından ayırtedici öneme sahiptir.

Kırklar Meclisi'nin kadın ve erkekten oluşumu kadın ve erkek eşitliğinin önemini vurguluyor. Kırklar Meclisi ile Hz. Muhammet arasındaki diyalogdaki vurgulardan; "birimiz kırk, kırkımız bir" olgusu eşitliği, insan olmayı, türab olmayı vurguluyor. Gerçeğin gökte değil, yerde olduğu meclisin sembolik önemi ile vurgulanıyor. Herkesin eşit ve ulu olması; vahdette kesret, kesrette vahdet (varlıkta birlik, birlikte varlık) ilişkisini ifade ediyor.

Kaynakta; Alevi inancında Tanrı'nın, Peygamber'in ve insanın yeri belirtilmektedir. Aslan ve yüzük sembolü ise; insanın Tanrı'nın bir ifadesi; O'nun bir yansıması, parçası olduğu, **Adem'in Hakk'ın halifesi** olduğu anlayışını vurgulaması açısından önemlidir. Bu örnekte Alevi-Bektaşi ibadeti olan Cem'in ve Semah'ın da kökleri belirtilmiş oluyor. Bu söylence; Anadolu'da yaklaşık bin yıldır her tür olumsuzluğa karşın Aleviler'in Cem ve cemaatlerinde, sosyal hayatlarında kadını bir bütünün ayrılmaz parçası gören, lokmasını yoksullarla kırka bölerek paylaşmasını bilen, insana en yüksek değeri veren Aleviliğin sağlam mayasını da ele veriyor.

DEDELİK NEDİR

Alevilik'te dinsel hiyerarşinin başında dede vardır. Dedelik, dinsel yapının direğidir. Anadolu'da yaklaşık 800

yıldır demir asa, demir çarık ile köy köy dolaşanlar, Horasan Erenleri olan bu gönül dervişleridir.

Anadolu'da dinsel örgütlenme esas olarak iki koldan yürüyor. Bunlardan birincisi; Hacı Bektaş Veli Dergahı'na bağlı ocaktan oluşan Çelebiler ve Babalar. Diğeri ise, Ocakzade Dedelik'tir.

Anadolu ve Anadolu dışındaki, kendisini Bektaşi geleneğinde ifade eden dergahlar ve kollar ya Çelebilere veya Babagân koluna bağlı olarak **"yolu erkânı"** yürütürler.

Bugün Çelebiler geleneğini, Hacıbektaş kasabasında oturan Ulusoy ailesinin en büyüğü sürdürüyor. Özellikle Orta Anadolu'da yaygın bir kitle bu geleneğe bağlı olarak Alevi Yolu'nu sürdürüyor. Babagân kolunun yaşayan en büyük dedesi **Haydar Ercan** Dedebaba'ya bağlı Avustralya'dan ABD Detroit'e dek yol süren dergahlar bulunuyor.

Hacı Bektaş Veli Dergahı dışındaki Anadolu ve Balkanlar'daki Aleviler'in dini örgütlenme biçimleri **"Dede Ocakları"** tarzındaki oluşumlardır. Dede ocakları, geleneksel olarak soy ağaçlarını; İmam Musa-i Kazım, Zeynel Abidin ve İmam Cafer Sadık yolu ile Hz. Ali'ye yani Ehlibeyt'e ulaştırırlar.

Alevi toplumunda dinsel önderliği, bağlı oldukları ocaklardaki dedeler yerine getirirler. Alevi'nin dünyaya gelmesinden son yolculuğa dek dinsel hizmetini dedeler ya da babalar yapıyor. İbadetlerini "yol erkanı" dedeler öncülüğünde yapıyorlar. Alevilik'te dede; hem toplumsal önder, hem dinsel önder, hem de bilgeliği kişiliğinde toplayan çok yönlü yol gösterici karizmatik bir kişiliktir.

Türkler ve diğer topluluklar İslamdan önce çok Tanrılı dinler dönemini yaşıyorlardı. Tanrılar arasında yer, gök, ay, güneş, su vb. vardı. Daha sonra Animizmin etkisiyle olacak "Ocaklar kültü" oluşmuştur.

Bu inanca göre, tüten ocaklar kutsaldır. Bu ocakları koruyan ruhlar inanış gereği hiç söndürülmeden yanmalıdır. İşte bu nedenle yakılan ocaklar hiç söndürülmez. Ocak yakmak sevap, söndürmek günahtır.

Ocak kültü, Anadolu'ya "Horasan Erenleri; Dede Kargın, Abdal Musa, Geyikli Baba, Baba Resul, Garip Musa"larla taşınmış ve yaşamıştır.

Ocak kültü bu ocaklar üstüne inşa edilmiştir.

Bu oluşum daha sonra **"Soy ocaklarına dönüşmüştür"** Bunların tekkeleri, ocakları, dergahları kuruldu. Anadolu'da halka bilgi veren halkı aydınlatan; **"Benim Kabem İnsandır", "Çok keramet var insanda", "Hak Ademde'dir"** diyen, yeri gelince de Selçuklu'nun Osmanlı'nın zalim sultanlarına karşı halkı örgütleyip karşı koyan bu dede ocaklarıdır.

Bunlar aynı zamanda binbir baskıya karşı Anadolu Aleviliğini gizli saklı yollarla yaşatan eğiten, yeraltı üniversiteleridir.

İşte bu dede ocaklarından bazılarının adları "Derviş Cemal Ocağı, Şah İsmail Ocağı, Baba Resul Ocağı, Barak Baba Ocağı, Taptuk Emre Ocağı, Ali Baba Ocağı vb."dir.

Soy ağaçlarının İmam Zeynel Abidin yolu ile Hz. Ali'ye ulaştığına inanılan bazı dede ocakları da şunlardır: Ağuiçen Ocağı, Karapirvat Ocağı, Baba Mansur Ocağı,

Karadonlu Can Baba Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Kureyşan Ocağı, Huybar Ocağı vb. gibi.

Bu dede ocakları tarihte olduğu gibi bugün de Aleviler açısından birer dinsel çekim merkezi olarak varlıklarını sürdürüyorlar. Yola, erkana bağlı Aleviler mutlaka bir ocağa bağlı olarak dinsel yaşamını sürdürüyor.

ALEVİLİK'TE MÜSAHİPLİK (YOL KARDEŞLİĞİ)

Müsahiplik, Aleviler'de yol kardeşliği anlamında kullanılır. Bu kardeşlik **"kan kardeşliği"**, "Kan yolu ile akrabalık" dışında kurulan **sosyal-toplumsal bir akrabalıktır.** "Kan bağına" dayanan "akrabalık" bir anlamda zorunlu akrabalık iken, bu türdeki akrabalık tamamen gönüllülük esasına dayalı bir akrabalıktır. Aleviler'in temel ibadeti olan Cem törenleri esas olarak iki türlü yapılır: Birincisi yediden yetmişe herkesin katıldığı cemlerdir. Bunların sınırı oldukça geniştir. Adına **"Birlik Cemi"**de denir. Bu cemler daha çok gençlere (kız ve erkek) öğretmek amacıyla yapılır. İkinci tür Cemler ise daha dar bir kesimin katıldığı cemlerdir. İşte bu cemlere sadece evli veya müsahip olan çiftler katılır. Bu cemlere **"Görgü Cemleri"** de denir. Bu Cemlerdeki katılımcılar bir anlamda müsahip olmuş yola girmiş olanlardır. Burada herşey daha disiplinli ve kuralcıdır. Müsahip olmayanlar bu cemlere alınmazlar. Müsahip olma bunun ön şartıdır.

Müsahip ise şöyle olunur: İyi anlaşan iki arkadaş **"Yol kardeşi"** olmaya karar verdiklerinde önce ailelerinin ve eşlerinin bu konuda rızalarını almaları gerekir.

Müsahiplik taraflardan biri ölmedikçe bir kere yapılır. Hayatta sadece bir kişi ile yapılır. Evli olunması ve eşlerin de benimsemesi, anlaşması şarttır. Eğitim düzeyleri, sosyal-toplumsal konumları ve ekonomik yapılarının birbirleriyle uyumlu olmaları gerekir. Bu uyum sağlanmazsa ileride sorun çıkabilir. Tabi en önemlisi de iki müsahibin ve eşlerinin çok iyi anlaşması gerekir.

Müsahip eşleri birbirinin kardeşi, çocukları da kendi çocukları sayılır. Kan bağı ile olan amca çocukları, teyze, hala çocukları birbirleriyle evlenebildiği halde müsahip çocukları asla birbirleriyle evlenemezler. Onlara evlilik düşmez.

Müsahipler arasında hem dinsel anlamda yol kardeşliği hem de toplumsal anlamda yol kardeşliği vardır. Kan bağı ile oluşan kardeşlikte aileler ayrı evlerde oturduklarından birbirlerinden sosyal ve toplumsal olarak sorumlu değillerdir. Yani kardeşler birbirinin hatasından sevabından sorumlu değildirler. Cüzdanları ayrıdır. Yardımlaşma olur. Ama müsahiplikteki gibi ortak değildirler. Müsahiplikte ise; iki taraf birbirinin hatasından ve sevabından sorumludur. Namus dışmda neredeyse herşey ortaktır. Yani kurulan bu kardeşlik toplumsal sorumluluk ve paylaşım açısından kan kardeşliğinden daha kapsayıcı ve sorumluluk gerektiren bir işleve sahiptir. Kan kardeşleri arasındaki ilişkide cüzdanlar ayrıdır. Ama müsahiplikte cüzdanlar aynıdır. Ayrı düşünmek en büyük zaaf sayılır.

Bu sorumlulukları gönüllü olarak kabul eden iki aday dedelerine mürşitlerine başvurur. Niyetlerini ifade ederler. Dede de onlara müsahip olmanın koşullarını tanıklar huzu-

runda arar ve sorar. Dede şartları uygun görürse onları huzura alır. Dua alma vaziyetini alarak dua okur. Arkasından da müsahip olmanın zorluklarını anlatır. Özetle; "1- Birbirinize ölünceye kadar yardımcı olacaksınız. 2- Yalan söylemeyecek, haram yemeyeceksiniz. 3- Elinize, dilinize, belinize sahip çıkacaksınız. 4- Birinizin günahından hatasından diğeriniz sorumlu olursunuz. O nedenle birbirinizin suç işlemesine engel olacaksınız." der.

Dede sonra bu gönüllülere bir yıl süre vererek; bu kardeşliğin sürüp sürmeyeceğini hayatınızda deneyin der. Bu süreden sonra hoşnut olarak müsahiplikleri sürerse gene dedeye başvururlar. Bu kez dede perşembeyi cumaya bağlayan bir akşam cem yapar. Bu iki istekli veya başka istekli varsa onlarla birlikte yapılacak müsahip cemine katılırlar. Ceme müsahip adayları eşleriyle birlikte katılır. Beyaz renkli dikişsiz, süssüz elbiseler giyerler. Yapılan törenle müsahip olurlar.

Bir Alevi yerleşmesinde örneğin köyde oturan herkesin müsahip olduğu düşünülürse ve müsahiplerin de bu ilkelere bağlı yaşamı olursa, gerçekten o yerleşme toplumsal anlamda birliğin, kardeşliğin hoşgörünün, toplumsal barışın, iktisadi bölüşümün, hakça yapıldığı bir toplumsal yapı oluşmuş olur.

CEM TÖRENİ

Aleviler ibadetlerine CEM adı verirler. CEM; toplanmak, bir araya gelmek, topluca davranmak anlamlarına gelir. Ayrıca; **"Cem Ayini"** veya **"Ayini Cem"** adı da verilir.

Aleviler, Anadolu'da Osmanlı döneminde, Osmanlı şeriatla yönetilen Sünni bir din devleti olduğu için ibadetlerini yüzyıllarca saklı, gizli yapmışlardır. Bu nedenle cami veya kilise gibi geliştirilmiş bir dinsel mekan mimarisi, Cemevi mimarisi v.s. oluşmamıştır.

Aleviler, yüzyıllarca ibadetleri olan cemleri köyün veya yerleşmenin en büyük evinde yapmışlardır. Evlerin dışında ibadetlerini, açık bulundukları sürece tekke ve dergahlar ile son yıllarda yapılan CEMEVLERİNDE yapmaya çalışmışlardır.

Aleviler, yaptıkları ibadet biçimi olan CEM'in kaynağının, Hz. Muhammed'in Miraç'tan dönüşte uğradığı dergahtaki topluluğun birlikte yaptığı ve adına KIRKLAR CEMİ denilen ibadetten geldiğine inanırlar. Bu mitolojik meclis, kendisini şöyle ifade ediyor: "Bizim küçüğümüz, büyüğümüz yoktur. Küçüğümüz de uludur, büyüğümüz de uludur. Birimiz kırkımız, kırkımız birimizdir."

Bu anlayıştan kaynaklandığı kabul edilen Alevi ceminde kapıdan içeri giren her can, kadın olsun, erkek olsun birdir. Dışarıda toplumsal ünvanı ne olursa olsun her kişi cem erenleri meclisinde eşittir.

Aleviler'de cemi dede yönetir. Dedenin yanında bağlama eşliğinde nefes söyleyen bir veya birden fazla zakir bulunur. Bazen bağlamayı çalıp nefes söyleyen, cemi yürüten dede de olabilir.

Dede, cemin yapıldığı yerde kapıdan içeri girenin rahatça görebileceği bir yerde oturur. Kapıdan giren canlar, önce orada bulunan toplumu niyaz anlamında, toprağı niyaz eder. Arkasından dedeye niyaz eder. Sonra dedenin

karşısında; eşi veya çocukları ile ayakta öne eğilerek selamlama vaziyetinde durarak dededen dua alırlar.

Ceme lokma getirmek diye bir adet de vardır. Herkes kesesine göre evinden cem için bir lokma getirir. Bu bir kilo elma da olabilir. Birkoç kurban da olabilir. Gelen lokmalar, görevli tarafından toplanır ve cem sonunda tüm canlara eşit olarak dağıtılır.

Cem, Aleviler'de geçmişte kırsal kesimde genellikle üretimin olmadığı, herkesin zamanının daha uygun olduğu kış aylarında ve haftada bir gün perşembe akşamları yapılırdı. Tabii son yıllarda ülkemizde göçler nedeni ile bu takvime uymak, şartlar nedeni ile zorlaşmıştır. Son yıllarda büyük kentlerde ibadetler cumartesi veya pazar gününe kaymıştır.

Alevi ibadetine kadın-erkek birlikte katılır. Haremlik-selamlık yapılmaz. Cemevinin kapısından içeri giren her can cinselliğinden arınır ve kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın insan olarak, can olarak görülür.

Alevi cemine katılan insanlar anne, baba ve çocuklar temiz elbiselerini giyerek lokma veya kurbanlarını alarak bir bayram sevinci ile ceme gelirler.

Ceme, küskün ve dargın olanlar alınmaz. Cemde suçlular bulunamaz. Örneğin, hırsız, katil vs. ceme alınmaz. Ceme katılıp çeşitli nedenlerle kırgın, dargın olan canlar varsa onlar barıştırılmadan cem başlamaz. Üstünde **"kul hakkı"** olan kişi Ceme katılamaz.

Kırgın, dargın veya birbirinden davacı olan canlar var ise, onlar toplum huzurunda dedenin hakemliğinde cemde kurulan adını Hallacı Mansur'dan alan **"dar"**da kurulan

divanda yargılanma olur ve aklanmış olanlar ceme katılabilir. Bu adeta bir mahkemedir. Yargılamada tüm canlar jüri üyeleridir. Karar, halkın tümünün katıldığı bu yargılamada topluca alınır.

Şeriatla yönetilen Osmanlı'nın mahkemelerine 700 yıl boyunca gitmeyen Anadolu Alevileri mahkemelik sorunlarını cemlere taşımış ve orada çözmeye çalışmışlardır. Bu yargılama biçimi daha başarılı olmuş ve bugün çağdaş adalet sistemine adeta örnek oluşturmuştur.

Orada her kişinin görgüsü de yapılır. Bu her kişinin kendi isteği ile bir yıl boyunca kendini eleştiriye açmasıdır. Bir önceki görgü ile bu görgü arasında işlediği hataların ister görülen olsun, ister hiç görülmeyenler olsun meclise açıklanması yani **"kendini dara çekmesidir."** Kendini gönüllü olarak yargılamasıdır. Buna **"görgü"** denir.

Alevi cemleri genellikle akşam yapılır. Akşam yaklaşık saat 7 civarında başlar. Gelecek olanlar tamamlandıktan sonra cem başlar. Cemi dede yönetir. Cemevinin sorumlusu gözcü vardır. Bir de dış tehlikelere karşı dışarıda bekçi bulunur. (Geçmişte Alevilerin ibadetleri yasak sayılırdı ve gizli yapılırdı. Bu nedenle köyün ve mahellenin girişine ve çıkışına bekçi konurdu.)

Cemlerde hizmetler 12 İmamlar adına görüldüğü için ceme "12 hizmet" adı da verilir. "12 hizmet" sahipleri şunlardır:

1) *MÜRŞİT:* Cemi yöneten kişidir. İnsanı kamildir. Hz. Muhammet, Hz. Ali veya Hünkar Hacı Bektaş Veli makamlarını sembolik olarak temsil eder. Onların adı-

na cemde bulunur. İkrar alır. Nasip verir. Mürşitlik, dedelik kurumunun en üst makamıdır. Kendisinin soyunun Hz. Ali'ye dolayısıyla Hz. Muhammet'e dayandığına inanılır.

2) *REHBER:* Mürşide, dedeye yardımcı olan kişidir. Yol ve erkan konusunu iyi bilen, yol gösterendir.
3) *GÖZCÜ:* Cemde rehberin yardımcısıdır. Cemin düzenini sağlar.
4) *ÇERAĞCI:* Cem evinin aydınlanmasından sorumludur. Bazı yörelerde "delilci"de denilir.
5) *ZAKİR:* Cemde, dede bağlama çalmazsa, bağlama çalıp nefes, duvaz, mersiye okuyan görevlidir.
6) *SÜPÜRGECİ:* Cemevinin temizliğinden sorumludur.
7) *BEKÇİ:* Cemevinin dış güvenliğini sağlar.
8) *KURBANCI-LOKMACI:* Cemevindeki kurban ve lokma işleri ile ilgili görevlidir.
9) *SAKA:* Cemevinde, su, şerbet, dolu sunan görevlidir.
10) *PERVANECİ:* Cemevinde "semah" dönüldüğü zaman ilgili hizmet görevlisidir.
11) PEYİKÇİ: Cemden önce ve cem esnasında haberleşmeyi sağlayan görevlidir.
12) MEYDANCI: Ceme katılanlara yer gösteren, meydan görevlerini yapan, meydanevi yani cemevinin hizmet görevlilerinden birisidir.

İbadetlerin evler dışında yapıldığı cemevlerinde "12 İmamlar'a" aften 12 post bulunur. Bu postlara Alevi büyüklerinin adları verilmiştir. Bu post sahiplerinin makam-

ları bugün de sembolik olarak Alevi-Bektaşi geleneğinde yaşamaktadır. Bu postlar cemevinde mürşit ve rehber postları dışında mürşit (dede) postunun sağına ve soluna, yani ocak makamının sağına ve soluna serilir. Bunların adları sırası ile şöyledir:

1) Horasan postu (Hacı Bektaş Veli Makamı)
2) Aşçı postu (Seyit Ali Sultan Makamı)
3) Ekmekçi postu (Balım Sultan Makamı)
4) Nakip postu (Kaygusuz Sultan Makamı)
5) Atacı postu (Kamber Ali Makamı)
6) Meydancı postu (Sarı İsmail Sultan Makamı)
7) Türbedar postu (Karadonlu Can Baba Makamı)
8) Kilerci postu (Hacım Sultan Makamı)
9) Kahveci postu (Şeyh Sazeli Sultan Makamı)
10) Kurbancı postu (Halil İbrahim Makamı)
11) Ayakçı postu (Abdal Musa Sultan Makamı)
12) Mihmandar postu (Hızır Makamı) "12 hizmet" görevlileri Cemin başından sonuna kadar hizmetlerini sürdürürler. Cemi, dede oturduğu postta dua okuyarak açar. Dedenin duası şöyledir.

"Bu post, Şahı Merdan Ali postudur. Bu post, üçlerin, beşlerin, 12 İmamlar'ın Kırkların postudur. Bu post Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin postudur. Bu posta oturmak için, bu demi sürmek için, sırrı hakikate varmalı, Dört kapı Kırk makamı bilmeli, vahdet-i vücuda ermeli... Ele, dile, bele sahip olmalı. Her türlü kötülüğü, kini, kibri ve düşmanlığı gönülden uzak tutmalı.

Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali! Üçler, Beşler, Yediler, On İkiler, On Dört Masumlar, On Yedi Kemerbestler, Kırklar, Pirimiz Hünkar Hacı Bektaş Veli yardımcımız, bekçimiz ve gözcümüz ola... Ceminiz bizi birleştirici ola, dil bizden, uymak canlardan, yardım Allah'tan, nefes Pir'den hizmet bizden ola... Gerçeğe hü hiyelim hû..."

Dede ve katılan konuklar ibadet başlamadan önce toplumun sorunları ile, ülkenin ve dünyanın sorunları ile ilgili sohbet yaparlar. Bu sohbetlerde çok verimli canlı üretken tartışmalar olur. Toplumsal ve dinsel konular tartışılır. Karşılıklı bilgi alışverişi yapılır. Bu sohbet bazen Ceme katılan fertlerin katılımı ile saatlerce sürer.

Ceme katılan kırgın ve dargınlar da ibadetten önce barıştırılır. Bunun işareti olarak cem başlamadan önce her can yanındaki canı niyaz eder. Cemde herkes yüzyüze bakacak tarzda halka şeklinde oturur. Bunu, **"duvara değil, didara cemale yüze bakmak"** olarak ifade ederler.

Dede cemaate, "edep erkan" diyerek duayı okur ve Cem başlar. Dede, "ey canlar aranızda birbirinden incinen, gücenen, bilerek veya bilmeyerek hata etmiş olan varsa meydana gelsin, şikayetini söylesin" der. Şikayeti olan varsa çıkar, yoksa cem başlar. Dede arkasından; "Bu cem, barışıkların cemidir. Burada kinin, kötülüğün yeri yoktur. Eline, diline, beline sahip olmayan nefsine hakim olmayan bu ceme giremez" der. Devamında ise, "Yolumuz; sevgi, barış, kardeşlik, dostluk yoludur" der.

"İçinde kötülük olanlar kötü huyları olanlar bu yola gelmesin" der.

Bu sırada zakirler; bağlamaları ellerine alırlar, bağla-

maları niyaz ederler. Dededen duasını alır ve oturdukları yerde bağlama çalmaya başlarlar. Bu çalınan nefesler, Duazı İmamlar ve mersiyeler esas olarak; Şah Hatayi, Pir Sultan, Virani, Fuzuli, Yemini gibi Alevi ozanlarının Hz. Ali, Ehlibeyt, 12 İmamlar, Kerbela Olayı vb. ile ilgili söylenen nefeslerdir.

Ozanların çalıp söylemeleri saatlerce sürer. Arada dede dua okur, katılan canlar toplu halde secde ederek niyaz ederler. Halkadaki oturuş tarzı ile edilen secdeye **"halka namazı"** adı verilir.

Bağlama eşliğinde kadın ve erkek canların katıldıkları bu ibadette o denli duygulu anlar yaşanır ki, bazan tüm toplum dede ile birlikte ağlar. Adeta ayrı bir dünyaya yolculuk yapılır. Cemde duygunun, sevginin dorukta olduğu bir anda ise, dedenin işareti ile birlikte; kadın-erkek canlar **"turnalar gibi semah dönmeye"** başlarlar. Kendilerinden geçercesine müziğin ritmi ile döner dururlar.

Nefeslerin söylenmesi ve semah dönülmesi ortalama 5-6 saati alır. Arkasından getirilen ya da pişirilen lokmalar dağıtıldığında çoğu kere cemevinde sabah olur.

Cem bitirme duası (gülbengi) dede tarafından okunarak ceme son verilir. Bu dua ise şöyledir:

"Bismi Şah. Allah Allah.

Oturana, gidene, kazasız, belasız evine varana, eşine niyaz edene, sağ yatıp selamet kalkana, Allah, Muhammet, Ali, Pirimiz Hünkar Hacı Bektaş Veli demine, devranına hü... Ali haldaşınız, Hızır yoldaşınız ola... Gerçeğe hü..." Böylece cem bitmiş olur.

SEMAH NEDİR

Aleviler'in temel ibadeti olan Cem ayinlerinin ayrılmaz bir parçası da Semah dönmektir. Semah, Cem'in belli bir aşamasında bağlama eşliğinde kadın ve erkek canların çalman ezgiler eşliğinde birlikte yaptıkları dinsel danslardır. Semah dönülmeyi, Cem ayininden ayırmak olası değildir. Semah dönmek, Cem ayini içinde yapılan 12 hizmetten birisidir.

Cem ayini sırasında törenin bazı bölümlerinde ve özellike son bölümünde dedenin işareti ile kadın ve erkek canlar semaha kalkarlar. Semah dönen canlar duygunun, sevginin, aşkın, dorukta olduğu duygulu bir an yaşarlar.

Semah dönenler adeta kendinden geçercesine büyük bir aşkla, şevkle huşu içinde ayrı bir dünyaya yolculuk ederecesine, izleyen canları da büyüleyecek tarzda su gibi akıp giderler.

Aleviler, Cem ayininin olduğu gibi semahın da kaynağının Hz. Muhammet'in, Miraçtaki Kırklar Cemi'nden kaldığına inanırlar. Semah'm kültürel kaynağının izlerini Orta Asya ve Anadolu medeniyetlerinin derinliklerine götürmek olasıdır.

Aleviler'in döndükleri semahı onların ibadeti olan Cem ayinlerinden ayrı düşünmek ve yorumlamak yanlıştır. Aleviliğin kutsal kitabı olan, İmam Cafer Buyruğu ve halk arasında yaşayan mevcut inançta semah 12 hizmetten biri olarak yapılır. Yani Semah, Aleviler'in yaptıkları ibadetin bir parçasıdır.

Ülkemizde son üç beş yıldır Alevilik kendisini tanıtmaya başladığından beri, semah dönmek daha da bir güncellik kazanmıştır. Yüzyıllarca gizli-saklı yapılan Cem ayinlerinin bir parçası olan semah, yapılan çeşitli törenlerde, şenliklerde folklorik gösteriler içine konmuştur. Bu durum ilk başta Aleviler'in hoşuna gitmiş. Kendi kültürlerinin tanınmasına hizmet eder düşüncesi ile seyirci kalınmıştır. Yapılan semahlar Alevi olan ve olmayan kesimlerce tanınmış beğenilmiştir.

Çünkü Alevi ana,babadan doğup da bugün Cem görmemiş bir kuşak oluşmuştur. Bu kuşak bir anlamda semahları dışa açık alanlarda yapılan etkinliklerde izleyerek Aleviliği görmeye, öğrenmeye çalışmıştır.

Ama dışa açılmanın sınırı içkili toplantılarda semah dönmek olmaya başlayınca iş bir anlamda çığırından çıkabilir.

Bu nedenle semahlar, Aleviler'in ibadeti olan Cemin bir parçasıdır. O'nun yeri orasıdır. Semah ibadetin bir parçasıdır. Semah dönmek eğlence aracı olamaz. Semah içkili, eğlenceli toplantılara asla meze olamaz. Semah dönmek Cem ayininin dışında, olsa olsa çok ağırbaşlı bir biçimde özüne uygun bir tarzda; Hacı Bektaş Veli Anma Törenleri, Abdal Musa Anma Törenleri gibi törenler ile ağırbaşlı etkinlikler dışmda yapılmamalıdır.

SEMAHIN BAZI ÖZELLİKLERİ

Arapça "Sema" köküne dayanan Semah sözcüğü Türkçe'de "Sema" ya da "Semah" biçimlerinde iki ana

söylenişe ayrılır. Her söyleniş birbirinden ayrı iki farklı özellikte uygulanır. Sema, Mevlevi ya da bazı Sünni tarikatlarının, Semah ise Aleviler'in dinsel törenlerinin bir parçasıdır.

Mevlevi Semah'ı ile Alevi Semah'ının ayırdedici özelliği, dönenlerin Mevleviler'de esas olarak sadece erkekler olmasına karşılık, Aleviler'de kadın ve erkek canların birlikte olduğudur. Mevlevilerin Sema'nın müziğini esas olarak Türk Sanat Müziği besteleri oluştururken, Alevi Semah'larındaki müziği halk müziği ritimleri oluşturur. Semahlarda çalınır. Cepne Alevilerde, Cemde 12 çalgı bulunur. Bu on iki saz aynı türden olabileceği gibi değişik türlerden de olabilir. Semahlarda bağlama belirleyici olmasına karşın, Çepniler'de on iki çalgı ile dönülür. Ama günümüzde yaygın olarak gözüken durum, cemlerdeesas olarak bağlamanın belirleyici olduğudur.

Semahın belli sayıda kişilerce dönülmesine özen gösterilir; 2, 4, 8, 10, 12, olduğu gibi 3, 5, 7, 12 gibi sayı kümelerine denk düşürülmeye çalışır. Bu sayıların kutsallığına inanılır. "Üçler, Beşler, Yediler, On İkiler"den yardım ve şefaat dilenir.

Semah dönülmeye genellikle şöyle başlanır: İlk önce dört can semaha kalkar. Bu, açılış semahıdır.

Semah dönülürken canların üstündeki giysiler son yıllardaki folklor giysileri gibi özel giysi değildir. Semah dönmek için özel giysi hazırlanmaz. Canların üstündeki giysiler çok renkli ve değişiktir. Daha doğrusu halkın özel günlerde giydiği temiz ve bakımlı giysilerdir. Belli bir şekil sözkonusu değildir.

Bu erler için de, bacılar için de geçerlidir. Kurallarda biçime değil öze önem verilir. Giysilerde yerel ayrıcalıklar görülür. Bazı yörelerde semah dönülürken erkekler şapkalarını çıkarırlar, bazı yörelerde başı açık semah dönülmez. Semah dönen erler genellikle şapka yerine mendil, başörtüsü gibi aksesuarlar giyerler ya da baş açıktır. Ama ayak kesinlikle çıplaktır. Baş açık, ayak çıplak biçiminde semah dönmek en yaygın olan biçimdir. Tabii bacıların başı örtülüdür.

Canlar, Cem ayininin belli bir yerinde Semah'a kalkınca dedeye niyaz ederler. Semah dönüldüğü sırada, (halka tarzında dönülen semahta) köşede oturan dede makamına asla sırt dönülemez. Semahta ritim ister yavaş ister hızlı olsun, dede makamı kutsal makamdır, Ali makamıdır, oraya sırt dönülmez, mutlaka her seferinde selamlama biçiminde niyaz edilir.

Hiçbir semah türünde elele tutuşulmaz. İster kadın erkek karışık olsun, ister sadece erkek ya da kadın olsun, elele tutuşma biçimi yoktur.

Semahta esas figürler el ve ayak figürleridir. Eller ve kollar kuşun uçuşunu simgeler. En çok görülen figür ise sağ elin ayası yukarıdan alır, sol el de yere dönüktür. Bu figür; **"Haktan alınanın halka verilmesini"** simgeler.

Semah deyişlerinin bir bölümü doğrudan semah sözü olarak yazılmıştır. Semahlar genellikle Türkçe sözlü deyişlerle dönülür. Semah'ın dönme biçiminde olduğu gibi söz ve müziğinde de yörelere göre değişiklikler vardır. Bu o yöredeki kültürel farklılığın semahlara yansımasının ifade-

sidir. Semah dönülürken yaratılmak istenen ortamı bozucu davranışlarda bulunmak hoş karşılanmaz. Örneğin; sigara içilmez, içki içilmez, dizüstü ya da bağdaş kurularak oturulur gürültü edilmez. Semah dönenlerin ritmini izleyenler de; "Allah, Allah", "Ya Şah,' "semahınız saf ola, günahlar af ola", "seyir için olmaya, Hak için ola..." gibi ifadelerle katılırlar. Bazı yörelerde ise, Miraçlamaya iki yaşlı bacı ve bir erkek kalkar.

SEMAH TÜRLERİ

Anadolu'da Aleviliğin yaklaşık sekizyüz yıllık bir tarihi var. Anadolu'da bir dizi uygarlık yaşamış. Kimi uygarlıkların izleri kaybolmuşken kimi henüz yanıbaşımızda yaşıyor. Ülkemiz çok renkli bir kültüre sahip. Bu durumdan Aleviliğin de nasibini almaması olası değil. Semahlara; Şaman danslarının Anadolulaşması denilirse haksızlık edilmez. Semahlardaki bazı figürlerde, şaman törenlerindeki fikirler nerede ise tıpa tıp aynısıdır.

SemahIn İslam coğrafyasında sadece Türkler'de olmasıda bu fikri destekliyor.

İşte Anadolu'daki Alevi semahlarının çeşitliliği bu kültürel izlerin semahlara şu ya da bu tarzda yansımasıdır. Biçimde Aleviler'in Cem ayinlerinde ve semahlarda bazı farklılıklar almasına karşın özü birdir. Semahlara değişik yörelerde değişik adlar verilmesinin nedeni bu özellikte aranmalıdır. Bildiğimiz semah adlarından bazıları şunlardır:

Ali Nur Semahı, Kırat Semahı
Turnalar Semahı, Kırklar Semahı
Gönüller Semahı, Ya Hızır Semahı
Alaçam Semahı, Nevruz Semahı
Çapraz Semahı, Çorlu Semahı
Dem Geldi Semahı, Ladik Semahı
Çark Semahı, Yatır Semahı
Muhammet-Ali Semahı, Cebrail Semahı
Erzincan Semahı, Şiran Semahı
Sarıkız Semahı, Hubuyar Semahı
Hacı Bektaş Semahı, Silifke Kırtıl Semahı,
Fethiye Semahı, Rodos Semahı vb.

ALEVİLİK'TE BAZI DEĞER ÖLÇÜLERİ

ALEVİLİK'TE İNSAN

Alevilik'te, Sünniliğe kıyasla insana olağanüstü bir sevgi ve saygı vardır. Sünnilikte insan "kul"dur. İnsan için; günahlar, yasaklar, cinler, periler, binbir çeşit korku vardır. Allah'a ulaşmak için bile insanın önüne konan çeşitli tuzaklar başarı ile aşılarak gerçekleşebiliyor.

Halbuki Alevilik'te Allah korkusu, din korkusu, cennet, cehennem vs. korkusu yoktur. Allah sevgisi vardır. Herşey insandadır. Herşey insanın kalbinde saklıdır. İnsanı sevmek, inancın esasıdır. **"Hak ademdedir."** Ademden başka yerde Hak aramak nafiledir. **"İnsan kıbledir" "Secde edilecek makamdır mihraptır." "İnsan konuşan Kuran'dır".**

Alevi yolunun önemli halkalarından biri olan Hallacı Mansur'un **"Enel Hak"** diye ifade ettiği için ölümüne neden olan anlayış; **"insanı Tanrılaştıran sevgi anlayışıdır."** Hak ademdedir anlayışıdır. İnsanı yücelten anlayıştır. Bakara Suresi'nde **"Meleklerin secde etmesi"** gereken insandır. **"Size şahdamarınızdan daha yakınım"** diyen ayetteki anlayıştır.

Alevilik'te sevgi özellikle insan sevgisi o denli yüceltilmiştir ki, o Alevi inancının temelini oluşturmuştur. Sevgisiz hiçbir şeyin yaşamayacağı gibi inancın da yaşayamayacağından hareketle; sevgi adeta" din derekesinde" ifade edilmiştir. Halk ozanları bu anlayışı; **"Benim dinim sevgidir"** diye ifade etmişlerdir.

Pir Sultan Abdal, insan Allah ilişkisini bakın nasıl anlatıyor:

"Sen Hakk'ı yabanda arama sakın
Kalbini pak eyle Hak sana yakın
İnsana hor bakma gözünü sakın
*Cümlesin **insanda bulduk erenler...**"*

XVII. Yüzyılda yaşamış tasavvuf eri Niyazi Mısrî, bakın Tanrı'ya ulaşmak için yapılan ibadeti nasıl değerlendiriyor:

"Savm-ü Salat hac ile sanma biter zahit işin
***İnsan-ı kamil olmağa lazım irfan imiş...**"*

Yani; namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ile işin biteceğini sanma,insan-ı kamil olmak gerekiyor. Yoksa şekilci ibadetler nafile diyor.

Alevilik'te insana yabancı olan hiçbir şeyin inançta yeri yoktur. Herşey insan içindir. Bu nedenle Alevi felsefesinin, Alevi inancının özü insan sevgisidir, hoşgörüdür.

Hz. Ali gibi, Hacı Bektaş Veli gibi insanlığa örnek olmuş kişilikleri "Tanrı katında görme" anlayışı bu coşkun sevgi anlayışından kaynaklanıyor olsa gerektir.

Yunus Emre'nin, Hacı Bektaş Veli'nin, Pir Sultan Abdal ve bu geleneğin sözcülerindeki taşan insan sevgisi, kaynağını bu sevgi okyanusundan almaktadır.

Bu sevginin yolu da **"gönül kâbesi"**nden geçmektedir. Yunus'un dediği gibi:

"Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil."

Yunus, Tanrı insan ilişkisini de:

"Yeri göğü aradım
Hiç mekanda bulmadım
Buldum insan içinde..."

diyerek Allah'm yerinin yerde gökte değil, insanın kalbinde olduğunu ifade etmiş oluyor. İşte Alevi yolunda buna; **"gönül kâbesi"** deniyor.

ALEVİLER'DE KADIN

Aleviler'de kadın-erkek ayrımcılığı yapılmaz. Alevi meclisinde kadın-erkek yoktur. İnsan vardır. Can vardır. **"Can", "canlar", "erenler"** ifadesi sadece kadın veya erkek için kullanılmaz. Her iki cins için ortak olarak kullanılan deyimlerdir.

Ailede, toplumda, dinsel hayatta kadın-erkek ayrımı yapılmaz. Kadın ve erkek toplumun her alanında eşittir.

Örneğin, evde anne ve babalar çocukları arasındaki kız-erkek ayrımı yapmazlar. Mirasta kadın ve erkek eşit paya sahiptir. Evlilikte kadın ve erkek hakları eşittir. Erkek, toplumu ikna etmeden eşinden boşanırsa, o haksızlık sayılır ve erkek "yol düşkünü" kabul edilir. Erkek haklı nedenler olmadıkça eşini boşayamaz. Sünni geleneğinde olduğu gibi; "Boş ol" gibi kadını aşağılayıcı bir anlayış yoktur.

Aleviler'de boşanma konusunda kadına, erkeğe kıyasla daha toleranslı bakılır. Erkek haklı bir neden olmadan eşini boşayamaz. Ama kadın ayrılmak isterse neden göstermeden eşini boşayabilir. Bu konuda kadın zorlanamaz. Bu, kadın haklarını koruyan bir gelenektir.

Dinsel olarak bakıldığında da; dede toplumda saygm bir yere sahiptir. Aynı saygınlık dedenin eşi için de gösterilir. Ona da **"ana"** denir. Bektaşilikte dedebaba eşine büyük bir saygı ifadesi olarak, **"ana bacı sultan"** diye hitap eder. Muhiplerde dedebabanın eşine **"ana bacı"** derler. Bektaşiler kadını erkekten hiç ayırmazlar. Erkeklere olduğu gibi kadınlara da dinsel statülerden olan "dervişlik" payesi verilir. Derviş giysileri olan, "taç, hırka, kemer vs." giydirilir.

Alevi ve Bektaşiler'de kadınlar Cemevlere, nasip alma törenlerine katılırlar. Muhabbet toplantıları ve diğer dinsel törenlere erkeklerle eşit koşullarda katılırlar.

Dede veya baba olmadığı zamanlar onun işlerini dede veya baba eşi olan ana veya ana bacı vekâleten yürütür. Erkekler olduğu gibi dedeliği kadınlarda yapabilir. Şu anda bile posta oturup yol süren kadın dedeler bulunuyor.

Alevi Cemlerine kadın veerkek birlikte katılır. Orada kadın erkek ayrımı yapılmaz. Herkes "can"dır. Cemlerde müzik eşliğinde dönülen semaha kadın ve erkek birlikte kalkar. Semah birlikte dönülür.

İşte bu ibadet biçimi tutucu, yoz, softa dinsel kesimin Aleviler hakkında "mum söndü" vs. gibi dedikodular çıkarmalarına neden olmuştur.

Alevi geleneğinde Hz. Ali gibi Fatma'ya da yoğun bir sevgi ve saygı vardır. Ona **"Fatma Ana"** adı verilir. Cem ayinlerinde onun adı geçtiğinde kadınlar saygılarını ayakta durarak gösterirler. Gene Hacı Bektaş Veli'nin Hacıbektaş'a geldiğindeki ev sahibi **"Kadıncık Ana"**dır. Kadıncık Ana'nın Alevilik'te özel bir yeri vardır.

Hacı Bektaş Veli aşağıdaki dörtlükte Aleviler'in kadın-erkek anlayışını şöyle ifade etmiştir.

"Erkek dişi sorulmaz, muhabbedin dilinde
Hakk'ın yarattığı herşey yerli yerinde
Bizim nazarımızda kadın-erkek farkı yok
Noksanlıkla eksiklik senin görüşlerinde."

Alevilik'te tek eşlilik esastır. Kadın ikinci sınıf bir insan değildir. Bakın Türkmen Kocası Pir Sultan Abdal bir dörtlüğünde Aleviler'deki kadın sevgisini nasıl anlatıyor:

"Gel benim ey güzel servi çınarım
Yüreğime ateş düştü yanarım
Kıblem sensin, yüzüm sana dönerim
Mihrabımdır kaşlarının arası..."

ALEVİLİK VE SANAT

Alevilik, bazı inançlar gibi sanata karşı değildir. Alevilik'te şiir, müzik, dans inancın önemli bir parçasıdır. Aleviler'in toplu tapınma biçimi olan Cem ayinleri bağlamasız, şiirsiz, nefessiz ve müzik eşliğinde dönülen semahsız (dinsel dans) düşünülemez. Sünni İslamda resim, müzik, şiir ve diğer görsel sanatlar ile uğraşmak günah işlemekle, kafirlikle özdeş sayılırken bu uğraşlar Alevilik'te saygı duyulan meslekler olarak kabul edilir.

Bakın Kuran'da Şura Suresi; 244. ayette ne diyor: "Şairler ise, onlara sapık kimseler uyarlar." 225. ayette ise "Görmez misin o şairler, her yöne meyleder ve boş seylere dalarlar". ve 226. ayet: "Gerçekten onlar, şiirlerinde, yapamayacakları şeyleri söylerler."

Bunlardan başka, Sünni İslamda müzik yasaktır. Süleyman Çelebi'nin (Hz. Muhammet'in hayatını anlatan) mevliti bile yasaktır. Zaman zaman Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan müzik ile Kuran, dua vs. okunmasının yasak olduğu camilere yazılan yazılarda belirtilir.

Sünni İslamda resim yasaktır. Hz. Muhammed'in resminin yapılması kesinlikle yasaktır. İnsan yüzü (suret) resmetmek günahtır.

Aleviler'de ise, resim de müzik de yasak değildir. Aleviler, Hz. Ali ve 12 İmamlar dışında Hz. Muhammet'in de resmini yapmışlardır. Bu bazı kitaplarda basılı olarak bulunuyor.

Müzik, Alevi ibadetinin esasında vardır. Alevilerin Cem ayinleriyle bağlama eşliğinde müzikle söylenen ne-

fes, duazimam, ağıt ve mersiyeler olmadan mümkün değildir.

Bağlamaya ve onu çalan dedeye kutsal gözle bakılır. Bu inanç eski Türk tarihinden Şamanizm döneminden kalma bir anlayıştır. Dede ve bağlama ilişkisi belki de Şaman ile kopuz arasındaki ilişkinin Anadolu'ya, Aleviliğe taşınmasıdır.

Sünni İslam olan Osmanlı, bakın çalgıya (müzik) nasıl bakıyor. İşte konu ileilgili **Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin verdiği bir fetva:**

"Soru: Bir kişi çalgı çalsa ve Müslüman olmayana çalgı çalsa ona ne yapmak gerekir? (Dikkat Müslüman olmayana diye soruluyor.

Cevap: Şiddetle azarlanıp hapsedilmelidir.

Soru: Çalgı çalan birisinin çalgısını, bir başkası vurup parçalarsa... Çalgıyı kırana ne yapmak gerekir?

Cevap: Çalgıyı kıran büyük sevap işlemiş olur."

Ebussuud Efendi Yunus Emre'nin bazı beyitlerinin bir tekkede okunması ile ilgili sorulan soruya verdiği cevap ise çok öğreticidir:

"Soru: Bir tekkenin mescidinde değişik kişilerle genç oğlanlar toplanır, değişik nağmelerle tevhid ederken (Tanrı'yı birleyen müzikli vecde gelirken) bunu değiştirerek kimi zaman "dil-i men, canı, men" deseler... kimi zaman da, 'Sen ulu bir sultansın, canlar içinde cansın' yahut **'Cennet cennet dedikleri, bir ev ile birkaç huri isteyene versen onu. Bana seni gerek seni...'** biçiminde beyitler okusalar ne yapmak gerekir.

Cevap: Bunların halleri ve sözleri tam anlamıyla fuhuş olduğu gibi, cennet hakkında dedikleri kötü sözler de açık bir küfürdür. **Bu kişilerin öldürülmeleri yasalara uygundur."**

Müzikli ibadet yapmanın "zikr" etmenin, müzik ile Allah'ı çağırmanın, ona dua etmenin bedeli Osmanlı'da "ölüm"dür. Bakın Alevi ozan Aşık Dertli bu zihniyete karşı ne diyor:

"Telli sazdır bunun adı
Ne ayet bilir ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde
Venedik'ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah'ın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde"

Aleviler müzikle yapılan toplu ibadet biçimine o denli önem verirler ki, ibarete başlarken bağlamayı çalacak âşık, bağlamayı eline alır ve üç defa; "Allah, Muhammet, Ali diye niyaz ederek başına götürdükten sonra alıp teline dokunmaya başlar. Bağlamanın adı Alevi Cemlerinde **"Telli Kuran"**dır. İnsan, **"Konuşan Kuran"** bağlama ise **"Telli Kuran"**dır.

Alevi Cemlerinde, Cem ilerleyince toplumun en duygulu, en coşkulu, adeta tüm Ceme katılanların transa geçtikleri anda, erkek ve kadın canlar semaha kalkar ve müzik eşliğinde dönerler. (Dinsel dans ederler) Semahsız bir Cem

ayini düşünülemez. Yani semah ibadetin ayrılmaz ve önemli bir parçasıdır.

Aleviler, her türlü baskıya karşın Anadolu'da ibadetlerinde ve günlük hayatlarında baskıcı dinsel anlayışa karşı direnmişler ve müziği dansı güzel sanatların diğer biçimleri olan heykeli, resmi, fotoğrafı vs. yaşamlarından çıkarmamışlardır.

Bugün "'halk edebiyatı" ve "halk ozanlığı" denilinci; ilk akla gelen Alevi geleneğinden kalan izlerdir. Anadolu hakkınını dili olan Türkçeyi, bağlamayı, şairini yaşatan kültür; Alevi-Bektaşi kültürüdür.

Kendi varlığına karşı, dıştan yönelen tüm baskılara karşı Alevi halkın sözcüsü olan halk ozanları kendilerini ifade etmenin biçimi olarak şiiri ve bağlamayı asla elden bırakmamışlardır. Toplumun **"sözlü tarihi"**ni böyle yaratmışlardır.

ALEVİLER'DE ÖNEMLİ GÜNLER

Anadolu Alevileri arasında; derin sevgi, saygı beslenen din ulları arasında **"üçler"** olarak tanımlanan **"Allah-Muhammet-Ali"**nin önemli bir yeri vardır. Hz. Ali ve Ehlibeyt ile ilgili, Aleviler arasında bitimsiz bir sevgi ve saygı selini görmemek mümkün değildir.

Ali, Kerbela Olayı, 12 İmamlar hakkında Alevi ozanlarının deyişleri, nefesleri biraraya gelse ansiklopedik bir antoloji oluşur.

Bu sevgi ve saygı selinin Anadolu toprağındaki **"serçeşmesi"** ise Hacı Bektaş Veli'dir.

Anadolu Alevileri, İslam dininin en önemli ziyaret merkezi sayılan Mekke'deki **HAC** ziyaretine de saygı duyarlar. Ama Hac'ca gitmeyi İslam olmanın beş şartından biri saymazlar. Bu anlayışı Hacı Bektaş Veli şöyle ifade etmiştir:

"Hararet nardadır, sacda değildir
Keramet baştadır, taçda değildir
Her ne arar isen kendinde ara
Mekke'de, Kudüs'te Hac'da değildir.

Hac işlevi için değil ama sevip saydıkları için Kâbe dışında, Hz. Ali'nin Hz. Hasan'ın, İmam Hüseyin'in ve diğer İmam'ların Arap coğrafyasındaki mezarlarını ziyaret ederler.

Anadolu Alevileri'nin en önemli ziyaret yerlerinin başında Hacı Bektaş Veli'nin sağlığında dergahı bulunan, Hak'ka yürüdükten sonra da türbesinin yeraldığı **Hacıbektaş Kasabası**'nda bulunan dergahı gelir.

Bunu, Antalya - Elmalı Tekke Köyü'ndeki **Abdal Musa Sultan Türbesi**'ni her yıl haziran ayında yapılan törenler izler. Ayrıca, **Pir Sultan Abdal**'ın, Sivas - Yıldızeli, Banaz Köyü'nde yapılan geleneksel kutlamaları da her yıl temmuz ayında yapılır.

Bunlardan başka, Eskişehir-Seyitgazi ilçesindeki **Seyyit Battal Gazi** ve Kalenderi dervişi Külliyesi olan **Sücaettin Veli** törenleri de her yıl haziran ayında yapılan törenlerdendir.

Isparta-Senirkent'e bağlı Uluğbey beldesinde bulunan **Veli Baba Sultan Törenleri** ile, İzmir-Kemalpaşa'daki

Hamza Baba törenleri de sıcak yaz aylarını daha da ısıtan sevgi ve saygı dolu törenlerdendir.

Bunlara Tokat yöresindeki **Keçeci Baba** ve **Hubyar Sultan** törenlerini ve Kemaliye'deki **Hıdır Abdal Sultan** Törenleri'ni de ekleyebiliriz.

Bunlardan başka, Anadolu ve Balkanlarda hemen hemen her Alevi-Bektaşi cemaatinin bulunduğu yörede mahalli kabul edilebilecek yüzlerce türbe, yatır, dergâh saymak mümkündür. Macaristan-Budapeşte'de **Gülbaba;** Bulgaristan'da, **Sarı Saltık, Otman Baba, Demir Baba** gibi.

İstanbul'da ise Osmanlı döneminde yaşayan 14 Alevi-Bektaşi dergâhına karşılık bugün kapısı hizmete açık 4 dergâh bulunuyor. Bunlar Göztepe'de bulunan **Şahkulu Sultan Dergâhı Küçükçekmece**'de **Garip Dede Dergahı, Zeytinburnu**'nda **Erikli Baba Dergahı** ile Üsküdardaki **Karaca Ahmet Sultan Dergâhıdır.** Bu dergahlar tarihteki işlevlerini sürdürememelerine karşın, bugünde Aleviler'in belli günlerde biraraya geldikleri, acılarını ve sevinçlerini paylaştıkları ortak mekanlardır. Bunları son yıllarda yeni inşa edilen Cem ve Kültür Evleri izlemektedir.

Anadolu Alevileri'nin kutsal günlerinin başında **Kerbela Olayı**'nın anısına yapılan **Muharrem Orucu** ve Aşure Günü gelir. 12 İmamlar aşkına tutulan 12 gün oruçtan sonra 12 çeşit gıdadan oluşan Aşure kaynatılıp dağıtılır. Bunu kesilen kurbanlar ile yapılan Cem törenleri izler.

Diğer kutsal günler ise, Hızır Nebi, Hızır İlyas, Hıdırellez isimleri ile anılan **"Hızır Orucu"**dur. Üç gün tutulan bu oruçta anılan "Hızır" halk arasında ölmezlik sırrına

erişmiş bir ulu kişidir, kurtarıcı ve yol göstericidir. Hızır darda kalanların imdadına yetişen kurtarıcıdır. Ölümsüzlük sırrına ulaşmış bir eren Dede'dir.

Nevruz da, Alevi geleneğinde kutsal bir gündür. Yılbaşı, baharın başlangıcı, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutsanır. Kurbanlar kesilir, lokmalar dağıtılıp, cemler yapılır.

ALEVİLER NEDEN CAMİYE GİTMEZLER?

Anadolu Alevileri Allah'a inanırlar. Allah'm birliğine, Hz. Muhammet'in peygamberliğine ve Hz. Ali'nin veliliğine inançları tamdır. Hatta bunu "Allah-Muhammet-Ali" üçlemesi ile ifade ederler.

Ayrıca Kuran'ı kutsal kitapları olarak görürler. Kuran, Hz. Muhammet zamanında değil de daha sonraki halifelerden, önce Ebubekir, sonra Ömer tarafından sahabelerden alınan bilgilerle yazıya geçilmesi sırasında tartışmalar nedeni ile toplanan bazı ayetlerin ve hadislerin yok edildiğini, yakıldığını da iddia ederler.

Eldeki Kuran'ın 3. Halife Osman zamanında oluşmuş olduğundan bazı çekinceleri vardır. Bu düşüncelerini eskiler: **"Kuran'a kalem karıştı"** diye ifade ederler.

Ayrıca, 620 yıllarının Bedevi Arap toplumunun sosyolojik yapısma uygun getirilen kurallarla değişen sosyal ve toplumsal şartlara rağmen dünyanın sürgit bu kurallarla yönetilmeye kalkılmasının sıkıntılar yaratacağını düşünürler.

Bu nedenlerle Allah'ın dünyamız ve insanlık için söyledikleri Kuran ile sınırlı olamaz derler. Kuran'ı Batıni yoruma tabi tutarlar. Kuran'ın ilham kaynağı olması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle de Hz. Ali'yi **"Kuran'ı Natık"** yani **"Konuşan Kuran"** olarak değerlendirir ve buyruklarına önem verirler.

Namazın 5 vakit veya 3 vakit olmasını, 30 gün tutulan Ramazan orucunu, İslamın 5 şartından biri olarak görmezler.

Örneğin, Kuran'da 5 vakit namaz kılmanın ne sayısı, ne şekli, ne de yeri olmadığına inanırlar. Namazın bu biçimde ve 5 vakit kılınmasının İslama Emeviler ve Abbasiler zamanında konan kurallardan biri olduğuna inanırlar. Şiilerin namazı 5 değil de 3 vakit kılmalarını da Şiilerin oluşturduğu bir kural olarak değerlendirirler.İslamın 5 şartı olarak ifade edilen şartların da Kur'an'da olmadığını, bunların da İslama sonraki dönemlerde girdiğini kabul ederler. 30 gün orucun da Kuran'da olmadığını söylerler.

Gerçekten de Kuran incelendiğinde, oruç ve ibadetten bahseder. Ama ne orucun süresi, ne de ibadetin biçimi ve sayısı Kuran'da yoktur.

Ayrıca Kuran'da camiden ve camide kılınan namazdan da söz edilmiyor. Bu da gene daha sonra İslama giren kurallardan birisidir.

Aleviler bu düşüncelerini Kuran'daki bazı ayetlere dayanarak ileri sürerler: Örneğin ibadetin biçimi ile ilgili olarak Ali İmran Suresi 191. ayette: "Onlar ki, ayakta iken, otururken, yatarken Allah'ı anarlar" şeklinde olduğunu

anımsatarak ibadetin bazı kurallara bağlanamayacağını, bunların göstermelik ve şekilcilikten kaynaklandığını düşünürler.

Aleviler, "Her oruç tutmayan, namaz kılmayan Müslümanları biz İslamdan saymazsak bu büyük bir çoğunluk oluşturan insan toplumunu İslam dini dışında saymak (kafir) anlamına gelir ki, buna kimsenin hakkı yoktur. Ayrıca bu İslam'a da aykırıdır" diyorlar.

Bu konuda Kuran'm Nisa Suresi'nin 94. ayetinde; "Size Müslüman olduğunu bildiren dünya hayatının geçici menfaatlerine göz dikerek, sen mümin değilsin demeyin" diyor. O halde İslam'a sonradan konan şartlar olan 5 şartı yerine getirmeyene İslam değilsiniz denemez.

Aleviler ibadetin ille de camide yapılması gerektiğinide kabul etmiyorlar. Onlar "Yeryüzünün tümü ibadet yeridir" diye düşünüyorlar. İbadet için camiye gitmek gibi bir zorunluluğu gerekli görmüyorlar.

Kendi inançlarına göre, cami etimolojik anlamda tapınak değil, toplantı yeridir. İslamiyet'in ilk yıllarında Hz. Muhammet bir ibadet yeri yapmaya gerek görmemiştir. Çünkü belli bir tapmak oluşturmak ve düzenli olarak sadece orada ibadet yapmak, onun getirdiği inanç sistemine aykırıdır. Nitekim o yıllarda ibadetin özellikle gece yapılması, gösterişten kaçınılması isteniyordu.

Bazı müslümanların Mekke-Medine yolu üstünde Kuba köyünde yaptırdığı camiyi Hz. Muhammet, "Dedikodudan başka bir şeye yaramıyor" gerekçesi ile yıktırmıştır. Peygamber elbette bunu Allah'm ilhamına aykırı olarak yapamaz.

Bu konuda Kuran'daki 2 ayet ilginçtir. İşte Tövbe Suresi'nde 107. ayet: "Zarar vermek, inkar etmek, müminlerin arasını açmak Allahve Peygaberi'ne karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescit kurup, biz sadece iyilik yapmak istedik diye yemin edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah da şahittir."

Bu ayetin devamındaki 108. ayette ise, bakın Kuran ne diyor:

"Ey Muhammet, o mescide hiç gitme, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarla beraber bulunman daha uygundur. Orada arınmak isteyen insanlar vardır. Allah, arınmak isteyenleri sever."

Demek ki ibadet yapmak için cami şartı aranamayacağı gibi, her yapılan camiyi "Allah'ın Evi" olarak görmek de doğru değil.

Aleviler, Allah için ille de şu şartlar yerine getirilerek ibadet yapılır gibi katı kurallara katılmıyorlar. Kuran'daki bir ayet bu düşünceyi de doğruluyor. Bakın Hadid Suresi 4. Ayet ne diyor: "Nerede olursanız olun o sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür."

Namaz ve cami ilişkisini Hacı Bektaş Veli soy evlatlarından A. Celalettin Ulusoy; "Alevi Bektaşi Yolu" kitabında bakın şöyle ifade ediyor:

"Hz. Muhammed'den sonra halifeler, özellikle Ümeyyeoğlulları ve Abbasoğulları istedikleri düzeyde manevi saygınlığa sahip olamamışlardı. Hükümranlıklarını güçlendirmek için, İslam toplumunun her kesimine ulaşan bir propagandaya gereksinme duyuyorlardı. Bunun o çağda en kolay ve en etkili yolu topluluklara hitap etmek şekli idi.

Bu amaçla Müslümanların belli saatlerde belli yerlerde toplanmaları iktidar çevrelerince de teşvik ediliyor ve hatta zorunlu tutuluyordu. Nitekim, Emeviler zamanında camiler Ali'yi ve onun soyunu kötülemek için konuşma yerleri olmuştu."

Bu ve benzer nedenlerle ibadet için camilere gitmeyen Aleviler-Bektaşiler ibadetlerini, Cemlerini uygun evlerde yapıyorlar. Cemiyetevi veya Cemevi adı ile toplantı yapılan Cem yapılan binaları bulunan köy sayısı yok denecek kadar az bulunuyor.

Aleviler'in Cemine kadın-erkek, yaşlı-genç herkes gelebilir. Dede önderliğinde ve bağlama eşliğinde ibadet yapılır. Oturuş biçimi ise toplumsal ilişkiyi geliştiren, küskünlükleri gideren, kin ve düşmanlık kapılarını kapatıp, barışa kardeşliğe yönelmeyi kolaylaştıran içtenlikli bir ibadet tarzı olarak yüzyüze, cemal cemale oturma biçimindedir. Allah'a ibadet ve dualarla birlikte sohbet, yardımlaşma, kişi ve toplum sorunlarına çare bulma imkanları sağlayan toplu tapınma biçimidir. İnsanın insana yakın olması bu biçim ile daha kolay oluşuyor.

Duvara değil cemale, **"didar-ı pak'e"** yani temiz insan yüzüne bakmak, insanın yaptığı cami binasından önce Allah'm özenle yaratıp, "bütün meleklere secde ettirdiği" insanı kutsal görmek Aleviler'de ibadetin esasını oluşturuyor. Bu anlayışla Aleviler; **"Secde ademedir", "Hak ademedir"** düşüncesi ile insanı, insan sevgisini dinin esası haline getirmişlerdir.

Alevi-Bektaşinin ibadet tarzını bir ozandan örneklemek gerekirse bakın Edip Harabî ne diyor:

"Zühd ü riya ile olan ibadet
Hatadır Hazreti Settar'a karşı
Böyle namaz ile olamaz ümmet
Hiç kimse Ahmet-i muhtar'a karşı
Tarikatsız mü'min olamaz kimse
Nur'u nübüvvetle dolamaz kimse
Hakk'ı Peygamber'i bulamaz kimse
Yatup kalkmak ile duvara karşı
Allah gözlerine çekmiş bir perde
Yok dersin Allah'ı gökte ve yerde
Gösterelim gel de gör Hakk'ı nerde
Secde eylersin Didar'a karşı"

SONUÇ YERİNE

Daha önce de belirttiğimiz gibi Aleviler bugün ülkemiz nüfusunun önemli bir çoğunluğunu oluşturuyorlar. Nüfusumuz 75 milyon kabul edilirse bunun 15-16 milyonu Alevi tahmin edilmektedir.

Fakat Aleviler tarihimizin hiçbir döneminde demokratik olarak temsil edilmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun azınlıklar için çok hoşgörülü olduğunu tarihçiler yazarlar. Bu bazı kesimler için belki doğrudur. Ama Aleviler için geçerli değildir. Osmanlı, Aleviler'in varlığını bile kabul etmemiştir. Onları yok saymıştır. Aynı dinden ama farklı İslami yorumda olduğu için Osmanlı Alevileri yok saymıştır. Onlara azınlık hak ve özgürlüklerini tanımamıştır. Alevi olmak "suç"unu işlemiş olan bu insanlar sürekli izlenmiş baskı altına alınmış, işkence görmüş, darağaçlarına çekilmişlerdir.

Bu yaklaşım kısmen biçimsel farklılıklara rağmen Cumhuriyet yönetiminde de devam etmiştir. Cumhuriyet yönetimi de Hıristiyan olan halkları azınlık statüsü içinde görmüş, belli haklarını vermiş, ama Aleviler'i yok saymaya devam etmiştir.

Hıristiyan azınlıkların demokratik hak ve özgürlüklerinin olması elbette iyi bir şeydir. Hıristiyanların ve Yahudilerin ayrı ibadet yerlerine, ayrı okullara, ayrı mezarlıklara

sahip olmaları, kendi dillerinde gazete, dergi çıkarmaları, eğitim yapmaları doğal haklarıdır.

Ermeni, Rum, Musevi, İtalyan, Fransız, Süryani vs. azınlıkların kiliseleri olduğu gibi bunlar içindeki mezhep ve tarikatların bile kilise, okul, mezarlık ve gazeteleri vardır.

Ama bu adı geçen kitleden bazılarının nüfusu 50.000'i bile bulamazken, 15 milyon civarındaki Alevilerin bu haklarından yararlanmaları ve yararlanmak istemeleri çok mu yanlıştır? Üstelik Aleviler Türk kültürünü Anadolu'da yaşatmaya çalışan bir toplumsal yapıdır ve İslam'dır. Ama İslamiyeti yorumlamaları farklıdır. Onlar da İslamiyet'e inanıyor, ibadet yapıyor. Namazları var ama adına halka namazı diyorlar. Oruç tutuyorlar ama 30 değil, 12 gün tutuyorlar. Hac için Hacer-ül Esved'i değil, Hz. Ali ve Ehlibeyt'inin Hacı Bektaş Veli ve diğer Anadolu evliyalarının türbelerini ziyarete gidiyorlar, vs.

O halde Alevilere karşı tarihsel bir haksızlık söz konusu değil midir? Bu haksızlığa karşı olmak da her insanın insan olmasının gereğidir.

Bunu savunmak bölücülük, ayrımcılık değil, birleştiricilik tir, kardeşliktir. Bunun tersi ise, bölücülüktür, bu tarihsel haksızlığa destek olmaktır. Bunun sorumluluğu daha ağırdır.

DİPNOTLAR

(1) İmam Cafer Buyruğu, Hasan Ayyıldız, s. 14.
(2) Abdülbaki Gölpmarlı, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, s. 28
(3) Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 43
(4) Ahmet Hilmi - Tarihi İslam, C.I, s. 170

(5) Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 51
(6) Kısas-ı Enbiya, C. 8, s. 397.
(7) Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 9
(8) Bekir Yıldız - Ve Zalim ve İnanmış Ve Kerbela (Kerbela Olayı'nı çağdaş bir yorumla anlatan roman).
(9) Tevfik Oytan - Bektaşiliğin İçyüzü, C. 2, s. 250.
(10) Tevfik Oytan - Bektaşiliğin İçyüzü, C. 2, s. 255.
(11) Tabari Tarihi, s. 401.
(12) Abdulbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 516.
(13) Prof. Dr. C. El. Boswırth, İslam Devletleri Tarihi, s. 6-7-8.
(14) Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 26.
(15) Gölpınarlı, a.g.e., s. 15.
(16) İ. Z. Eyüboğlu, Alevilik, Sünnilik, s. 34.
(17) E. B. Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, s. 346-349.
(18) Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu, s. 10.
(19) Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu, s. 1.
(20) E. B. Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, s. 350.
(21) Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu, s. 191.
(22) E. B. Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar (Aktarma) s. 361.
(23) Faruk Sümer, a.g.e., s. 37.
(24) E. B. Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, s. 363.
(25) Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, c. 5, s. 2247.
(26) Faruk Sümer, a.g.e., (aktarma Michelle).
(27) Sadeddin Nüzhet Ergun, Hatayi Divanı, s. 5.
(28) Hüsnü Gürbey, Türk Halk Şiirinde Siyasal Motifler (master tezi) S.17, 18.
(*) Pir Sultan Abdal, idam sehpasına giderken, Hızır Paşa O'na son bir fırsat verir. Paşa, kendisine içinde Şah kelimesi geçmeyen bir deyiş söylerse hayatının bağışlanacağını söyler. Pir Sultan Abdal; ödün vermez. İçinde Şah kelimesi geçen uzunca üç şiir okur ve darağacına çıkar. Böylece yaşamı efsaneleşir, bu efsane günümüzde de sürmektedir.
(29) Şeref Han, Şerefname, s. 310.

(30) Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı, İmamiye Şiası, s. 193.
(31) İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, s. 28-29.
(32) Prof. Dr. Ethem Ruhi, İmamiye Şiası, s. 196.
(33) İ. Z. Eyüboğlu, Bektaşilik, s. 8.
(34) Saçak Dergisi, Sayı 49.
(35) Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, 5. cilt.
(36) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 21
(37) Abdulbaki Gölpınarlı, Velayetname, s. IV.
(38) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 301.
(39) Abdülbaki Gölpınarlı, Velayetname, s. 99
(*) Kitabımda Hacı Bektaş Veli'nin seceresi ile ilgili kullandığım bu ifadeler bazı okuyucuları bence gereksiz yere rahatsız etmiş görünüyor.

Hacı Bektaş Veli'nin soyunun Peygambere (Hz. Muhammed'e) ulaştırılması anlayışı; kan bağının çok önemli olduğu geleneksel toplumlarda etki ve prestiji artırmanın bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Hacı Bektaş Veli'nin büyüklüğünü O'nun kan bağında değil; düşünce ve davranışlarıyla ölümsüzleşmesinde aramak gerekir. Zaten Bektaş Veli de der ki; "Benim gerçek evladım, soyumdan gelen değil, yolumdan gelendir." Olay böyle algılanmazsa; Ehlibeyt soyuna kötülükleri ile Emevileri bile aratmayan Hz. Muhammed'in amca çocukları Abbasiler Devrine ne demeli? (Hz. Muhammed onları "Ehlibeyt" kavramı içinde saymıştı.) Humeyni ve nice Humeynici Seyyid ve Seyyide de soylarının Ehlibeyt'e dayandığını savunuyor. Peki onlara ne demeli?

(40) Tahsin Yazıcı, Ariflerin Menkıbeleri (terc.) c. 1. s. 411.
(41) Aşık Paşa Tarihi, 204-206.
(42) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 80.
(43) Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı, s. 151.
(44) Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 133.
(45) Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, c.5, s. 2223.
(46) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 445.
(47) Buyruk, s. 147.

(*) Bu konuda iki farklı tarih veriliyor. Bazı kaynaklar Hacı Bektaş Veli'nin 1270-71'de Hakk'a yürüdüğünü, Alevi geleneği ise; 1337-38 olarak kabul ediyor.

(48) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 448.

(49) Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 1, s. 510.

(50) Şapolyo, a.g.e., s. 340.

(51) Şapolyo, a.g.e., s. 340.

(52) Şapolyo, a.g.e., s. 342-43

(53) Şapolyo, a.g.e., s. 343.

(54) F. Engels, Alman Köylü Savaşı, s. 75.

(55) Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 158.

(56) İsmail Hakkı Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. 2, s. 122.

(57) Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 113.

(58) Ömer Lütfi Barkan, İkt. Fak. Mec. C. XI. No: 1-4 (Osmanlı İmparatorluğunda İskan ve Sürgünler Üstüne...)

(59) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 351.

(60) E. B. Şapolyo, a.g.e., s. 284-285.

(*) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi; Cemal Şener'in önce, Güneş gazetesinde dizi yazı olup sonra Ant yayınları tarafından kitaplaştırılan "Atatürk ve Aleviler" adlı kitabında vardır.

(61) Türklerin Tarihi, Doğan Avcıoğlu, c. 5, s. 2043.

(62) Doğan Avcıoğlu, a.g.e., c. 5, s. 2043.

(63) D. Avcıoğlu, a.g.e., c. 5. s. 2041.

(64) D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 2041.

(65) Halil Öztoprak, Kur'an'da Hikmet, Tarihte Hakikat, (Alevilerde Namaz.)

(66) Şinasi Koç, Gerçek İslam Dini Nedir, Kur'an'a Bakar Mısınız?

(*) Bu dilekçe serüveni çok ilginç ve öğreticidir. İlgilenenler için ayrıntılı bilgi adı geçen kitapta vardır.

* Kitabın yayınlandığı yıl 1988'dir.

TÜRKLER'İN KISA İNANÇ TARİHİ

Tarihi kaynakların ortaya koyduğu verilere göre, Türkler en eski uluslar içinde ön sırada yer almaktadırlar. M.Ö. IV. ve V. yüzyılda Türk boylarından bahsedilmesi ve ilk Türk devletlerinin ortaya çıkması Türkler'in ikibin beşyüz yıldan bu yana tarih sahnesinde varolan bir ulus olduğunu göstermektedir.

İlk kurulan Türk devleti M.Ö. 4. yüzyılda ortaya çıkan Saka-İskit İmparatorluğu'dur. O tarihten bu güne ikibin beşyüz yıllık tarih şeridinde Türkler birçok devlet kurmuşlar ve yönetmişlerdir. Bu devletler bazen birbirini takip etmiş bazen de birlikte aynı tarihi dönemde yaşamışlardır. Türklerin 2500 yıllık tarihleri ya da 25 yüzyıllık tarihleri aynı zamanda zengin bir devlet tarihi geleneğidir.

Tarihte Türkler'in kaynağına gitmek istenildiği zaman Orta Asya'nın dört bin yıl öncesine kadar gitmek gerekir. Tarihlerinde sığırı ve deveyi ilk evcilleştiren, avcı ve savaşcı bir toplumdur. Kartal kutsanan bir hayvandır. Mezarlarına simge olarak Kartal pençesini işliyorlar. Kartal hayranlığı proto-Türklerden beri görülmektedir. Bakır işlemesini bilen Türkler, bıçak ve benzeri aletlerin yapımında da kullanırlar.

Proto-Türk kültürünün tarihsel kalıntılarına bugünkü Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta yapılan kazılarda

görmek olasıdır. Bu çevrede ilk kültür tabakasına yaklaşık 6 bin yıllık bir tarihte simgelenmektedir. Anar kültürü denilen bu kültür katmanlarının dördüncü katı ise Milat yıllarına rastlamaktadır.

Çinlilere göre; Türkleri komşularını egemen kılan özellik, onların iyi ata binmeleri yani süvarilik karakterleridir. Atı ve madenleri iyi kullanan Türkler kısa zamanda tüm Asya'ya yayılırlar Türk adı da Çin kaynaklarında 542 yılında Göktürk birliğini ifade için kullanılmıştır. Bizans ve Arap kaynaklarında da "Türk" adı Göktürk İmparatorluğu'ndan sözedilirken kullanılmıştır. İçinde Türk sözcüğünün geçtiği ilk Türkçe metin ise, Orhun Abidelerindeki Tonyukuk yazıtıdır. Sözcük bu yazıtlarda; Törük, Türük, Türk şeklinde iken evrim geçirerek Türk haline gelmiştir.

Türk tarihinde; İmparatorluk, devlet, atabeylik, beylik, hanlık gibi değişik biçimlerde kurulan Türk devleti sayısı bir tasnife göre; 120 tanedir. Bir başka tasnife göre ise bu sayı 160 civarındadır. Bunlardan sadece Türkler'in kurduğu İmparatorluklardan sözedilirse şu tablo ortaya çıkar.

1- Saka-İskit İmparatorluğu (M.Ö. VII-VIII. yy.)
2- Büyük Hun İmparatorluğu (M.Ö. 204-M.S. 216)
3- Batı Hun İmparatorluğu (M.Ö. 374-469)
4- Ak Hun İmparatorluğu (420-562)
5- I. Göktürk İmparatorluğu (552-582)
6- Doğu Göktürk İmparatorluğu (582-630)
7- Batı Göktürk İmparatorluğu (582-630)
8- II. Göktürk İmparatorluğu (681-744)

9- Avar İmparatorluğu (563-803)
10- Uygur İmparatorluğu (744-1335)
11- Hazar İmparatorluğu (650-965)
12- Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040-1157)
13- Harezmşahlar İmparatorluğu (1157-1231)
14- Timur İmparatorluğu (1368-1501)
15- Hint-Türk İmparatorluğu (Babür İmp. (1526-1858)
16- Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922)

Türkler'in inanç tarihini ya da dini hayatlarının tarihini iki döneme ayırarak incelemek gerekir. Birinci dönem; İslamiyet'ten önceki dönem, ikinci dönem ise; İslamiyet'i kabul ettikleri dönemdir. Tarihi kaynaklar Türkler'in 25 yüzyıllık tarihinden sözediyor. Bu tarihin yaklaşık bin yılı ya da 10 yüzyılı İslamiyet ile birlikte yaşanan tarih kabul edilirse arta kalan binbeşyüz yılı ya da 15 yüzyılı ise İslamiyet'i kabul etmeden geçen tarihi dönem sayılır. Biraz önce verilen tarihte kurulan Türk İmparatorlukları listesi ile ilişkilendirmek gerekirse; Saka-İskit İmparatorluğu, Hun İmparatorlukları dönemleri, Göktürk İmparatorlukları dönemleri, Avar İmparatorluğu, Hazar İmparatorluğu ve Uygur İmparatorluğu dönemlerinde Türkler henüz İslamiyeti kabul etmemişlerdi. Yani Türkler'in kurdukları 16 İmparatorluktan ilk 10'u döneminde İslamiyete inanmıyorlardı. Bu da yaklaşık 15-16 yüzyıla denk geliyor. O halde bakalım Türkler 15-16 yüzyıl boyunca hangi dinlere inanıyorlardı.

Türk din tarihinde Türkler'in eski dini adı da verilen Şamanizm dışında; Budizm'e, Mani dinine, Zerdüştlüğe,

Nasturiliğe, Museviliğe, Hırıstiyanlığa rastlanmaktadır. Bazı sosyologlar da; Türkler'in inandıkları dinler arasında doğa dinleri de denen, Tatemizmi, Animizmi, Animatizmi, Naturizmi, Politeizmi, Henoteizmi, Moneteizmi bulduklarını öne sürmüşlerdir. Sosyolog Ziya Gökalp ise bu duruma Türkler'in geleneksel dini diye "Toyonizm" adı vermiştir. İslamiyet'ten önce Şamanizm dışında, Türkler'in din tarihinde Budizm, Lamaizm, Mani Dini, Zerdüştlük, Hırıstiyanlık, Musevilik önemli oranda yeralmıştır. Şimdi bunları kısaca görelim.

BUDİZM; M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Hindistan dışına M.Ö. III. yüzyılda yayılmaya başlamış, Orta Asya'ya 372'den sonra gelmiştir. Budist külliyeler Orta Asya'dan Çin'e doğru uzanan kervan yolları boyunca faaliyetlerini sürdürmüştür. Hatta Buhara şehrinin adını Budist manastırlardan aldığı varsayılır. Göktürkler zamanında Buhara'da bir de Budist manastır yapılmış. Türkler Buda heykellerine "Burkan" tapınaklarına da "Burkan Evi" adı vermişler. Türkler arasında Budizmin, Muhayana Kolu ve Lamaizm yayılmış. Sanskritçe Budist metinlerin OrtaAsya'da yayıldığı yazılmaktadır.

Hunlar; IV. yüzyılda Budizmi kabul etmişler. Doğu Hunları Çin Kültürü içinde erimemek için Budizmi yayıyorlar. Hun beyleri ve sanatkarlar Budist sanatının gelişmesi için çalışıyorlar. Mete Han putlara tapanlara karşı hayli mücadele etmiştir.

Tabgaç Hanedanı (Hun) Budizmi kabul etti. Prf. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Asya Türk Devletleri adlı kitabında (S. 111-174) "İmparator Siun (452-465) ile gelişmeye başla-

yan bu durum sonra hızlanarak Tabgaç Türkleri'nin Çinlileşmesine zemin hazırladı" diyor. Daha sonra tahta çıkan Topa Han (465-471) daha ileri giderek Tabgaç Türkçesini bile yasaklamıştır. İmparator daha sonra Budist rahip olarak tahttan bile feragat etmiştir. Topa Han II. (471-499) Budizme karşı aynı ilgiyi sürdürmüş 464'de Tabgaç Türklerini Çinlileştirmeye devam etmiş; Budist mahzenlere Buda heykelleri yerleştirilmiştir.

Rene Grousset, Bozkır İmparatorluğu adlı kitabında (s. 79); "Tabgaç Türkleri, Buda dini ve Çin kültürünün etkisi ile, Türk atalarının kudretli askeri vasfını kaybetmişlerdi." diyor. Bu etki daha da artmış ve 534'de Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmış ve bir süre sonra da bütün topraklar Çin hanedanlarının eline geçmiştir. Buda dini Tabgaç Türklerini, önce Çinlileştirmiş sonra da ülkeleri Çin'e intikal etmiştir.

Göktürkler'de ise Budizm şöyle bir seyir izlemiştir. Göktürkler, Gök Tanrı dinine inanıyorlar. Doğu Hunlar gibi Asya Büyük Hunlar'ı da bir süre Budizmi kabul etti. (552-572) Göktürkler'de Budizm Mukan ve Topa Kağan döneminde (552-581 yılları arası) himaye gördü. Gandharalı Budist rahip Jinagogta Topa Kağan'ın yanında 10 yıl kalır ve Kağan rahibin müridi olur. Hatta Kağan Budist mabedi ve heykeli yapıyor. Göktürk sarayları Budizme açılıyor. Budizmin Türkler arasında yayılmasında Soğdlular önemli roller oynuyor. Orta Asya'nın her tarafına yayılıyor. Derken Batı Göktürk Kağanı T'ong Yabgu (Ö.630) Budist oluyor. Buhara ve Belh Şehri Budizmin merkezi oluyor. Bilge Kağan bile (716-734) Orhun'da bir şehir ya-

pìp Tao ve Buda mabedi kurmak istiyor. Bu duruma Veziri Tonyukuk engel oluyor.

Karluk Türklerinin Budizm ile ilişkisi ise Göktürkler'le rekabet sonucu oluştu. Karluklar Uygur ve Basmıllarla anlaşarak Doğu Göktürk Devletini yıktılar. Karluk bölgesinde Budizm yayılmaya başladı. Bu bölgede Budizmi Budist rahipler yayar. Prof. Dr. Bahattin Ögel; "Tüccarlar, Buda dini manastırlarını hem banka, hem borsa hemde depo olarak kullanıyorlardı. Bunun için tüccarların Buda dinine karşı eğilimleri vardı." diyor. (Türk Kültür Tarihine Giriş (s. 243)

Uygur Devletini Kutlug Bilge Kül kurmuştur. (745-840) Uygurlar önceleri Gök-Tanrı inancına inanıyorlardı. Sonra Budizm'i ve Maniheizmi kabul ettiler: Uygur Kağanı Böğü 762'de Mani dinine girer. Ama ondan önce Göktürkler'de Budizmin etkileri var. Buda kelimesinin karşılığı olan Burkan Uygur Türkleri arasında kullanılır. Doğu Türkistan'da Kuça, Kum Tura, Akdağ, Karaşar, Kiriş, Şorcuk önemli Budist merkezleridir. Bu şehirlerde Budist inancının yoğun tapınakları bulunuyor. Uygurcaya birçok Budist metin çevrilmiştir. Bunlar Çinceden tercüme edilmiştir. Uygurca yazılan en ünlü Budist metin Maytrisimit Sanskkritçe'dir. Uygurlar, büyük bir Türk Budist edebiyatı ve dini edebiyat oluşturmuşlardır. Bunlar;

1- Çatikler: Buda'nm hayat hikayesi Budist rahipler tarafından halka anlatılır. "Şehzade ile Aç Pars" bu hikayelerin en meşhurlarındandır.

2- Sudurlar: Uygur Türkçesi'nde Sudur, Buda'nın vaazları anlamına gelir. Budistliğin dini esaslarıdır. En bili-

neni **"Altun Varak"**tır. Budizm uygurlarla tanıştığında Buda'nın ölümünün üstündn bin yıl geçmiştir. Budizmin Uygur Türkleri'nin Çinlileşmesinde önemli rolü olmuştur.

Uygur Türkleri'nin Kansu bölgesinin en önemli özelliği Budizmin en fazla yayılmış olduğu bölge olmasıdır. Budist rahiplerin mabedlerinin en yoğun olduğu bölge burasıdır. Moğol istilası, Orta Asya Türk topluluklarının Budizm ile ilişkileri açısından yeni bir dönemi başlatır. Moğollar'ın Budizm ile ilişkileri IV. yüzyıla kadar uzanır. Uygurların hakimiyeti sırasında İpek Yolu boyunca Budist mabedlerin artması Moğolların arasında Budizmin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

1269'da Kubilay Han, Tibet'in Lamaist Budizmi'nin etkisine girer. Moğollar, Tibet seferinden sonra Lamaizmin kesin etkisi altına girerler. Bu etki İslamiyet'in bölgede kendini kabul ettirmesine kadar sürer. Ama bugün bile Doğu Türkistan bölgesinde Budizm ve Lamaizm İslamiyet'in yanında Türkler arasında yaşayan dinlerdendir. XVII. yüzyılda Lamaizm Tuva Türkleri arasında egemen inanç olmuştur. Hoton Türkleri'nin Moğolistan'da yaşayan kesimi de Lamaizm dininin etkisinde kalmıştır. Bu etki İslamiyet ile bu toplumların tanışmasına dek sürmüştür.

Ebu Bekir Muhammed B. Cafer en Narşahi, Tarihi Buhara (s. 73) adlı eserinde "Sasaniler döneminde, Orta Asya'da Hint etkisi azalmış ve buna paralel olarak İran milli dini karekterine bürünen Zerdüst (M.Ö. 628-551) İran'da Mani dininin ortaya çıkması ile yönünü Orta Asya'ya çevirmiştir." diyor. Türklerle Zerdüştlüğün ilişkisini Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan ise Umumi Türk Tarihine Gi-

riş (s. 55) adlı eserinde şöyle ifade ediyor. "Orta Asya halklarından bazılarının Farsça konuşmalarının Zerdüştilerin başarılı olmalarında etkili olduğu muhakkaktır. Buhara Şehri'nin bir dönem Zerdüşti bir karektere büründüğü düşünülürse, bunda mezhep kavgaları neticesinde Mağlup olan İranlı unsurların, çeşitli din ve mezheplere hoşgörü gösteren Türklere ve Türk ülkelerine yönelmelerinin asıl sebebi anlaşılmış olur." Bu ilişkide Türkler'in Farslara karşı direnmediklerinin önemi üstünde duran Prof. Dr. V.V. Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler (s. 52) adlı kitabında bu durumu şöyle tanımlıyor: "Halbuki Türkler, Farslar'ın tersine Araplara karşı direnmişlerdir." diyor.

İranlılar'm bulundukları ülkede tam hakim olmadıkları ve koloniler halinde yaşadıklarını vurgulayan Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı, Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler (s.60) adlı eserinde; İranlılar Savaş'tan ziyade Türk ülkelerine sulh içinde gelmeleri, onların Türk üzerindeki dini ve kültürel etkilerini artırdı tesbiti yaptıktan sonra; "İşte bu sebeple Buhara'da Mecusi Mabedleri çoğaldı ve Zerdüştlik Beykent ve Semerkant'ta oldukça etkili oldu" diyor. V.V. Barthold da; Moğol İstilasına Kadar Türkistan (s.60) adlı eserinde aynı tesbite katılarak şöyle yazıyor: "İslam İstilası öncesi oldukça büyük dini kargaşa içinde bulunan Maveraüinnehir'de Zerdüştlük hakim durumda idi."

Mani, 216-277 yılları arasında yaşamış ve yaydığı düşüncelere kendi adından dolayı bu ad verilmiştir. Mani dini ile ilgili kaynak olarak Farsça 7 kitap 76 risale yazılmış-

tır. Gnostik dualizm olarak ifade edilen Manicilik, iki prensibe dayanır: İyi-kötü, karanlık-aydınlık.

İslam dini Türkistan'a gelmeden önce Mani dini önemli ölçüde Türkler üstünde etkili olmuştur. İslam dini Türkistan'da yayılınca Budizm ve Hıristiyanlık gibi Mani dini de etkisini yitirmiştir. Buna rağmen X. yüzyılda Semerkant, Taşkent, Şaş, Tunkent gibi şehirlerde Mani dini mensuplarına rastlanmıştır. Göktürkler'in yıkılması, İslamiyet'in Türkistan'da yayılması, Mani dininin Uzak Şarka gitmesine yolaçmıştır. Daha sonra Mani dini Doğu Türkistan'da Çin sınırında etkisini uzun süre sürdürmüştür. Bu din bugün de yaşamaktadır.

759 yılında tahta geçen Böğü Kagan (759-779) Mani dinini yaymak üzere dört Mani rahip beraberinde getirmiş, bu rahipler Uygur bölgesinde Mani dinini yaymışlardır. Bu konuda hayli yazılı kitabe ve belgeler bulunuyor. Mani dini giderek Türkçe'ye çevriliyor. Böğü Kağanın da yardım ve desteği ile 763'den itibaren Uygurlar'ın resmi dini Maniheizm oluyor. Artık Uygurlar Gök Tanrı'ya değil, Ezrua adlı Tanrı'ya dua ediyor ve şöyle diyorlar:

"Nur ile Zulmet nasıl
birbirlerine karışmış; yedi göğü kim
yaratmış (diye) öğrendik;"

Uygur Türkler'inin kabul ettiği Maniheizm, Ortadoks bir Maniheizm değil, O'nun Dirâveriye mezhebidir. Uygur Türkler'inn 150 yıllık dini Mani dini Kırgız Türkleri'nin 840 yılında Uygur Türk devletine son vermesi ile son bulmuştur. Uygur devleti kitleler halinde dağılmıştır.

TÜRKLER'İN MUSEVİLİK VE HIRİSTİYANLIK'LA İLİŞKİSİ

Türkler'in, dini tarihlerinin belli bir döneminden sonra tanıdıkları diğer dinler ise; Semavi dinler ya da tek tanrılı dinler dönemidir. Bunlar sırası ile Musevilik, Hırıstiyanlık ve İslamiyet'tir. Evrensel dinlerden biri olan Musevilik ile Türkler Hazarlar döneminde ilişki kurmuşlardır. Hazarlar; 627-628 yıllarında Bizans'ın müttefiki olarak Persler'le savaşıp galip gelmiş ve Tiflis'i almışlardır. Hazarlar, Oğuz boylarına mensuptur. **Prof. Râsony, Tarihte Türklük** (s.115) adlı kitabında Hazarlar'ın, Bulan Hakan hakimiyeti zamanında Museviliğin Karay mezhebini kabul ettiklerini yazıyor. Önce Sasanilerle müttefik olan Hazarlar'ın sonra Müslüman Arap ve Hırıstiyan Bizans İmparatorluğu'nun rekabeti karşısında her ikisine de itibar etmeyip Museviliği seçtikleri bilinir. Hazarlar, Museviliği 740 yılında seçmişlerdir. Museviliğin Karay mezhebi, Musa'nın şeriatını en radikal uygulayan Karailer'den geldiği varsayılır. Araştırmacı **Ş. Kuzgun'un Hazar ve Karay Türkleri** (s 38) adlı kitabında yazdığına göre Museviliği sadece Hazar Türkleri kabul etmemiş. "Hazar ve Karayların yanı sıra Kaliz, Kabar, Kıpçak gibi bir kısım Türk boyları da Musevi dinine girmiştir. Karayi mezhebine inanan Hazar Türkleri'nden; Litvanya, Polonya, Kırım ve Macaristan'da da yaşayanlar bulunuyor. Bunlardan başka Hazar Türkleri'ni Balttık Ülkeleri dışında, Karaylarda, Balkanlarda ve Karaçaylarda da bulmak mümkündür.

Azerbeycan'daki Musevi kolonilerin tarihi ise, VII-X. yüzyıla uzamaktadır. Orada bir kısım Türk Museviye

"Dağ Yahudisi" adı verilmektedir. Bunların tarihi de Hazar Türk İmparatorluğu'na dayanır. Kırımda yaşayan Türk Musevi olan Kırımçaklar ise Karay Mezhebi'nin tersine Talmud Mezhebi'ne inanmaktadırlar. Türkçe konuşmaktadırlar. Yani Hazar ülkesinde Museviliği din olarak kabul eden Türkler Museviliğin iki ayrı mezhebine inanmaktadırlar. Bir kısmı Karay Musevi Mezhebi'ne inanırken diğer Türkler de Talmud Musevi Mezhebi'ne inanıyorlar.

Türkler'in Hıristiyanlık'la ilişkisinin başladığı tarih olarak IV. yüzyıl kabul edilmektedir. Bu çerçevde ise Türkler'in Hıristiyanlık ile ilişkisi esas olarak doğu kiliseleri ile başlamıştır. Böyle olunca ilişki Ortodoks Hıristiyanlık ile başlamıştır. Orta Asya'da ise ilişki Bizans Kilisesi ile değil, Nesturiler ile olmuştur. Nesturiler, Sasanilerin yakın takibine uğrayıp önce İran'a sığınmış daha sonra Türkler'in arasına girmişlerdir. Prof. V.V. Barthold; "Harizm'de Samanoğulları döneminde Monofizit Hıristiyanlar mevcuttu. Oğuzlar'ın arasında da Ortodoksluğun bulunduğu anlaşılmaktadır." demektedir.

Orta Asya'da Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine yakın ayrı bir mezhep olan Nesturiliğin tarihi 781 yılında dikilen Singan-fou kitabesi ile başlatılıyor. Bu kitabe Nesturi din adamı A-Lo-Pen'in 635 yılında Çin'e gelişinden kitabenin dikildiği tarihe kadar olan dönemi kastetmektedir. Çindeki Nesturi Kilisesi tarihini anlatmaktadır.

Nesturilik, Orta Asya'ya İpek Yolu ticareti ile girmiştir. Maveraünnehir, Baykent, Buhara, Semerkant Hıristiyanlığın Nesturi kolu ile böyle tanışmıştır. Hıristiyanlık, bu bölgedeki Zerdüştlük ve Budizm ile de yarışarak Türk-

ler arasında yayılmıştır. 332 yılında Merv'de bir Hıristiyan Piskoposluğuna rastlanmıştır. 718'de Merv Nesturi Patrikliği bu kentte oturan bir Türk kağanının ve kavminin Hıristiyanlığı seçtiğini yazıyor. Bu kağan Taraz şehrinde büyük bir Türk Hıristiyan Metopolitliği kurdurmuş ve çeşitli kiliseler yaptırmıştır.

VII. VIII. yüzyıla ait İç Asya ve Uraller'daki Hıristiyan eserler Karluk Türkleri'ne aittir. Aynı yüzyıllarda Kırgızların da Hıristiyanlığa girdiklerinden sözedilmektedir. Nesturi Hıristiyanlık, Uygurlar, Naymanlar, Kareitler ve Kunların arasında da nüfuz etmeyi sağlamıştır. Hıristiyan orucu anlamına gelen **"becek"** kelimesi Kaşgarlı Mahmut Divanı'na bile girmiştir Nesturiler Orta Asya'da Hıristiyanlığı Türkler arasında yaygın bir şekilde benimsetmiştir. Karayitler Hıristiyanlığı Hıristiyan tüccarlardan öğrenmişlerdir. Uygur Türk Hıristiyanlığı'nın merkezi Turfan'ın doğusundaki Bulayık kasabası olmuştur. Yedisu Hıristiyanlığı da Uygur Türkleri'ne aittir.

Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Makaleler, İncelemeler adlı kitabında (s. 312) "Nesturi Hıristiyanlar, Orta Asya'da Süryanice'den başka, Uygur Türkçesi'ni de kullanmış, özellikle kitaplarını Süryani alfabesi ile Uygurca yazmış, Süryanice'den birçok kitabı da Türkçeye çevirmişlerdir" diyor. Nesturiler 530 yılında Herat ve Semerkant'ta metropolitlikler oluşturmuşlardır. 1070 yılında Kaşgarlı Georges tarafında **"Türkistan Kilisesi"** adlı kurum tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır.

Hıristiyan Türklerin merkezlerinden biri de Öngüt Beyliği olmuştur. İlhanlılar zamanında Öngütler Azerbay-

can'da Nesturi Manastırı kurarlar. XII. yüzyılda Roma kilisesine bağlanırlar. Kubilay Hanı Kazanmak için (1294) XII. yüzyılda Roma kilisesine bağlanırlar. Kubilay Hanı kazanmak için (1294) giden heyette Uygur Nesturiler'de vardır.

Türkler'le Hıristiyanlık ilişkisine bakınca; Hıristiyanlığa özellikle Ortodoks Hıristiyanlığa inanan Türk boyları bir kaç istisna dışında sadece Hıristiyanlaşmakla kalmadılar; aynı zamanda Türklüklerinden de uzaklaşarak Slavlaştılar.

Yüeciler, Tobgaçlar Türkler Hindistan'da ve Çinde Budizm ile kurdukları inanç ilişkisi sonucu eriyip gittiler. Bir kısmı Hindlileşti, bir kısmı ise Çinlileşti. Ortodoks Hıristiyanlığa giren Bulgar ve Kuman Türkleri Balkanlar'da Slavlaşarak Türklüğe veda ettiler. Museviliğe geçen Hazar Türkleri bazı küçük azınlıklar dışında kaybolup gittiler. Peçenek Türkleri, Kıpçaklar, Kumanlar, Uzlar tarihsel süreç içinde Macarlaştılar.

Attila'nın komutasındaki Hunlara bakalım: 374 yılında Dinyester üstünde Ortroogotları ezen, Cermenleri yerinden yurdundan eden, Macaristan ovalarından at koşturan Roma İmparatorluğu'nun birçok eyaletini alan, Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünü ülkesine katan Hunlar Türkler 453 de Attila ölünce önce Hun İmparatorluğu bölündü sonra da tarihe mal oldu. Bu İmparatorluk halkı başka kavimlerle birleşme sonucu dilini, dinini yitirerek Macar toplumunun çekirdeğini oluşturarak Hıristiyanlaştı ve başkalaştı. Ancak buradaki örnekte Türkler Ortodoks Hıristiyanlık yerine Katolik oldular. Daha sonra bir bölümü

Protestan oldu. **Prof. Dr. Ünver Günay'ın, Türkler'in Dini Tarihi** (s. 150) adlı kitapta yazdığına göre; Macaristan'daki Hun Türkleri arasında "Türk asıllı Arpad Sülalesi orada Hıristiyanlığa en çok aziz veren zümre olarak dikkati çekmektedir." demektedir.

Peçenek Türkler, XI. yüzyılın başlarından itibaren Hıristiyan propagandaya tabi oldular. Değişik coğrafyalarda farklı hikayeler ile birlikte önemli bir kısmı Hıristiyanlık içinde eridiler. Peçenekler'in Tarihi adeta bu Türk boyunun Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Hıristiyanlaşma tarihi olarak görülüyor. Peçenekler'in bu akıbetini Uzlar ve Kıpçak Türkleri izledi. 1065 yılında Tuna'yı geçen Türkler'in sayısının 650 bin olduğunu tarihçiler yazıyor. Oğuzlar'ın bu büyük bölümü sonunda Bizans'a sığınır ve Bizans tarihinde "Türkopol" denen Bizans paralı askerlerini oluşturduğunu tarihler yazıyor. Uz Türklerinin bu sonucunun benzerini Kıpçaklar izlemiş. Kıpçaklar Kafkasları aşarak Gürcüler'le temasa geçerler ve bir kısmı Hıristiyan olur. Bunlar son Kıpçıklardır. İlk Kıpçaklar ve Kuman Kıpçaklarda Moğol ve Rus baskısı nedeni ile bir kısmı Macaristan'a sığınıp Macarlaşırken ötekiler Balkanlar'a dağılıp Hıristiyanlaşmıştır. Codex Cumanias adlı eser Kıpçak ve Kuman Türklerini Hıristiyanlaştırmak için misyonerler tarafından hazırlanmış Farsça-Türkçe (Kıpçakça) hazırlanmış ansiklopedik bir sözlüktür. Bu eser batı Türkleri'nin Hıristiyanlık eğitimi için hazırlanmıştır.

Gagauz Türkleri ya da Gökoğuz veya Uzoğuz Türkleri'de Balkanlar ve Doğu Avrupa coğrafyasında Hıristiyanlıkla yoğun temasta bulunan Türk boylarından biridir.

Bunlarında büyük çoğunluğu bu ilişkiler sonucu Hıristiyanlaşmış Türkler'den oluşmaktadır. Bugün Ortodoks Hıristiyan bir Türk topluluğu olan Gagauzları Moldavya Cumhuriyeti içinde bağımsız bir yönetim olarak yaşıyorlar.

Çuvaşlar, Hakaslar, Gorn-Altaylar, Yakutlar ya da Saha Türkleri, Dolganlar, Tofalar (Karagaslar) Türk asıllı topluluklardır. Başlangıçta hepsi geleneksel Göktürk inancına sahiptiler. Rus ve Hıristiyan nüfusun etkisi sonucu kendi öz kimliklerini zayıflattılar. Hıristiyanlığın ve Rusluğun etki alanına girdiler. Çuvaşlar, XVI. y.y.da Rus hakimiyetine girdiler. Ortodoks Hıristiyanlığa girerek Rus kilisesine bağlandılar.

Hakas Türkleri Ruslar'ın sömürgeleştirme siyasetleri sonucu Hıristiyanlık'ta karar kıldılar. Altaylar, Kalmuklar, Dağ Kalmukları, XIX. yüzyılda Hıristiyanlaştılar. Küçük bir kısmı ise, Budisttir. Yakutistan'da Hıristiyanlaşmanın tarihi 1630'da başlar. Yakutları Hıristiyanlaştırma çalışması XVIII. yüzyılın sonunda sonuçlanır. Anadolu'da Hıristiyan Türk olarak ifade edilen Karaman Türkleri'nin ise sadece günümüze adı kalmıştır.

TÜRKLER'İN İSLAMİYET İLE İLİŞKİSİ

İslamiyet 620 yıllarında Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmış tek tanrılı bir dindir. İslamiyet ortaya çıktığında Orta Asya'da Göktürk İmparatorluğu vardı. Türk dünyası inançsal olarak çeşitli dinlere inanıyorlardı. Türkler'in bir

kısmı; Şaman, Mani, Budist, Lamaist, Zerdüşt gibi dinlere inanırken bir kısmıda; Musevilik ve Hıristiyanlığa inanıyorlardı. Semavi dinlerden önceki dinlere inanan Türkler O dinin farklı yorumlarına inandıkları gibi Museviliğin ve Hıristiyanlığında farklı yorumlarına mezheplerine inanan Türkler vardı. Örneğin Türkler'in bir kısmı Museviliğin Karayi Mezhebine inanırken bir kısmı da Talmut Mezhebine inanırmış. Bu çeşitlilik sonraki yıllarda daha da artmıştır. Hıristiyanlığa inanan Türkler'de Hıristiyanlığın farklı Mezheplerine inanmışlardır. Bir kısmı Ortodoks Hıristiyanlığa inanırken bir kısım Türk, toplumuda Katolik Hıristiyanlığa ve Protestan Hıristiyanlığa inanmıştır.

Türkler, İslamiyet ile doğuşundan yaklaşık 300-400 yıl sonra tanıştılar. Türkler IX. ve X. yüzyılda İslamiyet ile tanışınca İslamiyet 300-400 yaşında idi. Hz. Muhammet vefat etmişti. Hilafet meselesi nedeni ile İslamiyet içinde kırılmalar oluşmuştu. Dört halife dönemi yaşanmıştı. Hendek ve Uhut savaşları yaşanmıştı. Kerbela Olayı olmuştu. Emeviler ve ardından Abbasiler dönemi yaşanmıştı. İslam içinde hilafet meselesinden kaynaklanan ayrışma netleşmişti. Ali yanlıları ve Ebubekir yanlıları, Ehlibeyt yanlıları ve Emevi yanlıları olarak oluşmuştu. İslam içindeki bu ayrılıklar İslamın Arap Yarımadası dışına çıkışı ile birlikte o coğrafyalara da taşındı.

İslamiyet esas olarak Arap kültürüne özgü bir yapılanmadır. İslamiyet'in anayurdu Arap Yarımadası'dır. İslamiyet özellikle Arap Yarımadası'nda yaşayan toplumun sosyolojik özelliklerine uygundur. Kendilerini İslam'ın gerçek sahibi İslamiyet'i kabul eden diğer milletleri; **"Mevâ-**

li Müslüman-Köle Müslüman" olarak görmeleri bu sahiplenme duygusunun sonucu olsa gerektir.

Türkler'in İslamiyet ile ilişkisi çok ağrılı, sancılı oldu. İslam Türk ülkelerine sadece tebliğ amacı ile değil, fetih de amaçlayarak geliyordu. İslam Türkistan'a geldiğinde 600 yıllarına oranla çok farklılaşmıştı. Türkistan'a gelen Arap yöneticiler, İran'ı, Mezopotamya'yı, Pakistan'ı olduğu gibi burayıda Halife'nin arka bahçesi olarak görüyorlardı. Bu bahçeye izinsiz girilmesini engellemek isteyenlere karşı düşmanlık besliyorlardı. Türkistan'ı fethe çıkan bazı Arap komutanlar sadece bu duruma direnen Türklere karşı değil bu coğrafyadaki tüm yabancı göndükleri din ve milletlere hatta kendi uygulamalarına karşı olan Araplar'a da düşmanlık güdüyorlardı.

Arap düşünür **Ali'yül Kar**'i Türkler hakkında şöyle düşünüyor; "Türkler'de insanlığa has yumuşaklık ve Çelebi insanlara mahsus merhamet yoktur. Belki onlar başka bir tür insan cinsidir. Son derece zararlı ve fesat ehlidirler. Türkler yecüc ve mecüc artıkları ve onların kardeşidirler. Allah onların yüzlerini kıyamete kadar bize göstermesin."

Türkleri böyle gören Arap anlayışı Türkistan'ı fethetmek için ordu üstüne ordu gönderdi. Halife Osman zamanında Muhammet b. Ceriv, 2700 kişilik ordu ile Ceyhun ırmağını geçti. Türkler direnince ordusu dağıldı. Muaviye döneminde Horasan valiliğine atanan Ubeydullah b. Ziyad 25000 kişilik ordu ile Buharayı kuşattı. Şehri yağmaladı. Ardından Semerkant yağmalanır 40 bin Türk genci esir alınır. Esir gençler vali Sait'i öldürür dağa çıkarlar. Gençlerin çoğu dağda açlıktan ölür.

Kuteybe Horasan'a vali olarak atanınca eli silah tutan tüm Türk gençlerini katleder. Kadın ve çocukları esir alır. Şehirdeki; Budist, Mani, Zerdüst, Şaman mabedlerini eşyaları ile birlikte yağmalatıp yakar. Kabe'yi mancınık ateşine tutarak meşhur olan **Zalim Haccac,** Türkistan'da; **"Türklere mecal verme öldür, hatta öldürmeyeceğine söz vermiş olsan bile önemli değil, kafirlere verilen söz İslamı bağlamaz,"** diye kendi komutanlarına emirler verir. Cürcan şehrinde bir defada 12 bin Türk'ün başı vurulur.

Bu konuda tarih kitapları benzer yüzlerce olayı anlatmaktadır. Özetle, Türkler'in İslamiyet ile tanışması olumlu izlenimlerle olmaz. Bu durumu Prof. Dr. Abdulkadir İnan Şamanizm adlı kitabında şöyle saptamıştır: **"Oğuzların İslamlaşması iki asır boyunca devam etmiştir."** Aynı tarihçimiz Kıpçak Türkleri için ise; **"Kıpçak bozkırlarının İslamlaşması X. yüzyılın başlarından XIV. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür."** demektedir. Türklerin İslamiyet ile tanışmasını yaklaşık dokuzuncu yüzyıl olarak kabul edersek Oğuzlar'ın 200 yılda, Kıpçak Türklerin ise nerede ise yaklaşık 500 yılda İslamiyeti kabul ettiğini ifade etmek gerekiyor.

Diğer dinlerde olduğu gibi İslam'ın farklı yorumları olan mezhep ve tarikatlar İslam'ın ilk yıllarında yoktu. Türkler İslamla tanıştımda Monoblok bir İslamiyet yoktu. İslam içinde mezhep ve tarikatlerde oluşmuştu. Mezhep ve Tarikatler Hz. Muhammet"in vefatını izleyen yıllarda süreç içinde gelişimini tamamlayarak yaklaşık 800 yıllarında Abbasiler döneminde oluştu. Yani Türkler aynı zamanda mez-

hepli-tarikatli bir İslamiyet ile tanıştı. Türkler arasında ise Ahmet Yesevi ve dervişlerinin temsil ettiği sufilik akımı yaygındı. Türkistan'da yaşayan ve daha sonra Anadolu'ya gelen tasavvuf ehli dervişler İslamiyet ile tanışınca Arap İslam'ından daha farklı bir oluşum ortaya çıktı. İşte Yusuf Hemedani, Ahmet Yesevi, Lokman Parende, Hacı Bektaş Veli yolu bu inancın Anadolu'da Türkmenlerle mayalanması sonucu oluştu. İslamiyet'in Arap yorumu ile başı hoş olmayan İslamın bu Türkmen yorumu süreç içinde İslamiyetin Türkçe konuşması, İslamiyetin Türkçe yorumuda denebilen Aleviliği Bektaşiliği oluşturdu.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra'da İslam içindeki farklı İslami yorumlara inanan Türkleri görüyoruz. İslam içinde; Hanefi Türkler'den, Şii Türkler'den ve Alevi-Bektaşi Türkler'den sözetmek gerekiyor. İslamiyet'in bazı mezheplerine ise Türkler nerede ise hiç teveccüh etmemişlerdir. Örneğin; Şafii İslam esas olarak Kürtler arasında kalmıştır. Yine aynı şekilde Hambeli ve Maliki mezhebine mensup Türk'tende sözetmek mümkün değildir.

Türk dünyasının dini haritasını **"Türklerin Dini Tarihi"** adlı kitaplarında çıkaran Prof. Dr. Ünver Günay ve Prof. Dr. Harun Güngör kitaplarında bu durumu şöyle ifade ediyorlar. (s. 349) "Türklerin çok büyük çoğunluğu Müslümandır. Keza müslüman Türkler'in büyük bölümü Sünnidir ve Hanefi mezhebindendir; Şafiiler de mevcuttur. **Ayrıca önemli bir bölüm Alevi-Bektaşidir.** İslamiyet'in dışında Türkler arasında halen varlığını sürdüren dinler Hıristiyanlık, Budizm, Musevilik ve geleneksel Türk Dinidir. Hıristiyanlığın daha çok Ortodoks mezhebi yaygındır.

Ayrıca Katolik çeşitli Protestan mezheplerine mensup olanlarda bulunmaktadır. Budizm ise daha çok Lamaizm şeklinde varlığını sürdürmektedir. Tuvaların arasında Tibet Lamaizmi ile geleneksel din birlikte yaşamaya devam etmektedir. Yakutların oldukça etkisinde bulunan Dolganlar da eski geleneklerini sürdürüyorlar. Bazı Kalmuklar veya Dağ Kalmukları da denilen Altaylar Hıristiyan Ortodokslar, Tibet Lamaizmi ve Geleneksel Türk dini arasında bölünmüş bulunuyor."

Türkler'in dinsel tarihlerine bakıldığında geleneksel dinlerinin dışında tercih etkileri dinler onları etkilemiş ve asimile etmiştir. Budizmi tercih eden Türkler Budist olmakla kalmamışlar süreç içinde Çinlileşmişlerdir. Lamaizmi benimseyen Türkler Tibet ya da Moğol kültürünün etki alanına girmişlerdir. Hun Türkleri sadece Hıristiyanlaşmamışlar giderek Macarlaşmış veya Slavlaşmışlardır. Hıristiyan olan diğer Türkler'de süreçle ya Ruslaşmışlar ya Bulgarlaşmışlar ya da Slavlaşmışlardır. Museviliği benimseyen Hazar Türkler ve diğer Türkler'de zaman içinde kendilerine yabancılaşmış Yahudileşmişlerdir. Babür İmparatorluğu döneminde ise önce Budist olmuş, sonra Hintlileşmişlerdir.

Aynı durumun İslamiyeti kabul eden Türkler içinde olmadığını söylemek mümkün değildir. İslam aynı zamanda Arap karekteri ağır basan bir dindir. İslam içinde Arap nüfuz bariz bir şekilde ağır basmaktadır. Türk tarihinde Osmanlı dönemi anımsanırsa Türklere **"edraki bi idrak"** denebilirken Araplar için **"kavmi necip"** nitelemesi çok an-

lamlıdır. İslamın kavmiyetçi olmadığı vurgusu yapılarak Türk karşıtlığı öne çıkarılıp Arapların **"kavmi necip"** yani kıymetli değerli kavim, millet nitelemesi önemli bir vurgudur.

Nitekim bu anlayıştan dolayı Türkler'in İslamiyet ile ilişkisinde Türkler'in Arapları etkilemesinden çok, Arapların Türkleri etkilemesi asimile etmesi bu anlayışın sonucudur. Türkler'in İslamiyet ile ilişkisinde Türklerin Abbasiler ile başlayan ilişkileri aynı zamanda Türkler'in Araplaşması sürecinin başlangıcıdır. Bu süreci Selçuklular döneminde de Osmanlılar döneminde de görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulu olduğu coğrafyada bugün 50 devlet bulunuyor. Bunun çoğu ise Arap devletleridir. Bu tarihsel ilişkide Türkler Arapları etkilemişlerdir. Araplar İslam dini ile Türkleri etkilemiş ve Araplaştırmıştır. Bu etkiyi Selçuklu sarayında da, Osmanlı sarayında da Cumhuriyet döneminde de görmek mümkündür.

Osmanlı çekilince; Mısır'da, Fas'ta, Tunus'ta, Suudi, Arabistan da, Suriye'de, 'Yemen'de, Ürdün'de, Irak'ta ve hatta Kerkük'teki Türkler Araplaşmıştır. Sadece Yemen'de başkent Sana'da Türk mahallesi, Türk mezarlığı ve 500.000 Türk, parlementolarındaki 5 milletvekili ile birlikte Araplaşmıştır. Benzer akıbet diğer Arap ülkeleri içinde geçerlidir. İslamiyet'in Türkleri Araplaştırdığı bir olgudur.

Türkler'in İslamiyet ile ilişkilerinde İslamiyet sadece Türklerin inandığı din olarak kalmamış onları etkileyip Araplaştırmıştır. Bu ilişkide farklı bir trend Türklerin İslamiyetin farklı bir yorumu olan Alevilik-Bektaşilik ile yaşanmıştır. Çünkü Alevilik ibadetini kendi

anadili olan Türkçe ile yapmıştır. Alevilik-Bektaşilik Türkçe'den asla ödün vermemiştir. Hanefi Türk ibadetini bilmediği bir dil olan Arapça ile yaparken Alevi Türk ibadetini kendi dili ile yapmıştır. Kuran, dualar, ibadet hep Türkçe yapılmıştır. Hatta Aleviliği-Bektaşiliği benimseyen komşu milletler olan Arnavutlar, Bulgarlar, Yogoslavlar bile ibadetlerini Türkçe yapmaktadırlar. Bir tek kelime Türkçe bilmeyen Arnavut, Bulgar, Boşnak, Yogoslavlar vs. cem ibadetini ve orada okunan Fuzuli'nin, Şah İslail'in, Yemini'nin, Pir Sultan'm, Kul Himmet'in nefeslerini Türkçe okumaktadır.

Bu ilişkide dilin önemi yadsınamaz. Hanefi Türk din ile ilişkisinde Arapçayı kullanarak kendi dili ve kültürü ile arasma bir bend koymaktadır. Böylece kendi milli kültüründen uzaklaşmaya başlamaktadır. Ardından da Arapça'nın Allah'ın dili, Arapça'nın peygamberin dili vurgusu ile Türklerin kendi dili ile ilişkisi zayıflamaktadır. Hıristiyan Türk ibadetini Türkçe yaparken, Musevi Türk ibadetini Türkçe yaparken, Müslüman Türkün ibadetini Türkçe yapamaması Arapça'nın ve Arap kültürünün lehine bir durumdur.

İslam dünyası demek; 1,500.000.000 (Bir milyar beşyüz bin) nüfus demektir. Bunun da ezici çoğunluğu Arap kökenlidir. Türk dünyası ise yaklaşık 200.000.000. (İki yüz milyon) nüfustur. Yani Türk dünyası, İslam dünyasının %15'i kadardır. Bu nedenle demografik olarakta Türk dünyasının İslam dünyasını etkilemesi olasılığı yok denecek kadar azdır. Birde İslam dünyası kavramının Arap dünyası ise özdeş olduğu düşünülürse durum daha çok açıklık ka-

zanır. Ayrıca, Arap olmayan İslam toplumunun 1400 yıllık Arap-İslam etkisi düşünülürse Türkler'le İslam dünyası ya da Türkler'le Arap dünyası ilişkisi daha iyi anlaşılır.

TÜRKLER'İN ALEVİLİK İLİŞKİSİ

Alevilik, İslamiyet'in Hanefilik, Hambelilik, Malikilik, Şafiilik, Şiilik gibi bir yorumudur. Aleviliğin bu adı geçen İslami yorumlardan en belirgin farklı yanı İslamiyetin Türkçe yorumu olmasıdır. İslamiyet'in adeta Türkçe konuşmasıdır. İslamiyet'in Alevilik dışındaki hemen hemen tüm yorumları Arapça konuşmaktadır. İslamiyet'in Türkçe konuşan ve İslamiyet'i Türkçe yorumlayan tek yorumu Alevilik-Bektaşiliktir.

İslamiyet içinde bazı tasniflere göre 4 mezhep, bazı tasniflere göre 7 mezhep bazı tasniflere göze ise 100 civarında mezhep var. Bu ayrımlara tarikat denilen yorumları da eklersek bu sayı yüzlerle ifade edilir.

Kuran'ı Kerim'ide, mezhep ve tarikat yoktur. Hz. Muhammet, Hz. Ali hangi mezhep ya da tarikattendi diye bir soru sorulsa bunun cevabı Hz. Muhammed'in ya da Hz. Ali'nin herhangi bir mezhep ya da tarikat yanlısı olmadığıdır. Mezhep ve tarikatlerin ortaya çıkması Hz. Muhammet'in vefatından yaklaşık 200 yıl sonrasına rastlar. Bu oluşum mezhep imamı denilen din adamlarının yaşadıkları döneme göre İslam dinini yorumlamaları olayıdır.

Türkiye nüfusunun ezici çoğunluğu müslümandır. Türkiye'de çoğunluk mezhep Hanefi mezhebidir. Onu Aleviler-Bektaşiler izler. Sonra ülkemizdeki Kürt vatan-

daşlarımızın inandıkları mezhep olan Şafiilik gelir. Ondan sonra ise, Şiiler gelir. Bunu ise, Nusayriler ve Mevleviler takip ederler.

Türkler'in büyük çoğunluğu Hanefi'dir. Ondan sonra Alevi-Bektaşiler gelir. Ülkemizdeki Şiiler'inde Farslar'ı soymazsak çoğunluğu Türktür. Nusayriler'in Araplaşmış Türkler olduğu şeklinde saptamalar vardır. Bir görüşte Nusayriler'in Arap olduğudur. Mevleviler ise Türktür. İslam dışında çok azda olsa Hıristiyan Türkler'den ve Musevi Türkler'den sözedilebilinir.

İslamiyet'in ilk 250-300 yıllık mezhepsiz, tarikatsiz dönemi sayılmazsa yaklaşık 1100 yıllık dönemdi İslamiyet ile mezhep adları o denli yoğunluklu olarak özdeşleştirilmişki İslam adeta mezhep ya da mezheplerle özdeşleşmiştir. Böyle oluncada senin mezhep ya da tarikatinden olan iyi müslüman,olmayan diğeri ya da diğerleri eksik müslüman algısı içinde yer almıştır.

Bu bakış açısı ümmetçi bir bakış açısıdır. Hatta mezhepçi bir bakış açısıdır. Türk Milliyetçiliği, Türk Ulusallığı açısından bakıldığında Türkün Budist mabede gitmesi onda bir değer kaybına yol açmadığı gibi, Türkün farklı Musevi Sinagoğuna gitmesi, nasılki Türkler açısından bir değer kaybına yol açmıyorsa, Türk olupta farklı kiliseye gitmesi nasıl bir değer kaybına yol açmıyorsa, Türk'ün İslamiyete inanıpta farklı mezhep ya da tarikate inanması farklı camiye ya da Cemevine gitmesi de değer kaybına yol açmamalıdır. Ama maalesef mezhebi bakış acısı 1000 yıldır o denli İslam dini ile özdeşleşmiştir ki mezhebi algılama bugün hakim bakış açısı durumundadır.

Halbuki dinsel tercihler ya da bir din içindeki farklı yorumları insanın tercih etmesi tamamen o kişinin ruhsal dünyası ile ilgili bir tercihtir. İnsan ruhsal dinginliğine, Şaman ayininde, Budist tapınağında, Zerdüşt mabedinde, Mani Irmağının kenarında bulabileceği gibi, Hz. Musa'nın Sinagogunda, Hz. İsa'nın Kilisesinde, Sünni İslamiyetin Camisinde veya Hacı Bektaş Veli'nin gökkubeli dergahının Cemevinde de ulaşabilir. Yapılan İbadetin mekanı ve detayları tayin edici olmamalıdır. Öz önemlidir.

İslamiyet içindeki mezhep ve tarikatler, yani İslam'daki yorum farkları insani yorumların sonucudur. İlahi yorumlar değildir. Türk dünyası 200 milyonluk nüfusu ile küçümsenemeyecek bir dünyadır. Bu dünyada her konuda farklı yorumlar olabilir. İktisadi konularda, siyasi konularda, felsefi konularda olduğu gibi inançsal konularda da olabilir. Bugün İslamiyet'e inanan Türkler arasındaki farklı yorumları abartarak **"birinci sınıf müslüman", "ikinci sınıf müslüman"** vs. gibi algılamak onları kompartımanlara koymak öncelikle Türkleri bölmektir. Türk dünyasını zaafa uğratmaya hizmet etmektir. Bu durum sadece İslamiyete inanan Türkler için değil, Şamanizme, Maniciliğe, Budizme, Museviliğe, Hıristiyanlığa hatta hiçbir dine inanmayan Türkler içinde sözkonusudur.

Bu nedenle, Hıristiyanlığa inanıp farklı kiliselere giden Türk'ün Türklüğünün değerinden bir eksilme olmadığı gibi, Museviliğe inanıp farklı mezheplere inanan Türkün Türklüğünden bir eksilme olmadığı gibi, İslamiyete inanıp, ibadet için Camiye, ya da Cemevine giden Türkünde ne Müslümanlığından nede Türklüğünden şüphe duyulmama-

lıdır. Bu durumdan güvensizlik duymak kişinin eksikliğinin sonucudur. Farklı, İslami yorumlara inanan Türkün eksikliği değildir. Olay böyle algılanırsa ortada Alevilik, Sünnilik, Şiilik diye çözülecek bir sorunun da olmadığı görülecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1- *Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan/Umumi Türk Tarihi'ne Giriş. 1981 İstanbul*

2- *Prof. Dr. Faruk Sümer/Oğuzlar. 1998 İstanbul*

3- *Prof. Dr. Râsony/Tarihte Türklük, 1996 Ankara*

4- *Prof. V.V. Barthold/Moğol İstilasına Kadar Türkistan 1981 İstanbul*

5- *Prof. V.V. Barthold/Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler 1980 İstanbul*

6- *Buhari/Sahihi Buhari 8 cilt 1969 Ankara*

7- *Prof. Dr. Claude Cahen/İslamiyet 1979 İstanbul*

8- *Cami Baykurt/Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler 1932 İstanbul*

9- *W. Eberhard/Çinin Şimal Komşuları. 1942 Ankara*

10- *Prof. Dr. Abdülkadir İnan/Eski Türk Dönemi 1976 İstanbul*

11- *Prof. Dr. Abdülkadir İnan/Şamanizm 1998 Ankara*

12- *Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı/Yeni İslam Tarihi ve Türkler 1995 Konya*

13- *Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı/Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı 1992 Konya*

14- *Şaban Kuzgun/Hazar ve Karay Türkleri 1993 Ankara*

15- *Prof. Dr. Bahattin Ögel/Türk Kültür Tarihi 8 cilt 1991 Ankara*

16- *Prof. Dr. Ünver Günay/Prof Dr. Harun Güngör/Türklerin Dini Tarihi 1997 Ankara*

17- *Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu/Asya Türk Devletleri, 1986 İstanbul*

18- *Rene Grousset,/Bozkır İmparatorluğu, 1997 İstanbul*

19- *Ebu Bekir Muhammed B. Cafer en Narşahi/Tarihi Buhara, 1991 İstanbul*

CEM'İN VE CEMEVİ'NİN TARİHİ

Aleviler'in ibadetinin adına CEM denir. İbadetin yapıldığı mekana ise; CEMEVİ adı verilir. CEM; toplanmak bir araya gelmek, topluca davranmak anlamına gelir. Toplu ibadet yapmaya CEM OLMAK, CEM YAPMAK adı da verilir. Tek tanrılı olsun, çok tanrılı olsun bütün dinlerde toplu ibadet vardır. Her dinde yapılan toplu ibadete CEM adı verilmesi çok eski bir gelenektir.

Aleviler'de CEMEVİ'ne bazı yörelerde; MEYDAN EVİ, DERGAH, CEMAATEVİ, YOLEVİ gibi isimler de verilir. CEMEVİ bir ailenin evinin uygun bir odası da olabilir. Köylünün bu amaçla yaptığı bir ev de olabilir. Aleviler'in ibadet yeri olan CEMEVİ'nin tarihi İslam Tarihi kadar eskidir. Cemi din adamı olarak DEDE yürütür.

Dinler tarihi incelendiğinde görülecektir ki, her dine başlangıcında olmayan yeni ögeler girer. Bu durum çok tanrılı dinler için de, tek tanrılı dinler için de geçerlidir. Dine sonradan giren bu ögeler zamanla kesinlik kazanır ve dinin esasları arasında sayılır. Bu yeni ögelerle ortaya çıkan biçim, sonraları dinin başlangıçtaki gerçek biçimi olarak kabul edilir.

Halbuki bu yeni ögelerin dine dahil edilip edilmemesi için birçok mücadeleler verilmiştir. Hatta güçlü olan kendi isteklerini zorla kabul ettirmiştir. Diğer dinlerin başına gel-

diği gibi İslam dininin de başına gelen budur. Bugün monoblok bir Musevilik'ten bahsedilemez. Halbuki ilk orjinal tek tanrılı din Musevilik'tir. Museviliğin yüzlerce farklı yorumu vardır. Hatta ondan sonraki tek tanrılı din olan Hıristiyanlığın bile Museviliğin farklı bir yorumu olduğunu iddia eden ve buna inanan akımlar var. Bugün monoblok bir Hıristiyanlık'tan bahsetmek te olanaklı değil. Hıristiyanlığında yüzlerce farklı yorumu var.

İslamiyet içinde de durum böyledir. Bugün monoblok bir İslamiyet'ten bahsetmek mümkün değil. İslamiyet'in yüzlerce yorumu var. Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamber hadislerinin daha sonra başa geçen halifeler tarafından farklı yorumu, farklı dinsel anlayışları ortaya çıkarmıştır. Bunların giderek kurumsallaşması ve kurallara bağlanması mezhep denilen olguyu, onların yeniden yorumu da tarikatları oluşturmuştur.

Allah'ın ilk kitaplarında olduğu gibi, son kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de de mezhep ve tarikat yoktur. İslam'da Mezhepler; Dört Halife Dönemi'nden sonra Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamber Hadisleri'nin farklı yorumlarından ortaya çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim; Mezhepsiz, tarikatsız bir kitaptır. Bu oluşumlar; Kur'an-ı Kerim'in ya da Peygamber'in değil ondan sonraki bazı kişilerin oluşturduğu yorumlara dayanır. Hz. Muhammed'in ya da Hz. Ali'nin herhangi bir mezhep mensubu olduğu söylenemez.

İslam Tarihi'nde, **"Mezhepler"** konusunda uzmanlığı ile tanınan Mısır'daki El-Ezher Şeyhi **Mahmut Şattut** şöyle diyor"

"1- **İslam'da mezheplerin birine ittiba (uyma) vacip değildir; muayyen bir mezhebe uymak hususunda hiçbir kayıt yoktur."** Dedikten sonra yazısının devamında; **"Allah'ın, dini ve şeriatı bir mezhebe ittibabı (uymayı) icabettirmediği gibi bir mezhebe de muhtas (mahsus) olamaz. Bütün müçtehitler Allah katında makbuldür... Bu hususta ibadetlerde ve muamelette hiçbir fark yoktur."**

Ülkemizde İslam dini'nin mezhebi bir yorumla yorumlanması o denli kural haline gelmiş ki, o mezhep dışında olmak, adeta **"İslam dışında"** olmak ile özdeşleşmiştir. Halbuki olay hiç te böyle değildir. İslam Dünyası'nm büyük mütefikkirlerinden El Ezher Üniversitesi İlâhiyatçısı Mahmut Şattut böyle düşünmüyor. O'nun bu düşüncelerini "İslam Mezhepleri" kitabında referans veren İslam bilginimiz Abdulbaki Gölpınarlı'da (a.g.e. S. 15) olayı böyle yorumlamıyor.

İslam'da mezhep ve tarikat yoktur. Hatta İslam'ın ilk yıllarında minberli, minareli camiler de yoktur. Bu mimari de daha sonra oluşmuştur. İslam'ın ilk dönemlerinde ibadet yapılan mekanlar bugünkü mütevazi Cemevleri mimarisine daha yakın gözüküyor. Mezhepler ve tarikatler gibi minberli, minareli camiler de İslam'a daha sonraki yıllarda girmiştir.

CEM VAKFI'nın Cemevleri'nin ve Cemevi'nde yapılan ibadetin İslami olup olmadığı ile ilgili dava dosyasında konu ile ilgili cevabi yazıda T.C. Milli Eğitim Bakanı adına Genel Müdür Prof. Dr. İrfan Aycan, **"Mezhepler"** ile ilgili olarak şöyle yazıyor: "İnsanlar, zamanla ihtiyaçları gereği,

dini anlama ve yaşama konusunda farklı yorumlar geliştirmişlerdir. **Din anlayışındaki farklılıkların kurumlaşması sonucu mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu yorumlar ve mezhepler bütünüyle insani oluşumlardır. Hiçbir mezhep dinin kendisi değildir.** Kur'an, bütün peygamberlerin çağrılarının özünü tevhidin oluşturduğunu belirtir. Bir insan, hangi mezhepten, hangi meşrepten, hangi ırktan olursa olsun, eğer Kur'an ve sünnette belirtilen temel iman esaslarına inanıyorsa, o kimse Müslüman'dır."

Mahmut Şattut ve Abdulbaki Gölpınarlı gibi Milli Eğitim Bakanı adına Genel Müdür Prof. Dr. İrfan Aycanda; Mezhep olgusunun Kur'an'da olmadığını, din anlayışındaki farklılıkların yani İslam dini hakkındaki farklılıkların kurumlaşması sonucu oluştuğunu ve bunların tamamen insani yorumlar olduğunu ifade ediyor.

Demek ki Kur'an'ı yorumun 14 yüzyıl yada 1 yüzyıl yaşında olması o yorumu **"İlâhi"** yorum durumuna getirmez. O insani yorumu Allah'm yada Peygamberin yorumu yerine koyup sizin gibi düşünmeyenlerin yaptığı ibadeti ve ibadet edilen mekanları dini mekan saymama hakkı da vermez.

Türkiye'de, din, toplum, devlet ilişkilerini düzenleyen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tam da yaptığı bu **"mezhepçi"** tavırdır. İslam dininde ruhban sınıfı yoktur. Allah adına, peygamber adına ve Kur'an adına kimsenin temsili olarak konuşma yetkisi yoktur. Bu yetki Diyanet İşleri Başkanlığı'nda da yoktur. Bu nedenle hiç kimse, kalkıp İslamiyet'e inanan bir kesimin ibadet yapmak için gittiği Cami ile, İslamiyet'e inanan ama farklı ifade eden bir başka toplumsal

kesimin ibadet için gittiği Cemevi'ni karşı karşıya imiş gibi yorumlayamaz. Birinde yapılanın ibadet, diğerinde yapılanın ibadet olmadığı şeklinde yorum yapamaz. Bu tavır İslam'ın özüne aykırıdır. Bu İslam'a inananlar arasında kendini haşa Allah vekili yerine koyup İslam'a inananlar arasında bölücülük yapmaktır.

Yaşanan tarihsel toplumsal şartlardan dolayı Camide Cemevide İbadet yerleridir. Orada yapılan ibadretin geçerli olup olmadığının kararını Diyanet İşleri Başkanlığı değil, Allah verir.

İslam Tarihi'nde; Hz. Hasan, Muaviye ile yaptığı antlaşmada hilafeti Muaviye'ye verdi ve biat etti. Antlaşmanın 4. maddesinde; **"Camilerde Hz. Ali'ye ve soyuna sövmekten vazgeçilecektir"** diye bir madde var. Muaviye antlaşmayı imzalar ama uymaz.

Hz. Ali ve soyu Hz. Muhammed'in Ehlibeyt'idir. Yani Hz. Muhammed'in; **"Size iki şey bırakıyorum. Biri Kur'an, diğeri Ehlibeytim"** dediği emanet.

Demek ki, Camilerde ne yazık ki, Hz. Muhammed'in Ehlibeyti'ne küfredilen bir dönem de var. Diyanet İşleri Başkanı'nın yorumuna göre; Hz. Muhammed'in Ehlibeytine hakaret te yapılan camilerdeki ibadet **"ibadet"** sayılacak ama Hz. Muhammet'in dininin ve Ehlibeyt'inin adının tarih boyunca hep yüceltildiği Cemevinde yapılan ibadetler ibadet sayılmayacak.

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu hem; **"ben Aleviler'in ne olduğunu tanımlama hakkına sahip değilim, değil mi? Yani ben İslam ilahiyat Profesörü olsam da, Aleviliği tanımlamam saygısızlık olur... İnsan-**

lar kendilerini nasıl görüyorlarsa öyle görsünler." diyor. Peki o zaman Aleviler; İslamiyet'in orjinal bir yorumu olduklarını "Hak, Muhammet, Ali" yolu olduklarını söylüyorlar. İbadetlerini de CEMEVİNDE yapıyorlar.

Ama ondan sonra kalkıyor; **"İslam'ın on dört asırlık teori ve pratiğinde Cemevi yoktur... Herkesin ibadet yeri camidir... Cemevleri ibadet yeri değildir ve Cemevinde yapılanlar ibadet değildir" diyebiliyor.**

Burada açıkça Aleviler'in ibadeti olan Cemi ve ibadet yeri olan Cemevini Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu kendini ruhban sınıfının sözcüsü yerine koyarak reddediyor ve onları İslam dışı sayıyor. Bakın bu konuda başka bir ilahiyatçı ne yazmış: "Bir ilahiyatçı olarak söylüyorum ki,... Alevilik İslam'ın ta kendisidir. Bu tartışmayı yapması gerekenler Aleviler'in dışındaki kimselerdir. **Kırklar Meclisi'ni reddedenler, tüm peygamberlerin tuttuğu Muharrem Orucu'nu tutmayanlar, Muaviye'den 'Hazret' diye sözeden biri Müslüman da, Aleviler'mi Müslüman değil? İslam olup olmadıklarını sorgulaması gerekenler aslında onlardır, Aleviler değil!** Yüce Allah Kur'an'ın Şura suresinde şöyle buyuruyor: Ey resulüm de ki: "Size yapmakta olduğum tebliğime karşılık hiçbir ücret istemiyorum, Ehlibeyt'ime sevgi ve sadakatten başka!" İşte Aleviler bu ayete uyan gerçek müminlerdir. Ehlibeyt'e sadakat gösteren gerçek Müslümanlardır." (Cemil Kılıç, Yeniçağ Gazetesi 1, XI.05 Arslan Tekin'den referans)

Aleviler'in ibadetinin ve Cemevi'nin İslam'a uygun olduğunu sadece ilahiyatçı yazar Cemil Kılıç değil, ilahiyat-

çılardan; Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı, Prof. Dr. Zekeriya Beyaz, Prof. Dr. Bahriye Üçok, Prof. Dr. Beyza Bilgin v.s. çeşitli yazı ve konuşmalarında ifade ediyorlar.

Aleviler'in ibadeti olan Cem'in ve Cemevi'nin tarihi İslam Tarihi kadar eskidir. İslam'a inanan insanların ilk cem olduğu, toplandığı yerler Cemevlerine daha çok benziyor. Çünkü minberli minareli camiler Hz. Muhammet'in sağlığında yoktur. Aleviler'in Cemi Kırklar Ceminden gelir. Kırklar Cemi Hz. Muhammed'in Miraç'ına dayanan bir Cemdir. Bunu kabul etmemek Hz. Muhammet'in "Miraç"ım da kabul etmemekle özdeştir.

Dinler'deki farklılıklar tarihsel-toplumsal süreç içinde oluşmuştur. Kısaca Musevilik'teki, Hıristiyanlık'taki ve İslamiyetteki bu oluşumlara bakalım.

Dinler tarihinde hiçbir din doğduğu şekliyle sürgit kalmamıştır. Çok tanrılı dinler de, tek tanrılı dinler de süreç içinde değişmiştir. Bir dizi farklı yorum oluşmuştur.

Semavi dinler yani göksel dinler ya da tek tanrılı dinler **Musevilik** ile başlar. Museviliğin bugün yekpare olduğunu söylemek mümkün değildir. Musevilik içinde bir dizi farklı yorum bulunuyor. Birbirine zıt yorumlar bulunuyor. İsevilik bile Museviliğin "bozulduğu" iddiası ile ortaya çıkmış ve ayrım çizgileri o kadar aralanmış ki ardından ayrı bir din oluşmuştur. Dinler tarihi böyle oluşumlara tanık olmuştur.

Bugün yaklaşık bazı tasniflere göre; 71 bazılarına göre ise 100 civarında mezhepten ve farklı yorumdan oluşan Hz. Musa'nın dini olan Musevilik içinde farklı mezheplerin adı-

nı vermek gerekirse bazıları şunlardır; 1) Hahami Mezhebi, 2) Samri-Mezhebi, 3) Karayım Mezhebi, 4) Suduki Mezhebi, 5) Furusim Mezhebi, 6) Hisid Mezhebi, 7) Kabal Mezhebi, 8) Reşabit Mezhebi, 9) Asei Mezhebi 10) Filen Mezhebi, 11) Taraput Mezhebi, 12) Şazdım Mezhebi, 13) Sebatey Mezhebi, 14) 1754'de kurulan Matrinist Mezhebi, 15) Mormon Mezhebi, 16) Abyonit Mezhebi, 17) Semani Mezhebi'dir.

Museviliğe dünya üstünde nerede ise sadece Yahudiler inanmaktadır. Bunların nüfusları ise bütün dünyada 5 milyon civarındadır. Buna karşın 70 ile 100 civarında mezhep oluşmuştur. Bunlardan örneğin; Kabala Mezhebi ile diğer bazı mezhepler birbirine yüzseksen derece zıt anlayışlara sahiptir. Bu mezheplerden Taraput mezhebi evlenmeye karşıdır. Reşabit Mezhebi ise, ziraat yapmayı ve emlak sahibi olmayı yasaklamıştır. Asei Mezhebi ise, evlenmeye ve savaşa karşıdır. İbadethanelerde yaşarlar. 150 yılında kurulmuştur. Bütün mallar ortaktır. Sabatey Mezhebi ise Yahudilerin Rafizileri olarak yorumlanır. Dinsel anlayışları birçok Yahudi mezhebinden oldukça farklıdır.

Museviliğin kutsal kitabı Tevrat ile ilgili olarak ta mezhepler arasında farklı yorumlar var. O'nu tasavvufi olarak yorumlayan ayetlere, değişik anlamlar veren anlayışlar olduğu gibi, bu anlayışa karşı çıkanlar da vardır. Bu mezhepler içinde Tevrat'ta Hz. İsa'nın geleceğine inananlar olduğu gibi, bu anlayışa çok hiddetli karşı çıkanlar da bulunuyor. Ama tüm bu farklılıklara karşın tüm yorumlar Musevilik içinde telakki ediliyor. Musevilik çemberi içinde ifade ediliyor.

Aynı duruma bir de Hıristiyanlık içinde bakalım. Hıristiyanlıkta ilk kurulduğu yıllarda olduğu gibi kalmamıştır. Dinin peygamberi bile çarmıha gerilmiştir. Farklı dinsel yorumlar İsa'nın sağlığında olduğu gibi çarmıha gerildikten sonra da devam etmiştir. Hıristiyanlıkta; İsa, Meryem, Ruhul-Kudüs tartışması hep yaşanmıştır. Bugün bile yaşamaya devam ediyor. Bir yoruma göre ise; Hıristiyanlık ayrı göksel bir din değildir. O Musa'nın dininin devamıdır. Bu nedenle "İsevilik aslında Musevilik'tir" deniliyor.

Hıristiyanlık içinde de çeşitli tasniflere göre bazıları 72 mezhepten bazıları ise güncel yorumlarla birlikte 200'ü aşkın farklı Hıristiyan yorumdan sözediyor. Tarihe mal olmuş Hıristiyan Mezhep ya da yorumlarının bazıları şunlardır.

1) Latin Katolikliği, 2) Rum Katolikliği, 3) Geldani Katolikliği, 4) Ermeni Katolikliği, 5) Süryani Katolikliği, 6) Maroni Katolikliği. Ayrıca bunlara bağlı onlarca alt ayrım bulunuyor. 7) Ortodokslar. İstanbul Fener Patrikliği. 8) Rus Ortodokslar, 9) Nasturiler, 10) Sen Tomaslar, 11) Monofizitler, 12) Otişistler, 13) Monofizit Yakubiler, 14) Monofizit Ermeniler, 15) Monotelizmciler 16) Ariyanizım Hıristiyanlar, 17) Hususi Uniterciler, 18) Uniter Aetüsler, 19) Susiyenler, 20) Onomitler, 21) Martin Luther Hıristiyanlığı ya da Protestanlar. 1529'da kurulur. a) Alman Protestanları, b) Fransız Protestanları, c) İngiliz Protestanları (Anglikanlar) 22) Juvengilien Protestanlar, 23) Kalvinistler, 24) Protestan Labadiler, 25) Protestan Elapserler, 26) Protestan Erminiyenler, 27) Prespiteryan Protestanlar, 28) Anglikan Protestanlar, 29) Poriten Protestanlar, 30) Non Konformist

Protestanlar, 31) Viglif Protestanları, 32) Lolar Protestanlar, 33) Janttus Protestanlar, 34) Jerum Protestanlar, 35) İnciliyen Protestanları 36) Antoziyasit ya da (Lyon Fukaraları) Protestanları, 37) Antoziyasit Protestanların Kongre Gasyenalistleri ya da Protestanların Rafizisi yani sapkın kesimine verilen isim. 38) Antiziyasit Protestanların Anabatist kolu, 39) Antoziyasit Protestanların Menosit Kolu. Bunlara "barışsever" adı verilmiştir. 40) Antoziyalist Protestanların Kaker Kardeşliği Kolu. Bunlara "Dost Hıristiyanlar Birliği" adı verilir. Bunlar; ava gitmezler, yemin etmezler 41) Antoziyasit Protestanların Kiyesit kolu. Bunlar ruhun kemale ermesini ve her türlü dünya işlerini terk ederek tefekkürü savunurlar. Yunanistan'daki Aynaroz papazları bunlara dahildir 42) Antoziyasit Protestan Meravist Kardeşliği Kolu. 1721 de İsviçre'de kurulur. Bütün günahların Hz. İsa'nın ölümü ile affolunduğuna inanırlar. Vicdan muhakemesi ile Hakk'a ulaşılacağına inanırlar. Hz. İsa'nın yalnız ruhi huzurunu kabul ederler. 43) Antoziyasit Protestanların Piyetist Kolu, 1689 da Berlin'de oluşur. İnsanoğlunun nefse ait terbiyesini savunurlar. 44) Antoziyasit Protestanların Metodist Kolu 1730'da İngiltere'de kurulmuştur. Sabah ve akşam açık havada ibadet ederler. 45) Antoziyasit Mormonlar, 1828 de ABD'de kurulur. Çok kadınla evliliği savunurlar: 46) Antoziyasit Südenburjiyen Kolu; 1734'de kurulur. 47) Antoziyasit İkonohılast Kolu. Bizans protestanlarıdır. 48) Antosiyasit Sen Jancılar. Bunlar Yahya peygamberi tanıyıp İsa'yı tanımazlar. Bunlara göre Cenabı Hak bir cisimdir, Cebrailde oğludur. Hz. İsa'ya ait bu düşüncelerine karşın Hıristiyan mezhebi olarak sayılmaları ilginç ve öğretici bir durumdur. 49) Antoziyasit Abyonitler.

Abyan adlı bir Yahudi kurmuştur. İncil'i kabul ederler. Ama İsa'nın ulühiyatını reddederler. Bunlara "Harici" adı da verilmiştir. İlginç yanı Hıristiyanlık içinde sayılmalarıdır. 50) Semani Mezhebi, Semun adlı bir Yahudi kurar. Kendisinin Allah'ın oğlu olduğunu iddia eder. 51) Apolonyus Dutan Mezhebi. 52) Menandır Mezhebi, 53) Manes Mezhebi (Mecusilikten ve Manicilikten etkiler vardır) 54) Şapelin Mezhebi 55) Donatis Mezhebi, 56) Peoj Mezhebi. 55) Donatis Mezhebi, 56) Peoj Mezhebi. Bunlara göre insanlar masum doğmuştur. Vaftiz etmeye lüzum yoktur. 57) Vijlans Mezhebi; Bu mezhep te papazların evlenmemelerini savunuyor. 58) Bogomil Mezhebi. Bunlar da Ortodoksların Rafizileri kabul ediliyor. Kiliselerin birçok ayinini reddederler. Bu mezhebe girenler işlerini bırakır ibadetle meşgul olurlar. Hz. İsa'ya babamız derler. 59) Bazilit Mezhebi, 60) Sernt Mezhebi, 61) Dozite Mezhebi, 62) Marsiyon Mezhebi, 63) Serdon Mezhebi Hz. İsa'nın hayal olduğunu savunurlar. İncil'in bir kısmını inkar ederler. Ama buna rağmen Hıristiyanlık içinde sayılırlar, 64) Bardzan, 65) Velanten Mezhebi, 66) Karpokrat Mezhebi, 67) Duset Mezhebi. Hz. İsa bir insandır. Cesedi ceza görmemiştir derler. 68) Dolsinit Mezhebi, 69) Montanist Mezhebi. Papaz Montans 212 de kurmuş. Ben peygamberim diye iddiada bulunmuştur. 70) İon Mezhebi, 71) Gonostik Mezhebi. Bunlar vahiyleri inkar ediyorlar. Allah'tan başka üç varlıktan sözediyorlar.

Görüldüğü gibi birbirine ters ve Hıristiyanlığın esaslarına bile ters Hıristiyan mezhep ve tarikatleri var. Bu ve benzer durumlar dinler tarihinde görülen olgulardır. Bu oluşumlardan başka; Cizvit tarikatlardan, Kapusen tarikatlar-

dan, Kuloni tarikatları gibi haçlı seferlerini düzenleyen tarikatlardan da sözetmek gerekiyor.

Şimdi ise, İslam içindeki farklı yorumlara mezhep ve tarikatlere kısaca bakalım. İslam içindeki farklı yorumları anlatan en eski eser, **"Makalatül-İslamin"** adı verilen Ebul-Hasan-Ali bin İsmailûl Eşarî'nin yazdığı kitaptır. Eşari; "Müslümanlar Peygamberlerinden sonra birçok hususlarda ihtilâf etmişler ve birbirlerini kötülemişlerdir. Bu yüzden karışık hizipler husule gelmiştir. Bunlar İslam umumi namı altında toplanmaktadırlar, İslam arasında ilk ihtilâf imamet meselesinde meydana gelmiştir" dedikten sonra, "İmamet meselesi üstüne müslümanlar on kısma ayrıldılar." diyor. Bunların; Şiiler, Hariciler, Mürcie, Mutezile, Cehmiye, Zarariye, Amme, Hüseyniye, Bekriyye, Külabiyye olduğu yazılıdır. Şiilerde üç kısma bölünürler. Bunlardan birincisi; Galiyye'cilerdir. Bunların özelliği Hz. Ali ile ilgili olarak aşırı sevgi ve saygı duymalarıdır. Bunlar da 15 fırkadır. Bunlardan birincisi; "Beyaniyye"dir. Bunların özelliği "Allahı insan suretinde" görmeleridir. Bunlara "Beyancılar" denir.

Makalatül İslamin adlı eserin ikinci kısmında ise, Rafiziler'den bahsetmektedir. Bunların ise 24 fırka olduğu yazılıdır: Rafiziler ise farklı yorumları nedeni ile 14 fırka olarak tasnif edilmiştir. Hariciler ise 3 fırka olarak yazılıdır. Bu eser İslam'ın ilk döneminde 73 fırka olduğunu yazmaktadır.

Enver Behnan Şapolyo 1950'li yıllarda hazırladığı; **"Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi"** adlı kitabında Türkiye'de yaşayan bazı İslami oluşumları şöyle tasnif etmiştir.

1) Yesevilik (Ahmet Yesevi), 2) Mevlevilik (Mevlana Celalettin), 3) Bayramilik (Hacı Beyram Veli), 4) Melamilik (Mevleviliğin bir kolu), 5) Nakşibendilik (Bahaddin Nakşibent), 6) Kadirilik (Abdülkadir Geylani), 7 Rufailik (Seyit Ahmet Rufai), 8 Halvetilik (Ömer Halvet), 9) Bedeviyye (Ahmet Bedevi), 10) Şazeliye (Şeyh Lazali), 11) Sühreverdiyye (Ömer Sühreverdi), 12) Kübreviyye (Necmettin Kübra), 13) Düsukiyye (Burhanettin Düsuki), 14) Sadiyye (Şeyh Sadettin), 15) Celvetiyye (Aziz Mahmut Hüdayi), 16) Alevilik, 17) Ahilik, 18) Bektaşilik, 19) Şiilik (Şeyh Safiyeddin), 20) Hurufilik (Fazlullah Hurifi), 21) Nusayriler, 22) Dürziler, 23) İsmaililer, 24) Mazdekiler, 25) Babekiler, 26) Mübeyyeza, 27) Hasan Sabbah, 28) Karmatiler, 29) Melahide, 30) Ayyarlar, 31) Babilik, 32) Simaviler (Şeyh Bedrettin), 33) Babaiyye (Şeyh Ali Ahmet), 34) Bahailik (Şeyh Bahaullah), 35) Vehhabiler (Mehmet bin Abdülvehap), 36) Zeydiyye (Tmam Zeyd), 37) Sünusiyye (Şayh Mehmet Sünusi), 38) Düsükiyye (İbrahim Düşüki), 39) Ruşeniyye (Ömer Ruşane), 40) Gülşeniyye (Pir İbralim Gülşeni), 41) Sünbüliye (Mehmet Kutbi Efendi), 42) Şabaniye (Şaban Veli), 43) Ahmediyye (Ahmet Şemsettin Marmaravi), 44) Sinaniyye (Pir Ümmi Sinan), 45) Uşakiyye (Pir Hasan Uşaki), 46) Celvetiyye (Şahap Efendi), 47) Ramazaniyye (Şükrü Efendi), 48) Mısriyye (Şemsettin Efendi), 49) Raufiyye (Ahmet Raufi), 50) Cihangiriye (Mehmet Resmi Efendi), 51) Sivasiyye (Nuri Sivasi), 52) Halidiyye (Halit Süleymaniyevi), 53) Eşrefiye (Şeyh Eşrefzade)

Enver Behnan Şapolyo'nun kitabından sadece İstanbul'da **Kadiri** tekke sayısının; 65, **Nakşi** tekke sayısmm;

95, **Rufai** tekke sayısının; 40, **Halveti** tekke sayısının; 69, **Celveti** tekke sayısının; 34, **Mevlevi** tekke sayısının; 5, **Şünbüli** (26), **Sadiyye** (34), **Şabaniyye** (24) **Cerrahiyye**, 12) **Bedeviyye** (8) **Bayramiyye** (9), **Uşaki**, **Gülşeni** ve **Sinani**'nin toplam; 15 adet olduğunu öğreniyoruz.

Osmanlı döneminde **Harilizade Kemalettin Efendi** tarafından yazılan 3 ciltlik; **"Tibyan vessailül hakâyık Fibeyani Selasili Tarayık"** adlı eserde farklı İslamî yorumlar ihtiva eden tarikat sayısının kitaptaki başlıklardan; 167 tane olduğunu görüyoruz. Kitap tahminen 1500 yıllarında yazılmış bir kitaptır. O günden bugüne yaklaşık 500 yılın daha geçmiş olduğu düşünülürse bugün İslam dünyasında yaklaşık 800 farklı İslamî yorumdan sözetmek abartı sayılmaz. Sadece Türkiye'deki farklı İslamî yorum sayısı ise yaklaşık 500 civarında denebilir.

Bu kümelenmelerin birbirinden farklı yanları bulunmasa ayrı olmalarının anlamı olmaz. Bu farklılıklar yüzyıllardır yaşadığına göre demek ki, İslam'ı farklı yorumluyorlar. Ama yine de sıra tasnife gelince Musevilik'te ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bu farklılıklar İslami daire içinde yorumlanmaktadır.

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı ve O'nun gibi düşünenleri en çok rahatsız eden şey cami dışında yapılan ibadetlerdir. Camide yapılan ibadet gibi Cemevinde yapılan ibadet te İslam'a uygundur demek sanki Diyanet İşleri'nin varlık nedenine aykırıdır. Diğer dinlere baktığımızda; örneğin Musevilik'te farklı mezhep ve yorumlar farklı mekanlarda ibadet yapıyor. Birbirinin Sinagoguna, Havrasına gidip ibadet yapmıyorlar. Aynı şekilde Hıristiyanlıkta da böy-

le. Katolik Hıristiyan'ın gittiği kiliseye Ortodoks Hıristiyan yada Protestan Hıristiyan gidip ibadet yapmıyor. Ama Katolik Hıristiyan Ortodoks yada Protestan Hıristiyan'ın kilisesini ibadet yeri saymamazlık gibi bir şey düşünmüyor. Ya da Katolik Hıristiyanlık, Ortodoks yada Protestan Kilisesin de yapılan ibadetin, ibadet sayılamayacağı tarzında bir düşünce taşımıyor.

Hatta bırakalım Hıristiyan Mezheplerinin birbirinin kilisesi olan ibadet yerine gitmemelerini aynı mezhepten ama farklı tarikat yada yorumlardan olan kilise mensupları bile birbirinin kilisesine ibadet etmek için gitmiyor. Örneğin ülkemizde; Fener Patrikhanesi Ortodoks Hıristiyan'dır. Ama oraya, Ermeni Ortodokslar İbadet için gitmiyor. Onlar kendi kilisesine gidiyor. Bulgar Ortodokslar kendi kiliselerine gidiyor. Süryani Keldani ve Nesturi'ler de kendi kiliselerine gidiyorlar. Aleviler'in de İslam olmasına karşın İslam'ın Hanefi Mezhebi'nin ibadet yeri olan Camiye gitmemeleri dinler tarihi açısından normal bir durumdur. Camiye gelmeyen İslam değildir, ibadetleri de ibadet sayılmaz anlayışı dinler tarihine de İslam Tarihi'ne de aykırı bir anlayıştır.

İslamiyet'in ortaya çıkması 620'li yıllar da oluyor. Türkler'in İslamiyet ile tanışması ise 9-10. yüzyıla rastlar. Türkler'in tarihini bazı tarihçiler 6.000 bazı tarihçiler ise 10 bin yıl olarak ifade ederler. Türkler İslamiyeti ise bütünü itibariyle 11.12. yüzyılda kabul etmeye başladılar. Yani Türkler'in İslamiyet'ten önce yaklaşık 11 bin yıllık bir tarihleri var. İslamiyeti kabul etmeleri ise 11.12. yüzyıl olarak kabul edilirse 800-900 yıllık bir geçmişi var.

Yani Türkler İslamiyet'i doğuşundan 600 yıl sonra kabul ettiler. Türkler İslamiyet'i kabul ettiğinde İslamiyet yaklaşık 500-600 yaşında bulunuyordu. Yani İslamiyet önemli bir değişim geçirmişti. Dört Halife Dönemi, Kerbela Olayı, Emeviler Dönemi, Abbasiler Dönemi yaşanmıştı. Mezhep ve Tarikatlar oluşmuştu. Orta Asya'da yani Türkistan'da ise Ahmet Yesevi'nin dergahlarındaki tasavvufi yorum yaşıyordu.

Türkler'in İslamiyeti kabul tarzı bir anlamda Yusuf Hemedani ve Ahmet Yesevi'nin kabul tarzı idi. Bu Lokman Parende ve Hacı Bektaş Veli ile devam etti. Türkistan'da İslamiyet önce gökkubbeli dergahlar ile tanıştı. Kadın ve Erkek Türklerin ortak katıldığı dergahlardaki Cemevlerinde yapılan Cemlerde kendini buldu.

İslamiyet'in 14 yüzyıllık teori ve pratiğinde Cemevi yoktur diyenlere en güzel belge; Türkistan'da Pirlerin Piri, Pir Ahmet Yesevi'nin gökkubbeli dergahlarındaki Meydanevi-Cemevi'dir. Bugün bile bu gelenek restore edilmiş dergahta yaşıyor.

Türkiye'yi Türkleştiren ve ardından İslamlaştıran gelenek; Pir Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli geleneğidir. Daha doğrusu Anayurttan gelen gökkubbeli dergah geleneğidir. Eski adı Suluca Karahöyük bugünkü adı Hacı Bektaş olan yerdeki Hacı Bektaş Veli Dergahı belgelere göre 1200 yıllarında yani Osmanlı'nın kuruluşundan önce kurulmuştur. **Dergahın en büyük kısmı Meydanevi denilen Cemevi'dir.** Dergahtaki müzede bulunan tüm tarihi eserler Aleviliğin-Bektaşiliğin tapusudur. İslamda Cemevi ve Cem var mıdır diye soranlara Hacı Bektaş Dergahı'ndaki müzede

bulunan tarihi eserleri göstermek yeterlidir. Başka hiçbir şeye gerek yoktur.

Dergah'taki minik cami'nin kapısında 1834 tarihinin yazılı olması da çok anlamlıdır. Çünkü bu tarih Osmanlı'nın Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma tarihinden sonra bu olaydan Alevi-Bektaşi dergahları da nasibini alınca Dergah'a atanan Nakşibendi Şeyhlerinin ibadetlerini eda etmek için dergaha birde cami yapıldığı tarihtir.

Hacı Bektaş Dergahı'ndan başka, Antalya/Elmalı, Tekke Köyü'ndeki Abdal Musa Dergahı'ndaki Cemevide Cem ile yapılan ibadetin kanıtıdır. Tarihi, Anadolu Beylikler Dönemine Alaiye Beyliği dönemine rastlar. Eskişehir/Seyitgazi İlçesi'ndeki Seyit Battal Gazi Külliyesi ve içindeki Cemevi'nin tarihi 900-950 yıllarına rastlar. Anadolu'daki yapı olarak en büyük Külliye olan eserin bugün bile Cemevi'nde Cem yapılmakta, Semah dönülmektedir. Bu geleneği yaşatan dedenin soykütüğü ve dedelik şeceresini görmek hala olanaklıdır. Seyit Battal Gazi Dergahı'nın yanıbaşındaki Sücaettin Veli Dergahı Cemevi'nin Dedesi Nevzat Dede; soylarının Kırıkkale Hasan Dede'den ve Amasya Babai Babalarından dedelerinden geldiğini gösteren Secere ve soykütüğünü her araştırmacıya iftiharla göstermektedir.

Isparta Uluğbey'de Veli Baba Dergahı, Bursa'da/Geyikli Baba Dergahı, İzmir/Kemalpaşa'da Hamza Baba Dergahı, Antalya/Finike'de Kafi Baba Dergahı, Muğla-Yatağan'da Yatağan Baba Dergahı, Bilecik'te Şeyh Edebali Türbesi, Tokat'ta Keçeci Baba, Hubyar Sultan ve Piri Baba Dergahı Cemevleri bugün hala hizmet veriyor, üstelik yak-

laşık 600 yıldır. Ankara'da Hüseyin Gazi Dergahı, Erzincan-Kemaliye Ocak köyünde Hıdır Abdal Dergahı bugün de sevenlerinin, ziyaret yeri. Hasan Dede Dergahı, Haydar Sultan Dergahı, Hacı Bektaş Veli'ye gidenlerin uğradığı Cemevleridir. Sivas'ta; Pir Sultan Abdal, Seyit Garip Musa Hüseyin Abdal Dergahları geleneği hala yaşatıyor. Malatya/Arapgir, Onar Köyü'ndeki Cemevi 600 yıllık yapısı ile dimdik ayakta bulunuyor.

İsimleri ile anılan; Kazak Abdal Dergahı, Teslim Abdal Dergahı, Baba İshak Dergahı, Taptuk Emre, Yunus Emre, Akşehir'deki Mahmut Hayrani Cemevleri bu geleneği sürdüren dergahlardır. İstanbul'da Osmanlı kaynaklarına göre 16 dergah ve Cemevi vardır. Bunların başında; Karacahmet Sultan Dergahı, Şahkulu Sultan Dergahı, Erikli Baba Dergahı, Karyağdı Baba Dergahı, Şehitler Dergahı, Garip Dede Dergahı, Çamlıca Dergahı, Sütlüce Dergahı geliyor.

Trakya ve Balkanlar'da ise; 41 adet dergah bulunuyor. Bunlar Akbaş Baba, Klavuzlu'da Abdal Baba, Huban Baba, Hızır Baba, Vize Dergahı başlıcalarıdır. Otman Baba, Akyazılı Dergahı, Demir Baba Dergahı, Kızıl Deli Dergahı ve Cemevleri ise Bulgaristan ve Yunanistan'da bulunuyor.

Özetlemek gerekirse; Türkiye topraklarında 800-900 yıllarından bu yana; 502 adet Dergah Cemevi bulunuyor. Bunların; 258 adedi Anadolu'da, 26 tanesi İstanbul'da, 41 tanesi Trakya'da, 27 tanesi Bulgaristan'da, 49 tanesi Yunanistan'da, 7 tanesi Girit'te, 4 tanesi Mısır'da, 63 tanesi Arnavutluk'ta, başta Sarı Saltuk Dergahı olmak üzere 5 tane Romanya'da, 20 tane Yugoslavya'da (Harabati ve Kanatlar

Dergahlarıda var.) bulunuyor. Gül Baba ise; 1541 den beri Macaristan-Budepeşte'de Dergah/Cemevi ile konuklarını ağırlıyor. Yani isimleri kitaplara geçmiş Cemevi sayısının toplamı 502 tanedir. Bunların tümü tarihi dergah/cemevleridir. En yenisinin tarihi yaklaşık 250 yıllıktır. Anadolu'da en eskisinin tarihi ise yaklaşık 1100 yıllıktır. Yeni Cemevleri buna dahil değildir.

Kamuoyunda Cemevlerinden sözedilince son yıllarda göçler nedeni ile kentlerde yapılan Cemevleri anlaşılıyor. Bunlar ise sanki yeni bir oluşum gibi bazı kesimler tarafından camiye alternatifmiş gibi gösteriliyor. Halbuki gerçek durum bu değildir. Anadolu ve Balkanlarda yapılmış tarihi dergah/cemevi sayısı belki de aym tarihlerde yapılmış tarihi cami sayısından fazla olabilir. Durum bu iken; Diyanet işleri Başkanı'nın kalkıp; "14 yüzyıldır İslam dininin teorisinde ve pratiğinde Cemevi yoktur" demesinin bir anlamı var mı? Önemli bir kısmının ismi belirtilen Dergah/Cemevlerinin 502 tanesinin isimleri gerekirse liste halinde çıkarılmıştır. Bu sayı yeni arşiv bilgileri ile 750 sayısını bulmuştur.

Alevi-Bektaşi Dergahlarının Cemevlerinde her kişi Cem yürütemez. Cem ibadetini yapan dedelerin, dedesoylu olmaları, **"evladı resul"** olmaları yani soylarının peygamber soyundan olmaları şarttır. Bu ise kendilerinde bulunan soykütüklerinde var. Bu soykütükleri ise; hilafet Osmanlı'ya gelmeden önce Mısır'da olan Nakibül-eşraflık kurumu, hilafet Osmanlı'ya geldikten sonra Peygamber soyunun nüfus idaresi olan Nakibul-eşraflık kurumu tarafından düzenlenmekteydi.

Bir kişinin bir Alevi dergahında dedelik ya da babalık yapması için; Nakibül-eşraflik kurumundan aldığı soykütüğü ve Hacı Bektaş Veli Dergahı'ndan verilmiş dedelik ya da babalık "icazetnamesi" şarttır. Aksi halde cem yapamaz. Bu kurumun tarihide İslam tarihi kadar eskidir. Osmanlı döneminde Soykütüğü Nakibül-eşraflık kurumu tarafından çıkarılır. İcazetname ise; Erdebil, Kerbela ve Hacı Bektaş Veli Dergahları tarafından ya da dede ocakları tarafından verilir. Dede Ocaklarının tarihi de dergahlarla yaşıttır. Hatta eldeki soykütüklerine göre bir kısmı daha da eskidir.

Elde, yüzlerce soykütüğü ve binlerce sayfa Osmanlı'da Mühimme Defterleri'nden çevirilmiş **"Osmanlı Alevi Dergahları"** ilişkisini gösteren belge var.

750 dergah/cemevinin sayısı liste olarak hazırlanmıştır. Bu isimlerden sonra bu ülkede Diyanet İşleri Başkanı'nın kalkıp 14 yüzyıldır İslam'ın teorisinde ve pratiğinde Cemevi yoktur demesi acaba ne anlama gelir?

Bütün bu bilinenlerden sonra bir kişinin kalkıp; İslam Tarihi'nde **"Cemevi yoktur"** demesi kolay olmasa gerektir. İslam'da Cemevini yok saymak Aleviliği yok saymaktır. Aleviliği yok saymak, İslam'da mezhepsiz tarikatsiz dört halife dönemini yok saymaktır. Aleviliği yok saymak İslam'dan minbersiz, minaresiz İbadet dönemini yani Cemevi dönemini yok saymaktır. Aleviliği yok saymak; Kur'an'ın Şura suresindeki; **"Ehlibeyti'me sevgi ve sadakatten başka..."** tebliğini yok saymaktır. Cemevini yok saymak Ehlibeyt'in izinde olan Alevileri yok saymaktır. Alevileri yok saymak Hz. Ali'yi ve 12 İmamları İslam'da yok saymaktır. Alevileri ve onların ibadetini yok saymak;

Pir Ahmet Yesevi'yi, Yusuf Hemedani'yi, Lokman Perandeyi, Hacı Bektaş Veli'yi, Yunus Emre'yi Mevlana'yı, Dadaloğlu'nu, Pir Sultan Abdal'ı, Şah İsmail'i, Kul Himmet'i, Virani'yi, Yemini'yi, Nesimi'yi, Hallacı Mansur'u, Karacaoğlan'ı, Aşık Dertli'yi, Aşık Veysel'i, İslam'da yok saymaktır. Buna ise; Diyanet İşleri Başkanı'nın hakkı ve yetkisi yoktur. Bu anlayış ne yazık ki, 1500 yıllarında Yunus Emre'nin ilahilerini Alevi dergahlarında okuyanlara **"katli vaciptir"** demenin post-modern ifadesinden başka bir şey değildir.

EKLER

YENİ GÜNDEM DERGİSİ
5 EYLÜL 1987, YIL: 4 SAYI: 78

Araştırmacı Şener ve "Anadolu Aleviliği"

"DEVLETTEN HEP SAKLANDILAR"

"Aleviliğe Ne Oluyor?" kapak konulu geçen sayımız büyük ilgi gördü. Yeni Gündem'e yazı hakkında olumlu olumsuz görüşler iletildi. Ancak tartışmalarda önyargı ve bilgisizlik hemen göze çarpıyordu. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji eğitimi gören Cemal Şener "Aleviliği" anlatan araştırmasını İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi Doktora Programı için hazırlıyordu. Ancak Şener, YÖK nedeniyle üniversiteden ayrıldıktan sonra bu araştırmasını bağımsız olarak yürüttü. Kendisi de Alevi olan Şener'in kitabı sonbaharda yayınlanacak. Şener, **Hayat Bahadır**'ın sorularını cevapladı.

- *Aleviliğin doğuşuna ilişkin, genel olarak neler söyleyebilirsiniz?*

Şener - Aleviliğin doğuşu İslamiyet'in ilk yıllarına, dört halife dönemine uzanır. Alevilik,doğuşu itibariyle hilafet meselesinde Hz. Ali'ye karşı yapılan bir haksızlıktan kaynaklanmıştır. İslam içindeki bu bölünme, daha doğrusu

iktidar mücadelesi, İslamiyet'in yayılışına paralel olarak yayılmıştır. Gittiği ülkelere özgü kültürlerle birleşerek yeni biçimler almıştır.

- *Yani bu bölünme her ülkede başka isimler mi aldı?*

Şener - İslamiyet içindeki bu farklılık İran'da Şiilik'i, Mısır'da Fatimi Devleti'ni, Pakistan'da İsmailiye Mezhebini vs. oluştururken, Anadolu'da Alevilik olarak biçimlenmiştir. Anadolu, İslamiyet'ten önce Hıristiyanlık, ondan önce de çok tanrılı dinlere yurt olmuştu. Hıristiyanlık Anadolu'da çok tanrılı dinleri yok edemedi. Anadolu'nun İslam'laşmasını bir anlamda Alevileşmesi takip etti. Anadolu, İslamiyet'i de Anadolulaştırdı, kendine özgü biçimlere soktu.

- *Yani Alevilik sadece eski Anadolu dinlerini mi kaynak aldı?*

Şener - Tabii ki hayır. Anadolu Aleviliğiin mayasını şu üç ana unsur oluşturdu. Birincisi Hazreti Ali ve 12 İmamlar'a duyulan olağanüstü saygı ve bağlılık. İkincisi, Asya'dan göç yoluyla gelen Şamanizm, Orta Asya dinleri ve kültürüne ait öğeler. Özellikle tasavvuf olayı. Sonuncusu ise, çok tanrılı Anadolu dinleri ve uygarlığından alman özellikler. Bunlardan birinin ihmali Anadolu Aleviliği'ni anlatmayı yetersiz kılabilir. Ama bunların ağırlıkları teraziyle elbette tartılamaz.

- *Bunu okurlarımız için örnekleyebilir misiniz?*

Şener - Bu durumun kanıtı Anadolu Aleviliği'nin kendisidir. İslamiyet içinde ortak öğeden olmasına karşılık

Anadolu Aleviliği, Suriye Aleviliği ya da İran Şiiliği'ne, Hz. Ali ve 12 İmam sevgisi dışında çok uzaklaşmıştır. Anadolu Alevileri Şii Humeyni hareketini desteklemedikleri gibi Şii Rıza Şah'ı da desteklememişlerdi. Ne gariptir ki, Türkiye'de Aleviler için "katli vaciptir" diyenler İran'da Şii Humeyni hareketini hararetle destekliyorlar.

- *Aleviler neden uzunca süre, hatta bazen şimdi bile kendilerini gizlemek zorunluluğunu hissettiler?*

Şener - Hıristiyanlık'ta rönesans ve reform neyse İslamiyet'te Alevilik odur. Daima merkezi otoritenin düşmanca davranışlarıyla karşılaşmışlardır. Osmanlı döneminde büyük haksızlıklara uğrayan Aleviler, esas olarak büyük yerleşme birimlerinden uzak dağ k öylerinde yaşamlarını gizli olarak sürdürmüşlerdir. Kendilerini devamlı olarak devletten saklamışlardır.

- *Bu durum ne zaman hafifledi?*

Şener - Cumhuriyet'in ilk kurucuları, özellikle Mustafa Kemal, Alevilere çok farklı yaklaştı. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Aleviler'in desteğini almak için özel çaba harcamış ve almıştır da. Cumhuriyet idaresinin laiklik politikası Aleviler tarafından şiddetle benimsenmiştir.

- *Şimdilere gelirsek, durum oldukça farklı. Aleviler şehirleşti. Zenginleştiler. Bu süreç ne zaman başladı?*

Şener - İlk şehirleşme Cumhuriyet'ten sonra başladı. Ama 1960'lı yılardan itibaren özellikle hızla şehirleşmele-

ri ise tamamen sermaye birikimiyle ilgilidir. Aleviler'in kapalı ekonomiden pazara yönelmeleri ve Almanya gibi Avrupa ülkelerine giden işçi göçünden dönen dövizle sağlanan sermaye birikimi şehirleşmeyi hızlandırdı. Daha önce bir tek Alevi bakkalı bile olmayan küçük il merkezlerine Mercedes arabalarıyla gelenler eldeki parayla işyeri ve ev almaya başladılar. Önceleri Sünni kökenli esnafın hakim olduğu pazar, giderek Alevi kökenli esnaflar tarafından da paylaşılmaya başlandı. İşte bu çelişki 1970'li yıllarda Erzincan, Sivas, Amasya, Çorum, Elazığ gibi illerde çatışmalara yol açtı. 1978 Maraş olaylarıyla da doruğuna ulaştı. Tabii bu arada Alevi ve Sünniler'in birlikte yaşadıkları yerlerde MHP hareketinin kışkırtmalarını da unutmamak gerekir. Sorunuzun özet cevabı, evet artık şirket ve holding sahibi Alevi iş adamları var.

- *Şu anda Alevi kültürü ve nüfusu üzerine bir yorum yapmanız mümkün mü?*

Şener - Tabii, bütün bu söylediklerimiz olup biterken gerileyen ve zayıflayan Alevi inançsal yapısı idi. Şüphesiz her kültür gibi yeni, eskinin yerini alıyordu. Ama önemli olan eskinin olumlu şeylerinin yaşatılmasıydı. İşte bu unutuldu. Nüfusa gelince, ancak genel tahminlere dayanabiliriz. Bence bu sayı 15 milyon dolayındadır. Ülke nüfusunda önemli bir orandır bu. Bu sayı verilirken hiçbir ard niyet aranmamalıdır. Ve bazı sonuçlara gidilmemelidir. Böyle bir gerçeği kabullenmekle kıyamet kopmaz. Kabullenmek kabullenmemekten daha iyidir. Bu gerçeği kabullenen tarihteki yöneticilerimiz, kabullenmeyenlerden daha başa-

rılı olmuşlardır. Bazı Osmanlı padişahları ve Atatürk örneğinde olduğu gibi.

- *Araştırma ve gözlemlerinize dayanarak 1980'li yıllarda bir ayrımcılık yapıldığını söyleyebilir misiniz?*

Şener - Milli Eğitim'de Alevi öğrencilere baskı oldukça yoğun. 'Ben Aleviyim' diyen öğrenci bunun bedelini ağır ödemekte. Herhangi bir işyerinde, devlet ve özel sektörde hakim mezhep taraftarlığı ve şövenizm yapılmakta. Türkiye'deki Alevilerin cenazesi ortada kalmaktadır. Ailesinden, akrabasından çoğu zorunlu olarak cenaze namazına gelir ve kaçarlar, çünkü doğumundan ölümüne kadar camiye gitmeyen Aleviler camiye gitmek zorunda kalıyor. Hem resmi dinimiz İslam, buna rağmen laikiz diyoruz, bu bir çelişkidir. O yüzden laik bir ülkeyiz diyemeyeceğim. TC Anayasası'nda inanç olarak Aleviliğin yeri olmalı.

NOKTA DERGİSİ
27 EYLÜL 1987, YIL:5, SAYI:38

"ALEVİLİK KENDİSİNİ YADSIDI"

Aleviliğin siyasal tarihine ilişkin araştırmalarıyla tanınan Cemal Şener Nokta'nm sorularını yanıtladı.

Nokta: Alevilerin 1950'lerden bu yana geçirdikleri iktisadi ve politik değişimleri özetler misiniz?

Şener: Osmanlılar döneminde, Aleviler üzerinde uygulanan hepimizin bildiği baskılar, onları kapalı köy ekonomilerinin içine hapsetmişti. Aleviler'in bu zinciri kırmaya başlamaları, 1960'lı yıllarda yaşanan Almanya'ya göçle başlar. Bu yolla biriktirilen sermaye önce kasabalarda, sonra da şehirlerde ticarete yatırıldı. Önceleri Sünni kökenli yurttaşların hakimiyeti altındaki pazar kapılarını giderek Alevilere de açtı. 60'lı ve 70'li yılların karakteristiği budur. Bu gelişmenin, ticaret sahibi Sünni kesimde bir tepkiye yol açması beklenmeliydi. Ama tepki, bilindiği gibi çok kanlı sonuçlar doğurdu. Birçok Alevi yurttaşın katledildiği saldırılarda sahibi Alevi olan dükkanların talan edilmesi de hayli ilginç bir göstergedir.

1980'lerde ise Alevileri artık piyasaya girme değil, ulusal ve hatta uluslararası piyasadan pay alma mücadelesi içinde görüyoruz. Çok sayıda büyük şirket kuruldu ve bu gelişme-

den yalnızca şirket sahipleri değil, çalışmak için müracaat etikleri fabrikalarda Alevilikleri hala problem edilen işçiler de yararlanmaya başladılar.

Bu gelişmelere paralel olarak, pastadan aldıkları pay oranında siyasal tercihleri de değişti. Son 20 yılda büyük çoğunluk CHP'yi ve onun solundaki parti ya da eğilimleri destekleyen Aleviler artık daha pragmatik bir çizgiye kayarak iktidarı da desteklemeye başladılar. Ben, sorunuz üzerine sürecin iktisadi yönüne değiniyorum. Kuşkusuz bu gelişmede Aleviler'in, kendilerini katliamlardan koruyamayan sol iktidarlara karşı duydukları tepkinin de önemli bir payı vardır.

Nokta: Alevilik bu dönem içinde kültürel planda ne gibi değişiklikler yaşadı?

Şener - Anadolu Aleviliği'nin bilinen hoşgörülü, liberal düşünce yapısı bir anlamda bu kültürün bilinen klasik özelliklerindeki zayıflamanın en önemli nedenidir. Aleviler'in kasaba ve şehirlere göçü hızlandıktan sonra bu kesim içinde eğitim oranı çok yükseldi. Alevi din adamları çoğu yüksek eğitim görmüş yeni nesil karşısında çok yetersiz kaldılar. Aleviler, 70'li yıllardan itibaren kültürel olarak ikiye bölündüler. Dünyayla ilgilenen çağdaş bir kesim ve dünyayla ilişkisini kesmiş, arabeskleşmiş diyebileceğimiz öteki kesim. Hemen belirtelim ki, bu ikinci kesimin Aleviliğin temel değerleriyle de bir ilişkisi kalmamıştır. Konumuz açısından önemli olan nokta ise, her iki durumda da Aleviliğin geçmişini yadsımasıdır. Bu kaçınılmazdı, çünkü Alevilik gelişen dünya karşısında kendisini yenileyemedi.

Nokta: Peki, Sünnilik kendisini yenileyebildi mi ki, onun Aleviliğin yaşadığına benzer bir süreç yaşamadığı söyleniyor?

Şener - Sünnilik, yüzyıllardır merkezileşmiş bir ideolojinin marjını topluyor. Sünnilik bugün de, üstte Diyanet, altta camiler aracılığıyla bu avantajı kullanıyor. Diyanet İşleri'nin herhangi bir emri Kars'taki camiye de, Edirne'deki camiye de aynen gider. Kısacası, Sünnilik iktidar olduğu için varlığını sürdürürken, Alevilik muhalefet olduğu için tarihe karışıyor. Ama aynı nedenle birincisi tutucu, ikincisi demokratiktir. Bence sorunun doğru konuluşu şöyledir: Klasik Alevilik modernliği, çağdaş düşünceyi ve hümanizmi besleyerek tarihe karışıyor.

YENİ DEMOKRASİ DERGİSİ
AĞUSTOS 1987, SAYI: 4

GÖRÜŞ

KALPLER HACI BEKTAŞ'TA ATIYOR

Cemal ŞENER

Her yıl milyonlarca Alevinin kalbi 16 Ağustos'ta Hacı Bektaş'ta atıyor. Onbinlerce Anadolu Alevisi bu küçük şirin Anadolu kasabasına dolup taşıyor. Onbinlerce insan büyük düşünür ve Gönül Sultanı, Hacı Bektaş Veli'yi anma törenlerine katılıyor.

O'nu sevenler, O'nun ilkelerine inananlar oluk oluk bu gönül sultanına muhabbet için koşuyorlar.

O halde Hacı Bektaş Veli'nin kim olduğunu ve asırlardır süren bu sevginin nereden kaynaklandığını kısaca dile getirmeye çalışalım.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişi Anadolu Selçuklu Devletinin son yıllarına rastlar. Hacı Bektaş Veli'yi büyük Türk mutasavvufu Ahmet Yesevi halifelerinden Lokman Parende Anadolu'ya göndermiştir.

Hacı Bektaş Veli, İbrahim Al Sani diye anılan Seyyid Muhammed'in oğludur. Babası Hacı Bektaş Veli'ye Lokman-ı Parende'yi hoca tutmuştur. Lokman-ı Parende, Türkis-

tan'ın doksandokuz bin pirin piri Hoca Ahmet Yesevi'nin halifelerindendir.(1)

Hacı Bektaş Veli'nin rivayetlere dayalı hayatı "Vilayetname" adlı eserinde oldukça mitolojik öğelerle dolu bir şekilde anlatılır.

Hacı Bektaş Veli, 1273'de vefat eden Mevlana Celaleddin ile aynı çağda yaşamıştır. Eserlerini Farsça yazan Mevlana'ya karşın Hacı Bektaş Veli; katıksız öztürkçe kullanmış ve yazmıştır. Tamamen halk diliyle yazan Hacı Bektaş Veli'nin Hakk'a yürümesi ise; 1337-38 olarak kabul edilir.(2)

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya yirmi dört yaşında geldiği zaman Babailik akımı henüz sönmemişti.

Baba İshak, Anadolu Selçuklu yönetiminin katmerli sömürü ve haksızlıklarına karşı eşitliği savunuyordu. Babailik, bugüne değin yapılan ilk örgütlü ve bilinçli halk hareketi sayılıyor.

Babai İsyanı önceleri, Güney-Doğu Anadolu'da, sonra Orta Anadolu'da yayılmış. Merkezi Amasya'dır. İsyana Baba İshak adlı bir Türkmen babası önderlik etmiştir. Baba İshak'ı Selçuklu ordusu 1240 yılında Amasya'da idam etmiş, isyan ancak paralı Hıristiyan askerlerin desteğiyle bastırılmıştır.

İşte Hacı Bektaş Veli'nin geldiği yıllar, Anadolu böyle karışıklıklar içindeydi. Babai hareketinin Hacı Bektaş Veli'yi etkilememesi mümkün değildi. Her yanda iktidar

(1) Vilayet-Name, Abdülbaki Gölpınarlı.

(2) Vilayet-Name, Abdülbaki Gölpınarlı.

ve din kavgaları ortalığı sarmıştı. Anadolu Selçuklu Devleti, halka yabancı bir zulüm iktidarı idi. Saray Fars ve Arap etkisinde Türklere insan muamelesi bile yapılmıyordu.(3)

Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi'nin müridi olarak Anadolu'ya bir Yesevi dervişi olarak gelmiştir. Buna karşın Hacı Bektaş Veli; Anadolu'da Alevilik öğretisinin piri olmuştur. Bektaşilik adında kurulan oluşum ve öğretisi, Anadolu'da kurulan en büyük Alevi yapılanması olmuştur.

Bir Yesevi dervişi olarak Anadolu'ya gelen Bektaş Veli'nin nasıl olup da Aleviliğin en ulu kişisi olduğu oldukça ilginç bir düşünsel gelişmedir. Bektaşiliğin kuruluşu ise, Hacı Bektaş Veli zamanında değil O'nun halifelerinden Balım Sultan zamanında gerçekleşmiştir.(4)

Bektaşilik; yani Alevilik tamamen Anadolu'ya has bir düşünce akımıdır. O, bir yanıyla dinseldir. Ama tamamen dini bir akım değildir. Bir benzerine ise başka bir İslam ülkesinde rastlamıyoruz.

Bektaşilik'in kaynakları şunlardır:

a) İslamiyet içindeki hilafet meselesinde Hazreti Ali ve Ehlibeytine yapılan haksızlıklarda; Hz. Ali ve Ehlibeytine duyulan aşırı saygı ve bağlılık,

b) Orta Asya eski Türkmen kültürüne özgü motifler. Özellikle Şamanizm, Maniheizm, Zerdüşt ve diğer çok tanrılı inanç izleri,

c) Eski Anadolu medeniyetlerine ait kültür izleri. Özellikle çok tanrılı Anadolu dinlerinden kalan miras.

---

(3) Anadolu'da Babailer İsyanı, A. Yaşar Ocak.

(4) Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, E. Behnan Şapolyo.

İşte bunlara benzer öğeler Anadolu Aleviliği'nin kaynaklarını oluşturmuştur. Bu üç farklı kaynağın Anadolu yarımadasındaki sentezi Alevilik'i doğurmuştur.(5)

Aleviliğin İran Şiiliği ile, Mısır Fatımi'leriyle, İsmailiye mezhebi ile vs. Hz. Ali ve Ehlibeytine duyulan sevgi ve saygı dışında bir ortaklığı yoktur.

Selçuklu ve daha sonra Osmanlı koyu Sünni bir İslamı savunurken, Hacı Bektaş Veli, insan sevgisini, kardeşliği, eşitliği, haksızlığa karşı olmayı, kendine en büyük erdem olarak seçmiştir.

Aşağıdaki dörtlük büyük düşünürün düşüncelerini ifade etmektedir:

"Hararet nardadır, sacda değildir
Keramet baştadır, tacda değildir
Her ne arar isen, kendinde ara
Mekke'de, Kudüs'te, Hac'da değildir"

Hacı Bektaş Veli; günümüzden yaklaşık yedi yüz yıl önce yaşadığı halde o, adeta canlı bir varlık gibi yanıbaşımızda yaşamaktadır. Çünkü onun savunduğu düşünceler günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemde demokrasi, sosyalizm vs. gibi düşünce akımları henüz çok uzakta idi. Fakat Hacı Bektaş Veli; düşünceleriyle ekonomik olarak eşitliği, siyasal olarak demokrasiyi, özgürlüğü, dinsel olarak laiklik diye formüle edilen şeyleri inançla ve kararlılıkla savunuyordu.

(5) Bektaşilik, İ. Zeki Eyüboğlu.

O'nun insana verdiği değer bugün bile çağdaş siyasal sistemlerin anlamlarından çok ileridir. O, insanı ve insan sevgisini yaşam felsefesinin esası yapmış bir düşünür ve gönül piridir. Şu dedikleri çok öğreticidir:

"Ellerin Kabesi var
Benim Kabem insandır
Kuran da kurtaran da
İnsanoğlu insandır"

Bektaşilik, her ne kadar başlangıçta dinsel bir yapı olarak ve Hz. Ali taraftarlığı şeklinde karşımıza çıkmış ise de, tarihsel süreç içinde toplumsal haksızlıklara karşı halk kitlelerindeki hoşnutsuzluğun, başkaldırının sembolü olmuştur. *Aleviliğin dinsel bir ideoloji olduğu ölçüde siyasal* bir düşünce akımı olduğu da unutulmamalıdır(6).

Batılı bir düşünür 16. yüzyıldaki dini savaşlarla ilgili şunları yazıyor:

"16. yüzyılın dini sanılan savaşları bile, öncelikle maddi sınıf çıkarlarıyla ilgiliydi... Gerçi o günlerin sınıf çatışmaları dini parolalarla sürdürülüyordu, çeşitli sınıfların çıkarları istekleri dini bir perdenin ardında gizliydi, ama bütün bunlar sorunun özünü değiştirmez."(7)

Günümüzde Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri gerçek özünden saptırılarak İslam ümmetçiliği gibi ideolojilere alet edilmeye çalışılıyor.

İnsan sevgisinden, halktan yana olan tüm güçler Hacı

(6) Türk Halk Hareketleri, Çetin Yetkin.

(7) Alman Köylü Savaşı Üzerine, F. Engels.

Bektaş Veli'ye ve öğretisine sahip çıkmalıdır. 16 Ağustos Hacıbektaş Kasabası'nda soğuk, zoraki, içeriksiz, kof, somurtkan resmi devlet törenine terkedilmemelidir. TRT sadece yasak savma olarak konuyu ele almamalıdır. Hacı Bektaş Veli ve ilkelerine inanan milyonlarca insana karşı saygılı olmalıdır. O'nun yükselttiği, temeli insan sevgili olan bayrak, daha yükseklere çıkmalıdır.

O büyük insan asırlar önce bize şöyle seslenmişti:

"Dostlarım
Kardeşlerim
Canlarım...
Kaldırın başlarınızı
Suçlular gibi, yüzümüz yerde
Özümüz darda, durup dururuz
Kaldırın başlarınızı yukarı
Bize göz verildi, gözleyin diye
Dil verildi, söyleyin diye
El gövdede kaşınan yeri bilir
Dert bizde derman ellerimizdedir.
Ararsan bulursun, verirsen alırsın
İnanmazsan gelir görürsün."(8)

Bu çağrıyı cevapsız bırakmayalım.

(8) Semahlar, Ruhi Su.

ALEVİLİK ÜZERİNE GENEL KAYNAKÇA

Alevilik-Ahilik-Bektaşilik, Cemal Bardakçı, 2 cilt, Ankara, 1950, 2. baskı

Alevilik-Sünnilik "İslam Düşüncesi", İsmet Zeki Eyüboğlu, Hürriyet yayınları, İstanbul 1979, 1. baskı

Alevilikte Hacı Bektaş-ı Veli ve İlkeleri, Av. İbrahim Kamil Karaman, Abdülvahap Behmen, Tipo Neşriyat ve Basımevi, İstanbul 1966, 1. baskı

Ariflerin Menkıbeleri, Ahmet Eflaki, Çev: Tahsin Yazısı, 2 cilt, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, 2. baskı

Babailer İsyanı, Ahmet Yaşar Ocak, Dergah yayınları, İstanbul 1980, 1. baskı.

Bektaşi Edebiyatı Antolojisi, 19. Asırdanberi Bektaşi-Kızılbaş-Alevi Bektaşi ve Nefesleri; Sadeddin Nüzhet Ergun, İstanbul Maarif Kütüphanesi.

Bektaşiliğin İç Yüzü, M. Tevfik Oytan, 2 cilt, İstanbul Maarif Kitabevi, İstanbul.

Bektaşiliğin Menşeleri, Fuat Köprülü, M. Dede Teşvik Yurdu Dergisi, sayı 317

Bektaşilik, Murat Sertoğlu, Başak Yayınları, İstanbul 1969, 1. baskı

Bektaşilik Alevilik Nedir? Doç. Dr. Bedri Noyan, Ankara 1988

Bektaşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, Yaşar Ocak, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, 1. baskı.

Bektaşi Şairleri, Saadettin Nüzhet (Erenköy Kız Lisesi Edebiyat Muallimi), Devlet Matbaası, İstanbul 1930, 1. baskı.

Bedrettinem, Radi Fiş, Yön yayınları, İstanbul, 1988

Buyruk, Derleyen: Sefer Aytekin, Emek Basım Yayın, Ankara 1982

Buyruk İmam-ı Cafer Buyruğu, Bir heyet tarafından hazırlanmış, Ayyıldız Yaymevi, Ankara

Büyük İslam Tarihi, Namık Kemal, Dilimize Uygulayan: İhsan Ilgar, 1. cilt, Hürriyet yayınları, İstanbul 1975, 1. baskı.

Devlet ve Din, Prof. Dr. Çetin Özek, Ada yayınları, İstanbul

Divan, Mevlana Celaleddin, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkilap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1974, 1. baskı

Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Mehmet Şerif

Edebiyat İncelemeleri, Atilla Özkırımlı, Cem Yayınları, İstanbul 1932, 1. baskı

Evliyalar Evliyası Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, Murat Sertoğlu, Şadırvan Turizm Yayınevi, İstanbul 1966, 1. baskı

Evliyalar Şahı, Dr. Mehmet Ali Derman

Fuzuli Divanı: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1985, 3. baskı

Gelin Canlar Bir Olalım, Nezihe Araz, Hürriyet yayınları, İstanbul 1984, 1. baskı

Gerçek İslam Dini, Şinasi Koç, Mart 1983, Ankara.

Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar, Mezhepler Tarihi, İsmet Zeki Eyüboğlu, Geçit Yayınevi, İstanbul 1987, 1. bsakı.

İmamiye Şiası, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı, Selçuk Yayınları, Ankara 1984.

İncil, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1979, 8. baskı.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Çev: Hüseyin hatemi, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, 1. baskı

Kerbela Vakası ve Kerbelanın İntikamı, Ziya Şakir, 2 cilt, İstanbul Maarif Kütüphanesi, İstanbul MCMCXVI, 1. baskı

Kur'an'da Hikmet, Tarihte Hakikat, Halil Öztoprak, 3 cult

Makaalat, Hacı Bektaş-ı Veli, Hz. Mehmet Yaman, Gülbay Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul 1985.

Mesnevi, Abdülbaki Gölpınarlı, 4 cilt, İnkilap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1983, 2. baskı

Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi: Enver Behnan Şapolyo, Türkiye yayınları, İstanbul 1964.

Nehç'ül Belagat İmam Ali'nin Hutbeleri-Mektupları-Emirleri-Vecizeleri, (Hazırlayan) Abdülbaki Gölpınarlı, Neşriyat Yurdu, Yeni Şart Maarif Kütüphanesi, Ankara 1972, 1. baskı

Oniki İmam, Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yayınları, İstanbul 1979, 1. baskı

Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler, Claude Cohen (Sorbon Üniversitesi İlam Tarihi Prof.) Türkçesi Yıldız Moran, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1984, 1. baskı

Peygamber Çiçekleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Kerbela Vakası, Mustafa Necati Bursalı, Çile Yayınları, İstanbul 1983, 4. baskı.

Pir Sultan Abdal, Selahattin Eyüboğlu, Cem yayınları İstanbul

Pir Sultan Abdal, Asım Bezirci, Say Yayınları, 1991

Pir Sultan Abdal, Cahit Öztelli, Milliyet Yayınları

Pir Sultan Abdal, Orhan Ural, Ant Yayınları, 1990 İstanbul

Pir Sultan Abdal, Mehmet Bayrak, Yorum Yayınları, İstanbul 1986, 1. baskı

Pir Sultan Abdal Yaşamı, Kişiliği, Yapıtları, Mehmet Fuat (Bengü), Detaş T.A.Ş. De Yayınevi, 1980, 2. baskı

Pir Sultan'ın Dostları, Cahit Öztelli, Özgür yaym Dağıtım, İstanbul, 1984, 1. baskı

Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü, Prof. Dr. Faruk Sümer, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, 1. baskı

Sosyal Açıdan İslam Tarihi, Abdülbaki Gölpmarla, İnkilap ve Aka Yayınalrı, İstanbul 1975, 1. baskı

Şerh-i Besmele, Hz. Rüştü Şardağ, Karınca Matbaacılık, İzmir 1985.

Şeriat ve Kadın, İlhan Arsel, İstanbul 1987, 1. baskı

Şeyh Bedrettin ve Varidat İsmet Zeki Eyüboğlu, Der Yayınları, İstanbul 1986

Tam Hakiki Hüsniye, Ayyıldız Kitabevi, İstanbul

Tanrı Anlayışı, Cemil Sena, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978, 1. baskı

Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yayınları, İstanbul 1979, 1. baskı

Tarihin Getirdikleri, Ali Rıza Sayan, Gençlik Basımevi, İstanbul 1978, 1. baskı

Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972, 2. baskı

Tarikatlar Tasavvuf ve Felsefe Münasebetleri, Dr. Hasan Küçük, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, 1. baskı.

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Prof. Dr. Fuat Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, 5. baskı.

Türk Edebiyatı Tarihi, Ord. Prof. M. Fuat Köprülü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, 3. baskı

Türk Halk Hareketleri ve Düzenlik Kavgası, Prof. Mustafa Akdağ, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, 1. baskı

Türk Halk Şiirinde Siyasal Motifler, Hüsnü Gürbey, Yayınlanmamış Master Tez.(İ.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler), İstanbul 1982.

Türkiye'de Din ve Siyaset, Dr. Ahmet Yücekök, Gerçek yayınevi, İstanbul 1976, 2. baskı

Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968), Dr. Ahmet H. Yücekök, Sevinç Matbaası, Ankara 1971, 1. baskı

Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, Burhan Oğuz, 3 cilt, İstanbul Matbaası, İstanbul 1986, 1. baskı.

Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, 2 cilt, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, 3.baskı

Umumi Türk Tarihine Giriş, Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, 1. Cilt, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, 3. baskı

Veysel Karani ve Üveysilik, Ahmet Yaşar Ocak, Dergah yayınevi, İstanbul 1986, 1. baskı

Vilayet-Name, Manakıb-ı Hünkar, Hacı Bektaş-ı Veli: Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkilap Kitabevi, İstanbul 1958, 1. baskı

Yaşayan Alevilik, Yahya Benekay, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, 12. baskı

Yunus Emre, Abdullah Rıza Ergüven, Yaban Yayınları, Ankara 1982, 1. baskı.

Yunus Emre, Cahit Öztelli, Özgür Yayınevi, İstanbul 1984, 2. baskı

Yunus Emre Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları, Mehmet Fuat (Bengü) - Detaş T.A.Ş., 1979, 2. baskı

2010 yılı Hacı Bektaş Veli Barış ve Dostluk Ödülü.

CEMAL ŞENER

ALEVİLİK OLAYI

Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi

HARARET NARDADIR, SACDA DEĞİLDİR.
KERAMET BAŞTADIR, TAÇTA DEĞİLDİR
HER NE ARAR İSEN, KENDİNDE ARA
MEKKE'DE KUDÜS'TE HAC'DA DEĞİLDİR.
HACI BEKTAŞ VELİ



Alevilik Olayı
9 789758 565023

CAĞALOĞLU YOKUŞU
NARLIBAHÇE SOK.
NARLI HAN NO:3
CAĞALOĞLU 34110 İstanbul
Tel: (0212) 511 63 91 - 92
Fax: (0212) 511 62 99
www.kitapsan.com.tr
kareetik@kitapsan.com.tr